

GÜLÜSTAN

Poemalar

Bahtiyar VAHAPZADE

Hazırlayan: Seyfettin ALTAYLI

GÜLÜSTAN

(Poemalar)

T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 2056
Yayımlar Dairesi Başkanlığı
Türk Dünyası Edebiyatı / 56

Bahtiyar VAHAPZADE

GÜLÜSTAN

(Poemalar)

Hazırlayan
Seyfettin ALTAYLI

© T.C. KÜLTÜR BAKANLIĞI, 1998 - ANKARA

ISBN 975 - 17 - 1916 - X

Kapak Düzeni / Mahmut AKCAN

Vahapzade, Bahtiyar

Gülüstan: (Poemalar) / Bahtiyar Vahapzade ;
Hazırlayan: Seyfettin Altaylı, - Ankara : Kültür
Bakanlığı, 1998.

XXX, 418 s. ; 20 cm. - (Kültür Bakanlığı
yayımları ; 2056. Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Türk edebiyatı dizisi; 56)

ISBN 975-17-1916-X

I. k.a. II. Seriler:

818,993603

Birinci Baskı, 5.000 Adet

M.E.B.

Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası

Tel : 213 63 15

213 45 48

Teknikokullar - ANKARA

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ilişkiler de hızla artmıştır. Birbirine çok yakın kültürel özellikleri bulunan ulusların karşılıklı fikir alış verişi yeni ortak zenginliklerin de paylaşmasını beraberinde getirmiştir.

Dünya edebiyatı içerisinde önemli bir yeri bulunan Azerbaycan edebiyatını tanımak, Azerbaycanlı ozan ve yazarlardan örnekler okumak, iki ülkenin kültürel benzerliklerine tanık olmak demektir. Aynı duyarlılığı, inceliği ve insan sevgisini bu ulusun insanlarında da görmek mümkündür.

Azerbaycan edebiyatının önemli şairlerden biri olan Bahtiyar Vahapzade'nin şiirlerinde de aynı sıcaklık ve duyarlılık kendini göstermektedir. Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesinde önemli görevler üstlenen Bahtiyar Vahapzade'nin şiir dünyası vatan sevgisi ile yoğrulmuştur. Şair bütün yaşamını Azerbaycan'ın bağımsızlığı yoluna harcamıştır.

Azerbaycan edebiyatının önemli şairlerden Bahtiyar Vahapzade'nin yaşamı, kişiliği ve şiirlerinden oluşan kitabı hazırlayan Seyfettin Altaylı'ya ve kitabı okurla buluşturan Yayınlar Dairesi Başkanlığı'na teşekkürlerimi sunarım.

M. İstemihan TALAY
Kültür Bakanı

İÇİNDEKİLER

Bahtiyar Vahapzade'nin Şiir Dünyası	IX
Birkaç Söz	XXI
Utandırım	XXV
Gülüstan	1
Ağlar Güleyən	13
Ürək və Çörək	23
İmtahan	32
Yollar - Oğullar	47
Həyat - Ölüm	126
Təzadlar	204
Qara - Ağ	245
Gəl, Ana Təbiət	258
Amerika Gözəli	269
Mərziyə	302
Bağışlayın, Səhv Olub	336
Ləyagət	362
Qəm İçində Sevinc	400
Fəxriyyə	409
Şəhid Anası	413
Mən Türkəm	415
Vaydır Əkdiyiniz	416

BAHTİYAR VAHAPZADE'NİN ŞİİR DÜNYASI

Hürriyet

İçimi göstermədim cahil tutan güzgülə¹

Üzdə² gülüp, ürəkdə müşkülümə³ ağladım.

Millətimin dərini ünvanlayıb⁴ özgəyə⁵

Başqasının yasında öz ölümə ağladım.

Yukarıdaki yanıklı mısralar Halkın Şairi Bahtiyar Vahapzade tarafından 1981 yılında kaleme alınmıştır. Bunlar şairin sanatını ve bu kitapda yer tutan "Feryad" adlı piyesi ile 9 poemının ana fikrini oluşturuyor. Bahtiyar Vahapzade'yi yakından tanıyanlar çok iyi biliyorlar ki, o eserlerinin tamamında 70 yıl devam eden totaliter dönemde bağımsızlığı, hürriyeti elinden alınan, millî kimliği ve şerefi ayaklar altında çiğnenen, dili "mühürlenip iptidai barınakların bir köşesine kovulan", servetleri yağma edilen, "kendi serveti kendi başına belâ olan" vatanın, milletin ıstıraplarını, acı kaderini ön plâna çıkarmış ve bütün edebî yollardan, sanatlardan yararlanarak öylesine iğrenç olan sistemi bütün yönleriyle açıp göstermiştir.

Şairin sanatının ve bu kitapda yer tutan sanat incilerinin mana dünyasının mayası ve nuru hürriyet temeli üzerinde yükselmiştir.

Bahtiyar Vahapzade'nin şiir dünyası, millî dava, vatan davası yoluna baş koyanların ruhundaki ateşin sönmesine izin vermemiştir, bunu kabul etmeliyiz. Bunda O'nun şair ruhunun sınırsız hürriyeti de amil olmuştur. Başka milletlerin ve ülkelerin hayatından alınan konular ve bilgiler, kendi halkının hürriyete olan özlemini ve ülküsünü terennüm etmek ve onlara vücut vermek için Bahtiyar Vahapzade'nin elinde kaynak olmuştur; bunu daha yeni anlıyoruz.

Manevî dünyası hür olmayan bir insan hürriyetin sınırlarına yaklaşamaz, hürriyetin zarureti bilemez. Milletler de öyledir. Onlar kendi hürriyetlerini zaruret olarak kabul etmelidir:

1. Aynaya

2. Zahirde, görünüşte

3. Dərdimə.

4. Göstererek, mal ederek

5. Başkasına, yabancuya.

Hələ⁶ azadlığı hiss edir bu xalq
Şirin⁷ arzu kimi⁸, xoş niyyət kimi.

Hələ azadlığı dərk etmir⁹ ancaq

Bir ehtiyac¹⁰ kimi, zərurət kimi.

Çünkü:

Zəruret bilməsə azadlığını,

xalq onun yolunda ölümə getməz.

Biz yaşıyorduk, ancak ayağımızın altındaki toprağı, başımızın üstündeki vatan göklerini hissetmiyorduk. Kızıl Emperyalizm'in yarattığı serap 1937 yılında hayata geçirilen katliam yıllarının sara nöbetine tutulmuş buzlu nefesi bütün korkunçluğuyla hafızalarda yaşıyordu. Kımıldamaya bile korkuyorduk. o zaman Bahtiyar Vahpazade hürriyyətin hülyalı dünyasında yaşıyordu:

qorxu, qorxu, sən nədən?

əyilməyən başları əyən gizli qüvvəsən.

Dəyanətə¹¹ xəyanət,

Rəzalətə ləyaqət¹²-dəyən gizli qüvvəsən.

"Məni"¹³ mənsizləşdiren, üzü¹⁴ üzsüzləşdiren,

İnsanı düşmən kimi özüylə üzləşdiren¹⁵,

Vicdanları susduran,

ədalətə od vuran¹⁶,

Həqiqəti təkləyən¹⁷,

6. Henüz, daha

7. Tatlı

8. Gibi.

9. Anlamıyor

10. İhtiyaç.

11. Metinlik, sözünün üzerinde durma.

12. Liyakat

13. Beni

14. Yüzü.

15. Yüzleştiren, karşılaştıran

16. Yakan, kül eden.

17. Yalnız bırakan, tecrit eden.

X

Zülmü də dəstəkləyən

Həmişə¹⁸ sən olmusan¹⁹

Zorun²⁰, gücün başına sığal çəkən²¹ olmusan!

Bahtiyar Vahpazade haklıdır:

qorxunun arxasından gerçək boylana bilmez²².

Bu şiirleri uzun müddət yayınlamamışlar veya yayınına engel olmuşlar. Niçin? Cəvabı çox sadə və açıqdır. Yayın sorumluları və sən-sürçülər bu şiirlerde hürriyyətin nefesini hissetmişlər. Asıl təhlükə onlar üçün hürriyyətin kokusuydu.

Bahtiyar Vahpazade Azərbaycan'da ruhen hür olan bir neçə şairdən biri, belkide birincisiydi. Şair ruhunun hürriyyəti ruhun və həyatın hürriyyətidir.

Biz bu hürriyyət ruhunu konularda və mətinlərin dipnotlarında gördük. Şiirlərin ritmi, şairəne zikzakları, ses tonu bu hürriyyəti tərennüm ediyor.

Peyğambərlərdən sonra şairlərin iç dünyalarında hür olduklarını söyləyə bilərik. Peyğambərlər Allah'ın iradəsini eksiksiz uyguladıkları və Mutlak'a tabi oldukları üçün, O'nun dahili hürriyyətinin təşviqçiləridir. Bu da, sadəcə iradə hürriyyəti və hər hansı bir yolu seçmə hürriyyəti deyildir. İç dünyanın hürriyyəti təbi olunan ideal və o idealin dərinliyi ilə ölçülür.

Bahtiyar Vahpazade'nin iç dünyasının hürriyyəti Vətən hürriyyəti ilə hür vətəndaş idealinə təbiiyədir. Bu ideal Bahtiyar Vahpazade'nin kişiliyini, fikrini şəkilləndirmiş və bu şəxsiyyəti kəndinə mutlak surətte təbi etmişdir. Elbette bu mutlak bağlılıqdan da mutlak hürriyyət doğar.

Bu bağlılığın 1959 yılından başladığı, diqqət edilirsə görülür. "Gülistan" poemində Şair'in Rus Çarizmi və İran Mutlaklığı'nı Azərbaycan'ımızı ikiye parçalamasından dolayı itham etməsi təsadüfi deyildir. Bu mənşəm hikayənin o zaman uyandırdığı yankı hâlə ha-

18. Her zaman, daima

19. Olmuşsun

20. Baskının, gücün

21. Sıvazlayan

22. Bakamaz

fızalarda bütün canlılığı ile yaşıyor. Eserin kopyasını çıkarıp gizlice yayıyorlardı ve ezberliyorlardı. Yaralara tuz dökülüp yüreklere kor konuyordu. Gelin tarihi bir daha hatırlayalım: Yıl 1959. Şair henüz 34 yaşında iken bu eserden dolayı neler çekmedi ki?! Şairle ilgili araştırma yapanlar O'nun ömrünün bu ıstıraplı sayfalarına özel önem verecekler ve o günleri geniş bir şekilde ortaya koyacaklar.

"Gülistan"dan sonra "Yollar" meydana çıkmıştı ve bununla da bütün yollar kesilmişti. Bundan sonra başka bir usul ve söyleyiş tarzı seçilmeliydi. Şair, başına gelen belâlardan ders almıştı; ancak iç dünyasının derinliklerinde haykıran, varlığını saran, yakıp kül eden gerçekleri su yüzüne çıkarmak için çeşitli edebî oyunlara yöneldi. İşlediği konuları kâh tarihî olaylara yöneltti, kâh coğrafi mekanları değiştirip başka ülkelerin adıyla ortaya koydu. Bu yol klâsik edebiyatımızda denenmişti. Mirza Feth Ali Ahuntzade'nin Mirza Melkum Han'a ettiği tavsiyeleri hatırlatmak yeterlidir sanıyorum. Büyük şair "Aldanmış Kevakib" adlı kısa romanında ilerici demokratik düşüncelerini yansıtmak için olayları tarihle özdeşleştirmek yolunu maharetle kullanmıştır. Böylelikle "Gülistan"dan sonra birbiri ardınca "Ağlar-Güleyen"(1962), "Yollar -Oğullar" (1962-1963), "Həyat-ölüm"(1964-1965), "Təzadlar"(1996-1967), "Amerika Gözəli" (1982, "Mərzıye"1984, "Bağışlayın, Sehv Olub" (1985), "Ləyaqət" (1986) poemleri, Nesimi için yazılmış "Fəryad"(1984) piyesi ve dış ülkelere yapılan seyahat duygularını ihtiva eden "Latin Dili", "Neo", "Hayd-Park", "Dan Yeri", "Şan-Yan Deyir", "Külek-Ot", "qarağac", "ələddinin Çırağı "Baba Gur-Gur", "Atılmayan Toplar" vs. şiirleri hayat buldu. Kitapdaki 9 manzum eserden sadece ikisi "Həyat-Ölüm" və "Ləyaqət" Sovyet toplumunun iğrençliklerini su yüzüne çıkarıyor. Diğerlerinde ise olaylar dış ülkelerde oluyor ve tarihin derinliklerine uzanıyor. Şair "kızım sana diyorum, gelinim sen duy" prensibi ile yazdığı eserlerinde doğrudan doğruya söyleyemediği şeyleri uyanık okuyucuların, O'nun hangi telden çaldığını derhal anladığı gerçekleri söyleyerek içini boşaltmıştır. Bu yol ile de üzerine yönelmiş malum idarelerin dikkatini başka tarafa çekebilmiştir.

Rahatsız edici düşüncelerin feryadına kayıtsız kalamayan şair,

Azərbaycan'ın dâhi şatirik şairi Ali Ekber Sabir'in hayatından bahsedən "Ağlar-Güleyen" poemini yazdı. Böylelikle şair Vahapzade'nin elinə içindeki tufanı bütün dünyaya bildirmek için fırsat geçti; çünkü Sabir'den bahsedeceksin, ancak tükenen sabrından bahsetmiyeceksin bu olur muydu?

Hansı qanunda var ki,
Öz elindən olasan,
Öz dilindən olasan;
Hədəf də sən olasan,
Güllə²³ də sən olasan?

Hansı qanunda var ki,
Bir xalqın ana dili
Dilim-dilim kəsilsə.
Od içinde yanasan.
Sənə yasaq edələr
"Yandım" deməyi belə?..

Şair, duygularını ve düşüncelerini, halkının feryadını başkalarına duyurmak için tarihten ve geçmişten imdat diliyor. "Təzadlar Dün-yasında" başka ülkelerden izin alıyor:

Böyük bir məmləkət qanammıram²⁴ mən,
Saxta²⁵ kağızlara necə²⁶ büküldü.
Qara siyaseti Ağ Ev'in²⁷ dünən
Bir xalqı, bir yurdu ikiyə böldü.
Veya,
Millət bir,

23. Kurşun

24. Anlayamıyorum

25. Sakhte

26. Nasıl

27. Beyaz Saray (ABD)

Vətən bir,

Hava bir,

Su bir.

Yol iki,

Söz iki,

Təriqət iki.

diyerek Viyetnam'dan önce bir kalp gibi ikiye bölünən vatanın
acısını haykırmıyor muydu?

Azadlıq naminə qan tökən də biz,

Bu gün azadlığa sədd çəkən də biz.

veya,

Bu gün azadlığa qılınc çəkibdir

Azadlıq adından danışan ölkə-

diyerek Sovyetlər Birliyi'nde hürriyyətin sadəcə kâğıt üzərində ol-
duğu "halkların hür yaşadığı (!)" iddia edilən bu ülkeye işarət edi-
yordu və hassas okuyucular da bunu kolayca anlıyordu.

Biz kastî olarak bu parçaların hangi eserdən alındığını gös-
termiyoruz. Çünkü böylesi örnekler kitabdaki eserlərin hapsində var-
dır.

Şairin böyüklü küçüklü birçok eserində de totaliter Sovyet sis-
teminin uyguladığı caniliklərə şu veya bu şəkildə rastlamak müm-
kündür. Örnək olaraq İkinci Dünya Savaşı'nda Moskova'dan Berlin'e
kadar yol yürümüş 416. ordunun haklı savaşından bahsədən "416"
adlı poemində Faşizm Almanyası'nda 1937 yılında Buhenvəld gibi
ölüm kamplarının oluşturulduğuna işarət ediliyor. Özellikle 1937 yı-
lının vurgulanması boşuna değildir; çünkü bu yılda Sovyetlər Bir-
liyi'nde kitle hâlinde sürgünler və katliamlar həyatə geçirilmişdir. Şair
Buhenvəld'ler vasitəsiylə Sovyetlərdəki "Kulak"lara işarət ediyor ve
bu iki rejim arasında herhangi bir fərk olmadığını sembolik surətte
ifadə ediyor.

Buhenvəld salındı²⁸ otuz yeddədə,

28. Oluşturuldu, meydana getirildi.

Fikir zəncirləndi, vicdan boğuldu.

Tarixin ləkəsi bu ağır ildə

İnsan ahı üstə il təhvil oldu²⁹.

...Dərin düşüncələr oda qalandı³⁰

Əsrin damarında qan laxtalandı³¹.

Söküldü dirəklək, uçuldu damlar³²

Müsibət yağışı yağdı dünyaya...

Yeri gəldiyi için, Sovyet sinemacılarının 1960'lı yıllarda "Adi Fa-
şizm" adlı çəktikləri filimdə də aynı yoldan istifadə etdiklərini söy-
leyelim.

Poemin başka bir bölümündə şunlar yazılmış:

Həç kəs inciməsin, dedik, qoy bizdən

Yandıq yad evində bir çıraq³³ kimi.

"Buyur"-deyə-deyə hörmətimizdən

Qonağı³⁴ eylədik evin sahibi.

Yadlara abidə ucaldı³⁵, dedik.

Fəhləlik³⁶ bizimdir, ustalıq sənin.

Çox zaman özgəyə qulluq elədik³⁷

Beyin bizim oldu, əsər özgənin.

...Saldıq³⁸ özümüzü özümüz gözdən

Kül ilə oynadıq, əl çəkib³⁹ gözdən

29. Değişti, yeni yıl geldi.

30. Yakıldı.

31. Pıktılaştı, dondu.

32. Binalar yıkıldı.

33. Lamba

34. Misafiri

35. Dikip, yapıp

36. İşçilik, amelelik

37. Hizmet ettik.

38. Düşürdük.

39. Vazgeçip,

Ölkələr nur aldı şəfəqimizdən

Günəş bizim oldu, səhər özgənin.

Mənim sərvətimə cahan göz dikdi,

Sərvətim, dövlətim ona gərəkdi.

Atam yer şumladı⁴⁰, atam yer əkdı,

Əmək bitzim oldu, bəhər⁴¹ özgənin.

Açdı sinəsini bizə bu torpaq,

Aləmi bəzəyib lüt⁴² olduq ancaq.

Cıdırda⁴³ çapsaq⁴⁴ da hamıdan⁴⁵ qabaq⁴⁶

Hünər bizim oldu, nəmər⁴⁷ özgənin,

Qızıl⁴⁸ bizim oldu, kəmərlər özgənin.

Bu satırlar okuyucuyu mutlaka düşündürüyor: Bunların 416. orduyla alâkası, ilgisi ne? Bunlar Azərbaycan'ın hem geçmiş, hem de çağdaş dertlərinin ifadəsidir...

Büyük şairimiz Bahtiyar Vahapzadə'nin eserlərini okurken nədənsə Rus filozofu P. Caadayev'in bir vecizəsini hatırlıyorum: "Köleliyi alçaklıq olarak kabul etməyən halka yazıklar olsun. Böylesi bir halk sadece köle olmak için yaranmışdır".

Komünist İhtilâlden sonra 28 Nisan 1920 yılında Azərbaycan'da da hâkimiyet el dəyişirdi və Rus işğalı başladı. Kızıl Emperyalizm'in demir duvarları arasına sıkışmış açık hava həpisanesindeydik və kəndimizi təhkîr olunmuş, alçaltılmış qəbul etməyorduk. Hürriyyətin "kuru bir isim" olduğu Sovyet rejimində kəndi kəndimizi aldataraq inandırmağa çalışıyırdıq ki, biz hürüz.

40. Toprağı işlədi

41. Fayda, semere

42. Çıplak

43. At yarışında

44. Koştursak

45. Herkesten

46. Önde, ileride

47. Pay, hədiyye

48. Altın

Ac qarına, lüt-üryan⁴⁹ şükürü dedizdirirlər⁵⁰,

Hazır qəliblərdəki fikri dedizdirirlər.

İçindən ağlasan da oynayıb gülməlisən

Qara günün⁵¹ içində "Ağ günlüyəm"⁵² qışqırıb⁵³

Ağa bükülməlisən⁵⁴.

Bahtiyar Vahapzadə hər zaman hürriyyəti alkışlayaraq köleliyi lənətləmişdir. Çəşitli yolları maharetlə istifadə edərək xalqın kulağına kölə olduğunu fısıldamışdır. Şair, ağalar dünyasını biz kölələrin yaratdığına inanıyor. Kölə hər zaman kəndinə ağa arar. "Ağa" onun kalbində "ağanın" kəndisindən öncə dünyaya gəlir.

"Mərziyə" poemində uşaqlara kəndi ana dilini öyrədən Mərziyə sunu iyi anlıyordı:

Qorxu bizə nə verər, qorxu bizdən nə alar,

Qorxu adlı o iblis doğar kölə balalar⁵⁵.

Kölə balalar isə müt'iliyi⁵⁶ balalar⁵⁷.

Bahtiyar Vahapzadə'nin bu sözləri ilə Azərbaycan'ın demokrat və böyük tərbiyəçisi Hasan Melikzadə Zərdabi'nin şu sözləri nə qədər də bir-birinə bənzir: "Biz kəndi rıcamız ilə bir-birimizə kul olmuşuz. Tebaa şaha, qadın erkeğe, uşaq babaya, xidmətçi ağaya, çırak ustaya və digərləri kul değıl mi? Evet, biz hepimiz köleyiz, kuluz..." ("Ekinci" qəzetəsi 1877, no. 6).

Gönüllü kölənin şahsı həyatı devlətə təbii, devlətə bağlıdır. Onun həyatı devlətin əmlakıdır. Məsələn 1971 yılına qədər intihar etmək suçtu, ancaq 1920'li illərin sonundan başlayaraq bu olay psixoloji xəstəliyin nəticəsi qəbul edilməyə başlandı. Bu tərim Rus an-

48. Altın

49. Çınlıplak

50. Dedirtiyorlar

51. Kötü günün

52. Mutluyum.

53. Haykırarak, haykırıp

54. Beyazlara bürünmelisin

55. Yavrular

56. İtaat etməyi

57. Doğurur, yavrular

siklopedilerinden ve sözlüklerinden çıkarılmıştı. Çünkü "sosyalizmin kesin galip geldiği bir ülkede" intihar da ne demektir?! İntihar etmek, kendi hayatına kastetmek nerdeyse devlet emləkinin parçalanması kabul ediliyordu. Şair "Ləyaqət" adlı poemində Sovyet İmparatorluğunda, Sovyet sisteminde meydana gelen sosial ve manevi iğrənçlikləri ortaya seriyor. Bir rus okulunda okuyan öğrencinin intiharı tasvir ediliyor:

Saşa ləyaqəti qaytarmaq⁵⁸ üçün

Adını doğrultdu⁵⁹ can bahasına

Ancak poemdeki gayeler ise bambaşkadır. Eğer bir toplumda ferdin liyakati korunmuyorsa o cəmiyyət kölelərdən ibarettir. Bu problemin doğurduğu acının mantığı ilə Merziye'nin ölküsünün mantığı birbiri ilə aynılıq arzədiyor:

...Milletin millətliyi yaşar ləyaqətində.

Bahtiyar Vahapzade hürriyyət aşığıdır. O'nun kalbinin telləri hürriyyət havasıyla akortlanmışdır. O'nun şiirlerinin felsefi yönünü təyin etmək üçün belki də "Təzadlar" adlı poemini okumak yeterli olur. O'nun hür ruhunu və sənət dünyasını bu kutuplar oluşturuyor, dengeyi bu kutuplar sağlıyor və şair bu kutuplar sayesinde kendi derdini söyleme fırsatını yakalıyor:

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Həqiqət rə'yadır, ədalət boya!

veya:

İdrak da boğular, söz də, sənət də

Ağıl kilidlənər dildə, dodaqda;

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Nadan⁶⁰ başda gəzər, aqıl⁶¹ ayaqda.

Şair'in kesin inancı isə şöyledir:

xalqın azadlığıdır

58. Geri getirmək

59. Temizlədi

60. Ahmaq, ebleh, cahil

61. Akl ızan sahibi

xalqların

Cərgəsində mö'təbər vəsiqəsi!

Şair şunu da iyi biliyor:

Azadlıq alınar, yaddan umulmaz

Azadlıq verilməz ərnağan təkin⁶²

Verilən azadlıq azadlıq olmaz

Başqa bir rəngidir o əsarətin.

Bahtiyar Vahapzade'ye görə üzerine başqa dağların gölgesi düşən bir dağ olmaksansa, o dağların uzakata olan bir taş, ışığını günəşdən alan bir ay olmaksansa, bir evi aydınlatan lâmba olmaq daha iyidir:

Dağ olub üstümə qat-qat qalınca

Məndən uca⁶³ dağlar kölgə salınca

Daş olub dağlardan uzaq olaydım.

Ay olub nurumu gündən alınca

Bir evi nurladan çıraq⁶⁴ olaydım.

Bir heyecan, bir ürəküntü, bir haykırış, bir faciə hissi O'nu ömür boyu rahat bırakmamışdır: Hürriyyətə ihanət etməyə izn verməyin. Kitabə "Feryad" adının verilməsi də təsadüfi değıldir. Bu piyes ulu şairimiz Nesimî hakkındadır. Ancak eserin mayasını şu anlam meydana getirmişdir:

Hürriyyətə ihanət, Allah'a, tabiatə ihanəttir.

Nesimî "Feryad'da öldürölüyor olsa bile O'nun sesi yaşıyor. Eski Türk inancına görə, sesi kaybolan insan ölmüş kabul edilir. eser boyunca Nesimî'nin kendisi görünmüyor, ancak sesi duyuluyor. Ses de hayatın və diriliğin simbolüdür. Nesimî'nin sesi kaybolmamışsa, bu halkın arzuları və hürriyyəti sesi də kaybedilemez, mahvedilemez. Tarih sahnesində, savaş meydanlarında halkı görünmə seviyesinə, həyatyyət seviyesinə yücelten O'nun sesidir.

62. Gibi.

63. Yüksek.

64. Lamba

Şair henüz 1962 yılında Cezayir halkının hürriyet hareketine hasrettiği "Yollar-Oğullar" poeminde bu gerçeği idrak etmişti. Şair'in hassas kalbi o zaman Kanlı Cumartesi gecesini hissetmişti:

Məhkum bir memləkət gülüstan olmaz,

O" şəhid qanıyla suvarılmasa.

Şair, yıllarca önce içinden kavrula kavrula, göz yaşlarını içine akıta akıta bu gerçekleri bizim kalbimize, beynimize ulaştırıyor, basiret gözümüzü açıyor, millî ideolojimizi ve Türkçülük hareketimizin intibahını hazırlıyordu, istiklâlimiz için inanç aşılıyordu. Bahtiyar Vahapzade'nin şiir dünyası bu anlamda müdriklik zirvesine ulaşmış millî felsefî şiirlerden ibarettir. Bahtiyar Vahapzade bizim millî filozofumuzdur. O, büyük halkların şovenizmine karşı, küçük halkların manevî, ahlakî isyanının bayraktarıdır. Bazen kendi kendime şu soruyu soruyorum: Baskıların, yasakların göklere yükseldiği bir zamanda Bahtiyar Vahapzade muhacerete çekilebilir miydi? Nereden bileceksin! Vallahi...

Bahtiyar Vahapzade'nin şairlik gücü kendi iç dünyasındaki hürriyeti idrak etmesindedir. Çok şükür ki, Tanrı O'na böylesi bir ikbal vermiş.

Eski Yunanistan'da Herostat adlı birisi şöhret olmak için bir tapınağı yaktı. Bahtiyar Vahapzade ise hürriyet için kendi yüreğini meşale olarak yakıp şöhret kazandı. Şairin şöhretinden geriye ne kalıyor ki? Hürriyet ruhu, hürriyet ışığı ile yoğrulan sözden başka!

Rüstem Kemal

BİRKAÇ SÖZ

İnsan, yaratılmışların en şerefliisidir. Tanrı, insanı yarattıktan sonra söylediği kutsal hadiste bunu özellikle vurgular. İnsanı yaratır ve şöyle der: Ehsen bana ki, böyle bir varlık yarattım.

Bazıları, insanın düşünen, akli olan varlık olduğundan dolayı üstün olduğunu ileri sürer. Özellikle materyalist felsefenin esiri olanlar insanlığın evriminin temelini maymuna bağlar ve ona hayvani bir temel kazandırır; zavallılar... Tanrı'nın insanı şerefli ve diğer varlıklara göre üstün yaratmasının hikmeti, onun misyonunda saklıdır. Yani insan, niçin yaratılıp geçici olan bu aleme salındığının ve burada yüklendiği sorumlulukların bilincinde olan bir varlık olduğu için Allah katında şerefliidir.

İnsan yaratıldığı günden itibaren aile kurmakla vazifelendirilmiş ve aileyi kabile, onu boylar (kabile birleşmeleri), halklar, milletler halinde büyüttüştür. Her ailede lider veya akıllı, idareci, saygın olan bir şahıs öne çıkmıştır. Aynı misyonu boyda bir şahıs, halklarda başka bir şahıs, milletlerde bir diğeri üstlenmiştir. Çoğunlukla bunların misyonu siyasi veya otoriterlik olmuştur. Ancak topluluklara, toplumlara, milletlere yön verenler sadece siyasi veya otoriter şahsiyetler olmamıştır. Tarihin en eski devirlerinden beri halklar kendi içlerinden çıkardıkları bilgelerin, hoş görülü şahsiyetlerin, alimlerin, sanatkarların ve özellikle de ozanların peşinden sürüklenmiştir.

Türk halkı olarak bizler şairlere gönlümüzde çok müstesna yer ayırmışız. Çünkü onlar salt şiir söyleyen kimseler değildir. "Enel hak" diyerek dara çekilen Hallacı Mansuru,

"Mende sığar iki cihan, men bu cihana sığmazam

Gövher-i lamekan menem gövnü mekana sağmazam" mısralarının sahibi, hurufi şairi, derisi yüzülerek şehit edilen Nesimi'yi unutmak mümkün mü!?

"Bırak beni haykırayım, susarsam sen matem et

Unutma ki, şairleri haykırmayan bir millet

Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir" sözlerinin şairi Mehmet Emin Yurdakul'u unutabilir misiniz?

Beni Türk yarattığı için Tanrıya sonsuz şükranlarımı bildiriyorum. Bu duygu sadece şoven ihtirasıyla söylenmiş sözler değildir. Sayın okuyucularımın bu konuda beni yargılamamasını rica ediyorum. Tanrı, ilâhi adaletini yer yüzünde hakim kılma görevini Türk Milletine bahşetmiştir. Bu, çok büyük bir sorumluluk ve ağır, ağır olduğu kadar da kutsal bir misyondur. Gururum, bu misyona sahip olan milletin bir ferdi olmamdandır.

Merhum İstiklâl şairimiz Mehmet Akif Ersoy ne güzel demiş:

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz.

Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!

Kapkaralıkken bütün âfâkı insâniyyetin

Nûr olup fışkırmışız tâ sînesinden zulmetin".

Evet... Bu yüzyılda Anadolu'da tekrar fışkırmışız karanlıkların sinesinden ve Türk alemin dehası Atatürk'ün önderliğinde kimliğimizi dosta ve düşmana bir daha ezberletmişiz.

Gün gelmiş rehabetin, ataletin kucağında çalınan ninnilerle uyumuşuz. Türkiye'nin sınırlarını beynimizde aşamamışız ve kendi içimizde kısır çekişmelerin, galibi de, mağlubu da zarar görecektir bir vuruşmanın karanlığına yuvarlanmışız.

İnsanlarımızın bir çoğu 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin dışında var olan Türk dünyasının varlığına bigane idi. Bu biganelik bazılarında inkar derecesine varmıştı. Yazık ki, böyle düşünenlerin tamamı kendilerini Atatürkçü olarak göstermek iddiasındaydı. Dış Türklere sahip çıkmaya ise başka bir isim takılmıştı, hatta bu düşünce mahkum edilmişti. Halbuki, Atatürk 1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılacağını ve orada dili bir, soyu bir kültürü bir kardeşlerimizin olduğunu, o dağılma gününe hazır olmamızı, hazır olmanın da susup beklemek olmadığını, özellikle dil ve kültürel köprülerimizi sağlam tutmamızın gerektiğini buyurmuşlardı. Ve gün geldi Demir Perde'nin ötesinde yaşayan kardeşlerimizden Anadolu'ya doğru ırkımızın ve dilimizin tatlı meltemleri esmeye başladı. Kırgızistan'dan Çingiz Aytmatov, Kazakistan'dan Oljas Süleymanov, Güney Azerbaycan'dan Şehriyar, Sehend, Savalan, Samed Behrengi, Kuzey Azerbaycan'dan Bahtiyar Vahapzade'nin nefesini edebiyatımızda hissetmeye başladık.

Bahtiyar Vahapzade...

Evet... O, Azerbaycan'ın dünyalar güzeli, Oğuz yurdu Şeki'de dünyaya gelmiş. Kafkasların hür rüzgarları yalamış Bahtiyar'ın yüzünü, ruhuna sinmiş, ruhunda fırtına ilahlarını kavgaya tutuşturmuş. Bahtiyar adlı bu genç tertemiz alın ve yürekle en kadim ve şanlı Türk kültürünün Ummanlarında yüzmeye başlamış. Okumuş, kendini bulmuş, özünü tanımış, halkına olan borcunu idrak etmiş ve Tanrının boynuna yüklediği misyonun peşine takılmış. Zayıf, sıksa bedeninde Kaf dağı kadar esrarlı, Hazar gibi müdrik bir yürek taşıdığından eline demir asasını almış, geçirmiş ayağına demir çarığını başlamış milletin gasp edemiş hakkını aramanın yollarını aramaya. Okumuş, anlatmış, öğrenciler yetiştirmiş, ilmi makaleler yayınlamış. Lakin gecelerin karanlık koynunda ilham perisi ile görüşüp kaynaşmış ve halkının dertlerini şiirlerine dökmeye başlamış. Sembolizmin bütün inceliklerini müdrik olan bu mübarek Türk şairi hakkı çiğnenen, gasp edilen, ezilen, horlanan, kendi ana yurdunda ikinci sınıf vatandaşa çevrilen halkının dertlerini kendine sevgili edinmiş; onunla yatmış, onula kalkmış.

Sonuç...!

Sonuçta Bahtiyar Vahapzade olmuş. Hem de ne Bahtiyar. Vatanını ikiye bölen işgalcilerin suratına okkalı tokadını Şeki'de yapıştirarak, Azerbaycan'ı milli heyecan deryasına gark ederek.

Güney Azerbaycan'da yaşayan ve şimdilerde 33 milyonu bulan Türk kitlesine kendi ana dilini bile yasaklayanlara karşı mücadele eden ve 27 yaşında kurşunlanarak şehit edilen Türk kıızı "Merziye" hakkında yazdığı poem başlı başına bir insanlık ayıbını ve beşeriyet dramını gözler önüne seriyor, yürütülen bu mücadeleyi de ef-saneleştiriyor.

Bahtiyar Vahapzade güçlü bir şairdi, ta Gülüstan Poeması yazılana kadar. O yazıldıktan sonra ise bambaşka bir şair olmuştur. Günümüzde "Gülüstan Poeması"nın henüz 1959 yılında yazılmasının önemini bazıları kavrayabilir. Azerbaycan musiki aleti olan tarın, Dede Korkut Hikayeleri'nin milli duyguları uyandırdığı ve milli vasıflar taşıdığı gerekçesiyle Ruslar tarafından yasaklandığı bir ülkede Ruslara ve Farslara Azerbaycan'ı ikiye bölerek işgalcilik yaptıklarını

haykırmanın ne demek olduğunu o şahıslara hatırlatmaq isterim. Bu, küçücük bir ömektir. Bunu anlamak istemeyenlərə bir günün içində sürülən Kırım Türklerinin, Ahıska-Ahılkelek bölgəsi Türklerinin hayvan vagonlarına hiçbir şeyləri aldınılmamak kaydıyla doldurularaq Sibirya'nın buzlu cehennemine yollandığını və oraya gidenlərin yüzde seksenin açlıq, susuzluk, işkence və soğuktan öldüğünü, yürüməyə takati kalmayanların Kızıl Ordu əsgərləri tərəfindən kurşunlanaraq şəhit edildiyini hatırlatmaq isterim. İşte böylesi bir dünyada şair Bahtiyar Vahapzadə'nin yürüttüyü misyonu mihenk taşına vurmaq gerekir. Onun dünyasına bu açıdan daxil olmamaq hem o Zət-ı Muhterem'e haksızlıq, hem de biraz insafsızlıq olur. Bahtiyar Vahapzadə'nin bütün eserlərində işgəlcilərə qarşı başkaldırı vardır, halkını kendi bənlighini tanıtmaya dəvət vardır, halkının hakkını savunma vardır.

Bahtiyar Vahapzadə'yi sadəcə Azərbaycan şairi olaraq kabuul etmək çox böyük yanlışlıq və haksızlıq olur. Sevgili okuyuculara bunu özəlliklə vurğulamak benim boynumun borcudur. Bahtiyar Bey Türk Aleminin şairidir. Her Türkün kalbinin çarptığı yerdə Bahtiyar Vahapzadə o kalbin çırpınışlarını dinlər, onun sevinciylə sevinir, derdiylə kədrələnir. Türklük sevdalıları bu əziz insanla çox yakın olamandan dolayı mutluylam, gururluylam.

Bahtiyar Bey'in bu eserini hazırlarkən bizim alfabəmizdə olan, amak aynı harflərlə yazılan səsləri Azərbaycan'da kullənilən latın alfabəsi gələneğıne uyarak hazırladım. Açık "e"yi Azərbaycan'da kullənilən şəkliylə "ə", kapalı "e"yi isə normal "e" harfi ilə göstərdim. Arka damak "g"sini "Q,q"ilə, hançərə "h"yi isə "X,x" ilə göstərdim.

Okuyucuların fikirləri və tənkitlərini saygı və şükranla kabul ediyor və muhtəməl hatalardan dolayı da onların affına sığınuyorum.

Saygılarımla...

Seyfəttin ALTAYLI

UTANIRAM

Şəhidlərin, qaçqınların¹
Üstümüzdə min ahı var.
Çatdığımız² bu nöqtədə
Hamımızın³ günahı var
Düşmənimiz arxalandı⁴
Silahına, öz gücünə.
Zorə⁵ təslim olan torpaq
Qaytarılmaz⁶ söz gücünə.
Əldən gətədi yurd-yuvamızı
Necə dözdük⁷ bu dərdə biz?
Qaytarmaqçın⁸ haqqımızı
Əl açmıyaq namərdə biz?
Düzü⁹ budur: Bu dünyada
Gücün varsa, sözün haqdır.
Gücün yoxsa, son əlacın¹⁰,
Xəlcələtdir¹¹, utanmaqdır.
Bir zamanlar nəçə-nəçə¹² döyüşlərdən
Qalib çıxan qalalara bəxdıqca mən

1. Ermeni işğalı nəticəsində evini barkını bırakıp göç etmək məcburiyyətində kəlanlar.

2. Vardığımız.

3. Hepimizin

4. Güvəndi, dayandı.

5. Gücə, zorbalığa

6. Döndürələmez, geri gətirələmez.

7. Nasıl təhammül etdik, dayandık.

8. Geri əlmək için

9. Doğrusu.

10. Çərən.

11. Məhcubiyəttir.

12. Kaç kaç

Keçmişimlə indim¹³ durur yan-yanası¹⁴

Keçmişimdən bu günümə

Yağır indi töhmət¹⁵ daşı.

Alışırım¹⁶ için-için,

Sual qopur ürəyimdən: Neçin, neçin?

Babaların ucaltdığı¹⁷

Bizim qalib qalalardan utanıram.

Çadırlarda

Donan körpə balalardan¹⁸ utanıram.

Bu torpağı qorumağı

Özüümü¹⁹ borc bilmədik

Vətən getdi,

Vətəndaşlıq zirvəsinə yüksəlmədik

utanıram.

Vətən getdi, şe'r yazdıq:

"Sən mənimsən, ana Vətən".

Vətən getdi, nitq dedik²⁰

Uca-uca kürsülərdən,

utanıram.

Vətən getdi, el talandı,²¹

Didərginik²² biz hələ də.

Biz iqtidar uğrunda döyüşlərdən

Usanmadıq bir gilə²³ də,

utanıram

Söz altında yatamırdıq²⁴

Diz altında yatan olduq.

Dədələrin qazancını

Yurdu satmaq hesabına

Arzumıza çatan olduq,

utanıram

Səbrimizin dolub daşan kasasından,²⁵

Şəhidlərin alınmamış qisasından²⁶,

Onların qan bahasından,

Bu millətin qəhrəmanlıq dühasından²⁷

utanıram.

Biz hələ də çalxanırdıq

Əsr keçdi, durulmadıq.

Kütləyik, bu çək-çevirde²⁸

13. Şimdiki həlim

14. Yan yana

15. Azarlama, paylama.

16. Yayıyorum, tutuşuyorum.

17. Yükselttiği

18. Yavrulardan.

19. Kendimize

20 Nutuk attık.

21. Yağmalandı

22. Yurtsuz yuvasız, evimizden barkımızdan ayırız.

23. Zerre, azıcık

24. Tahammül edemiyorduk

25. Kasesinden

26. Kisasından, intikamından

27. Dehasından

28. Keşmekeşte, karışıklıkta

Ələlib millət olmadıq.

Utanıram.

Qəbirlərin baş daşını oğurlayan²⁹

Yaşamaqçın ölü soyan³⁰

Gədələrin³¹ özümüzdən olduğuna

utanıram.

Bu millətin acı-doğru, toxu-oğru³².

Aclarına acıyıram,

Mən toxuna utanıram.

Ölün varsa, vay halına!

Arxa çevir düzlüyünə, amalına³³!

Bir qəbirlik³⁴ yer almaqçın

Ətək-ətək

Rüşvət gərək!

Haqq evinə gedəndə də haqq istəyən:

Şərəfsizə nə deyim mən?

Ölüm-ucuz, həyat-baha,

İndi³⁵ ölüm, yaşamaqdan min qat baha!

O da haqdır, bu da haqdır.

Mənim kimin binəvanın³⁶

29. Mezar taşını çalan

30. Ölümlərin kefenini soyup satan

31. Uşakların

32. Hırsız

33. Gayesinə, emeline

34. Mezarlıq, mezar yeri

35. Şimdi

36. Zavalının

Son əlacı utanmaqdir.

Ya Rəb, necə³⁷ millətədi bu?

Başdan-başa zillətədi bu.

Öz-özünə qənimdi³⁸ bu.

Hər nə isə mənimdi bu,

Əsrlik qan düşməninə

Deyəbilmir son sözünü,

Amma qırır³⁹ öz-özünü,

utanıram

Cırtan⁴⁰ boyda Çeçenistan

Dəvə boyda Rusiya'ya dərs verəli

Onu şöhrət məqamından

endirəli

Mən özümü necə varsa,

Elə görüb utanıram.

İndi Çeçen qeyrətindən

Dərs götürüb utanıram.

Bu ölkənin sərvətini

O satalı, bu satalı,

Vətən olub hərrac⁴¹ malı,

utanıram.

Çadırlarda el qırılır

Toylardasa pul cırlılır⁴²,

utanıram.

37. Nasıl

38. Düşmandır

39. Kəldediyor

40. Küçücük, ufacık

41. Açık artırma, müzayedə

42. Yırtılıyor

Özgəsinin qoltuğunda yuva qurmuş

Özgəsinin fitvasıyla⁴³

Öz xalqına tələ qurmuş⁴⁴,

Özgəsinin əli üstdə⁴⁵

İqtidara can atan kəs⁴⁶

Bu millətə əsl oğul olabilməz.

Bizimkidir o namərd də.

Buna dözmür, mən yanıram.

Satqına yox, satqınlığa utanıram.

Elə bildin, bu bəlalər

Allah yazan qədər imiş.

Bu torpağı qorumağı

Özümüzə borc bilmədik.

Vətən getdi,

Vətəndaşlıq zirvəsinə yüksəlmədik.

Heç olmasa bu gerçəyə biz inanaq.

Sonuncumuz qalanadək

Ya vuruşaq, ya utanaq!

17 - 18 Mart 199:

43. Fetvasıyla

44. Tuzak kurmuş

45. Eli ilə

46. Kimse

GÜLÜSTAN

Azərbaycanın birliyi və istiqlaliyyəti uğrunda çarpışan Səttarxan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Pişəvərinin əziz xatirəsinə

İpək yaylığıyla¹ o, asta-asta²

Silib gözlüğünü gözünə taxdı.

Əyilib yavaşca masanın üstə

Bir möhürə baxdı, bir qola³ baxdı.

Kağıza həvəslə o da qol atdı*,

Dodağı altından gülümsəyərək.

Bir qələm,⁴ əsrlik⁵ hicran yaratdı,

Bir xalqı yarıya böldü qılınctək⁶.

Öz sivri ucuyla bu lələk⁷ qələm

Dəldi sinəsini Azərbaycanın.

Başını qaldırdı,

Ancaq dəmbədəm⁸

Kəsdilər səsinə Azərbaycanın.

1. Baş örtüsü ilə

2. Yavaş yavaş

3. İmzaya

* Qol atmaq : İmzalamaq

4. Kalem

5. Asırlık

6. Kılıç gibi

7. Telek

8. Zaman zaman

O güldü kağıza qol çəkən zaman,
Qıydı⁹ ürəklərin hicran səsinə.
O güldü haqq¹⁰ üçün daim çarpışan
Bir xalqın tarihi faciəsinə.

Əyləşip¹¹ kənarda topsaqqal ağa,
Hərdən¹² mütərcimə suallar verir.
Çevrilir¹³ gah sola, baxır gah sağa,
Başını yellədir¹⁴ təsbeh çevirir.

Qoyulan¹⁵ şərtlərə razıyıq dəyə,
Tərəflər qol çəkdi müahidəyə...
Tərəflər kim idi?
Hər ikisi yad!¹⁶
Yadlarını ədəcək bu xalqa imdad?!

Qoy¹⁷ qalxsın ayağa ruhu Tomrisin¹⁸,
Babəkin¹⁹ qılıncı parlasın yenə.
Onlar bu şərtlərə sözünü desin,
Zənciri kim vurdu şir²⁰ biləyinə?

9. Kıydı.

10. Hək, adalet.

11. Durmuş, durarak

12. Bəzən

13. Dönüyor

14. Sallayıp

15. İleri sürülen

16. Yabancı

17. Bırak

18. Saka İmparatoriçesi

19. Arap işgalinə qarşı çarpışan və Hürremi tarikatı mensubu şahıs, Azərbaycan Türkləri tərəfindən işgale qarşı çıktığı üçün kahraman kabul edilmektedir.

20. Aslan.

Hanı bu ellərin mərd oğulları?
Açın bərələri²¹, açın yolları.
Bəs²² hanı bu əsrin öz Koroğlusu—
Qılınc Koroğlusu, söz Koroğlusu?

Babaların şə'ni²³, şərəfi əlbət,
Bizə əmanətdir, böyük əmanət...
Yoxmu qanımızda xalqın qeyrəti?²⁴
Belə²⁵ saxlayarlar bəs əmanəti?

Qoy ildırım²⁶ çaxsın, titrəsin cahan!
Ürəklər qəzəbdən²⁷ coşsun, partlasın.
Daim haqq yolunda qılınc qaldıran
İgid babaların goru çatlasın!²⁸

Qoy əysin başını vüqarlı²⁹ dağlar,
Matəmi başlandı böyük bir elin³⁰.
Mərsiyə söyləsin axar³¹ bulaqlar³²,
Ağılar³³ çağırınsın bu gün qız, gəlin!...

21. Bentləri, engelleri

22. Peki

23. Şanı

24. Gayreti, kışkanma duygusu

25. Böyle

26. Yıldırım

27. Hiddetten

28. Goru çatlamak : Mezarı sızlamak, mezarı sızlasın

29. Vakarlı, temkinli

30. İlin, halkın, milletin, ulusun

31. Akan

32. Pınarlar

33. Ağular, ağıtlar

Tərəflər sakitdir³⁴, qəzəbli deyil,
Məhv olan qoy olsun, onlara nə var.
İmzalar atılır bir-bir, elə bil
Sevgi məktubuna qol çəkir onlar.

Atıb imzasını hər kəs varğa³⁵

Əyləşir sakitcə keçib yerinə.
Gözlüklü cənabla, təsbehli ağa
Qalxıb əl də verir³⁶ biri-birinə.

Onların birləşən bu əllərilə
Ayrılrı ikiyə bir el, bir Vətən.
Axıdıb gözündən yaş gılə-gilə³⁷,
Bu dəhşətli hala nə deyir Vətən?

Bir deyən³⁸ olmadı, durun ağalar!
Axı bu ölkənin öz sahibi var.
Siz nə yazırsınız, bayaqdan³⁹ bəri,
Bəs hanı⁴⁰ bu yurdun öz sahibləri?

34. Sakindir, sessizdir.

35. Sayfaya.

36. Tokalaşıyor

37. Tane tane.

38. Söyleyen.

39. Deminden.

40. Peki hani, nerede..

Bəs hanı həqiqət, bəs hanı qanun.

Qocadır⁴¹ bu yurdun tarixi, yaşı.

Bəs hanı köksünə⁴² sərhəd⁴³ qoyduğun

Bir vahid ölkənin iki qardaşı?

Görək bu hicrana, bu müsibətə

Onların sözü nə, qərəzi⁴⁴ nədir?

Bu xalq əzəl gündən düşüb zillətə⁴⁵,

Öz doğma yurdunda⁴⁶ yoxsa kölədir?

Necə⁴⁶ ayırdınız dırnağı ətdən —

Ürəyi bədəndən, canı cəsəddən?

Axı kim bu haqqı vermişdir sizə,

Sizi kim çağırmış Vətənimizə?

Necə vaxt⁴⁸ səngərdə⁴⁹ hey ulaşdılar⁵⁰,

Gülüstən kəndində sövdalaşdılar⁵¹

Bir ölkə ikiyə

Ayrılsın deyə!..

41. Eskidir.

42. Göğüsüne

43. Sınır

44. Kasti

45. Zillətə,

46. Yurdunda, vatanında

47. Nasıl

48. Kaç zaman

49. Siperde

50. Uludular, haykırdılar.

51. Anlaştılar, uzlaştılar.

Göy də guruldemiş⁵² deyirlər o gün,
Çölləri, düzləri buludlar sarmış.
O göy gurultusu ulu Babəkin
Ruhuymuş, hönkürüb⁵³ fəryad qoparmış.

Gülüstan kəndinin gül-çiçəkləri
Bir günün içində soldu, saraldı.
"Gülüstan"⁵⁴ bağlandı⁵⁵, o gündən bəri
Bu kəndin alnında bir ləkə qaldı.

Bağrı köz-köz oldu "Yanıq Kərəm" in⁵⁶
Tellər inildədi, yandı, nə yandı.
Aşığın sazından daha bir həzin⁵⁷,
Daha bir yanıqlı pərdə yarandı.

Həmin gün ölkəni apardı⁵⁸ sel, su,
Tutuldu çöhrəsi günün, ayın da.
Qoca Nəbatinin⁵⁹ eşqi, arzusu
O gün batmadımı Arpa çayında?

52. Gürlemiş.

53. Hıçkırıp, haykırıp.

54. 1813 yılında Rusya ile İran emperyalist gayelerle savaşılır ve sonunda Gülüstan şəhri anlaşıma yaparak Aras nehri ve Talış dağları sınır kabul edilerek Azərbaycan'ı babalarının malı gibi ikiye böldüler, buna işarət ediliyor.

55. İmzalandı, kabul edildi.

56. Azərbaycan aşık geleneğinde bir makam adı.

57. Həzin, dokunaklı.

58. Götürdü.

59. Azərbaycan'ın gəzəl şairi.

Ağlayıp dağlardan əsən küləklər⁶⁰
Bu məş'um⁶¹ xəbəri aləmə yaydı.
Sanki dilə gəldi güllər, çiçəklər:
Bu işə qol qoyan qollar sınaıdı⁶².

Arazın suları qəzəbli, daşqın,
Şirin nəğmələri ahdır, haraydır⁶³,
Vətən quşa bənzər, qanadlarının
Biri bu taydırsa, biri o taydır⁶⁴.

Quş iki qanadla uçar, yüksələr,
Mən nasıl yüksəlim tək qanadımla?
Ürəklər bu dərdədən tüğyana gələr,⁶⁵
Axar gözümdən yaş damla-damla.

Cənablar, bir anlıq düşündünüzmü
Verdiyiniz hökmün⁶⁶ ağırlığını?
Bu hökmün dəhşəti əllimi, yüzümü?
Biz nasıl götürək bu göz dağıyı?..

Başı kəsiləndə bu məğrur elin
Könül fəryadını hiss etdinizmi?
Qoca Füzulinin, igid Babəkin
E'tiraz səsinə eşitdinizmi?
Cənablar, bir damcı⁶⁷ mürəkkəblə siz
Düşünün, nələrə qol çəkmişsiniz?

60. Rüzgarlar.

61. Kötü, uğursuz, məş'um.

62. Kırılsaydı keşke.

63. Haykırışdır, imdat istəmədir.

64. Təəssür, yəqəndir.

65. Coşar, hiddətlənir, tuğyana gəlir.

66. Kararın, hükmün.

67. Damla.

Bir damcı mürəkkəb bir vətəndaşı
Qanına bulayıb ikiyə böldü.
Bir damcı mürəkkəb olub gözyaşı
İllərlə gözlərdən axdı, töküldü.

Min ləkə vurdular şərəfimizə,
Verdik, sahibimiz yenə "ver" - dedi.
Lap yaxşı eləyib⁶⁸ doğrudan bizə
Biri "baran"⁶⁹ -dedi, biri "xər"⁷⁰ -dedi.
Bizi həm yedilər, həm də mindilər,⁷¹
Ammə arxamızca hey deyindilər.⁷²

Hökmü gör nə qədər böyükmüş anın,
Möhür də basdılar varəğa⁷³ təkrar.
Yox, varəğin deyil, Azərbaycanın
Köksünə dağ boyda dağ basdı⁷⁴ onlar.

İmzalı, möhürlü ey cansız varəq,
Nə qədər böyükmüş qüvvətin, gücün.

Əsrlər boyunca savaşıdıq, ancaq
Sırsıda bilmədik hökmünü bir gün.

68. Etmiş, yapmış.

69. Koyun (Rusça).

70. Eşək (Farsça).

71. Bindilər.

72. Həp danışdılar, söyləndilər.

73. Sayfaya.

74. Dağladı.

Ey kağız parçası, əvvəl heç ikən,
Yazılıb, qollanıb* yoxdan var oldun.
Böyük bir millətin başını kəsən,
Qolunu bağlayan hökmdar⁷⁵ oldun.

Bir eli ikiyə paraladın⁷⁶ sən
Özün kağız ikən paralanmadın
Köksünə yazılan qəlb atəşindən
Niyə alışmadın,⁷⁷ niyə yanmadın?

Araz⁷⁸ sərhəd⁷⁹ oldu, əsdi küləklər,
Sular yatağında qalxdı,⁸⁰ köpürdü.
Üstü dama-dama⁸¹ taxta dirəklər
Çayın⁸² kənarında səf çəkib⁸³ durdu.

Sular, sizdən təmiz, nə var dünyada?
Ləkədən xalidir⁸⁴ axı qəlbiniz.
Bağrınız alışıb niyə yanmadı
Bu çirkin əmələ qol qoyanda siz?

75. Hükümdar.

76. Parçaladın, böldün.

77. Yanmadın, tutuşmadın.

78. Aras nehri.

79. Sınır.

80. Yükseldi.

81. Damalı

82. İrmağın

83. Səf bağlayıb, sıra olub

84. Ləkəsizdir, təmizdir

*. İmzalanarak.

Ey Araz, səpirsən, göz yaşı sən də
Keçdikcə⁸⁵ üstündən çölün, çəmənin.
Səni arzulara sədd eyləyəndə
Niyə qurumadı suların sənini?

Dayanıb Arazın bu tayında⁸⁶ mən
"Can qardaş" deyirəm, o da "can" deyir.
Ey zaman, sorğuma cavab ver nədən
Səsini yetən⁸⁷ yerə əlim yetməyir?..

Qarışıb gözümdə, qarışıb aləm,
Dərd-dərdi doğrayır, qəm- qəmdən keçir
Arazın üstündən keçə bilmirəm,⁸⁸
Araz dərdim olub, sinəmdən keçir.

Texta dirəkləri torpağa deyil,
Qoydular Füzuli divanı üstə.
Yarıya bölündü, yüz, yüz əlli il
Gəraylı⁸⁹ bayatı,⁹⁰ muğam⁹¹ şikəstə.⁹²

Dəmir çəpərləri⁹³ eşqim,⁹⁴ diləyim,
Tarixim, ən'ənəm üstə qoydular.

85. Geçtikcə, yürüdükce.

86. Tarafında, yakasında.

87. Ulaşabildiği, duyulduğu.

88. Geçemiyorum.

89. Azərbaycan aşık havalarından biri.

90. Azərbaycan musikisində bir makam.

91. Azərbaycan musikisində bir makam.

92. Azərbaycan musikisində bir makam.

93. Çitleri

94. Aşkım.

Yarıya bölündü canım, ürəyim,
Yarıya bölündü Arazda sular.
Texta dirəkləri qoydular, ax, ax!..
Qəlbimin, ruhumun, dilimin üstə,
Biz güldük, ağladığ, yənə də ancaq
Bir sazın, bir telin bir simin üstə.

Ürəkdən-ürəyə körpü? Bir dayan!⁹⁵
Dərdimiz dinirsə⁹⁶ bir sazın üstə.
Şəhriyar⁹⁷ yaralı misralarından
Körpü salmadımı Arazın üstə?!⁹⁸

Bu taydan o taya axışdı seltək⁹⁹
Gözə görünməyən könül telləri.
Bu selin önünü nə çay, nə dirək
Kəsə bilməmişdir yüz ildən bəri.

Ağalar bilmədi birdir bu torpaq,
Təbriz də, Bakı da Azərbaycandır,
Bir elin ruhunu, dilini ancaq

95. Dur.

96. Konuşuyorsa.

97. Güney Azərbaycan'ın meşhur şairi.

98. Üzerine, üstüne.

99. Sel gibi.

100. Kağıtlar.

101. Kolaydır.

Kağızlar¹⁰⁰ üstündə bölmək asandır.¹⁰¹

Böl kağız üstündə, böl gecə-gündüz,

Torpağın, üstünə dirəklər də düz,¹⁰²

Gücünü, əzmini tök də meydana,

Qoşundan,¹⁰³ silahdan sədd çək hər yana.

Toprağı ikiyə bölərsən, ancaq

Çətindir¹⁰⁴ bədəni candan ayırmaq!

Ayırmaq kimsəyə gəlməsin asan.

Bir xalqın bir olan dərdi-sərini.¹⁰⁵

O taydan bu taya Mustafa Payan¹⁰⁶

Oxuyur Vahidin¹⁰⁷ qəzəllərini.

Dolandı¹⁰⁸ zamanə döndü qərinə,¹⁰⁹

Şairlər od tökdü¹¹⁰ yenə dilindən.

Vurğunun¹¹¹ o hasrət nəğmələrinə

Şəhriyar səs verdi Təbriz elindən:

"Heydər baba, göylər qara dumandı,

Günlərimiz bir-birindən yamandı.¹¹²

Bir-birizdən ayrılmayın, amandı,¹¹³

Yaxşılığ¹¹⁴ əlimizdən aldılar,

102. Diz, dik.

103. Ordudan, askerden.

104. Zordur.

105. Dert gamını.

106. Güney Azərbaycan'lı tanınmış şarkıcı.

107. Azərbaycan'ın tanınmış gəzəl şairi.

108. Döndü, keçti.

109. Asır, 33 yıllık zaman dilimi

110. Döktü.

111. Azərbaycan'ın tanınmış şairi Samet Vurgun.

112. Kötüdür, berbatdır.

113. Ne olur

114. İyiliği, mutluluğu.

115. Düşürdüler.

Yaxşı bizi yaman günə saldılar.¹¹⁵

Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,¹¹⁶

Qovuşaydım dağdan aşan selinən,

Ağlaşaydım uzaq düşən elinən,

Bir görəydim ayrılığı kim saldı,

Ölkəmizdə kim qırıldı,¹¹⁷ kim qaldı?.."

AĞLAR-GÜLƏYƏN¹

1. ÜSYAN²

"hümmət,³ a vətəndaşlar!

Qeyrət, a vətəndaşlar!"

SABİR*

Qızıl⁴ yaz⁵ qələmilə⁶

Naxış vurur torpağa.

Qışdaki məşəqqəti

Unutdurur torpağa.

Şamaxıda⁷ Sabirin

Balaca⁸ bağçasında

Əyləşib⁹ iki yoldaş,¹⁰

İki dost, iki sirdaş.

116. Rüzgar ile, yel ile.

117. Öldü.

1. Azərbaycan'ın tanınmış mizah şairi mirza Ali ekber Sabir'in lakabı.

2. İsyan.

3. Yardım, ihsan, lütf.

* XX. yüz ilin evvellerində yetişmiş böyük milliyetçi, mizah şairi.

4. Alın

5. İlbahar

6. Kələmiylə

7. Azərbaycan'da Şirvan ovasında bir şəhər.

8. Küçük.

9. Oturmuş.

10. Arkadaş.

Səhhət,¹¹ Sabir... iki qəlb
Səslənir, bir-birinə
Köklənən¹² simlər¹³ kimi.
Bir nəğmənin eşqinə
Bir dinən¹⁴ simlər kimi.

Səhhət

Bəli,¹⁵ padişahımız
Təzə bir fərman verib.**
O, ölüyə azadlıq¹⁶,
Diriyə zindan¹⁷ verib.

Sabir

Ağız yummaqdır¹⁸ ancaq!
Bu da təzə fırldaq!...¹⁹
Çəşmələr təşnəsində²⁰
Bircə udum²¹ azadlıq,
Harda; harda qalmısan,²²
Mənim²³ suyum azadlıq,

11. Azərbaycan Yeniləşmə Hərəketi'ndə önəmli rol oynayan şair Abbas Səhhət.

12. Akortlanan.

13. Teller.

14. Konuşan.

15. Evet.

** 1905 ilində Rus çarı II. Nikolayın söz azadlığı haqqında çıkardığı fərman.

16. Hürriyet.

17. Hapis, cezası

18. Yummaktır.

19. Dalavere, fırldaq.

20. Susamışlığına

21. Yudum.

22. Nərdə kalmışsın

23. Benim.

Mənim odum²⁴ azadlıq?!
Üzümüzə²⁵ səadət?

Səhhət

Neyləyək,²⁶ bir udum da
Udumdur... heçə²⁷ lə'nət!..

Sabir

Min arzu bəsləyirəm
Mən axı hər nəfəsdə.
Qanadım var, göyüm²⁸ yox,
Necə uçum²⁹ qəfəsdə?..

Azadlıq-səhərimdir,
Eşqimdir, ilhamımdır.
O dənizim, yelkənim,
Əsil haqqımdır mənim!
Necə ümman³⁰ yaradar

Ahımdan göyə qalxan
Yalnız bircə buludum?!
Niyə mənə haqqımı
Versinlər udum-udum?³¹

24. Ateşim.

25. Yüzümüze.

26. Ne yapalım.

27. Hiçe.

28. Göğüm, semam.

29. Nasıl uçayım.

30. Umman, okyanus.

31. Yudum yudum

Xəyalım azad³² olsun.
Düşüncəm azad olsun
Düşüncəmin sözünü
Mən yazmaq istəyirəm,³³
Qoy qələm³⁴ azad olsun.
Mən görmək istəyirəm,
Gözlərim azad olsun.
Danışmaq³⁵ istəyirəm,
Sözlərim azad olsun.
Qışqırmaq³⁶ istəyirəm,
Qoy dilim azad olsun,
Dodağım³⁷ azad olsun.
Eşitmək³⁸ istəyirəm,
Qulağım azad olsun.

Əsarət zəncirini
Mən qırmaq istəyirəm,
Qollarım azad olsun.
Gəzib bütün dünyanı
Arzumu qulaqlara
Bağırmaq istəyirəm,

32. Hür.

33. İstüyorum.

34. Kalem.

35. Konuşmak.

36. Haykırmak, bağırmaq.

37. Dudağım.

38. Duymak.

B-11742

Yollarım azad olsun!
İstəyirəm azadlıq
Məni yerdən götürən
Möhkəm³⁹ bir qanad olsun.
İstəmirəm azadlıq
Quruca⁴⁰ bir ad olsun!

Ələmlər bəstəsiyəm,
Mən arzusun səsiyəm,
Mənə dərman neyləsin,
Mən arzu xəstəsiyəm.
İçib-içib doyunca
Azadlıq çeşməsindən,
Söndürəydim odumu.
Çeşmələr təşnəsinə⁴¹
Özün söylə, neyləylər⁴²
Suyun bircə udumu?..

Səhhət

Məgər görməmişəm⁴³
Damcı⁴⁴ necə⁴⁵ daş dəlir?⁴⁶

39. Sağlam.

40. Sadəcə.

41. Təşnəsinə, susuzluğuna, arzusuna.

42. Ne yapar.

43. Görmedin mi.

44. Damla.

45. Nasıl

46. Delmek (deliyor)

Sabir

Dəlir, çox yavaş dəlir.

Səhhət

Dəqiqələr, saatlar

Axır⁴⁷ dönüb il olur.

Dama-dama göl olur.

"Molla Nəsrəddin"⁴⁸ bax,

Onu zaman yaratdı.

Mirzə Cəlil⁴⁹ damcıdan

Axı, ümman yaratdı

İndi o böyük ədib-

Səni çağırır, səni-

Deyə səhhət cibindən

Çıxartdı məcmuəni.⁵⁰

Zamanın əsəbləri⁵¹

İndi çəkilib tarım.⁵²

Oxu ilk səhifəni:

-"Sizi deyib⁵³ gəlmişəm,..

Müsəlman qardaşlarım..."

.....
.....

47. Akarak, akıp

48. Azərbaycan'da yenileşmə döneminde yayınlanan dergi.

49. "Molla Nasreddin" dergisini çıxaran Azərbaycan'ın tanınmış mizah yazarı Cəlil Məhmetkuluzadə.

50. Məcmuayı, dergiyi.

51. Sinirleri.

52. Gərgin, gərginləşmiş.

53. Güvenerek, inanarak, ümit besleyerek.

Sabir yata bilmədi⁵⁴

O gecəni sübhədək.⁵⁵

Açıldı arzuları

Gözündə çiçək-çiçək.

Nədir hələ bilmirəm

Mən o gecənin adı;

Bircə⁵⁶ bunu bilirəm

O gecə... ah... o gecə

"Tək⁵⁷ Səhəri doğmadı",

Doğdu göyü, yeri də.

Doğdu bizə təzədən⁵⁸

Mirzə Ələkbəri də.

Dan yeri⁵⁹ ağaranda⁶⁰

O, qalxıb yatağından

Açdı pəncərəsini,

Dinləməyə başladı

Bağçada "hop-hop" deyən

Şinəbubun⁶¹ səsinə.

Bu səhərə, bu səşə,

O niyə səcdə qıldı?⁶²

Açdığı o pəncərə

54. Uyuyamadı.

55. Sabaha kadar.

56. Sadəcə, yalnız.

57. Sadəcə.

58. Yeniden.

59. Tan yeri

60. Söktüğünde, ağardığında, ışıklandığında.

61. İbibğin.

62. Secde etti.

Bağçaya açılmadı,
Şe'rimizə⁶³ açıldı.

Qələm nalə⁶⁴ qopartdı,
Kağıza⁶⁵ dəyən kimi
Bu səs kağız üstünə
Dağ basdı,⁶⁶ od çilədi,⁶⁷
Bu səs əsrlər boyu
Yatan babamı⁶⁸ belə
Yuxudan silkələdi.⁶⁹
"Yox, mən çağırmağım,
Yox, mən bağırmağım!
Köməyimə⁷⁰ dadıma⁷¹
Göyü çağırmağım,
Yəri çağırmağım!
Mən bütün qaydaları,⁷²
Qanunları, sədləri
Dağıdıb qırmağım!

Hansı qanunda var ki,

-
63. Şürimizə.
64. İnilti, feryat, nalə.
65. Kağıda.
66. Dağladı, ıstırap verdi.
67. Ateş yağdırdı.
68. Dedemi.
69. Uyandırdı, kaldırdı.
70. Yardımına.
71. İmdadına.
72. Kuralları.

Öz sərvətin, öz varın
Özünə qənim⁷³ olsun?
Dünən⁷⁴ yetim⁷⁵ olsun,
Bu günün yetim olsun.

Hansı qanunda var ki,
Öz elindən olasan,⁷⁶
Öz dilindən olasan;
Hədəf də sən olasan,
Güllə⁷⁷ də sən olasan?

Hansı qanunda var ki,
Bir xalqın ana dili
Dilim-dilim kəsilsin?..
Od içində yanasan,
Sənə yasaq edələr
"Yandım" deməyi belə?..
Xalqların cərgəsində⁷⁸
"Mən də varam" deyirəm.
Bu dünyadan özümə
Ədalət istəyirəm,
Həqiqət istəyirəm.
Mən "hümmət"⁷⁹ istəyirəm..."

-
73. Bela, düşman.
74. Dünən.
75. Öksüz.
76. Ayrı düşəsin
77. Kurşun.
78. Sırasında.
79. Himmet, yardım, ihsan, lütuf.

Min ildir sirdaşımız
Ələm oldu, qəm oldu.
Niyə, niyə bəs⁸⁰ bizim
Qeyrətimiz kəm⁸¹ oldu?

Yarım bu tayda⁸² qaldı,
Yarım o tayda qaldı.
Toyum burda çalındı,
Yarım o tayda qaldı.

Daha bu əzablara
Canımda bir tabım⁸³ yox.
Mən tərədən-dırnağa
Sualam... Cavabım yox...
Bilmirəm öz əlimdən
Mən hara, hara qaçım?
Bir əlim qanlığım⁸⁴ oldu,
Bir əlimsə harayçım!⁸⁵

Bizi xəlbirə⁸⁶ qoyub,
Sovurdular⁸⁷ havaya!
Biz toz olub ələndik.
Min ildir anamızdan
Süd yerinə qəm əmdik.

80. Peki.

81. Kötü.

82. Tarafı, yakada.

83. Takatım.

84. Düşmanım.

85. Yardımına koşan.

86. Kalbura.

87. Sovurdular.

İnlədikcə azalmır,
Dərdlərimiz daha da
Ürəkdə köz-köz⁸⁸ olur.
Bu haqdır, ağladıqca
Kişi⁸⁹ qeyrətsiz olur.

Bizdən sonra oyanan⁹⁰
Ala bildi haqqını,
Biz hələ ağlayırıq,
Tarixin təkərinə⁹¹
Hey⁹² ümid bağlayırıq.
Yox, mən bağırmalıyam,
Yox, mən çığırmalıyam!.."

2. ÜRƏK¹ VƏ ÇÖRƏK²

"Artıqca həyasızlıq olur el mütəhəmmil,³
Hər zülmə dözən⁴ canları⁵ neylərdin, ilahi?"

SABİR

"Zərrədə küllə⁶ bax!.." Şirvan⁷ dedikcə
İslam dünyasına lağ etdi⁸ Sabir.

88. Kor hâlində, köz.

89. Erkek.

90. Uyanmaq.

91. Tekerləyinə, gidişatına, dönüşünə.

92. Daima, hep.

1. Yürek.

2. Ekmek.

3. Gerçek olmadığı hâlde uysal görünen.

4. Tahammül eden, katlanan.

5. İnsanları.

6. Bütüne, küleye.

7. Azərbaycan'da bir bölgə.

8. Alay etti, dalga geçti.

Tiyanda⁹ sabunu dağ elədikcə
Fikrində zamanı dağ etdi Sabir.

Düşündü dərinədən, duydu dərinədən,
O, işıq naminə¹⁰ yazdı, yaratdı.¹¹
Sabirin qəzəbli¹² gülüşlərindən¹³
Vətən göylərində günəş dan atdı.¹⁴

Bütün sualların cavablarını
Tapdı¹⁵ ilhamında, təb'ində¹⁶ sabir.
Böyük bir ölkənin dərini yazdı
Sabun tiyanının dibində Sabir.

Dünyaya sığmayan fikirlərini
Zaman bir tiyana bağlamadımı?
O dedi: -Anlamaq istəsən məni,
Düşün ləqəbimi,¹⁷ unut adımlı!

Düzü¹⁸, çox düşündüm... Təxəllüsünü¹⁹
Niyə Sabir qoydu Mirzə Ələkbər?
Böyük gələcəyə dikib gözünü,
Demək istəmiş ki, dözən²⁰ əzilər!

9. *Büyük kazanda.*

10. *İçin.*

11. *Meydana getirdi, ortaya çıkardı.*

12. *Hiddətli.*

13. *Mizahından.*

14. *Tan attı.*

15. *Buldu.*

16. *Karakterinde, yaratılışında*

17. *Lakabımı.*

18. *Doğrusu.*

19. *Lakabını takma adını.*

20. *Təhammül eden, katlanan.*

Demək istəmiş ki, Vətən lələdir,
Bağrının başında qarasıyam²¹ mən,
Müsəlman nə demək?

Təşbehi²²-Sabir,
İslam dünyasının yarasıyam mən!

Demək istəmiş ki, səbr edən insan,
Demək, bu dünyadan üzülsübdür.²³
"Şükür"-deyə-deyə bədbəxt²⁴ müsəlman
Səbrin laylasından²⁵ cəbrə²⁶ düşübdür.

Demək istəmiş ki, zavallı Şərqi²⁷
O sonsuz səbrinin kasasıyam²⁸ mən.
Çatıb²⁹ xirtdəyimə³⁰ daha qəzəb, kin,
Səbrim tükənibdir, daşasıyam³¹ mən.

Deyirəm,³² anası süd deyil, ona
Atəş içiribdir öz döşlərindən.³³
Axır³⁴ göz yaşları hey³⁵ yana-yana
Sabirin yaralı gülüşlərindən.³⁶

21. *Siyahıyla, siyah beniyle.*

22. *Benzetmesi, teşbihi, kıyaslaması.*

23. *Elini eteğini çekmiştir, vazgeçmiştir.*

24. *Bədbəxt, zavallı.*

25. *Ninnisinden.*

26. *Zorluğa*

27. *Şarkın, doğunun.*

28. *Kasesiyim.*

29. *Ulaşmış, erişmiş.*

30. *Gırtlığına.*

31. *Taşacağım, kabarcacağım.*

32. *Diyorum.*

33. *Göğüslerinden, memelerinden.*

34. *Akıyor, döküyor.*

35. *Devamlı, daimi, durmadan.*

36. *Mizahından.*

Onun gülüşləri səbirdənmi? Yox!..

O, kinin, qəzəbin qəhqəhəsidir.³⁷

Onun gülüşləri bir atəş, bir ox!

Səbrə qılınc çəkən üsyan səsidir!

Dərdini xalqıyla bölüb ağladı,

O, gülüb ağladı, gülüb ağladı!

Cahilə nə var ki?.. ürəklər dələn

Dəli qəhqəhəni bir gülüş sanar.

Sabirin şe'rini³⁸ oxuyub gülən

Nə Vətən anlayar, nə millət qanar.³⁹

Bir gün fitva⁴⁰ verdi axund⁴¹ minbərdən:

Lə'nətlə çəkilsin⁴² Sabirin adı.

O günün səhəri qəssab⁴³ Mir Həsən

Şairə bir misqal⁴⁴ quyuq satmadı.

Axund tapşırdı ki, Şirvanda heç kəs⁴⁵

Mirzə Ələkbərlə alver⁴⁶ etməsin.

37. Kəkkahasıdır.

38. Şiirini.

39. Anlar.

40. Fetva.

41. İmam.

42. Anılsın, yadedsin.

43. Kasap.

44. Misqal, bir parça.

45. Kimse.

46. Alışveriş.

Axundun əmrindən o, çıxma bilməz,

Burada bir sirli⁴⁷ illət⁴⁸ var yəqin.⁴⁹

Qəssab bilmədi ki, Mirzə Ələkbər

Heç vaxt ağ olmayıb⁵⁰ Allaha, dinə,

Qəssab bilmədi ki, qara⁵¹ gecələr

O, yazıb-yaradır işıq naminə.⁵²

Qəssab bilmədi ki, canından əziz⁵³

Bilən bir insandır o, öz yurdunu.

Köhnə⁵⁴ müştərisi bu dinli "dinsiz"

Özünü düşünmür, düşünür onu.

Qəssab bilmədi ki, sel tək⁵⁵ çağlayır,⁵⁶

Alışıb⁵⁷ yaradır o, ac qarına.

Qəssab bilmədi ki, o gün ağlayır⁵⁸

Onun külfətinə⁵⁹-balalarına...⁶⁰

47. Sirli.

48. Dert, keder, hastalık.

49. Galibə.

50. Karşı gelmemiş.

51. Siyah.

52. İçin.

53. Aziz, değerli, kıymetli.

54. Eski.

55. Gibi.

56. Çağlıyor.

57. Tutuşup.

58. Ağlıyor.

59. Eşine, zevcesine.

60. Yavrularına, çocuklarına.

Çağırdı elləri, o haqq yoluna.

Amal⁶¹ yolçusuna el "yolsuz" dedi.

O böyük insanı qəssab bir yana,

Ömür yoldaşı da başa düşmədi.⁶²

Qəlbi qəlbimizdə daim döyündü,

Yumulu⁶³ gözlərə göz verdi Sabir!

Yazdı... Qarşımızda aynaya döndü,-

Bizi özümü⁶⁴ göstərdi Sabir.

Saldı ürəyinə⁶⁵ Sabir hər şeyi,

Min ilin dərini çəkdi bir anda,

Yolunda canını qurban verdiyi

Bədbəxtlər⁶⁶ də onu anlamayanda.

Sözüylə, şe'rilə hey zaman-zaman

Donuq şüurlara o, toxum əkd.

Dəmir çəkilə altda fəryad qoparan

Dəmir parçası⁶⁷ o, nalə çəkdi.

Qızılı döydülər... Haray-həşirsiz⁶⁷

Yapıxı⁶⁸ mum kimi eləcə⁶⁹ qaldı.

61. Ülkü, emel.

62. Anlamadı, idrak etmedi.

63. Kapalı, habersiz, yumuk.

64. Kendimize.

65. İçine attı.

66. Zavallılar.

67. Başırıp çağırmaqdan, gürültü koparmaqdan.

68. Ezilmiş, yassılaşmış.

69. Öylece.

Dəmiri döydülər... Qışqırığından⁷⁰

Qulaqlar tutuldu, gözlər qaraldı.

Qızı⁷¹ dedi: -Dəmir, söylə nədir bu?

Məni də döydülər axı⁷¹ sənintək.

Səsimdən bir adam xəbər tutdumu?⁷²

Dəmirsən, əzaba dözsən⁷³ gərək!

Dəmir söylədi ki: -O zərbələrdən⁷⁴

Ahu-nalə çəkib ağlamadım mən.

Bədbəxt yaranmışam, mən a bəxtəvər,⁷⁵

Səni dəmir döydü-özgəsi döydü.⁷⁶

Ona ağladım ki, məni döyənlər

Başqası deyildi, özüm⁷⁷ küydü.

Bir gün fitva verdi axund minbərdən:

Lə'nətlə çəkilsin Sabirin adı.

O günün səhəri qəssab Mir Həsən

Şairə bir misqal quyuq satmadı.

Sabun bişirmək⁷⁸ üçün ona yağ gərək.

Bəs indi⁷⁹ neyləsin? O, çox düşündü.

70. Haykırışından, bağırışından.

71. Ama.

72. Haber aldımı.

73. Katlanmalısın, tahammül etmelisin.

74. Dərbələrdən.

75. Bəhtiyar, mutlu.

76. Dövdü.

77. Kendiminki idi.

78. Yapmaq için.

79. Peki şimd.

Neyləyə bilərdi? O, yalnız, ⁸⁰ o, tək,
Dükən ⁸¹ da bağlandı, ⁸² ocaq da söndü.

O, qaralan ocağa

Baxa-baxa düşünür:

"Yoxsa, arzularım da

Bu qaralan göz kimi,

Ocaq kimi tez ⁸³ söndür?..

Yox-yox! ⁸⁴ Bu mümkün deyil,

Sönən ocaqdır ancaq,

Qəlbimdəki ocaqsa,

Daha betər yanacaq.

Yazıram, yazmalıyam

Söykənmişəm ⁸⁵ umuda. ⁸⁶

Könlümdəki ocağı,

Vallah, söndürə bilməz

Dəryaların suyu da!

Sönmüş ocaqdan çıxır

Külfətimin ⁸⁷ çörəyi

Könlümdəki ocağın

Külfətimə nə xeyri? ⁸⁸

80. Yalnız, tək.

81. Dükən.

82. Kapandı.

83. Çabuk, kəmə.

84. Həyır kəyır.

85. Yaslanmışım.

86. Ümide.

87. Eşimin, zəvcəmin.

88. Faydası.

Milyonları düşünən

Böyük bir qəlb sahibi

Sönən ocaq önündə

Alışır ocaq kimi...

Milyonları düşünən,

Milyonların yolunda

Əriyib muma dönən,

Milyon-milyon insanın

Azadlıq ⁸⁹ yollarında

Çıraq ⁹⁰ olan, nur olan,

Milyonlarçın ⁹¹ doğulan ⁹²

Bir şəərəşür ⁹³ nadana ⁹⁴

Söz qandıra bilməyir, ⁹⁵

Bir balaca ⁹⁶ külfəti

Dolandıra bilməyir. ⁹⁷

"Yox! Yox! Bu mümkün deyil,

Sönən ocaqdır ancaq.

Könlümdəki ocaqsa

Daha betər yanacaq..."

89. Hürriyyət.

90. Lamba, meşale, ıstık aracı.

91. Milyonlar için.

92. Meydana gelmek, oluşmak.

93. Belalı, belə arayan.

94. Ahmağa, cahile, bilgisiz.

95. Anlatamıyor, dinletemiyor.

96. Küçük.

97. Geçindiremiyor.

Ona yağ satmadılar
 Sabun bişirmək üçün.
 Ürəyinin yağını
 O, əridib günbəgün⁹⁸
 Yazdı, yazdı... Şe'rlə
 Haqqını anlamayan
 Nadanları bizlədi.⁹⁹
 Ürəklərin min illik
 Pasını təmizlədi.
 Sabun!
 Şe'r!
 İşə bax!
 Təsadüfmü bu ancaq?
 Hər ikisi təmizlik!..
 Sən bu təsadüfdəki
 Ahəngə bax, məğzi¹⁰⁰ gör,
 Sabun zahir¹⁰¹ üçünsə,
 Şe'r batin¹⁰² üçündür...

3. İMTAHAN

"Zahida!¹ Gəl soyunaq bir kərə paltarımızı!²
 Çıxaraq zahirə³ batindəki⁴ əfkarımızı.⁵

98. *Günbəgün, gətide.*

99. *Ucu sivri bir şey batırdı, onunla dürtüklədi.*

100. *Gayeyi, maksadı.*

101. *Görünüş, maddi dünya.*

102. *Manevi dünya, maneviyat.*

1. *Ey dindar.*

2. *Elbisemizi.*

3. *Göstərelim.*

4. *Batındakı görünməyən, iç dünyadaki.*

5. *Fikirlerimizi.*

Hər kəsin ağı qara isə utansın, Sabir a balam!"⁶

O, həqiqət naminə
 Qələm çaldı...⁷ Həqiqət!
 Sabun bişirmək-peşə,⁸
 Şe'r yaratmaq-sənət!
 Sabun-çörək⁹ üçündür.
 Şe'r-ürək üçündür.
 O, könlünü, eşqini
 Vətənə, xalqa verdi,
 Çörəyi də ürəklə
 Qazanmaq istəyirdi.¹⁰
 - Necə?¹¹
 - Müəllim¹² olmaq!
 Körpəcə ürəkləri
 Pərvazlayıb¹³ uçurmaq!
 Onların nəzərində
 Arzular dünyasından
 Min bir kaşanə¹⁴ qurmaq!

Balalara hər şeyin
 Öz yerini tanıtmmaq!
 Ah!... Onlara... onlara,

6. *A yavrum.*

7. *Yazdı.*

8. *Meslek, uğraşı.*

9. *Ekmək, geçim.*

10. *İstiyordu.*

11. *Nasıl.*

12. *Öğretmen.*

13. *Kanatlandırıp.*

14. *Saray.*

Özlərini tanıtmaq!
Həm dünəni¹⁵ tanıtmaq!
İndidən,¹⁶ lap¹⁷ indidən
O körpə balalara
Dost-düşməni tanıtmaq!

Ustadım, düz deyirsən.
Mən səni anlayıram.¹⁸
Mən də müəllimliyi
Sənətlərin ucası,¹⁹
Ən böyüyü sayıram.
O, elə ulduzdu ki,-
Bu gün yanır... İşığı
Bizə sabah görünür.
Özü batsa da ancaq
Vətənin göylərində
Min-min²⁰ ulduza dönür.
O, bilmir ilk mənzili,
Son mənzili haradır,²¹
Bugünkü əməliylə²²
O, sabahı yaradır.

15. Dünü.

16. Şimdiden, şu andan itibaren.

17. Kelimənin önünə gələrək anlamını gücləndirir, ısrar bildirir.

18. Anlıyorum.

19. Yükseği, ulusu, yücesi.

20. Binlerce.

21. Neredir.

22. Hareketiyle, işiyle.

Ömrü bir nur parçası,
O, sabahın çarçısı!..²³

Bəli,²⁴ müəllim olmaq:
Bunun üçün²⁵ nə gerek?
Ona bildirdilər ki,
Rəsmi vəsiqə²⁶ gerek,
Vəsiqə!

- Kimdən? Hardan?²⁷

Dedilər:

- Mollalardan.

Yox, yox! O, uda bilməz²⁸

Bu təhqiri,²⁹ bu dərdi.

O ki ana dilindən

Dərs demək³⁰ istəyirdi.

İstəyir ki balalar

Bizim ana dilinin

O büllur³¹ çeşməsindən

Nur içib fəyz alalar...

Bunun dinə, mollaya

Bilmirəm nə dəxli³² var?

23. Yayıcısı, tebliğcisi.

24. Evet.

25. İçin.

26. Vesika.

27. Nereden.

28. Yutamaz.

29. Hakareti.

30. Ders vermek.

31. Billur.

32. Ne ilgisi.

-Dərs demək³³ istəyirəm
Şəriətdən, cənablar,³⁴
İmtahan edin məni.
Dayanıb³⁵ heykəl kimi
Cahillərin önündə
Cahillərin düşməni.

Taleyə³⁶ bax, günə bax,
Zamanın hökmünə bax!
Zaman öz Loğmanını³⁷
Pəncəsində inlədir.

Əsrin nəbzi-nəbzində
Döyünən bir arifi
Cahil imtahan edir.

Zaman-onun ustadı,
O, zamanın həkimi,³⁸
Zamanın qarşısında
Dayanıb xəstə kimi...
Yağır bir-bir suallar:
-Sən say qapılarını
Bizə bir-bir cənnətin.
-Onlar qapılar deyil,
Şərtləridir cənnətin.

33. Dərs vermək.

34. Böyükler, saygın kimsələr.

35. Durmuş, durup.

36. Talihe, kadere.

37. Lokman həkimini.

38. Doktoru.

Həmişə³⁹ haqq bağırın,
Daim haqq deyən insan
Xalqı üçün cənnəti
Bu xaraba⁴⁰ dünyada
Görmək istəyən insan
Həqiqətlə arzusun
Dəyişdirib yerini,
Sayır o dünyadakı⁴¹
Cənnətin şərtlərini.

Dözür, buna da dözür
O, bığaltı⁴² gülərək.
İyirmicə⁴³ uşağa
Müəllim olmaq üçün
Ona vəsiqə görək...

Şəyx nə biləydi ki,
Xalqın müəllimidir
Qarşısında dayanan-
Bu fağır,⁴⁴ cılız insan.
O, əzilən xalqının
Haqq bağırın səsiydi.
Vətən üçün od tutub

39. Her zaman.

40. Virane, harabe.

41. Öbür dünyadaki.

42. Bıyık altından.

43. Yirmi tane.

44. Zavallı, sessiz.

Alovlanan ürəyi
Onun vəsiqəsiydi.

Şeyx nə biləydi ki,
Ona imtahan verən
Bu ağır, cılız insan-
Şe'rilə çoxdan çıxıb
Əsrin⁴⁵ imtahanından.

Şeyx nə biləydi ki,
Əsri söz ələyində
Hər gün ələyən budur-
Gündə min yol⁴⁶ adını

Lə'nətlə yad etdiyi
"Ağlar-güləyən" -budur.

4. ÜMİD MƏKTƏBİ

"Yaşasın şəhriyari - hürriyətl!"

SABİR

Onunçün həyat-ümid,
Onunüçün zaman-ümid,
Onu ucaldan-amal,¹
Onu yaşadan-ümid.
Onun ümid günəşi
Aləmə şö'lə² saçdı.

45. Asrın.

46. Bin kərə.

1. Emel, gaye.

2. Şule, ışıq.

Dükənini bağlayıb
"Ümid" məktəbi açdı.

Elə bil ki, bununla
O, çatdı bəslədiyi
Hər arzuya, mətləbə,³
Ümidini bağladı
Bu ikicə sinifli
Balaca⁴ bir məktəbə.
O, unutdu elə bil
Dərdini də büsbütün.
Dərs vərdiyi hər uşaq⁵

Bir ümid çırağıydı⁶
Mirzə Ələkbər üçün...
"Mənim bağım, baharım,
Fikri⁷ işıqlı oğlum,
Məktəb zamanı gəldi,
Dur, yaraşlıqlı⁸ oğlum".
Açdı şe'rlərilə
O, yumulu gözləri,
Tanıtdı körpələrə-
Şanlı sabaha⁹ gedən
Cığırıları, izləri...

3. Gəy, maksat.

4. Küçücük.

5. Çocuk.

6. Işıqlı idi.

7. Düşüncəsi.

8. Yaxşıqlı.

9. Yarına, geleceğe.

Körpələrin gözündə
 Nuh əyyamından¹⁰ qalan
 Vərdisləri¹¹ qırdı¹² o.
 Onların ürəyində¹³
 Bir çıraq yandırdı o.
 Qanmaq¹⁴ öyrətdi Sabir,
 Qandırdıqca¹⁵ onlara
 Yanmaq öyrətdi Sabir.
 Hər şeyin öz adını
 Başa saldı¹⁶ o, bir-bir.¹⁷
 Kor,¹⁸ donuq baxışlara
 Görmək öyrətdi sabir.
 Nifrət öyrətdi sabir

"Daş qəlbli insanlara"-
 Buz tək soyuq qanlara.
 Məhəbbət öyrətdi o,
 "Fatma, Tükəzbanlara"
 O, özünü görməyən
 Millətinin önünə
 Sözüylə ayna tutdu.
 Düşünmək bilməyəni
 Düşünmək öyrətdi o.

10. Zamanından.

11. Alışkanlıqları.

12. Mahvetti, ortadan kaldırdı.

13. Yüregində.

14. Anlayış, idrak.

15. Anlamak, idrals etmək

16. Anlatdıqca, anlamasını sağladıkça

17. Birer birer.

18. Kör.

O öyrətdi, gəlmələr¹⁹
 Obasından baş alıb
 Bura niyə gəlir? Bura
 Çaqqal dağdan-arana²⁰
 Hansı²¹ iyə²² gəlir?..
 O öyrətdi, niyə biz
 Yadlar üçün bu qədər
 Cazibədar²³ olmuşuq.
 Niyə yadı bəzəyib,²⁴
 Özümüz xar olmuşuq.²⁵
 Balaca körpələrə
 O öyrətdi ayıqlıq,²⁶
 O öyrətdi sayıqlıq.²⁷
 O öyrətdi Vətənə,
 Doğma elə²⁸ sədaqət.
 O öyrətdi dəyanət.²⁹

O söylədi: "Yaşasın
 Şəhriyari-hümiyyət!"

19. İşgəncilər.

20. Ovaya, düzlüğe.

21. Hangi.

22. Kokuya.

23. Cazibeli, çekici.

24. Süsleyip.

25. Rezil olmuşuz.

26. Uyanıklık.

27. Uyanıklık.

28. Kendi iline, kendi halkına.

29. Sebat, temkinli olma, sağlamlık.

O, bircə il dərs dedi
 Bu "Ümid" məktəbində.
 O, şerilə beşcə³⁰ il³¹
 Bütün Şərqə dərs deyib
 Özgə məktəb yaratdı
 İlhamından, təbindən.³²
 O, gülüş arxasından³³
 Damcılayan³⁴ göz yaş!
 O bizim şə'rimizin
 Ən böyük vətəndaşı!..

5. AMAL

"Seyli - tən eylə¹ təməvvüclə² alıb dövrü bərim-³
 Bənzərəm bir qocaman dağa ki, deryada durar."⁴

SABİR

Deyirlər, naşiri⁵ şe'rləriyçün⁶
 Ona pul⁷ ayırmış: ayda on manat.⁸
 Ancaq qəzəblənib⁹ şairə bir gün,
 Bu az məbləği¹⁰ də o kəsir, heyhat!

30. Şüriylə sadəcə beş.

31. Yıl

32. Yaratılışından, hilkatinden.

33. Peşice.

1. Ayıpla, kınan.

2. Dağalanma ilə.

3. Etrafımı, dörd bir tarafımı.

4. Durmaktadır.

5. Yayımçıyı, neşredeni.

6. Şürləri için.

7. Para.

8. Azərbaycan para birimi.

9. Hiddetlenip.

10. Məbləği.

Sonuncu ümid də qırılır tamam,¹¹
 Dayanmır,¹² o yazır,
 Yaradır yenə.

Coşur əzildikcə daha da ilham:
 Həqiqət naminə, düzlük¹³ naminə!

Ey qələm dostlarım, düşünək gəlin,¹⁴
 Pulmudur¹⁵ sənətin ölçüsü yalnız?
 Neçin¹⁶ dodağımız büzülür, neçin
 Əskik¹⁷ yazılarda qonorarımız?¹⁸

Şe'rinin, sözünün müqalibində
 Onun mükafatı hücumlar oldu.
 Yalan danışmadı,¹⁹ onun dilində
 Həqiqət əbədi bir şüar²⁰ oldu.

Haqsız hücumlardan, təhqirdən²¹ hər gün
 Onun sinəsində neçə²² ox²³ yanıb.
 Sənət yollarında bir amal üçün
 Bizmi çox yanırıq, omu çox yanıb?

11. Tamamen.

12. Durmadan, durmuyor.

13. Doğruluk.

14. Gəlin düşünelim.

15. Paramıdır

16. Niçin

17. Eksik

18. Təlif ücretimiz.

19. Konuşmadı.

20. Slogan.

21. Hakarettən, aşağılamadan.

22. Kaç.

23. Ok.

Biz hara²⁴ gedirik gül, çiçək, alqış,²⁵
O hara gedibse, min təhqir,²⁶ hədə.²⁷
Bizimək²⁸ hörmətlə qarşılanmamış,
Qəlbini gizlətmış onu sevən də.

Özünü hörmətə layiq sanmadı,
Böyük qəlb xidmətə²⁹ əvəz³⁰ istəməz.
Hörmətlə, izzətlə qarşılanmadı,
Ən böyük hörmətə layiq olan kəs.³¹

O, amal yolunda mücahid oldu,
O, nə pul³² tanıdı, nə alqış bildi.
Əzəldən ürəyin alovu, odu
Hansı məbləğ ilə qiyas edildi?³³

Amal! Həqiqətin səsidir ancaq.
Onu boğ, sinədə dayana bilməz.³⁴
Haqqı, ədaləti ayaqlayaraq
Oda da atsalar, o, yana bilməz!

24. Nereye.

25. Alqış.

26. Hükəret.

27. Tehdit.

28. Bizim gibi.

29. Hizmete.

30. Karşılık.

31. Kimse.

32. Para.

33. Kıyaslandı, mukayese edildi.

34. Duramaz.

İlhām da amalın, qayənin oğlu,
Amalın var isə, ilhamın da var.
Hünərlə açılar sənətin yolu.
Amalsız ürəkdə ilham yas tutar!

Sənət fədakarlıq, sənət cəsarət!
Sabir möhkəm³⁵ durdu³⁶ amal atında.
Nə pul, nə mükafat, nə şan, nə şöhrət,
Ölçüsü amaldır iste'dadın³⁷ da...

Bir amal eşqinə yaratdığından,
Dalğalar içində o, dağa döndü.
Elə ucaldı³⁸ ki, o böyük insan
Şərqin hər yerindən xalqa göründü!

6. DƏRMAN

"Arizi¹ qəmlər² əlindən ürəyim şişmiş idi."

SABİR

Sabirin "arizi qəmlər əlindən"
Ciyəri dağılandı, ürəyi şişdi.
O ürək dünyanı dərk edən³ gündən
Nə qədər cəfaya tab eləmişdi.⁴

35. Sıkı, sağlam.

36. Durdu, katlandı.

37. Yeteneğin.

38. Yükseldi.

1. Ortaya çıkan, zuhur eden.

2. Gamlar, dertler, kederler.

3. Anlayan.

4. Katlanmıştı, tahammül etmişti.

Ən kiçik dərdi də Sabir min kərə,

Saldı ürəyinə⁵ hər saat, hər gün.

Qəlbinə saldığı sonsuz dərdlərə

Daş dözə bilməzdi,⁶ ət necə⁷ dözsün?...⁸

Tiflisi dolandı, Bakıya gəldi,

Özünü göstərdi⁹ çox həkimlərə.

Təşxis etmək üçün məclis düzəldi,¹⁰

Yozdu¹¹ xəstəliyi hərə bir yerə.

Həkimlər düşündü hey¹² dərin-dərin,

Davalar,¹³ dərmanlar vermədi fayda.

Həkimlər bilmədi dərqli şairin,

Dərmanı tapılmaz¹³ əczaxanada.

Həkimlər bilmədi bir xəstəliyin,

Səbəbi həmişə¹⁴ eyni deyildir.

Həkimlər bilmədi dərqli şairin

Dərmanı-azadlıq, loğmanı-eldir.

5. İçinə attı

6. Takammül edemezdi.

7. Nasıl.

8. Takammül etsin.

9. Muayene oldu.

10. Toplantı yapıldı, toplanıldı.

11. Fikir yürüttü, isnad etti, sebep gösterdi.

12. Hep, daimi olarak.

13. Bulunmaz.

14. Daima, her zaman.

Həkimlər, həkimlər, sizdən əlhəzər!¹⁵

Dərmanınız eyni, nüsxəniz¹⁶ eyni.

Yüz nədir, min nədir, neçə min yaşar

İnsana versəniz istədiyini!

Neçəniz¹⁷ bir yerə hey toplaşdınız,

Əlac tapmadınız¹⁸ bir dərdə yalnız.

Sabir təkbəşinə arzularından

Yazdı milyonların dərdinə dərman!

Bakı,

Yanvar - fevral 1962.

YOLLAR - OĞULLAR

İnsan azadlığı ilk arzu sanmış,

Bu söz bir işıqdır çətində,¹ darda.

Azadlıq, azadlıq!.. Tarix yaranmış

Bu amal uğrunda vuruşmalarda.

PROLOQ

Beş iyul!² Ucalan³ milli bayrağın

Rəngindən göylərə şəfəq çiləndi.⁴

Elə bil⁵ illərlə axan al qanın

Bayrağın dibində gölmaçələndi.⁶

15. Kaçma, uzaklaşma, ürkme, korkma düşüncesini bildiren bir ifade.

16. Reçeteniz.

17. Kaçınız.

18. Çare bulmadınız.

1. Zor anda, dar günde.

2. Temmuz.

3. Yükselen.

4. Yayıldı, saçıldı.

5. Sanki.

6. Göl oluşturdu, toplandı.

Yüz otuz iki il çəkildin dara,
Öz hakim⁷ atandan sən qul⁸ doğuldun.⁹
Vuruldu köksünə gündə min yara,
Yurdunda, yuvanda bir qərib oldun.

Axdı yüz otuz il sənin gözündən,
Axdı qanlı sular... Dərin soyuldu.¹⁰
"Sahibin" ayırdı səni özündən,
Göz-gözə, söz dilə həsrət qoyuldu.

Vuruşdun, gecəni gündüzə qatıp,¹¹
Alıb öz haqqını, şərəfə çatdın!
Yüz otuz iki il qılınc oynadıb,
Bu bayraq yolunda sən qan axıtdın.

Bu qan yurdunda yaz gətirdi, yaz,¹²
Analar, bacılar batmasın yasa.
Məhkum bir məmləkət gülüstan¹³ olmaz,
O, şəhid qanı ilə suvarılmasa.¹⁴

Bu bayraq dibində məclis düzəlsin,¹⁵
Zənciri qolundan atdı bu torpaq.
Qoy bütün insanlıq səcdənə gəlsin,
Ey şəhid qanından qızaran bayraq!

7. Hükmeden, idareci.

8. Köle.

9. Dünyaya geldin, doğdun.

10. Derisi yüzülən şair İmameddin Nesimi kastediliyor.

11. Gece gündüz demeden.

12. İlkbahar.

13. Gül bahçesi.

14. Sulanmasa.

15. Kurulsan.

Xalqın tarixini bu qan əks edir,¹⁶
Onun hər damcısı¹⁷-nifrət, qəzəb, kin!
Bayrağın altında ruhu rəqs edir
Bu bayraq uğrunda can verənlərin.

Hər biri şir¹⁸ gücü duydu qolunda,
Onların müqəddəs ruhuna alqış!
Onlar dedilər ki, Vətən yolunda
Biz ölən deyilik¹⁹ haqqa çatmamış!²⁰

Onlar dedilər ki, yetər bunca qəm!
Niyə şərəfimiz lağa qoyulsun?..²¹
Onların hər biri dedi: -İstərəm,
Mənim də öz gerbim,²² bayrağım olsun.

Arzu könüllərdən qalxıb uçaldı,
Onlar bu niyyətlə başladı hərbə,²³
Qan verib, can verib, onlar şan aldı,
Alqış bu bayrağa, alqış bu gerbə!

16. Yansıyır.

17. Damlası.

18. Aslan.

19. Ölməyəcəgiz.

20. Varmadan, ulaşmadan.

21. Alay edilsin, maskara edilsin

22. Arma, devlet arması.

23. Savaşa, harbe.

I. FƏSİL

Milyonçu²⁴ Ben-Osman çoxdan əl cəkib
Vətəndən, millətdən, məzhəbdən, dindən.
Qırx ildir gözünü Parisə dikib,
Təkcə²⁵ adı qalıb ərəbliyindən.²⁶

Arvadı²⁷ zəhradan cəkdi əl'aman,²⁸
Xoşuna gəlmədi²⁹ sözü, söhbəti.
Üç il yaşamamış ayrıldı ondan,
Dedi: -Çatışmayır mədəniyyəti.³⁰

Parisi, Marseli gəzdi neçə il,
Axtardı özünə "mədəni canan".
Arvad axtarmırdı, o, axmaq deyil,
Arxa axtarırdı³¹ əslinə baxsan.

Axır, sərvətilə Əlcəzairin,
Evinə yol açdı³² o, bir nazirin³³
Onunla "dost" oldu... rənginə görə³⁴
O, təhqir olundu...³⁵ "Dostluğa" yozdu.³⁶
Bilyard³⁷ oynadılar gündə on kərə,
Bən-Osman hər dəfə qəsdən uduzdu.³⁸

24. Milyoner.

25. Sadəcə.

26. Araplığından.

27. Eşi, zəvcesi.

28. Yaka silkkti, bizar oldu.

29. Hoşlanmadı.

30. Kültürü.

31. Arıyordu.

32. Gidip gəlməyə başladı.

33. Bakanın.

34. Derisinin rengindən dolayı

35. Aşağılandı, hakarete uğradı

36. Bağladı, aifetti.

37. Bilyardo.

38. Yenildi.

Güldülər üzünə hey şirin-şirin,³⁹

Uduzduğu pulu⁴⁰ o, nəqd verdi.⁴¹

Nəhayət, Ben-Osman "şanlı" nazirin

Kiçik bacısını aldı, gətirdi.

Nananın yolunda cəkdi min əzab,

"Mənim də, canım da sənindir"-dedi.

Zəhraya bir frank qıymayan cənab

Nananın yolunda milyon xərclədi.

[Birinci arvaddan bir oğlu vardı-

adı Mustafa

Onu da özüylə Zəhra apardı,⁴²

cəkdi min cəfa.

Ehtiyac içində⁴³ böyütdü onu-

Böyütdü atalı,⁴⁴ yetim⁴⁵ oğlunu].

Bir il kefə baxdı⁴⁶ otellərdə o,

Frəng həyat tərzini keçdi qanına.⁴⁷

Dəndi⁴⁸ öz-özünü yad ellərdə o,

Nana dans öyrətdi Ben-Osmanına.

39. Tatlı tatl.

40. Parayı.

41. Peşin verdi.

42. Götürdü.

43. Fakirlik içində, yoksulluk içində.

44. Babalı.

45. Öksüz.

46. Keyfine baktı.

47. Kanına işlədi.

48. İnkər etdi.

Dözdü⁴⁹ işvələrə, dözdü nazlara,
Atdı namusunu atdı arını.
Fırlana-fırlana⁵⁰ rok-n-rollara,
Havaya fırlatdı milyollarını.

Vətənə dönüncə, Nana bəyənmir
Ərinin yeknəsəq güzəranını,⁵¹
Ərəb qaydaları⁵² canına sinmir,⁵³
O, "Simon" çağırır⁵⁴ Ben-Osmanını.

Bəzənir otaqlar firəng dəbilə,⁵⁵
O, belə ayırır "yaxşını"⁵⁶ "pisdən".⁵⁷
Xanımın tə'kidi,⁵⁸ öz tələbilə⁵⁹
Aşpaz⁶⁰ da çağırılır hələ Parisdən.

Döndü Ben-Osmanın üzüm bağları
Şampan⁶¹ şəhərində al şərablara.
Deyən də olmadı bunu bir bari
Axı şərab hara⁶² müsəlman hara?!

49. Tahammül etti, katlandı.

50. Döne döne.

51. Yaşayışını.

52. Kuralları.

53. Hoşlanıyor, beğeniyor, arzusuna göre değil.

54. Diye sesliyor, çağırıyor

55. Modasına göre.

56. İyi.

57. Kötüden.

58. İsrarı.

59. Talebiyle.

60. Aşçı.

61. Şampanya.

62. Nere.

Üzüüm əvəzinə⁶³ ərəb bir zaman,
Taxıl becərərdi⁶⁴ batıb qan-tərə.
Həmən bu torpaqda indi⁶⁵ müsəlman
Şərab hazırlayır firənglilərə.

Şərab şənləndirir Frəngistanı,
Şərab könüllərdə min od yandırır;

Ərəbin zəhməti, ərəbin qanı
Parisdə başları dumanlandırır.

""

Bu gün rəstoranda bir təmtəraq⁶⁶ var,
Rəqs edir ortada cüt-cüt⁶⁷ cavanlar.⁶⁸
Burdadır simonun bu gün ən yaxın
Tanışı, bilişi,⁶⁹ yarı, yoldaşı
Zarafat⁷⁰ dəyil ki, axı Nananın
Bu gün tamam olur iyirmi beş yaşı

Səhrayı-Kəbirin⁷¹ neft çeşməsindən
Milyonlar qazanan o firəngə bax!
Od-alov tökülür hər kəlməsindən,
Özü də özünə inanmır ancaq!..

63. Yerine.

64. Ekiyordu.

65. Şimdi.

66. İhtişam, debdebe.

67. Çifter çifter.

68. Gençler.

69. Dostu, arkadaşı.

70. Şaka.

71. Büyük Sahra Çölü.

Danışır, danışır o hayla-küylə,⁷²
Deyir: "Paytaxtıdır Paris cahanın",
Ərəb şərabını, ərəb puluyla⁷³
İçir sağlığına Firəngistanın.

Baxır göz ucuyla o, Ben-Osmana,
Deyir: -ərəblər də qardaşdır bizə.
Sadiq qalarıqsa biz bu peymanə⁷⁴
Dağlar da baş əyər qüdrətimizə.
Danışır, özünə inanmasa da,
O, qurdla quzunun qardaşlığından.
Qədəh də, şərab da, həтта masa da,
Elə bil⁷⁵ qışqırır:⁷⁶ "Yalandır, yalan!"

Yalnız bircə nəfər,⁷⁷ tək bircə nəfər,
İnanır, inanır bu yalanlara:
Ben-Osman!
Dilində ütülü sözlər,
Qalxıb gövdəsini əyir onlara.

Əyilir, əyilmiş daim bu gövdə,
Adəti tərgitmək⁷⁸ çətindir, çətin.

72. *Şamata ilə, bağırıp çağırma ilə.*

73. *Parasıyla.*

74. *Karara, yemine, anda.*

75. *Sanki.*

76. *Haykırıyor.*

77. *Şahıs, kişi.*

78. *Bırakmak, terketmek.*

Bə'zən o, əyilmək istəməsə də,
Gövdəsi əyilir, yazıq⁷⁹ neyləsin!

Axı, əyilməsə yaşaya bilməz,
Paris əyilməyə öyrətmiş onu
Axı, nazir qaynı bununçün⁸⁰ onun
Döşünə⁸¹ taxıbdır "Şərəf legionu"*
O, elə bilir ki, yandıqca par-par;⁸²
Şərəf, şan gətirir bu ordən⁸³ ona.
Anlaya bilmir ki, min bir ləkə var
Bu saxta ordenin parıltısında.

Anlaya bilmir ki, şərəf bildiyi
Ordenə satılıb şərəf, namus, ar.
Anlaya bilmir ki, şərəfsizliyi
Altun dünyasında şərəf sayırlar.

Anlaya bilmir ki, bu qızıl orden
Adi⁸⁴ oyuncaqdır, aldadıb onu.

Anlaya bilmir ki, Əlcəzairin*
Gedən sərvətinin bahasıdır bu.

Döşdəki⁸⁵ ordenin ağırlığından
Bəlkə də əyilir daim Ben-Osman:

79. *Zavallı.*

80. *Bunun için.*

81. *Göğsüne.*

82. *Parıltıyla, parıldayarak.*

83. *Madalya.*

84. *Normal, hiçbir özelliği olmayan.*

85. *Göğüsteki.*

*. *Cezayir*

-Ağalar, xanımlar, minnətdarıq biz
Dostumuz, arxamız siz firənglərə.
Həmişə⁸⁶ bir olsun qoy əllərimiz!-
Deyirəm, demişəm bunu min kərə!

O, hey danışdıqca, baxıb kənardan
Sinəsi od tutur Əlcəzairin.
Elə bil, elə bil qalxıb məzardan,
Ruhu qan ağlayır Əbdülqadirin,*
Ruhu dilə gəlir: "Nə danışır bu?
Niyə qara yaxır bu satqın⁸⁷ bizə?
Ərəbmi firəngə minnətdar oldu,
Məgər bələd deyil tariximizə?!
Niyə təhqir edir mənim ruhumu?
Vətənə xidmətin əvəzidir bu?⁸⁸
Zamanmı, insanmı dəyişdi yoxsa?
Əgər firənglərə minnətdarıqsa,
Nahaqmı⁸⁹ döyüşdüm onlarla bəs mən?
Qanlar axıtmışam yoxsa əbəs,⁹⁰ mən!"

Ben-Osman eşitmir əbdülqadiri,
Ürəyi satılıb, eşidə bilməz.⁹¹
Danışır: "Firənglər gələndən bəri
Əlm-idrak sahibi olmadıqmı biz?

86. Her zaman.

87. Hain.

88. Karşılıqdır bu.

89. Haksız yere mi, boşuna mı.

90. Boşuna.

91. Duyamaz.

Biz sizdən almışığ mədəniyyəti,
Dəyişib xalqımın fikri, niyətti..."
Bəşdir,⁹² ey Ben-Osman,
burda gəl dayan!..⁹³

Gör bir kim danışır xalqın adından?!
Əyilib alçalmaq olarmı bunca?
Anan daş doğaydı səni doğunca!
Kimi aldadırsan, axı, sən kimi?
Xalqın təqvim açdı, zaman yaratdı
Cəbri, həndəsəni,⁹⁴ elmi-nücumu,⁹⁵
Şahmatı,⁹⁶ damanı baban yaratdı.
Ey nadan,⁹⁷ bunları niyə danırsan?
Özgə qapısında nə yalmanırsan?⁹⁸

Əyil, özün əyil, xalqı əymə sən,
Bu haqqı heç kəsə verməyib vətən!
Sığın, ömrün boyu qoltuğa sığın!
Lə'nət bu halına, min dəfə lə'nət!
Xalqını satmaqla o qazandığın

Sərvətə,

Şöhrətə, şərəfə

lənət!

92. Yeter.

93. Dur.

94. Geometriyi.

95. Astronomiyi, yıldız ilmini.

96. Satrancı.

97. Ahmak, cahil.

98. Yaltaklık ediyorsun.

Səni qınamıram, sən öz elində,⁹⁹

Aldın təhsilini firəng dilində.

Firəng tarixini sənə keçdilər,¹⁰⁰

Özüne yad oldun, yada vuruldun.

Firəng tarixini sən bildin əzbər,

Babandan, atandan xəbərsiz oldun!

Unutdun, ay yazıq, öz adını da,

Yaman oxladılar gözündən səni.

Tanıya bilmədin əcdadını da,

Gör necə aldılar özündən səni!

Gözəl Nananın,

O, şux cananın

Nazı, qəmzəsi,

İncə, xoş səsi

Əlindən aldı

İhtiyarını.¹⁰¹

Şirin sözlərlə

Oxşadı hər gün

O, nigarını.

Nanada tapdı

Hər səfanı da.

İlki,¹⁰² əzizi¹⁰³

Mustafanı da

99. *Kendi yurdunda.*

100. *Öğrettilər, okuttular.*

101. *İradeni, ihtiyarını.*

102. *Birinci yavrusu, ilk yavrusu.*

103. *Değer verdiğiyi, çok sevdiği.*

Çıxardı yaddan.

Təzə¹⁰⁴ arvaddan¹⁰⁵

Bir oğlu oldu.

Etyen qoyuldu

Adı körpənin.

O, şirin-şirin

Layla da çaldı

Bu körpəsinə.

O, bilmədi ki,

Onun öz ilki

Həsrətdir ancaq

Ata səsinə.

Demə,¹⁰⁶ bala¹⁰⁷ da

Unudulmuş.

Demə anası

Boyat¹⁰⁸ olanda,

Övlad özü də

Boyat olurmuş.

Etyen doğuldu,

Simon şad oldu.

Dünya verildi

Elə bil ona.

Qurban da kəsdi

104. *Yeni*

105. *Eşinden, zevcesinden.*

106. *Demek.*

107. *Yavru.*

108. *Bayat, eski.*

Firəng qızından
Olan oğluna.

Zəhra boşanan kimi,
Səlim səs verdi, dərhal
Bacısının səsinə.
Həm onu, həm oğlunu
Aldı himayəsinə.
O sevdi Mustafanı,
Dözdü hər cəfasına.

Ərəb əlifbasını¹⁰⁹
Özü öyrətdi ona.
Bəs¹¹⁰ demədi o, yene
Mustafanı göndərdi
Fransız kollecina.

Uşaq oxuduğunu,
Dərk etdi¹¹¹ dərin-dərin
Oldu ən sevimlisi
Bütün müəllimlərin.
Ancaq Anri müəllim-
Bu tarix müəllimi,
Sevdi ərəb oğlunu
Doğma balası¹¹² kimi.

109. Alfabe.

110. Yeter, kifayəttir.

111. Anladı, idrak etti.

112. Öz yavrusu.

Fürsət tapıb¹¹³ o, hərdən¹¹⁴
Danışır¹¹⁵ uşaqlara¹¹⁶

Qoca Əlcəzairdən;
Onun var-dövlətindən,
Hər cürə sərvətindən.
O, gah Robespyer olur,
Gah Janna D'Ark, gah Marat.
Onun səsinde arzu,
Onun səsinde inad!

Anri meydan oxuyur
Hər zülmə, hər zillətə.
Anri lə'nət yağdırır
Rəzil mütləqiyyətə!

Anrinin babası Mişel-de-Valjan.
Olmuş kommunanın¹¹⁷ qurbanlarından.
Atası təqibdən yayınmaq¹¹⁸ üçün
Gəzmiş çox elləri illərdən bəri.
Nəhayət bir gün

Gəlib məskən etmiş Əlcəzairi.

Burda ərəblərlə qardaş oldu o,
Gərdi sinəsini hər qəmə, dərde.

113. Bulup.

114. Bazan.

115. Anlatıyor, konuşuyor.

116. Çocuklara.

117. Komünün.

118. Kurtulmak.

Bu sadə firəngin yeganə oğlu-
Anri də doğuldu Əlcəzairdə.

Gözünü dünyaya açandan bəri
Anri ərəblərlə oturdu, durdu.

Bu gözəl ölkəni-Əlcəzairi

Əzəldən o sandı öz ana yurdu.

Ərəb məhləsində böyüdü Anri,
Səlim də, Qadir də dost oldu ona.
Axdı ərəblərin şən mahnıları¹¹⁹
Hələ körpə ikən onun ruhuna.

Mahnıyla titrədi qəlbinin simi,¹²⁰
Onun çox yanıqlı səsi də vardı.
"Gözümün nuru"nu* bir ərəb kimi
Məktəbdə, küçədə¹²¹ hey oxuyardı...

Səlimi Anridən, onu Səlimdən
Ayıra bilmədi millət də, din də.
Onlar dost oldular... Evdə də bə'zən
Anri danışardı ərəb dilində.

119. Şarkıları

120. Telü.

121. Sokakta.

Yoxsul atasının yoxsul evində
O, seçib ayırdı qaranı ağdan.¹²²
-Haqqın yolçusuyam!-söylədi mən də,
O, hələ kolleci bitirən zaman.

Gördü tərsinədir işi dünyanın;
Kimi ağadırsa, kimi nökdir.¹²³
Nə ərəb, nə firəng, yoxsul olanın,
Gördü sevinci də, qəmi də birdir.

Qopdu yer üzündə yenə vəlvələ,
Başladı İkinci Cahan Savaşı.
Fransız xalqıyla verib əl-ələ,
Durdu ərəblər də faşizmə qarşı.

Hitler Avropaya qırğın salanda¹²⁴
Səlim ayrılmaı Anridən yenə.
Kassino altında, Rimdə, Milanda,
Üç il döyüşdülər çiyin-çiyinə.

Anri düşündü ki, bəşəriyyəti
Xilas etməliyik¹²⁵ bu təhlükədən.
Səlim düşündü ki, dostun niyyəti
Gözəldir, onunla gətməliyəm mən.

122. İyi kötdən

123. Hizmetçidir.

124. Kan döktüğünde, katliam yaptığında

125. Kurtarmalıyız, halas etmeliyiz.

De Qoll ordusuna yazıldı bir gün,
Anrı də, Səlim də inandı ona.
Qoşuldu,¹²⁶ dünyanın gələcəyiçün,
Onlar "Müqavimət hərəkəti" na.
Səlim nə biləydi o zaman,

Sabah

Yurdunun başına nə gələcəkdir.

Əlində tutduğu bu qanlı silah,
Sabah öz xalqına çevriləcəkdir.

Onlar ucaltdılar dostluq səsinə,
Göylərdən, yerlərdən od yağa-yağa.
Bu böyük dostluğun vəsiqəsini
Onlar qanlarıyla yazdı torpağa.

Qanlı vuruşlarda neçə yol¹²⁷ onlar,
Ölümdən qurtardı biri-birini.
(Döyüşdə bərkimiş¹²⁸ əhdi-peymanlar
Daha möhkəm olur əzəldən bəri).

II FƏSİL

Yaman həyəcanla danışır bu gün,
Anrı Janna D'Arkın igidliyindən.
O deyir: -Dünyada hər insan üçün
Ən böyük amaldır¹ xalq, bir də vətən!

O deyir: -Vətənin şərəfi, şanı;
Şərəfi, şanıdır hər vətəndaşın.
Bu böyük amalla yaşamayanı
Düşmən bil, olsa da doğma² qardaşın...

Danışır, danışır o, şirin-şirin
Güllətək³ səslənir onun hər sözü.
Danışdığı qədim⁴ hadisələrin
Dəlində⁵ əriyib yox olur özü.

O deyir: -Bu gözəl ölkənizdə də
İlgidlər yaşamış Janna, Marat tək.
Bunu unutmayın, bu gün sizdə də
Onların amalı yaşasın gərək!

Kimdir o igidlər, bir-bir sayın siz:

- Əbdülqadir!

- Şəyx Həddad*!

1. Emeldir, gayedir.

2. Öz.

3. Kurşun gibi.

4. Kadim, eski.

5. Ardında, peşində.

*. 1871 yılında Fransız işgalcilerine karşı mücadele başlatan Cezayirli milli kahraman

126. Takıldı, katıldı.

127. Kaç kere.

128. Sağlamlaşmış, muhkemleşmiş.

- Şəyx Ben-Badis**!

- Sizə tanıtmışam Əbdülqadiri.

Gəlin Ben-Badisdən danışaq bu gün.

Onun öz yeri var, bunun öz yeri,

Hamısı⁶ vuruşmuş bir amal üçün.

Müəllim Ben-Badis illərdən bəri

Gəzmiş şəhərləri, gəzmiş kəndləri;⁷

İlanə⁸ toplamış,

həmin pullara

Məktəblər açdırmış o yoxsullara.

O öz vətəninə, yadlar əlində

Əsir olduğunu yaxşı bilirdi.

Həməni məktəblərdə ana dilində

Ərəbin tarixi öyrədilirdi...

Gözləri önündə o, cavan nəslin

Köhnə qəlibləri dağıtdı, qırdı.

O öz təlimlə böyük bir elin⁹

Özünü özünə tanıtdırırdı...

Anrı danışdıqca hərdən¹⁰ oğultək,¹¹

Baxır Mustafaya, baxır Qadirə...

6. Həpsi.

7. Köyləri.

8. Yardım.

9. Ülkenin, ilin, halkın.

10. Bazan.

11. Oğul gibi, yiğit gibi.

** 1931 yılında "Müslüman Alimler Birliği"ni kuran Cezayirli alim

Düşünür: bax bunlar nicat verəcək¹²

Qolları zəncirli Əlcəzairə.

Uşaqlar havatək udmaq¹³ istəyir

Hər şirin¹⁴ cümləni, hər şirin sözü.

Onların önündə yox olur Anrı,

Elə bil danışır Ben-Badis özü!

Anrı təz-təz çağırır

Evinə Mustafanı.

O danışır, danışır,

Danışdıqca alışı.

Coşur qəzəbdən¹⁵ qanı.

Yuxusundan¹⁶ oyadır

Balaca¹⁷ Mustafanı.

İllər keçir... Direktor¹⁸

Bu işdən xəbər tutur.¹⁹

O saat çıxarırlar

Vəzifədən Anrini,

Dərhal özgə müəllim

Tutur onun yerini

Anrı işdən qovulur,

İndi mühərrir²⁰ olur.

12. Kurtaracak.

13. Yutmak.

14. Tatlı.

15. Hiddetten.

16. Uykusundan.

17. Küçük.

18. Müdür.

19. Haber alıyor.

20. Yazar.

Dəlib daşın bağırını
O fişqıran suya bax,
Ağzına daş da bassan
Özünə yol tapacaq.
Sözünü bir sinifə
Qoymadılar o, deyə.
Yayıf fikirlərini
Qəzet sütunlarında
İndi bütün ölkəyə.

Gözdə rəngli eynək,²¹ damaqda²² siqar,²³
Ben-Osman əyləşib şevralesində*.
Balaca bəzəkli buratinolar²⁴
Yellənir²⁵ maşının pəncərəsində.

Şevrale şütüyür...²⁶ Birdən Ben-Osman
Çıxarıb eynəyi baxır soluna.
Şoferə əmr edir: -Asta²⁷ sür, dayan!²⁸
Nə gördü- Görəsən nə oldu ona?

- Uşaq²⁹ qadının arxasınca sür!
- Baş üstə!

21. Gözlük.

22. Dudakta.

23. Sigara.

24. Yen, kolun dirsekten aşağı kısmı.

25. Sallanıyor, oynuyor.

26. Dolaşıyor, geziyor.

27. Usul, yavaş.

28. Dur.

29. Çocuklu.

Ben-Osman maşından³⁰ düşür.³¹

O, gah dala³² keçir, gah da qabağa,³³

Gah qadına baxır, gah da uşağa.

Zəhra! Nə qədər də qocalıb fəqir,³⁴

Üzündən, gözündən kasıblıq³⁵ yağır.³⁶

Yəqin ki,³⁷ yazığın pis keçir halı.³⁸

Neçin üzüm döndü bunlardan tamam?

O nimdaş³⁹ pencəkli,⁴⁰ cırıq⁴¹ çantalı

Uşaq da mənimdir, mənim Mustafam...

Taqır⁴² məndə deyil, özlərindədir.

Bilmirəm kasıbdə bu qürur nədir?

Axı, göndərdiyim hədiyyələri

Qaytardı⁴³ bu kafir neçə yol⁴⁴ geri.

Sındırmaq⁴⁵ istəmir öz qürurunu,

Əyilməz yaradıb yaradan onu.

Yolun kənarında körpə bir uşaq

Dayanıb dilənir... Taleyə⁴⁶ bir bax,

Ana da, bala da dayanır bir an,

30. Arabadan.

31. İniyor

32. Arkaya.

33. Öne.

34. Zavallı.

35. Fakirlik.

36. Yağıyor.

37. Herhal, galiba.

38. Durumu.

39. Kullanılmış, eski

40. Ceketli.

41. Yırtık.

42. Suç, kusur.

43. Geri çevirdi.

44. Kaç sefer.

45. Kırmak.

46. Talihe, kadere.

Mustafa əl atıb tez⁴⁷ çantasından

Nə isə çıxarır... verir uşağa.

Bu vaxt yaxınlaşıb Ben-Osman ağa,

Baxır Mustafanın sədəqəsinə.⁴⁸

- Nə deyim, ay oğul, nə deyim sənə!

Bir tikə çörəyə gəldi gümanın...

Saf kübar qanıdır⁴⁹ doğrudan qanın...

Özün ac olsan da, "mən toxam"-deyə

Verdin qismətini sən dilənçiyə.

Dərs alıb balaca Mustafasından,

Əlini cibinə saldı Ben-Osman.

Pul verdi... "Mənim də rəhmim var"-deyə,

Ömründə ilk dəfə o, dilənçiyə..

Baxdı yan-yörəyə⁵⁰ görün oldumu-

Onun dilənçiyə pul verdiyini?

Gördülər, gördülər... fərəhləndi⁵¹ o,

Açıldı sifəti, açıldı eyni.⁵²

"Doğrudan gözəldir təkəbbür⁵³"-dedi...

Minib maşınına "oğul, sür!"-dedi...

47. Hemen, çabucak.

48. Sadakasına.

49. Asil kanıdır.

50. Oraya buraya.

51. Gururlandı, iftihar etti.

52. Yüzü güldü, ferahlandı.

53. Kibir, gurur.

III FƏSİL

Oğullar, böyüdü, ərəşəyə çatdı,¹

İki çıraq² yandı iki sinədə.

Oğullar, oğullar qılınc oynatdı

Hərəsi³ bir yolda, bir əqidədə.⁴

Paris havasıyla yaşadı biri,

O biri düşündü Əlcəzairi.

Biri bu torpaqdan dövlət⁵ istədi,

Biri "Bu torpağa can qurban"-dədi.

Etyen-südə çəkdi,⁶ sümüyü⁷ dandı,

Bir müddət Parisdə gəzdi, dolandı.

Oxuyub kollecdə o, xeyli zaman

Aldı təlimini dayılarından.

Mustafa "Mənimdir bu ana torpaq"

Deyə gəlmələrə⁸ oxudu meydan.

Silib, təmizləmək istədi, ancaq,

Vətəni, Etyenin dayılarından.

1. Büyüdü

2. Lamba, ıstık.

3. Her biri.

4. Ülküde, gayede.

5. Devlet.

6. Anne tarafına benzedi.

7. Aslını inkar etti

8. İşgalcilere.

Bir gün təzə müəllim
 Danışır qürur ilə.
 (Həvəs ilə, şur ilə)
 Böyük Frəngistana
 Calanan⁹ ölkələrdən:
 - Baxın Əlcəzairə
 Dəyişib nə qədər də.
 O əvvəlki ölkədən
 Qalmayıb heç əsər də.
 Gözəl evlər tikilib,
 Dəmir yollar çəkilib¹⁰
 - Müəllim, bir söz olar?¹¹
 - Mustafa- nə sözün var?
 O evlər ki tikilib
 "Mədəni" firənglərin
 Yaşaması üçündür.
 O yollar ki, çəkilib
 Firənglərin rahatca
 Bu yurdun sərvətini
 Danşımaları üçündür.
 - Kəs səsini, yapalaq,¹²
 Bundaki cür'ətə bax!

- Cənab¹³ müəllim, axı,¹⁴
 Şagird¹⁵ yalan danışsa,

-
9. Eklenen, ilave edilen.
 10. Yapılmış.
 11. Birşey diyebilirmiyim.
 12. Korkak, aciz.
 13. Sayın.
 14. Ama.
 15. Öğrenci.

Müəllim qəzəblənər.
 Ədalətlə deyir,¹⁶ mən,
 Yalan danışdım məgər?
 - Kəs səsini!
 - Baş üstə.
 Zəng olur,¹⁷ çölə¹⁸ çıxır
 Uşaqlar dəstə-dəstə.

Tarix müəlliminin
 Yaman qaraldı qanı.¹⁹
 Səhəri²⁰ Mustafanı
 Çağırtırdı o birbaş²¹
 Direktorun yanına.
 Əsdi, coşdu direktor
 Yaman təpindi ona.²²
 - Günahını anladın?
 Üzr istə²³ müəllimindən.
 - Bir günahım yox ikən
 Niyə üzr istəyim mən?
 - Çox bil, az danış, oğlan!
 Tanıyıram atanı...²⁴
 Sən Simonun oğlusan,
 Simon! Başqa məsləkin

-
16. Söyleyin.
 17. Zil çalar.
 18. Dışarı.
 19. Morali bozuldu, canı sıkıldı.
 20. Ertesi gün.
 21. Doğrudan doğruya.
 22. Hücum etti, bağırdı, haykırdı.
 23. Özür dile.
 24. Babanı.

Sahibidir o tamam.

- Simonun yox, müəllim,

Ben-Osmanın oğluyam.

- Bəli aydındır, bala,

Ben-Osmanın oğluyam.

- Bəli aydındır, bala,

Ancaq dədiklərinin

Me'nasını sən anla!

İndi get, mən yaxşıca

Danışaram atanla!

Keçdi bir neçə²⁵ gün bu əhvalatdan,²⁶

Ata Mustafanı evə çağırdı.

Bir xeyli oğlunu süzdü Ben-Osman,

Bu görüş, ilk görüş, necə ağır!²⁷

Ben-Osman gördü ki, böyüyüb oğlu,

Boyu da deyəsən lap ona çatır.²⁸

Ben-Osman gördü ki, Etyen deyil bu,

Ürəyində gizli bir aləm yatır.

"Dibçək²⁹ çiçəyinə bənzəyir Etyen,

Busa³⁰ dağda bitən palıda bənzər.

Bədəni gör necə bərkiyib³¹ onun,

Əsdikcə başından qarlı küləklər.³²

Həyatın tumarı³³ incəldib onu,

Yumruğu bərkidib ərəb oğlunu...

Atam da beləydi... özüdür ki, var..."-

Deyə qarşısındakı divara baxdı,

Dəydi³⁴ gözlərinə ağappaq³⁵ divar,

Elə bil³⁶ başında ildırım çaxdı.

"Atamın şəklini götürüb Nana,

O, mənə bu evdə qulmu sanıbdır?"-

Ben-Osman bilmədi, şəkil bir yana,

Onun soyadı da oğurlanıbdır...³⁷

O, bir söz demədi... Uddu³⁸ sözünü,

Aynanın önündə gəlib dayandı.³⁹

Təpədən-dırmağa süzdü özünü,⁴⁰

Görən⁴¹ nə düşündü, görən nə andı?

Gözündə təəccüb,⁴² ürəyində qəm,⁴³

Gah özünə baxdı, gah da güzgüləyə.⁴⁴

"Necə⁴⁵ dəyişmişəm..."

Elə bil⁴⁶ bu dəm,⁴⁷

34. Dokundu, ilişti, takıldı.

35. Bembeyaz.

36. Sanki.

37. Çalınmışdır.

38. Yuttu.

39. Durdu.

40. Kendisini.

41. Acaba.

42. Hayret.

43. Gam.

44. Aynaya.

45. Nasıl.

46. Sanki.

47. An.

25. Kaç.

26. Olaydan.

27. Ne kadar zordu.

28. Ulaşmaktadır.

29. Sakı.

30. Bu ise.

31. Sağlamlaşmış, muhkemleşmiş.

32. Rüzgarlar.

33. Okşaması, sıvazlaması.

O özünə baxmır, baxır özgəyə.⁴⁸

"Necə incələmişəm... Ben-Osman deyil,
Ayrı bir adamdır gördüyüm tamam...⁴⁹
Hanı o bədənəm?

Vallah elə bil,
Mən şərqli deyiləm, avropalıyam..."

Bu ayna önündə tumarlananda⁵⁰
Zahirinə baxmış o, zaman-zaman.
Bu günsə ilk dəfə oğul yanında,
Aynada qəlbini gördü Ben-Osman.

O, döndü, bir daha baxdı oğluna,
Oğul da diqətlə baxırdı ona.
"Yaşına uymayan qürur var onda..."
Ben-Osman baxdıqca köks ötürürdü.⁵¹
Oğlunun mə'nalı⁵² baxışlarında
O, nələr görürdü, nələr görürdü.
Bir həsrət,
Bir hörmət,
Bir də... məzəmmət.⁵³
"Direktor, direktor, atana rəhmət!..
Sən doğma balamı qaytardın mənə..."

48. Başkasına.

49. Tamamen.

50. Süsləndiyində.

51. İç çəkirdi.

52. Anlamli.

53. Kınama, yerme.

Qaytardı?

Bəlkə də səhvim⁵⁴ var, yenə!"

Mustafa danışır.. Susur Ben-Osman,
Baş açmır oğlunun danışığından.

Baxdıqca üzünə doğma⁵⁵ oğlunun
Qəribə duyğular oyanır onda.
"İlahi, xalı⁵⁶ da var imiş bunun
Eynən⁵⁷ mənimkitək sol yanağında..."

Bu zaman Etyen də girdi qapıdan,
Bir ona, bir buna baxdı Ben-Osman.
Bayaqdan⁵⁸ ərəbcə danışmışdılar,
Söhbəti kəsdilər, sözü qırdılar.⁵⁹
Ben-Osman bir anda Simona döndü,
Gah ona çevrildi, gah buna döndü.
Frəngcə Etyenə dedi: -Yaxın gəl,
Tanış ol, ay oğul, sən əvvəl-əvvəl,-
Qardaşın Mustafa!
Etyen dinmədi,
Bu "Qardaş" sözünə heç sevinmədi,
Dərhal ürəyindən keçdi bir fikir:
"Yoxsa... milyonlara bu da göz dikir?.."
Onlar yaxınlaşıb əl verən⁶⁰ zaman,

54. Yanlışım, hatam.

55. Öz.

56. Beni.

57. Aynən.

58. Demindən.

59. Bitirdilər, kestilər.

60. El sıxıştıqları, merhabalaştıkları, tokalaştıkları

Ata oğulları süzdü yaxından:

Baxdı neçə dəfə o, dönə-dönə

"Bir bax ədasına, sir-sifətinə,"⁶¹

Rəngi ağ, gözü göy,⁶²

saçı sapsarı.

Heç mənə yox imiş bunun oxşarı...

Eynən dayısıdır... Bəs⁶³ bu? Yaxşı bax,

Atama bənzəyir, atama ancaq!

Dəhşətdir!.. Od qalxır sanki başından,

O, gah Simon olur, gah da Ben-Osman.

Etyen siqarını tüstüləndirir...⁶⁴

Sanki Mustafaya o, acıq verir.⁶⁵

Ben-Osman gözü baxıb Etyenə,

Düşünür, düşünür, düşünür yenə:

"Görən Mustafa da çəkirmə siqar?"⁶⁶

Barmağı saralıb, özüdür ki, var.

Çəkəndir, bəlkə də bayaqdan⁶⁷ bəri,

Yanır siqar üçün yanır ciyəri

Çəkməyir, çəkməyir yanımda ancaq,

Bizim qoca Şərqin adətində bax!

Pismidir?⁶⁸ Bir pislik görməyirəm mən,

Bu gözəl adətlər tez unudulsun?

Böyüyə ehtiram⁶⁹ niyə pis olsun?

Atam da beləydi... O günlər hamı?

Sınamaq qəsdilə⁷⁰ o, Mustafanı

Siqar qutusunu⁷¹ çıxartdı bu dəm:

- Yəqin ki, çəkirsən?⁷²

- Xeyr, çəkmirəm.

Etyen siqarını tüstüləndirir...

Elə bil bu tüstü ona can vərir.

Aşırb⁷³ qıçını⁷⁴ qıçının üstə,

O, fıstıq çalır⁷⁵ rok-n-rol üstə.⁷⁶

Çoxdan öyrənmişdi Ben Osman buna,

Bəs niyə hirsəlndi⁷⁷ bu gün oğluna?

- De bəsdir!⁷⁸

- Nə olub?

- Dedim ki, bəsdir!

- Axı, bu nə qəzəb, nə kəşakəsdir?-

Deyə atasına qəzəblə baxdı.

Getdi, arxasınca qapını çaxdı.⁷⁹

Ben-Osman tutuldu,⁸⁰

69. Saygı, hörmət.

70. Gayesiylə, məqsədiylə.

71. Paketini.

72. Kullanıyorsun, içiyorsun.

73. Atıp.

74. Ayağını, bacağını

75. İşik çalmak.

76. Makamında.

77. Sinirlendi.

78. Yeter.

79. Hızla kapadı, çarptı.

80. Sinirlendi, hiddetlendi.

61. Yüzünə, çehresinə, suratına.

62. Mavi.

63. Peki.

64. Tüttürüyor.

65. Nisbet veriyor, kızdırıyor.

66. Sigara.

67. Deminden.

68. Kötüdür.

Dinmədi, ancaq
Hirsindən⁸¹ sifəti oldu ağappaq,
Çay gəldi, bir qurtum⁸² götürüb içdi,
Sonra yavaş-yavaş mətləbə⁸³ keçdi:
- Niyə dalaşmısan⁸⁴ müəllimlə sən?
Şagirdçün qanundur müəllim deyən.⁸⁵
- Ancaq qanunlar da dəyişir tez-tez.
- Anla ki, borcludur bizim ölkəmiz
O böyük, mədəni Firəngistana,
Parisdən yayılır işıq hər yana
- Köhnə bayatıdır,⁸⁶ yoxmu təzəsi?!
Qırıldı içində simonun səsi.
Nə desin?
- Tarixi gəl, varaq layaq.⁸⁷
Dünya heyran idi bir vaxt ölkəmə.
Olub keçənləri gəl bir-bir sayaq.
Kim kimə borçludur, görək kim kimə?!
Bir zaman Avropa məmləkətləri
Yamanca təklədi⁸⁸ Firəngistanı*,
O düşdü həlqəyə...⁸⁹ illərdən bəri,
Axdı sellər kimi firəngin qanı.
Asmaq istədilər bir xalqı dardan,⁹⁰

81. Hiddətindən.

82. Yudum.

83. Maksada.

84. Kavgə ettin.

85. Söylədiği

86. Manidir, şarkıdır.

87. Okuyalım.

88. Yalnız anında saldırdı.

89. Muhasara edildi, etrafı sarıldı.

90. Dar ağacından.

* Fransa

Günahsız körpələr qırıldı⁹¹ min-min.
Yalnız mənim xalqım uzaq diyardan
Gəldi köməyinə o vaxt firəngin.

Ona çörək⁹² verdi, ona pul⁹³ verdi,
Axırı⁹⁴ nə oldu?

Keçdi bir qədər,⁹⁵

Fransız silahı bizə çevirdi,
Xeyirxah⁹⁶ yurdumu əsir etdilər.

İnsanlıq, ədalət bəs harda⁹⁷ qaldı?
Mənim yaxşılığım⁹⁸ unuduldumu?
Zəngin toprağımı cənginə saldı,⁹⁹
Verdiyim çörəyin əvəzi¹⁰⁰ bumu?

Dəmir zindanlara saldılar¹⁰¹ bizi,
Parisə daşıyıb sərvətimizi,
Bizə qucaq-qucaq söz gətirdilər,
Koka-kol, rok-n-rol, caz gətirdilər,
Getdi əlimizdən namus, ar, ismət,
Bunamı deyirsən sən mədəniyyət?!

91. Öldü, öldürüldü.

92. Ekmek.

93. Para.

94. Sonunda.

95. Bir müddət.

96. Hayır sever, herkes için güzel duygular besleyen.

97. Nerede.

98. İyiliğim

99. Pençesine geçirdi.

100. Karşılığı.

101. Attılar.

Gəlib evimizdə bizi soydular;
Ancaq adımızı vəhşi qoydular;
Bir soruşan yoxdur bu gəlmələrdən,
Bu vəhşi dediysin sənsən, yoxsa mən?

Adət, ən'ənə də məhv olur artıq,
Biz talan olmuşuq¹⁰² öz əvimizdə
Bu mahir oğurluq,¹⁰³
Bu talançılıq
Bəlkə mədəniyyət sayılır sizdə?

Dağ olub üstümə qat-qat qalınca
Məndən uca dağlar kölgə salınca,
Daş olub dağlardan uzaq olaydım.
Ay olub nurumu gündən alınca,
Bir əvi nurladan çıraq olaydım.

- Kəs, yetər!

Dəhşətə gəldi Ben-Osman,
Qalxıb təz¹⁰⁴ qapadı pəncərələri.

- Mustafa, Mustafa, nə danışırısan,
Sənəmi qalıbdır elin dərdləri?

Ağlama, sızlama, gəl için-için,
El üçün ağlayan kor olur əbəs.¹⁰⁵
- Bir göz ki, ağlamır bədbəxt el üçün

102. Soyulmuşuz, yağmalanmışız.

103. Hırsızlık.

104. Hemen.

105. Boşuna.

O, elə əvvəldən kor deyilmi bəs?
Görsəydi ağları o da mənimtək,
Görən göz, duyan qəlb ağlasın gərək.
Ben-Osman çox dedi,
O eşitmədi.

- Bizim yollarımız ayrıdır, - dedi

Elə ki, Mustafa çıxdı qapıdan,
Dərin xəyallara getdi Ben-Osman:
- "Görən kim haqlıdır? Balamı, mənmi?
Özünü sevənmi, xalqı sevənmi?

Yox! O nə anlayır, hələ uşaqdır,¹⁰⁶

Həyatı sonradan anlayacaqdır.

Nə vətən, nə millət? Deynən¹⁰⁷ insana

Bu boş fikirlərdən varmı bir xəyir?

Qarın ac olanda millət bir yana,

Heç doğma bala¹⁰⁸ da yada düşməyir.¹⁰⁹

Yox! Onu bu yoldan döndərim gərək,

Bu il də kolleci bitirir, demək

Gələn il Parisə göndərsəm onu,

Paris adam eylər ərəb oğlunu..."

106. Çocuktur.

107. Söyle.

108. Evlat, yavru.

109. Akla gelmiyor, hatırlanmıyor.

IV FƏSİL

Mustafa kolleci bitirən təki,¹
Dərhal əl-ayağa düşdü Ben-Osman.
Dedi: -hər xərcini çəkərəm, təki²
Gedib sən Parisdə təhsil alasan.
Mustafa təklifi qəbul etmədi,
Ata çox yalvardı, o, eşitmədi.
Ancaq arzusuydu oxumaq onun,
Tarix şöbəsində darülfünunun.³
O dedi: -Vətənim təhlükədəyəkən,
Onu tərk eləyib gedərəmmi mən?

...Üsyan bayrağını qaldırdı bir gün,
Vətən övladları atıldı oda.
Yurdun azadlığı,⁴ səadətiyçün
Silaha sarıldı bir səhər o da.

Qaldı gözlərində, qaldı oxumaq-
Tarix şöbəsini bitirmək onun.
Tutduğu silahla o yazdı ancaq
Yeni tarixini ana yurdunun.
Qızdı, qəzəbləndi Ben-Osman yenə,
Oğlunun silaha sarıldığına,
"Gəlsin bir görüşək, danışaq", -deyə
Xəbər də göndərdi dalbadal⁵ ona.

1. Bitirir bitirmez.

2. Yeter ki.

3. Üniversitenin.

4. Hürriyeti.

5. Peş peşe.

Çatdı Mustafaya, çatdı xəbərlər,
Ötüşdü⁶ gecələr, doğdu səhərlər.
Oğul tərk etmədi bir an cəbhəni,

Alışan⁷ cəbhəni, yanan cəbhəni!..
Gözünün içinə baxdı ölümün,
Neçə yol torpağa çiləndi⁸ qanı.
Qızıl lələrlə bəzəndi hər gün
Haqq⁹ ilə nahaqqın¹⁰ döyüş meydanı.

Cəmiləni tutdular,
Camalı öldürdülər.
Neçə-neçə ərəbi
Uzaqlara sürdülər.
İngilislər bir zaman
Fransaya dolanda,¹¹
Yadların pəncəsində
Vətən əsir olanda,
Haray salıb Janna D'Ark,
Dedi: -Şərəfimizdir
Yurdun şərəfi, şanı.
O qaldırdı ayağa
Vətəni-Fransanı.
Hamı ona mərd dedi,

6. Geçti.

7. Yanan, tutuşan.

8. Döküldü, saçıldı.

9. Hak, doğruluk.

10. Haksızın.

11. İşgal etdiğinde.

Hamı ona, Cəmilə!
(Ancaq "düşmən" dedilər
Neçin sənə, Cəmilə?!)
Sən də Janna D'Ark kimi
Gəlmələrə "get" dedin.
Sən də öz vətəni
Azad görmək istədin.
Vətəni, elini
Azad görmək istəyən,
Bəs niyə düşmən olsun?
Onun ayaqlarına
Niyə qandal¹² vurulsun?
Beləmi düşmən oldun
Yurduna sən, Cəmilə?
Bumu sənün günahın,
Bumu görən,¹³ Cəmilə?
Xalqa düşmən olmadın,
Vətəninə, elinə
Sən vuruldun, Cəmilə!..
Yurdunun düşməninə
Düşmən oldun, Cəmilə.

Vurdular Mustafanı,
Yoldaşları bir təhər,
Oılığına girdilər,¹⁴

12. Pranga.
13. Acaba.
14. İknə edip.

Səhəri¹⁵ xərkə¹⁶ evinə gətirdilər.
Ağlamadı anası, ağlamaz, yox, ağlamaz
İgid doğan analar.
Şir¹⁷ anası şir olar!
Ana əyilib öpdü balasının alnından.
Dedi:-Şərəfsiz atan
Satıb ana yurdunu,
Medal¹⁸ taxdı döşünə,¹⁹
Lə'nət olsun o günə!
Sənsə Vətən yolunda yaralandın döşündən,
Qurban olum yarana.

Əmdiyyin südüm, oğul,
Halal olsun qoy sana!

Bu xəbəri eşidib Ben-Osman bərk tutuldu,²⁰
Yamanca²¹ dilxor oldu;²²
"Yenə baladır" deyə,
Durub gəldi bir axşam
Oğluna baş çəkməyə.²³
Gileyləndi²⁴ Ben-Osman

15. Ertesi gün.
16. Sedye ile.
17. Aslan.
18. Madalya
19. Göğsüne.
20. Sarsıldı, asabı bozuldu.
21. Çok kötü, fena.
22. Asabı bozuldu, sinirlendi.
23. Ziyarete.
24. Ardınca konuştu, sitem etti.

- Ağlı olan bir insan,
 Bu mənasız işlərə baş qoşub uyarmı heç?
 Adam da təhsilini yarımcıq²⁵ qoyarmı heç?
 - Ata,²⁶ səni sevirəm,
 Ancaq özümədən də çox bu vətəni sevirəm.
 - Vətən! Vətən! Nə verib axı bu vətən sənə?
 - Vətən borclu deyildir, biz borcluyuq vətənə.
 - Yaxşı, -deyə Ben-Osman kəsdi mübahisəni-²⁷
 - Ancaq bil ki, ay oğul, mən bunları deməzdim,
 İstəməsəydim səni.

Qalxan kimi yataqdan
 Mustafanın yadına²⁹
 Düşdü dərhal Ben-Osman,
 Gəldi atasıgilə,
 Gördü ki, yır-yığışdır.³⁰
 Bilmədi bu nə işdir?
 Mustafanı görünce
 Qanadlandı Ben-Osman:
 - Gedək bizimlə sən də.
 - Hara?
 - Parisə.
 - Yox, yox!

25. Yarım.

26. Baba.

27. Münakaşayı, tartışmayı.

28. Kalkar kalkmaz.

29. Aklına

30. Hazırlık yapıyor, eşyaları toplanıyor.

- Ara sakitləşəndə
 Qayıdırıq...³¹ Arada
 Qoy itməsin, ay oğul,
 Olan-qalan sərvətimiz, pulumuz.
 Yoxdur ayrı yolumuz!
 - Ata, məgər bu yolmu?
 Mustafa göz ucuyla
 Baxdı yerə tökülmüş
 Qiymətli parçalara.³²
 Al-əlvan xalçalara.³³
 Yığılıbdır yan-yana
 Çamadanlar,³⁴ çantalar.
 Ah, onların içində
 Allah bilir nələr var.
 "Gedək, gedək Parisə..."
 Gör bu mənə nə deyir.
 Biz bu Vətəndən ötrü
 Canımızdan keçirik,
 Bu, varından³⁵ keçməyir.
 Özü gedir... özüylə
 Aparır bu torpağın
 Qızılını, zərini-³⁶
 Xalqın alın tərini,...

31. Döneriz

32. Kumaşlara.

33. Hahlara.

34. Valizler

35. Servetinden, parasından

36. Gümüş altınım, gümüşünü

Gedir... Gedir onunla
 Ərəbin ürək qanı,
 Yoxmu bunun görəsən
 Bir zərrəcə vicdanı?
 Yox-yox! Bu mümkün deyil,
 Buna dözmək³⁷ çətindir;
 Apardığı³⁸ bu şeylər
 Axı, bu milləttindir!
 Yox, onun topladığı
 Frankların hər biri
 Bir qurşuna dönməli!
 Məni məhkum eyləyən
 Ağaların sinəsində sönməli!
 - Yaxşı, nə vaxt gedirsən?
 - Bu axşam.
 - Get, yaxşı yol
 - Bəs sən getmirsən, oğul?
 - Ata, məndən sən əl çək!³⁹
 - Sən də tərssən anantək.
 - Bəli, yalnız siçanlar⁴⁰
 Gəmini tərk eyləyər
 Fırtına başlanantək.⁴¹
 Sənə uğurlar-deyə,
 Çıxıb atasıgildən

37. Katlanmaq, tahammül etmək.

38. Götürdüyü,

39. Vazgeç.

40. Fareler.

41. Başlar başlamaz, kopar kopmaz.

42. Doğrudan, direk olaraq.

Gəldi birbaşa⁴² cəbhəyə.
 Həmin günün axşamı
 Yollandı mahattaya.⁴³
 Azadlıq ordusundan,
 Bir dəstə gənc qəhrəman
 Bağladılar hər yanı,
 Soydular Ben-Osmanı.
 Nana qışqırdı: - Simon!
 Nana qışqırdı: - Etyen!
 Etyen hücumə keçdi,
 Qollarını qardılar.⁴⁴
 İyirmi altı bağlama,⁴⁵
 Otuz yeddi çamadan
 Yükləndi maşınlara,⁴⁶
 Cəbhəyə apardılar.⁴⁷
 Yolçular mahattadan
 Kor-peşman geri döndü.
 Onların gözlərində
 Dünya, işıqlı dünya
 Bir zülmətə büründü.
 Əlini bu dünyadan
 Üzdü daha Ben-Osman.
 Min fikir, min düşüncə
 Hey dolandı⁴⁸ başında.
 Fikirlər savaşında.
 Çaçdı,⁴⁹ dolaşdı ağı;

43. İstasyon, gar.

44. Burdular, bükülər.

45. Koli, eşya.

46. Arabalara

47. Götürdülər

48. Döndü, gezindi, dolaştı.

49. Şaşırdı

"Kim haqlıdır, kim haqlı?"

V. FƏSİL

Etyen əli qoynunda

Gedən varın, dövlətin¹

Arxasınca baxdı hey!..

Bu dəm onun gözündə

Bir heçə döndü hər şey.

Getdi varı-dövləti,

Getdi sözü-söhbəti,

Getdi eyşi-işrəti,²

Getdi gedər-gəlməzə³

Paris şantanlarında

Deyəcəyi tostları.⁴

Getdi... Onun yolunu

Dörd göz ilə gözləyən

Şərab, qumar dostları...

Getdi onun nəş'əsi.

Rahatlığı, dincliyi.⁵

Getdi bütün hər şeyi.

"Onlar getdi...

onlarsız

Bəs mən hara gedirəm?⁶

Bəs mən niyə gedirəm?

Başqasının çəkdiyi

Keyfi, eyşi, işrəti

1. Servetin.

2. İş işret, yiyip, içme, zevk.

3. Dönüşü olmayan yere.

4. Sağlığa kaldırılan kadehleri.

5. Rahatlığı, sakinliyi.

6. Gidiyorum

İyləməyə gedirəm?

Kim apardı,⁷ kim mənim dövlətimi, varımı?

Kim dağıtdı başımdan şirin xəyallarımı,

gözəl arzularımı?

Mustafa!.. Ax, Mustafa! Dövlətimin ortağı,

sevincimin düşməni,

Bu hala saldı⁸ məni.

Bir saatin içində ağa ikən qul oldum,

Hamıdan⁹ varlı ikən, hamıdan yoxsul oldum.

Halalca dövlətimi haram etdi o, haram.

İndi ki, belə oldu, öz əqidəm yolunda

Mən də qılınc çalaram!¹⁰

Qoşulmaq istəmirdim mən bu çəkişmələrə,

Ancaq çox nahaq yerə!¹¹

Ya o, ya da mən!-deyə

Həmənin günün səhəri, Etyen getdi cəbhəyə,

Gecə əlində şimşək, qılınc çəkdi gündüzə.

İki qardaş, iki yol¹² o gün durdu üz-üzə.

Bəs ata?

Bəs Ben-Osman?

Gələcəyi düşündü, keçmişləri çox andı,

O gəlib iki yolun ayrıcında¹³ dayandı.

7. Götürdü.

8. Düşürdü.

9. Herkesten.

10. Kılıç sallarım, mücadele ederim.

11. Boşuna.

12. İki kere.

13. Ayrımında

Hans yolu tutmalı,
Hansı yolu getməli?
Birində qəlbim durur, birində canım durur;
İki yol ayrıcında səhvim,¹⁴ nöqsanım durur.
Canım könlümə düşmə, könlüm canıma düşmə.
Çarpazlaşıb qılınclar.

onların arasında

Dayanmışam¹⁵ indi mən.
O yol bu yolu vurur.
Bu yol o yolu vurur.
Oğul oğulu vurur.
Ayılmıram mən yenə.¹⁶
Axı, ikisinin də zərbəsi dəyir mənə.
Həm o tərəfdə oğul,
Həm bu tərəfdə oğul,
Axı, güllə də oğul,
Axı, hədəf də oğul.
Bəs mən neyləməliyəm?
O oğulu tutmalı, bu oğulu tutmalı?
Ya bu yolu tutmalı, ya o yolu tutmalı!

Biri vətən, namus, ar,
O birində rahatlıq, səadət və həyat var.
Amalını istəyən öz canından keçməli,

14. Hatam, kusurum, kabahatim.

15. Durmuşum.

16. Yine.

Öz canını istəyən vicdanından keçməli.
Yox, yox, həyat şirindir,
İki canım olsaydı mən keçərdim birindən.
Tək bir canım var ikən, ömrün nəş'ələrindən
Necə keçim, necə mən?
Bəs Mustafa? O necə keçir öz həyatından
O ki, cavandır, cavan!
Ömrün bir nəş'əsini axı, dadmamış hələ.
Necə verir ömrünü, necə verir o yelə?¹⁷
Bəli, dadmadığı üçün həyatın nəş'əsini,
O dinləyir qəlbinin, amalının səsinə.
Axı o, nə görüb ki, nə anlasın həyatdan,
Hələ o, duza gedir,¹⁸ hələ cavandır, cavan!
Nəş'əni, dadan bilər,
Can qədrini, can bilər.
Həyatın da qədrini həyatda insan kimi
Yalnız yaşayan bilər.
Kənarda durmaq olmaz,
İki yoldan birini tutmalıyam indi mən.
Keçmək mənə çətindir, bilməliyəm bir dəfə!..."-
Deyə keçdi Ben-Osman o gün Etyen tərəfə.

Gəzdi o gün cəbhəni, Fransız əsgərləri
Salam verib baş əydi,
Döşündəki ordeni onun vəsiqəsiydi.¹⁹
Bu hörmət, bu ehtiram

17. Heder ediyor, boşuna harcıyor.

18. Sorumsuzca davranıyor, olaylara kayıtsız kalıyor, dünyayı toz pembe görüyor.

19. Vesikasıydı.

Qanad verdi qürura, yaraladı vicdanı.
 Simona xoş gəldisə, incitdi Ben-Osmanı.
 Baxdı, o xəyli baxdı dağ gövdəli tanklara,
 Uzaq vuran toplara.
 Bir həzin duyğu ötdü ürəyindən bu ara-
 "Yoxdu bizimkilərin
 Belə silahı yaqın...²⁰
 Necə? Necə? İşə bax! Gör nə çıxdı dilimdən?
 Yoxsa onlar tərəfə bizimkilər dedim mən?

Bəs necə? Gecə ayrı, günəşli gündüz ayrı,
 Ürək ayrı söz ayrı,
 Sözə yox, ürəyə bax.
 Bu qaydadır,²¹ dil çaşar,²² düzünü²³ deyər ancaq.

Toplara bax, toplara, tanklara bax, tanklara!
 Od saçan lülələri²⁴ çəvrilibdir gör hara!
 Bu qanlı silahların məqsədi, qəsd²⁵ nədir?
 Onlar ərəb qanına neçə ildir təşnədir.²⁶
 Bax, bu tankın lüləsi, görən neçə ərəbi
 Qəltan etmiş qanına?²⁷
 Bunlar necə sığışır bəs sənə vicdanına?
 Axı, sən də ərəbsən, axı, sən də Ben-Osman.

20. Galiba, herhalde.

21. Kuraldır, kaidedir.

22. Sürçer

23. Doğrusunu.

24. Namluları.

25. Kəş, gəyesi, məqsədi

26. Susamış susuz.

27. Kanına bulamış, öldürmüş, vurmuş.

Babanın çalmasını²⁸ atdınsa da başından
 Qanı ki, qanındadır...
 Niyə, niyə bu qana xilaf çıxdın,²⁹ Ben-Osman?

Niyə ömrün yolunda sən dolaşdın,³⁰ Ben-Osman?
 Sən karıxdın,³¹ Ben-Osman!"

O axtardı Etyeni
 Dedilər ki, dünəndən yoxa çıxıbdır Etyen.
 Dünənki vurhavurda³² əsir düşübdür, yaqın,
 Kiridi³³... Bir anlığa... Susdu, susdu,
 dinmədi.

Onun ata ürəyi, bəs niyə diksinmədi?
 Bayaqkı³⁴ duyğulardan onun ata qəlbinə
 Yoxsa, bir xal düşdümü?³⁵
 Yoxsa, o, Etyen ilə özü arasındakı
 Uçrumu görmüşdümü?!

VI FƏSİL

Bir həftə ötdü belə,
 Üzə durdu, dalaşdı¹ Nana hər gün ərilə,²
 Hər gün onu danladı.³

28. Sarık.

29. Hain çıkmak, ihanet etmək.

30. Kendini kaybettin.

31. Şaşırdın.

32. Kavgada, dövüşte, savaşa.

33. Sustu.

34. Deminki.

35. Üzüldü mü, canı sıkıldı mı, tuhaflaştı mı.

1. Kavgə etti, münakaşa etti.

2. Kocası ile, eşi ile.

3. Azarladı, laf söylədi.

Batsın oğlunun adı!

Sənə düşmən olubdur bu günündə öz oğlun,

Oğlumu əsir alıb sənəin dələduz⁴ oğlun.

Simon, necə gözüne yuxu gedir bəs sənəin?

Öz belindən gələn də dönüb oldu düşmənin..

Ben-Osmana göz verdi, Nana işıq vermədi,⁵

Hələ xidmətçilər də kişini dindirmədi.⁶

Qulların sahibkarı öz evində qul oldu,

Axır kişi yoruldu.

Haray verən⁷ olmadı bu bədbəxtin səsinə,

Durub gəldi o bir gün "Azadlıq cəbhəsi"nə.

Onu bura gətirən qəlbin özgə səsiydi.

Burdasa ərəbliyi onun vəsiqəsiydi...

Bir-birinə söykəlib yastı, çılpaq⁸ təpələr,

Ətəyi kollu-kollu,⁹ zirvəsi ağ təpələr

Ahıl-cahıl¹⁰ cunudlar¹¹ uzanıb səngər¹² boyu,

Kimisi siqar çəkir, kimisi də maraqla

"Mücahidi"*** oxuyur.

Kimisi səngər qazır,

Kimisi məktub yazır.

İgid övladlarından istədi imdad vətən,

4. Yaramaz.

5. Rahatsız etti, göz açtırmadı.

6. Konuşturmadı.

7. Arka çıkan, savunan, taraf tutan.

8. Çıplak.

9. Ot basmış halde, otlu.

10. Büyük küçük.

11. Askerler.

12. Siper.

** Milli Bağimsızlık Cephesi'nin yayın organı

Səngərlərdə doğulur¹³ gələcək azad vətən.

O açmağa başlayıb bu dünyaya gözünü,

Bu səngərlər içində millət kimi tanıyır

artıq bu xalq özünü..

Bu səngərlər içində əsarətin, zillətin

kökü alışıb yanır,

Qolu bağlı millətin öz dövləti yaranır.

Yanında da bələdçi,¹⁴ gəzir, gəzir Ben-Osman.

Mustafanı soruşur rast gəldiyi cunuddan.

Hey baxdıqca Ben-Osman,

Gözlərindən qan daman¹⁵

Bu əlləri silahlı adamların üzünə,

O, utanır, bilməyir özünün bu həyata

sualı nə, sözü nə?

O çatdı Mustafanın döyüşdüyü səngərə.

Dərhal qalxdı Mustafa.

- Bu səngərin içində sən onsuz da¹⁶ min kərə

Öz atandan ucasan.

Bu hörmətə çox sağ ol.

Sən tək atandan deyil, öz taleyindən belə

ucadasan, ay oğul!

Görüşüb əyləşdilər,¹⁷

Bir xeyli¹⁸ dərdləşdilər.

Birdən hava qaraldı,

13. Dünyaya geliyor, doğuyor.

14. Rehber.

15. Kan damlayan.

16. Nasılsa, zaten.

17. Oturdular.

18. Hayli.

Göyü duman, çən aldı.¹⁹

- Hücüm gözləyirik biz, -dedi, -Ata, bir azdan

Dur get evə!

Tutuldu hava kimi Ben-Osman.

Dedi:-Gedim? Bəs Etyen? Tap, onu tap can oğul,

O sənin qardaşıdır.

- Yaxşı, yaxşı sakit ol!

- Bir görəydin anası nə gündədir, nə gündə?

Axı, gözü üstündə

Saxlayırdı²⁰ Etyeni.

- Ata,²¹ ata, bəs mənə²²

Ana doğmayıb məgər?!

- Nəyə gərək bu sözlər?!

Sən də elə, ay oğul...

Gedək dedim sənə də,

Ah gec deyil yenə də!-

Deyə diz çökdü Simon Mustafanın önündə:

- İmdad elə, kömək ol, atana bu günündə.

Dərdimi soranım yox:

Vallah, evdə-eşikdə²³ günüm-güzəranım²⁴ yox.

Onu qaytar²⁵ atana,

Burdan çıxıb gedək biz.

19. Sis başı, sis bürüdü.

20. Besliyordu, büyütüyordu.

21. Baba.

22. Ya beni, peki beni.

23. Evde barkta.

24. Geçimim, yaşayışım.

25. Geri çevir, geri ver

Vallah, yenə verərəm nə qədər istəsəniz.

- Ata, sən nə deyirsən?

Yoxsa, almaqçün bu gün bir oğlunun qanını,

Satmaqımı istəyirsən

Sən o biri oğlunun ləkəsiz vicdanını?

Elə bu vaxt qəflətən,

Yağdı güllə yağmuru qarşısındakı təpədən.

Uğuldadı dağ, dərə,

Tez çökdülər səngərə.

Güllə ara verməmiş,

Yağdı, yağdı gur yağış.²⁶

Göyün səsi qarışdı bu dəm yerin səsinə,

Yağış səsi qarışdı güllələrin səsinə.

Donquldandı²⁷ Ben-Osman:-Görən bu nə oyundu,

Gəldi mənim başıma?

Plaşını²⁸ soyundu,²⁹

Mustafa atdı dərhal atasının çiyinə.³⁰

- Bəs sən?

- Mənə eybi yox,³¹ soyuq dəyməsin sənə.

- Atəş-!..

Cavab atəşi başlandı bircə anda.

Nifrətlər dilə gəldi güllə³² vıyılısında.

26. Gür yağmur.

27. Söyləndi, homurdandı.

28. Pardesüsünü.

29. Çıkardı, soyundu.

30. Omuzuna.

31. Benim için önemi yok, benim için farketmez.

32. Kurşun.

Mustafanın özü də yaslanıb müsəlsələ,³³

Atır belədən-belə;³⁴

Tökülür düşmən qanı.

Mustafa göz ucuyla süzürdü Ben-Osmanı;

- Biz ki, qul olmaq üçün gəlməmişik həyata,

Eşit, eşit, ay ata,

Bax, bu güllə səsləri

"Mən də bir xalqam" deyən millətimin səsidir,

Azadlıq nəğməsidir.

Bu atəş

arzuların

Tüfəng lülələrində alıxan məş'əlidir.³⁵

Bax, bu atəş

xalqımın

Fransa dövlətilə hesab çəkən³⁶ dilidir.

Bax, bu atəş

zillətin³⁷

Ocağını söndürən nəfəsidir xalqımın,

BMT³⁸ məclisində öz səsidir xalqımın!

Bax, bu atəş, bu atəş haqqın qəhqəhəsidir!³⁹

Bax, bu güllə səsləri,

Qolumuzdan qırılan zəncirlərin səsidir.

O atdıqca, Ben-Osman

33. Makinalı tüfəgə.

34. Bu tərəftən öbür tarafa.

35. Məşələsidir.

36. Hesaplaşan, hesab soran.

37. Zillətin, alçaqlığın.

38. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı.

39. Kəhəkəsidir.

Mustafanı seyr edir gizli-gizli kənardan.

Gizli bir qürur ilə göz yetirir⁴⁰ oğluna,

Bu hünər, bu igidlik, nələr danışmır ona!

Düşünür: "Mənim oğlum indi yurdun gözüdür,

Çatılmış qaşlarından, iti⁴¹ baxışlarından

Lap⁴² atamın özüdür".⁴³

Utanır, bir az əvvəl dediyi sözlərindən,

O, tez qalxır yerindən,

Görünmə kol dibindən Mustafaya tuşlanan

Tüfəngin lüləsini:

- Oğul, yerə yat!-deyə o qışqırdı.

Qayalar,

əks elədi səsinə;

Taraq! Taraq! Açıldı gülələ kol⁴⁴ dibindən.

Koltunu* döş cibindən⁴⁵

Nə vaxt çıxartdığını heç bilmədi Ben-Osman,

Ata bilmədi, tətik sürüşdü⁴⁶ barmağından,

Səlim bunu görünmə,

Tüfəngini tuşlayıb atdı, atdı dalbadal,⁴⁷

Susdu kol dibi dərhal.

Bu an kolonel⁴⁸ Səlim yaralandı qolundan,

Tez yaranı bağladı yaylığıyla Ben-Osman.

40. Bakıyor, göz atıyor.

41. Keskin.

42. Tam, tamamen.

43. Kendisidir.

44. Ot, kaba ot.

45. İç cep, koltuk cebi.

46. Kaydı.

47. Peş peşe.

48. Albay.

* Tabanca adı.

Səlim yaylığın üstə qızaran qana baxdı,
Bir də düşmən tərəfdən üstünə yağdırılan
gülləbarana⁴⁹ baxdı.

Düşündü: "Bu yaralar sarsıda bilməz məni,

Ancaq... dərd ondadır ki, bəlkə də bu gülləni

Bir vaxt mənimlə birgə⁵⁰ bir düşməni əyləyən,

Bir səngərdə döyüşüb, bir qabdan xörək⁵¹ yeyən

Dostumun özü atdı, dost hara, düşmən hara?

Həmişə⁵² dost olmuşuq axı biz ki, onlara..."

49. Kurşun yağmuruna.

50. Birlikte, beraber.

51. Yemek.

52. Daima, hər zaman, hep.

VII FƏSİL

Etyen əsir düşübmüş azadlıq¹ ordusuna,

İkinci zərbə oldu həyatında bu ona.

O götürür dünyada hər acını, hər dağı,

Ancaq dərk edə bilmir,² Mustafanın önündə

qul kimi dayanmağı.

"Yox, yox dözə bilmərəm bu təhqirə",-

deyir o,

Bir gün gözdən yayınıb³ əkilmək istəyir⁴ o.

Onun bu niyyətindən Anri xəbər tutunca,⁵

Kəsir dərhal yolunu,

Geri qaytarır onu.

- Məni buraxın, -deyə,

O yalvarır Anriyə.

Anri buraxmır onu.

Dərk edincə bunun da faydasız olduğunu,

Deyir: -Mən anlamıram ərəb hara, sən hara?

Axı, sənə nə düşüb qoşulmusan⁶ bunlara?

Sən ki, firəng oğlusan.

- Utan sözündən, utan!

Mənim eşqim azadlıq mənim millətim insan,

Ərəbə də qardaşam, firəngə də qardaşam,

Axı, o kim, bu kimdir?

1. Hürriyet.

2. İdrak edemiyor.

3. Kaçıp, saklanıp.

4. Sıvışmak istiyor, kaybolmak istiyor.

5. Haber alınca.

6. Uymuşsun.

İnsan azadlığına kəc baxan,⁷ düşmən olan
Mənim də düşmənimdir!

- Bəs⁸ Fransa? Bəs onun şərəfini qorumaq?

- Fransanın şərəfi burda tapdanır⁹ ancaq.

Frəng əlcəzairdən söylə, nə istəyir, nə?

Neçin göz dikməliyik özgənin tikəsinə?¹⁰

- Ay çox gözəldir, o da deyil ancaq ləkəsiz,

Böyük Frəngistanın yaşaması çətindir,¹¹

Axı, müstəmləkəsiz!

- Özgənin hesabına, yaşamaqdan ölüm xoş,

Bu çürük fəlsəfəni biz çox gözəl bilirik

kimlər, neçin uydurmuş!

Çəkişmə uzandı bir xeyil müddət,

Gəldi Mustafa da...

Etyen tutuldu.

Susdular...

Mutafa dindi nəhayət:

- Niyə susursunuz, sizə nə oldu?

Etyen qara bulud, göy şüyüd¹² oldu:

- İzn versəydiniz əgər müəllim,

Bir siqar çəkərdik.

- Buyurun, çəkin.

7. Yan bakan.

8. Peki.

9. Ayaklar altına alınıyor, çiğneniyor.

10. Lokmasına.

11. Zordur.

12. Yeşil dere otu.

Mustafa çıxarıb qutunu dərhal,

Uzatdı Etyenə,

Götürdü Etyen.

Bir xəyli siqarı tüstülətdilər,

Ancaq nə o dindi, nə də bu dindi.

Çox dərin, çox sirli fikrə getdilər,¹³

Bu uzun sükuta Etyen sevindi.

- Eşitdim, qaçarkən tutublar sizi;

Bilsəydim sonrakı məqsədinizi,

İnanın, mən sizə kömək edərdim.

- Ah, qaça bilsəydim, mənim nə dərdim!

- Qaçıb neylərdiniz? Bir düşmən kimi

Yenə üstümüzdə gələrdinizmi?

Yoxsa...

- Sorğu-sual nəyə gərəkdir?

Hər kəs bildiyini eyləyəcəkdir.

- Yolunu gözləyir dayın Parisdə,

Yaxşısı budur ki, sən aman istə.

Biz səni buraxaq... Evə get birbaşa,¹⁴

Bu cəncəl¹⁵ işlərə qoşulma, qardaş!

Bu da sənədlərin...

- Bu sənə hardan?

- Vağzaldan qaytarıb gətirdiyimiz

O çantalarından.

Özünə qayıtdı xalqın öz varı,

Açdıq çantaları, çamadanları:¹⁶

13. Düşündüler.

14. Doğruca.

15. Karışık, karmaşık.

16. Valizleri.

Sənin sənədlərin çıxdı içindən,
 Götürdüm, özünə vermək üçün mən.
 Unut birdəfəlik, unut cəbhəni,
 Axı, çox istəyir atamız səni.
 Görəsən, görəsən başa düşdümü,
 Etyen şax¹⁷ deyilən bu kinayəni?
 - And iç¹⁸ ki, cəbhəyə dönməyəcəksən,
 Buraxım evinə səni indi mən.
 - Mustafa!
 - Müəllim!
 - Oğul, bir düşün!
 O nəyə and içsin? Axı, onunçün
 Müqəddəs şey yoxdur!... Soruş özündən,
 - Anamın canına and içirəm mən.
 - Buyur, bu da onun müqəddəs andı,
 Fransa, sənəmi, de arxalandı?
 Mustafa:-Bu and da bəs eylər,-deyə,
 Mə'nalı-mə'nalı baxdı Anriyə.
 - Azadsan!
 Deyincə Etyen işardı,¹⁹
 Sevinc dalğaları üzünü sardı.
 Getməkçin arxaya çevrilən zaman-
 Mustafa səsləndi:-Sözüm var, dayan!
 Sorğuma cavab ver, getməzdən əvvəl.
 Azadlıq gözəlmi?

17. Yüzünə qarşı, doğrudan.

18. Yemin et.

19. Sevind.

- Ondan da gözəl
 Nə ola bilər ki, qoca dünyada?
 - Üç gün əsirliyə dözə bilməyən,
 Ey mənim həmişə²⁰ azad qardaşım,
 Bəs mən, insafı de, necə qatlaşım²¹
 Yurdumun əbədi əsarətinə?
 İndi aydındırmı niyyətim sənə?
 Özün de, bəs sənin niyyətin nədir?
 Ədalət səndədir, yoxsa məndədir?
 Etyen susub durdu, dinə bilmədi,²²
 Mustafa astadan: Azadsan,-dedi.

Cəbhədən evinə gəldi Ben-Osman
 Yata da bilmədi səhərə qədər.
 Getmədi, getmədi qulaqlarından
 Oğlunun dediyi o haqlı sözlər:
 "Mustafa, ay oğul, doğru deyirsən,
 Səni də onuntək bir ana doğmuş.
 Atalıq haqqımı istəsəm də mən,
 Mənim ixtiyarım bu haqqa yoxmuş.
 Gah ora, gah bura döndüm... axırda²³
 Yenə baş açmadım²⁴ bu keşməkeşdən.
 İşə bax... İstədim bu vürhəvurda²⁵

20. Daima, hər zaman.

21. Katlanayım, tahammül deyim.

22. Konuşmadı.

23. Sonunda.

24. Anlamadım, idrak edemedim.

25. Həngəmede.

Oğlumu, oğlumdan satın alım mən!.."

Üç gün belə²⁶ keçdi.

O gündən bəri

Qəlbinin başında bir ağrı duydu.

Anlaya bilmirdi o gördükləri

Nağıldı,²⁷ gerçəkdi, yoxsa yuxuydu?..²⁸

O, bu fikirlərlə çırpınan zaman,

Etyen gülə-gülə girdi qapıdan.

Baxışlar toqquşdu,²⁹

Ata dinmədi.

Duruxdu... Nə oldu görəsən³⁰ ona?

Bala³¹ gəlişinə o sevinmədi,

Sevindi sözünün tutulduğuna.

Ben-Osman sevindi...

Dedi:-Nə deyim

Bu ərəb oğlunun dəyanətinə.³²

Atalıq haqqından üz döndərdiyim,³³

Oğulluq haqqını unutmur yenə.

Gör necə əhdinə³⁴ o qıldı vəfa,

O, dostu dost olub, düşməyə düşmə.

Əlinə düşsəydi əgər Mustafa,

26. Böyle.

27. Masalmıydı.

28. Rüya.

29. Karşılaştı., çakıştı.

30. Acaba.

31. Yavru, evlat.

32. Metanetine, metinliğine.

33. Yüz çevirdiğim, döndüğüm.

34. Ahdına, yeminine, sözüne.

Vallah, bacarmazdın bu mərdliyi sən!

- Bu merdlik deyildir, düzünü bilsən.

- Bəs nədir?

- Qorxaqlıq!

- Adam deyilsən!..

Dünyada qanmaza³⁵ yaxşılıqımı³⁶ var?

- Bəd günçün³⁷ o məni bir arxa sayır...

O yaxşı bilir ki, basılacaqlar,³⁸

İndidən özünə bir gün ağlayır.³⁹

- Utanmaz!

- Həddini bil, qoca kaftar!⁴⁰

Çox da xoruzlanma!⁴¹

- Necə?!

- Hə, nə var?

Nə yaman çıxmısan özündən yenə?

Bəlkə... açıq danış, borcum var sənə?

- Bəs borclu deyilsən?

- Nə aldım ki, mən,

Sənə borclu qalım?!

- Rədd ol⁴² evimdən!

Nana yan otaqdan çıxdı səs-küyə,⁴³

35. Ahmağa, anlayışsız.

36. iyilikmi.

37. Kötü gün için.

38. Yenilecekler

39. Tedbir ahyor.

40. Moruk.

41. Kabarma, horozlanma.

42. Defol.

43. Bağırıp çağırmağa, gürültüye.

Etyeni görünə

- Ah- gəldin!-deyə

Atıldı boynuna əziz oğlunun,

Üzünü, gözünü yaladı onun.

Ben-Osman qışqırdı:⁴⁴-Rədd ol evimdən!

- Bu evin sahibi mənəm, Simon, mən-

Deyə itələdi ərini⁴⁵ Nana:

- Burdan getməyəcək balam heç yana!⁴⁶

- Bəs mənə evimdə təhqir edəcək?⁴⁷

- Ağzdan yamanca yavasan,⁴⁸ Simon,

Hələ ölməmişəm, balamı qultək⁴⁹

Sən mənim evimdən qovasan, Simon.

- Bu evin sahibi mənəm, ya sənsən?

- Burda sahib mənəm!

- Bəs nəçiyəm mən?

Yoxsa hambalınız, bəlkə qul, nökar?⁵⁰

- Bunu bilməmişən⁵¹ bu vaxta qədər?

- Demək minmisiniz⁵² çiynimə⁵³ siz də

Rədd olun evimdən siz ikiniz də!

44. Haykırdı, bağırdı.

45. Kocasını, eşini.

46. Tarafa.

47. Hakaret edəcək, aşağılayacaq.

48. Ağı bozusun, gevezesin.

49. Kələ, kul gibi.

50. Hizmetçi.

51. Anlamadın mı, bilmedin mi.

52. Binmişsiniz

53. Omuzuna.

- Simon, yol açıqdır, gedə bilərsən.

- Demək, öz evimdən qovuluram mən?

Bala da ataya düşmənlərlə,

Allah, görəcəkli günlərim varmı?!..

Simon çox əlləşdi,⁵⁴ hay-haray saldı,⁵⁵

Davası, dalaşı⁵⁶ özünə qaldı.

Ana ilə bala verib əl-ələ

Simonu evindən atdılar çölə⁵⁷

Dedi:-Bu dünyada axı hər kəsə,

Bir şey əziz olur.

Bu boyda evdən

Atamın şəklini⁵⁸ istəyirəm mən.

Oldu mən bədbəxtə öz atam qənim,

İndi bu günümdə tək odur mənim

Yaralı könlümün duyub andığı.

Nana açıb tökdü köhnə sandığı,

Çıxarıb tulladı⁵⁹ şəkli bir yana,

Dedi:-Bu da atan, di,⁶⁰ bas bağrına!..

Əyilib götürdü şəkli Ben-Osman

Süzdü atasını özgə cür⁶¹ indi.⁶²

54. Uğraş.

55. Bağırıp çağırırdı.

56. Kavgası.

57. Dışarı.

58. Fotoğrafini.

59. Attı, fırlattı.

60. Hadi, durma anlamında bir söz.

61. Türlü.

62. Şimdi.

Kişinin⁶³ qəzəbli baxışlarından
Qəlbinə ox batdı... O silkələndi;

Ağsaçlı, nurani qocaya bax bir!

Çiyində tüfəng var, başında çalma.⁶⁴

Kişinin duruşu elə bil deyir:

"Yetər alçaldığın, oğul, alçalma!"

Nana şəkli süzüb dedi:- Yaxşı bax,

Bu sən, o da atan, heç utanırsan?

Adam eləmişdim⁶⁵ mən səni, bədbəxt,

Ancaq adamlığı sən nə qanırsan?⁶⁶

Yeri,⁶⁷ çalma bağla başına sən də,

Vəhşiydin, yenə qal vəhşiliyində.

Ot kökü üstündə bitəcək yenə,

Yamaqdan nə çıxar? O söküləcək.

Axı, mədəniyyət yaraşmır⁶⁸ sənə,

Sən də öz tayını⁶⁹ tapaydın⁷⁰ gərək.

Cavab qaytarmadı⁷¹ bədbəxt Ben-Osman,

Tez şəkli götürüb çıxdı otaqdan.⁷²

63. Adamın.

64. Sarık.

65. Etmiştim.

66. Anlarsın

67. Yürü.

68. Yakışıyor

69. Eşini, arkadaşını.

70. Bulmalıydın.

71. Vermekdi.

72. Odadan.

Fikirli-fikirli⁷³ düzəldi yola,⁷⁴

Bu an həyatına bir təkən⁷⁵ oldu.

Daha dəyişmədi, bu andan belə

Simon ömrü boyu Ben-Osman oldu.

VIII FƏSİL

Ötüb keçdi dalbadal qanlı-qandalı illər,

səsli, sədəh illər

Vıyıl-vıyıl güllələr yerdə, göydə süzdülər,

Xurma budaqlarında həlqələndi tüstülər.

Barıt tüstülərindən yerin bağı qaraldı.

Gah zor¹ qələbə çaldı, gah haqq qələbə çaldı.

Əlcəzair şəhəri,

Artıq bir aydan bəri,

Səngərdir başdan-başa,

hər küçəsi, hər tini.²

Bu gün Yeni Mədinə* tutmuş gülləbarana³

müsəlman məhləsini.

Mustafa tək qalıbdır Əl-Muxtar küçəsində,⁴

bir səngərin içində;

meyiddir⁵ sağı, solu.

73. Düşünceli düşünceli

74. Yola düştü.

75. Güç, etken.

1. Güç, kaba kuvvet, haksızlık.

2. İki sokağın kəsiştiği yer, her köşesi.

3. Kurşun yağmuruna.

4. Sokağında.

5. Cesettir.

*. Şəhrin Avropalıların yaşadığı bölümü

Dostlar yerə döşənib yan-yana, üzüqoylu.⁶

Dörd dövrəsi ölüm, qan.

Bugünkü beş saatlıq, aramsız atışmadan⁷

Əldən düşüb⁸ sarsıldı

Mustafanın dəstəsi.⁹

O, çağıra bilmədi köyməyinə¹⁰ bir kəsi,¹¹

Anri ilə bərabər Səlim dünəndən bəri

Düşmənin arxasında bağlayıb keçidləri

Hazırlaşır hücumu...

Bir alayın önündə dayanıb təkbaşına

Mustafasa bayaqdan;

Qorxu bilməzmiş insan!

Haqsızlıq dünyasına sinəsini o gərmiş,

İnam¹² olan ürəkdən qorxu qaçaq düşərmiş.

Hardan¹³ gəldi bu güllə, ah, bu çoyutma güllə¹⁴

Mustafanı haqladı?¹⁵

Bir ürəyi soyudub, min ürəyi dağladı.

Yumuldu ana yurdun bu gününü görməyən,

sabahına dikilən

6. Yüzü koyun.

7. Dövüşdən, birbirinə kurşun atmadan.

8. Gücünü kaybetmiş, zayıflamış.

9. Grubu

10. Yardım.

11. Kimseyi.

12. İnanç, ülkü.

13. Neredən, neredən.

14. Seken kurşun.

15. Öldürdü.

o nurlu gözlər.

Səadət qapısını açmaq üçün qapanan

uğurlu gözlər.

Əyilib yerə düşdü

Əsarət qandalını¹⁶ sındıran, əyən əllər.

Əl çəkdi¹⁷ bu dünyadan,

Yurdunda yeni dünya qurmaq istəyən əllər.

Düşmən, hücumu keçdi,

Çatdılar¹⁸ Mustafanın döyüşdüyü səngərə,

haray düşdü¹⁹ Şəhərə.

- Mustafanı vurdular!..

Dar ağacı quruldu,

Küçə adamla oldu.

OAS-çılar şəst²⁰ ilə dardan astı meyidi,²¹

(Bu vətən övladının bəs günahı nə idi?!)

OAS-çılar meydana ananı²² gətirdilər.

- Bax, bu da oğlun!-deyə ona acıq verdilər.²³

Ana dinməz,²⁴ ana lal,²⁵

Baxışında min sual,²⁶

Baxdı, baxdı meyidin döşündəki²⁷ yaraya...

16. Prangasını.

17. Vazgeçti.

18. Vardılar.

19. Veləle koptu, haber yayıldı.

20. Gururla.

21. Cesedi.

22. Anneyi.

23. Alay ettilər, dalğa keçtilər

24. Sessizce.

25. Dilsiz.

26. Soru.

27. Göğsündeki

Sükut çökdü araya.

- Ölən, kişitək ölər, ələ düşməz o, yalnız,

Özünü yox, siz onun meyidini asdınız.

Siz onu,

şir oğlunu

Alçaltmaq istədiniz, osa²⁸ yenə ucaldı,

O öz ölümüylə də sizdən intiqam aldı.

Siz sağ olsanız belə, o öz əqidəsilə²⁹

çoxdan sizi öldürüb.

Sizin məsləkinizi, dininizi öldürüb.

Ana sındırmasa³⁰ da bu məqamda özünü

Çəkə bilmir meydindən, çəkə bilmir gözünü.

O, gözlərilə öpür

Balasının o qanlı, pərişan saçlarından,

Bu vaxt yazıq Ben-Osman

Nalə çəkdi³¹ arxadan:

- Aman oğul, can oğul!

Ölüm hara, sən hara?!

Meyidi qucaqlayıb

İstədi ki apara.³²

Sinəsindən yapışıb.

Yerə yıxdılar onu.

Qırılıb düşdü yerə

Döşdən "Şərəf legionu".

28. O ise.

29. Ülküsü ilə.

30. Bildirməyə de, rahatsızlığını belli etməyə de.

31. Haykırdı, ağladı.

32. Götürsün.

Əyilib götürmədi

Ordenini³³ o, yerdən.

Gəlmələr³⁴ gülüşdülər

Bu hala yerbəyerdən.³⁵

O, polisə əl açdı:

- Baş min frank verirəm,

Mənə verin siz onu-

Bu elin mərd oğlunu!

Ana keçdi irəli:

- Onlar təhqir etmədi,

Sən təhqir etdin onu...

Ben-Osman, lə'nət olsun namusuna, arına,

O, özünü satmadı fransız pullarına,

Meyidi satılarmı?

Vətənə səcdə qılan, pula səcdə qılarmı?

Sızıldama, ağlama, bizim adətimiz var:

Şəhidə ağlamazlar!

Sən qaytarmaq³⁶ istəsən namusunu, arını,

Unut milyonlarını!

Canını ver, canını,

Qanını ver, qanını!

Buyur, bu silah, bu sən!

Deyə o, müsəddəsi³⁷ çıxartdı döşlüyündən.³⁸

- Kişiliyin çatırsa,³⁹ tök bunların qanını;

33. Madalyasını.

34. İşgalçılar.

35. Her tərəftən.

36. Geri götürmək, geri çevirmək, tekrar kazanmak.

37. Tabancayı.

38. Göğsündən

39. Erkekliğin yetiyorsa.

Bu gan ilə təmizlə ləkəli vicdanını.
Ben-Osman heykəl kimi quruyub öz yerində,
Tapançanın lüləsi⁴⁰ böyüdü gözlərində,
Böyüdü xəndək⁴¹ oldu, böyüdü uçrum oldu.
Bu dəm onun başına sanki göylər uçuldu.
Ona elə gəldi ki, ayaqları sürüşdü,⁴²
Üzüstə⁴³ yerə düşdü,
Dikəldi...⁴⁴

O, yığıldı,
qalxamımadı⁴⁵ ayağa,
Boylandı⁴⁶ sola, sağa,
Əllərini qaldırıb üzünü cırmaqladı.⁴⁷
Birdən fəryad qoparıb hönkür-hönkür⁴⁸ ağladı.
Kiridi...⁴⁹

Yumruqları düyüldü⁵⁰ birdən-birə.
Sonra qəhqəhə çəkib⁵¹ o güldü birdən-birə.
Göz yaşının içində gülüş bəs necə gəldi?
O qalxdı, o dikəldi,
Baxdı,
Baxdı hamıya,⁵²

40. Namlusu.

41. Hendek.

42. Kaydı.

43. Yüzükoyun.

44. Kalktı, doğruldu.

45. Kalkamadı

46. Bakındı.

47. Tırmaladı, yırttı.

48. Haykıracak.

49. Sustu.

50. Sıkıldı

51. Kahkaha atarak.

52. Herkese.

gölərindən həm qəzəb,⁵³
həm heyvət yağa-yağa,

Bu dəm nə düşündüsə,
Arxasına baxmadan o başladı qaçmağa.
O qaçdı birdən-birə,
Üz tutdu⁵⁴ bir zamanlar
Məcnunun sıgındığı
O Səhrayi-Kəbirə.⁵⁵
Artıq saxlaya bilməz⁵⁶

Onu yolundan heç kəs,
O qaçdı tənənəfəs!⁵⁷

Qaçə bildikcə qaçdı, qaçdı tər tökə-tökə
Qaçdı o, qorxa-qorxa, o, döyükcə-döyükcə.⁵⁸
Axır tamam⁵⁹ yoruldu,
Basdı qəmdəmlərini qum üstə xırda-xırda.⁶⁰
Böyük qum səhrasına gəlib çatdı axırda;
Uzanır dalğa-dalğa qarşıda boz təpələr,
Külək qalxdı astaca...⁶¹
Ah!... əgər o, qalxdısa

Göyü tutar çən⁶² kimi,

53. Hiddet.

54. Yönelidi.

55. Büyük Sahra Çölü.

56. Durduramaz.

57. Nefes nefese.

58. Tıknefes, nefes nefese.

59. Tamamen.

60. Yavaş yavaş.

61. Yavaşça.

62. Sis.

Yerlərə toz səpələr.

Örtüb ayaq izini külək onu izləyir,
Onun ləpirlərindən⁶³ qumu da təmizləyir.
O gəlir.. Səmum⁶⁴ yeli anbaan şiddətlənir,
Yoxsa, onun üstünə külək də hiddətlənir?!
Gedir... Gedir Ben-Osman,
Xəbəri yoxdur onun nə candan, nə cahandan.
Göy üzündə get-gedə toz dumanı sıxlaşır,
Günün üzü tutulur, dünya qaranlıqlaşır.
Külək vurub arxadan yıxır onu üzüstə,
Qum gəlir dalğa-dalğa, qum gəlir dəstə-dəstə.
İlan⁶⁵ kimi burulur,
Qum altında o itir,⁶⁶ qum alıtında yox olur.
Ağırliq hiss edincə Ben-Osman kürəyində,⁶⁷
Elə bil yüngülləşir...⁶⁸

Sevinir ürəyində;

Ancaq bir az keçincə yazıq qalxmaq istədi.
"Əzabı çox olsa da, həyat şirindir", -dedi.
Qalxa bilmədi...

yənə,

O sevindi,

qumların altında itdiyinə.⁶⁹

63. Ayak izinden.

64. Sam yeli.

65. Yılan.

66. Kayboluyor.

67. Sirtında.

68. Hafıflıyor

69. Kaybolduğuna.

Bir az keçdi...

Yatdı yel,⁷⁰

Yatdı dəli burulğan.⁷¹

Səmum burulğanında itdi, batdı Ben-Osman.

Qumların üstündəsə izi belə qalmadı.

"O, hara getdi"-deyə

axtaran⁷² da olmadı,

soruşan⁷³ da olmadı...

Xəbər çatdı Səlimə, xəbər çatdı Anriyə,

"Bir qana min qan"-deyə,

Atıldılar meydana,

Qarşıda məğrur ana.

Tərəflər dalğalandı,

Qarşı-qarşıya gəldi,

Tez səngərlər düzəldi.⁷⁴

Hay verdi⁷⁵ şəhər əhli cunudların səsinə,

Yaxşıca vay verdilər⁷⁶ işğalçı dəstəsinə.

Hey atılır güllələr, atılır taraq-taraq;

Artıq yer kürəsində

Əsarətin tarixi

qapanır varaq-varaq...⁷⁷

70. Rüzgar dindi.

71. Hortum.

72. Arayan

73. Soran

74. Siperler yapıldı, yenilendi.

75. Yardım etti, destek oldu.

76. Büyük darbe vurdular, mahvettiler.

77. Sayfa sayfa.

Torpağa tapşırdılar,⁷⁸

Torpaq üçün canını

Qurban verən şəhidi.

(Elə Mustafanın da ilk arzusu bu idi)..

Məzarın baş ucunda

Gəldi Səlim dayandı.⁷⁹

Əlindəki bayraqdan məzar nura boyandı.

O, başdaşı yerinə

Əlindəki bayrağı taxdı qəbrin başına.

Dedi:-Dostlar, şəhidin

ehtiyacı varmıdır

soyuq məzar daşına?!

Torpaq bir ana kimi açdı ona qoynunu,

Torpağa yox, tarixə dəfn elədik biz onu!..

EPİLOQ

Səkkiz il qan axdı Əlcəzairdə,

Səkkiz il yuxular¹ çəkildi dara.

Yerin naləsinə ağladı yer də,

İnsan tab gətirdi² bu əzablara.

Səkkiz il al qana bulandı sular,

Fikirlər, duyğular coşdu, qaynadı.

Səkkiz il baş-başa gəldi ordular,

Tarix bir millətlə oyun oynadı!

78. Torpağa verdilər, gömdülər.

79. Dürdu.

1. Uykular.

2. Katlandı, dayandı.

Tarixin ən böyük bir amalı var:

Azadlıq! Bu sözə tapınmış insan.

Azadlıq-səadət, azadlıq-bahar,

Yaranmış insanın arzularından!

İnsan azadlığı ilk arzu sanmış,

Bu söz bir işıqdır insana darda.

Azadlıq! Azadlıq! Tarix yaranmış

Bu amal uğrunda vuruşmalarda.

Bayraq qalxdı...³

Bulanıq sular axdı, duruldu.

Öz evində qul olan evinə sahib oldu.

Bayraq qalxdı... Parisdən bu ölkəyə uzanan

Əllər kəsildi həməən.

Bayraq qalxdı... Dərindən nəfəs aldı bu torpaq

Bayraq qaxdı... Atıldı

Toplar da taraq-taraq.

On milyonun adından⁴

Toplar danışdı dedi:

"Məni tanısin cahən!"

Əks-səda ucaldı: "Hardaydın⁵ bu vaxtacan?!"⁶

Cavab gəldi:

"İllərlə mən qəfəsdə inlədim.

3. Yükseldi, çəkildi.

4. Yerine, onlar adına.

5. Neredəydin.

6. Şimdiye kadar.

Mən var ikən, yox idim!

İndi varam, mən varam,

Bir də əsir olmaram!⁷

Məhbuslar sağ olsa da, sağ yerinə qoyulmur.⁸

Məhbus, vətəndaş olmur!

Öz yurdunda qul olub əsr yarım⁹ əyildim.

Mən vətəndaş deyildim!

Vuruşdum gecə-gündüz, vuruşdum səhər-axşam

Bayraq qalxdı...

Mən bu gün

Vətəndaşlıq almışam!"

1962-1963

HƏYAT - ÖLÜM

Ölüm var ki, həyat qədər dəyərlı,

Həyat var ki, ölümdən də zəhərli.

H.CAVID.

PROLOQ

Ölümlərdən yazıram,

Ölümlər də cürbəcür.¹

Kimi yaşamaq üçün,

Kimi ölməkçün ölür.

Ölümün də həyattək²

Yaxşısı³ var,

Pisi⁴ var,

7. Olmam.

8. Yaşadıkları kabul ediliyor, canlı kabul ediliyor.

9. Birbuçuk yüzyıl.

1. Çeşit çeşit.

2. Həyat gibi.

3. İyisi var.

4. Kötüsü var.

Ölümün şərəfsizi,

Həm də şərəflisi var.

Ölüm heçlikdir!

Ancaq

Elə heçlik də var ki,

Varlıq küsənir⁵ ona.

Varlıq, inana bilmir

Yoxluğun yoxluğuna...

Bə'zən elə olur ki,

Dünya qalxır ayağa

Bir ölümün səsinə.

Milyon diri sığınır

Bir ölü kölgəsinə...

Bu, qərribə⁶ deyilmi?

Min dirinin səsi yox,

Bir ölünün

dünyaya

Lərzə salan⁷ səsi var.

Gəzənin kölgəsi yox,

Yatanın kölgəsi var.

Ölümlərdən yazıram,

Ölümlər də cürbəcür:

Kimi yaşamaq üçün,

5. Gıpta ediyor.

6. Garip.

7. Türeten.

Kimi ölməkçün ölür.

Ölümlərdən yazarkən

"Ölülər" düşdü yada.

Bütün bu ölüləri

İskəndər qarşılayır

Bəlkə də o dünyada.

Arasında dayanıb

Cəhənnəmlə cənnətin,

İki yərə ayırır

Ölüləri o, yaqın.

Diri ölü-cənnətə,

Demək-əbədiyyətə.

Ölü diri-cəhənnəmə,

Demək-puç⁸ bir aləmə.

Budur cənnət, cəhənnəm!

Budur Mirzə Cəlilin,⁹

Həm də haqqın bölgüsü¹⁰

Təmizlik və ucalıq

Bu bölgünün ölçüsü...

Mirzə Cəlil,

Sən "Ölülər" dən yazıb,

Ölüləri

diriltməyə can atdın.

Bunun üçün

İskəndəri yaratdın!..

Min ölünün içindən

Bir diri tapdın,¹¹ ancaq

Cəhalət yuxusundan

İstədi ki, oyada

Min yatmışı bir oyaq.

Sən yetişdin¹² arzuna,

Dad çəkdiyin¹³ cəhalət

Getdi,

dərbədən oldu.

Sənin bir İskəndərin

Min-min İskəndər oldu.

Yazmağa səslər bu gün,

Günəşi batmayacaq

Axşamsız səhər məni-

Sonsuz əbədiyyəti

Ömrünə calaq edən¹⁴

Diri-ölülər məni.

-Məgər ölü yoxmudur

Hacı Həsəndən bəri?

Sualından, səcindən

Tanıdım İskəndəri.

Dedim:- Var, ancaq onlar

11. Buldun.

12. Ulaştın, yetiştin, vardın.

13. İsyan ettiğin, əhuzâr ettiğin.

14. Yamayan, ekleyen.

8. Hiç, fəydasız, sonu olmayan.

9. Cəlil Mehmedkulu Zadə (Molla Nasreddin Dergisi)nin sahibi və mizah yazarı.

10. Paylaşdırması, böldüğü.

Dəyişib öz donunu,¹⁵

- Sən də necə var isə

Eləcə¹⁶ göstər onu.

- Mən burda neçə-neçə¹⁷

Dirilərdən yazacaq,

Onları...

- Bəs ölümlər?

- Danışmaq istəyirəm

Bircə ölüdən ancaq...

Mən hər şeyi

dünyada

İlki kimi tərtəmiz,

Saf görmək istəyirəm.

O bir ölünü belə

Dirildib,

insan kimi

Öldürmək istəyirəm.

EŞQ¹ - SƏTƏLCƏM²

Vüsal³ nəşib olmadı

Bu dünyada onlara.

Könüllər baş əymədi

Eşqə qənim kəsilen⁴

Amansız qanunlara...

15. Elbisesini.

16. O şəkildə, öylə.

17. Kaç, nice nice.

1. Aşk.

2. Zâtülcenb.

3. Vuslat, kavuşma.

4. Düşman kesilen

Nəhayət...

gəldi bir gün.

İki qütbə ayrıldı

Həyat da onlar üçün.

Bir tərəfdə məhəbbət,

Bir yanda vaxtsız ölüm.

Məhəbbətsiz yaşamaq

Onlara dəhşət... zülüm...

"Məhəbbətdən yarandıq,

Məhəbbətin yolunda

Ölmək də xoşdur!." -deyə

Onlar verib əl-ələ,

Qalxdılar⁵ bir təpəyə.

Onlar bu ucalıqda

Həyatdan uzaqdılar.

Onlar indi həyata

Bu zirvədən baxdılar.

Onların gözlərində

Yərdəkilər bu anda

Nə qədər kiçildilər.

Bu zirvənin başında

Həyatı yox,

ölümü

Onlar zirvə bildilər.

"Əhdə vəfa qılmalı"-

Deyə yumub gözünü,
Qayanın zirvəsindən
Oğlan atdı özünü.
Endimi?

Yox! Enmədi!

O daha da ucaldı.
Ölümün pəncəsindən
Ölümsüz həyat aldı.

İndi növbə⁶ qızındır,
Yerə baxdı,-
Duruxdu...
Oğlan quştək uçdumu?

Ətraf bomboş...

O, yoxdu...

Qızın gözü qaraldı,
Qəlbini dəhşət aldı.
Yerə baxa bilmədi,
"Yox-yox! Çətindir!" -dedi.
Qız qorxdu,
Qız çəkildi.
Məhəbbətsiz həyatı
Ölümdən uca⁷ bildi.

Çox ucaydı o bayaq;
Başını dik tutaraq.

6. Sıra.
7. Yüksek.

Qayanın zirvəsində
Dayanmışdı qayatak.
Başını endirərək
İndi qaya başında
Bir milçəyə⁸ döndü o.
Oğlan kimi qayadan
Atılıb ucalmadı,
Yavaş-yavaş endi o.

Hələ ərə⁹ də getdi
Sevmədiyi birinə.
O gündən bir daş asdı
Ürəyinin yerinə.

O yaşadı sevgisiz;
Yaşamadı,
süründü.
Ölüm ona min kərə
Həyatdan xoş göründü.

O, ölümdən qorxaraq,
Həyatını, eşqini
Çox ucuz satmış, demə.
Eşqin yolunda ölmək
Başqa həyatmış, demə.
Yalnız indi bildi ki,
Məhəbbətsiz yaşamaq

8. Sinege.
9. Kocaya.

Ölümdür insan üçün
O ölübmüş,
 ölümdən
Həyata döndüyü gün.
Qız həyata qayıdib
Özü-özünü dandı,¹⁰
Lə'nət, nifrət qazandı.
Oğlan həyatdan gedib,
Əbədiyyət qazandı.

Axır... soyuqdəymədən
Qız da getdi dünyadan.
Sətəlcəmə verildi
Eşqə verilməli can.

Onun həyatı kimi
Ölümü də ürəksiz,
Səssiz,
 səmirsiz¹¹ oldu.
Öldü iyirmi beşində.
Ancaq heç kəs demədi
Bu ölüm nə tez¹² oldu.

Oğlan da öldü, qız da;
Ölüm ölümdür...
 Nə qəm.

10. *İnkər etti.*
11. *Sedətsiz.*
12. *Çabuk, erken.*

Ancaq düşün!
 Dünyadan
Birini eşq apardı,
O birini sətəlcəm!
Ölüm ölümümü?
 Yox, yox!
Ölüm var ki, yolunda
Azdır, min can da versən.
Ölüm də var ki,
 ona
Adi qarışqanın¹³ da
Ömrünü qıymaram mən!

Qız həyata qayıdıb;
Lə'nət, nifrət qazandı.
Oğlan həyatdan gedib
Əbədiyyət qazandı...

ŞƏRƏFSİZ ÖMÜR

O, hamını¹ aldadıb
Əlaltdan² oğurladı.³
- Gərək kommunist...-
 deyə
Xitabət kürsüsündən

13. *Karıncanın*
1. *Herkesi.*
2. *Gizlice.*
3. *Kandırıldı.*

Haray çəkdi,⁴ gurladı...⁵

Qorxub vicdan səsindən
Titrəmədi səsi də.
Özündən üstün oldu
Sonradan qazandığı
Müdür vəzifəsi də...

Yalan sözlər içində
Tək-tük doğru sözü də
Əridi, talan oldu.⁶
Onun atası hiylə,
Anası yalan oldu.

Satdı vəzifələri,
Stolunun⁷ gücüylə
Hamını qorxutdu o.
Bizim aylığımızı
Bircə gündə uddu⁸ o.
Burda "qazandığını"
Kurortlarda⁹ üyütdü.¹⁰
Fikrət rüşvət puluyla¹¹
Neçə bala¹² böyütdü...

4. Haykırdı.

5. Gürledi.

6. Yağmalandı.

7. Koltuğunun, makamının

8. Yuttu

9. Dinlenme yerlərində, tatil beldələrində.

10. Harcadı, yedi.

11. Parasıyla.

12. Çocuk.

Bilmədi, qanqal¹³ əkən,
Qanqal da dərər¹⁴ ancaq.
Haram pulla törəyən,¹⁵
Bu haram balalardan
Hiylə göyərər ancaq.

Özgənin qazancını
Oğurlayıb o, min-min,
Şaraq-şaraq sayaraq
Düzdü dolaba çin-çin.¹⁶

O pulların səsində
Neçə körpə balanın
Eşitmədi səsinə.
Düşündü sabahını,
Bu günə gözgörəsi¹⁷
Ac qoydu özgəsinə...

O pulların üstündə
Neçə-neçə balanın
Göz yaşını görmədi.
Həmən o göz yaşları
Onun həris¹⁸ qəlbinin
Odunu söndürmədi.

13. Eşkdikeni, yabani devedikeni.

14. Toplar, biçər.

15. Türeyən, meydana gelen.

16. Sıra sıra, kat kat.

17. Açıqça.

18. Mukteris, ihtirash.

Ancaq o bilmədi ki,
Güvənirəkən puluna,
Dövlətinə varına,
Çörək, xörək yerinə
Göz yaşları yedirdir
Doğma¹⁹ balalarına.

Özü ləkəli oldu,
Ləkələdi dostu da,
Ləkələdi yadı da.
Cibindəki biletdən²⁰
O heç utanmadı da.

Cibindəki bileti
O, əqidə bilmədi.
Ona ikicə kəlmə:
"Çörək²¹ ağacım"-dedi.

O sökdü, o taladı,
Düşünməyib dünyanı,
Özünü gördü ancaq.
Üzvlük²² haqqınisa
Maaşdan verdi ancaq.

Söküb talayan zaman
Ancaq o bilmədi ki,

19. *Kendi.*

20. *Komünist Partisi Üyelik kartı.*

21. *Ekmeq.*

22. *Üyelik.*

Öz ömrünü uçurur,
Dal günə²³ pul yığarkən;
Dal günə balta vurur.

Minib göy²⁴ yüzlüklərə
Atını səyirtirdi o.
"Neftçi"nin²⁵ arxasınca

Moskovaya, Kiyevə,
Aşqabada getdi o.

O, "Neftçi"nin naminə
Badə²⁶ də qaldırırdı.
"Neftçi" uduzandasa²⁷
Restoranda keflənib,²⁸
Qədəhləri qırırdı...

On qədəhin pulunu
Verirdi uf demədən
Bir qədəhin yerinə.
- Niyə uduzduq?-deyə,
Çırpırdı dizlərinə.

23. *Gelecek için.*

24. *Yeşil.*

25. *Bakü Futbol Takımı.*

26. *İçki kadehi.*

27. *Kaybettiğinde*

28. *Sarhoş olup*

Vətənin qeyrətini
Çəkən oğlana bir bax.
Bir vətən övladına
Bir manat qıymaz ancaq.
Belə "vətənpərvərin"
Kəsib uzun dilini,
Qeyrətinə calasan.²⁹

Əməli dağlar aşar,
Dili lal olar³⁰ ancaq.

Bakı dərzilərini
Bəyənməzdi...
kişinin

"Çox incə zövqü vardı".
Paltar³¹ tikdirmək üçün
Moskvaya uçardı.

Hırıltılar içində
Ömrü-günü ötüşdü.³²
Dövrən yaman dolandı,³³
Bir gün tələyə³⁴ düşdü.

29. Eklesen.

30. Dili tutulur.

31. Elbise.

32. Geçti.

33. Devran etti, döndü.

34. Tuzağa.

Fikrət vaxtı iylədi,³⁵
Siyasəti dəyişib
Girdi özgə bir dona;
Yaxdı³⁶ günahlarını³⁷
Mühasibin boynuna.

Saxta sənədləri töküb önünə,

Düşünür Kərəm:

"Fikrət saldı məni yaman düyünə!"³⁸

Gah alışıq Kərəm,

gah sönür Kərəm:

"Günahkar Fikrətmə?..

Mənəm günahkar.

Çox da o deyirdi, öz ağlım hanı?

Uşaqdım məgər?

Yox, yox! Bərk ayaqda³⁹ öz günahını
Özgənin boynuna yıxar acizlər.

Aldandım həmişə şirin bir sözə,

Durmuşam özüm ilə indi üz-üzə.⁴⁰

Bilmirəm özümə bu gün nə deyim?

Həmişə başıma bəla açıbdır

Mənim fərsizliyim,⁴¹ mülayimliyim.

35. Kokladı

36. Attı, yükledi.

37. Suçlarını.

38. Kötü duruma, çəkilməsi güc vəziyyəti.

39. Dar günde.

40. Yüz yüze.

41. Akulsızlığım, ahmaklığım.

Yoxdur lüğətimdə mənim "yox" sözü,
Dilim yorulmadı "bəli"⁴² deməkdən.
Söndü öz könlümün alovu, közü,
Özgə ocağından od aldıqca mən.

Sandım, "bəlilər"lə dost qazanıram,
"Bəlilər" axırda⁴³ oldu düşmənim.

Bir zaman gördüm ki, əriyib tamam
"Bəlilər" içində mənliyim mənim
İstədim

ucalam,

qalxam, yüksələm,

Tutub ətlərdən yerdə süründüm.

İstədim hamının xoşuna gələm,⁴⁴

Hamının yanında bir qula döndüm...

Mətanət, iradə olmadı məndə,
Özgənin əmrilə durub-oturdum.

Əlacı,⁴⁵ çarəni dara düşəndə

Özümdən sormadım, özgədən sordum,
İndi neyləməli?

42. *Evet.*

43. *Sonunda.*

44. *Sevileyim, başkalarının hoşuna gideyim.*

45. *Çare.*

Bu alver üçün,

Əvvəldən verilən girov,⁴⁶ beh⁴⁷ mənəm.

O, quru çıxacaq bu sudan yenə,

Eh!.. Ona nə var ki,.. cavabdeh⁴⁸ mənəm..."

Saxta kağızlara o, bir də baxır,

Rəqəmlər od olur, yandırır, yaxır;

Daş olub qəlbindən asılır onun,

Hökm olub alınına yazılır onun.

Çoxalan rəqəmlər gəlməyir saya,⁴⁹

On-on artırılan azalır min-min,

O saxta sıfırlar dönüb halqaya,

Keçir boğazına yazıq Kərəmin.

"İtirdim hər şeyi..."

İnam, e'tibar

Uçdu,

gözgörəsi getdi əlimdən.

Mənə deyən gərək bir tək canım var,

Maaşla dolana bilmirdinmi⁵⁰ sən?.."

"Dünya malından

Mənim nə sərvətim, nə dövlətim var.

Özümtək yalqız⁵¹

46. *Rehin.*

47. *Pey.*

48. *Məsul, sorumlu.*

49. *Sayılamıyor.*

50. *Geçinemiyor muydun, idare edemiyor muydun.*

51. *Yalnız.*

Bircə⁵² itim var"-

Deyə sıgal çəkdi⁵³ o, yavaş-yavaş

Yanında çömələn itin başına.

"Bilmirəm... bəs niyə mən uydum ona?"

Kərəm bu fikirlə alışan zaman,

Fikrət gülə-gülə girdi qapıdan:

- Doğrusu, mən səni kişi bilirdim,

İnanıb mən sənə hər sirri verdim.

Qorxudan yumağa dönmüsən, Kərəm,

Kişini mən kişi görmək istərim!

- Kişilik meydanı deyil, a Fikrət!

Qapımın ağzını alıb fəlakət.

- Ə... hansı fəlakət?..

Lap⁵⁴ qəribəsən.

- Üç gündür xəstəyəm, çıxmıram evdən.

- Qorxursan?..

- Qorxuram, qorxuram, bəli.

- Kərəm, gülməlisən,⁵⁵ vallah, gülməli!

- Köks inağı⁵⁶ var bilirsən məndə,

Bir dara düşəndə, ya hirslənəndə,

Pozulur, daha da pis olur halım.

- Özünü ələ al,⁵⁷ ay qadan alım,⁵⁸

Qorxulu nə var ki, burda, sən belə

52. Bir tanecik.

53. Sıvazladı, okşadı.

54. Çok, tam (başına takıldığı kelimenin anlamını güçlendirir.)

55. Gülməlisən, komiksin.

56. Tüberküloz.

57. Kendine gel, metin ol.

58. Dərdini alayım.

Özündən çıxmısan,⁵⁹ bir az səbr elə.

Biz də bir kişiydik...

Pul ki, var, Kərəm,

Mollanı məsciddən didərgin salar,

Pulun bir himinə⁶⁰ göylər alçalar.

- Elə pul deməkdən yorulmadın sən.

Axı, istintaqa⁶¹ gedib-gəlməkdən,

Məndə hal⁶² qalmadı...

Bəs tərpənsənə!⁶³

- Hər şeyin vaxtı var.

- Mə'tələm⁶⁴ sənə.

Mən burda ölürəm, deyirsən ki, öl,

Dərmanın gələcək.

- Ey dili-qafil,

Sən mənə qulaq as,⁶⁵ möhkəm ol, bərk⁶⁶ dur.

Qorxmaz adamlardan ölüm də qorxur.

Gərək itirməyə özünü insan,

Yüz dəfə çıxmışıq belə sulardan-

Bu da yüz birinci.

Qulaq as, Kərəm,

Nəbada⁶⁷ məni də salasan dilə.

Mən bayırda qalsam, adam görərəm,

59. Kendini kaybetmişsin.

60. İşaretine

61. Muhakemeye, sorgulamaya.

62. Dərman, takat.

63. Kımıldasana

64. Şaşıyorum, hayret ediyorum.

65. Dinle.

66. Sıkı.

67. Asla, kesinlikle.

Qoymaram⁶⁸ başından bir tük əksilə,
Mümkünat olmasa... götür boynuna.⁶⁹

Eh!.. Sənə nə var ki, subay⁷⁰ oğlansan,
Təki qurtarmaq da asandır, asan.
- Səncə mən bu qədər axmağam məgər?
Keçəl⁷¹ suya getməz, getdiyim yetər.

Gecə yarısına uzandı söhbət,
Döndü kor-peşiman evinə Fikrət.
O, yata bilmədi... xeyli düşündü.

Gah sağa çevrildi, gah sola döndü.
"Mən düzmü yoldayam?.."

Bu sual onun
Ömür yolunun,
Durdu önündə
Bu dar günündə.

"Mənmi günahkaram?"
"Axı, mən niyə?"

Zaman saldı məni bu çətinliyə...
Alimlik eşqinə düşdüm bir zaman.
Tarix şö'bəsini ə'lə bitirdim.⁷²
Mən səadət umub daş yazılardan,
Tarix muzəyinə işə də girdim.

68. Bırakmam.

69. Yüklən, üzerine al.

70. Bekar.

71. Kel.

72. Pekiyi ilə.

Öyrəndim hər kiçik, hər böyük dini,
Öyrəndim Babəki, Şəhabəddini.
Öyrənib bilməyə hey o zamanlar
Həvəsım var idi nə qədər mənim.
Böyük təbiətlər, mərd qəhrəmanlar
Sirdaşıım olardı gecələr mənim.

Duyardım özümdə bir sonsuz qürur,
Hər gecə oxuyub öyrəndikcə mən.
Fəzlullah, Nəsimi, Cavidan, Mənsur,
Düşməzdi o vaxtlar bir an dilimdən.
Onların misilsiz fədakarlığı,
Mənə əfsanəyə gələrdi bə'zən.

Onların tarixə mə'lum varlığı
Mənə gülümsərdi duman içindən.
Onlar aldanmadı sərvətə, ada,
Yaşarkən, haqq dedi, haqdan dönmədi.
Nəsimi dərisi soyulanda da
Qanı axa-axa "ənəlhəq" dedi.

Nədənsə... indi də bu əfsanəyə,
İnana bilmirəm, şəkk edirəm⁷³ mən.
Necə keçmək olar, "ənəlhəq" -deyə
Bir dəfə verilən bu az ömürdən?...
Yaşadım tarixlə, keçmişlə ancaq,
Bəs bu gün?
Bu günü unutdum tamam.

73. Şüphe ediyorum.

Bir zaman gördüm ki, araşdırdığım
Qədim tarix kimi unudulmuşam...

Məni əsir edib, gördüm, uzaqlar,
Qaynar⁷⁴ arzularım gözümə qalmış.
Qədim abidələr, sarı varaq⁷⁵,
Gördüm ki, qəlbimə bir kölgə salmış.

Gördüm ki, dolanmır arzumca gərmiş⁷⁶
Min-min istəyi var, axı, hər kəsin,
Dedim ki, "özünə, axı bu keçmiş
Nə gün ağladı ki..."⁷⁷ Mənə neyləsin?!"

Dəftər-kitabımı qapayıb bir gün,
Dedim ki, yaşamaq istəyirəm mən.
Mən ki, doğulmuşam afişələrçün,⁷⁸
Nə çıxar cümlərdən,⁷⁹ təzkirələrdən?

Hay-hayım⁸⁰ gedibdir, qalıb vay-vaylıq!⁸¹
Gözümdəmi qalsın arzum bəs mənim?
Yaşamaq istəsəm aldığım aylıq
Bəş günlük xərcimi⁸² ödəməz mənim.

74. Ateşli.

75. Yapraklar.

76. Dünyanın gidişatı, hayat.

77. Ne yaptın ki.

78. Afişlər için.

79. Cənklerden.

80. Gençliğim, güçlü kuvvetli çağım.

81. Yaşlı çağlarım

82. Masrafımı.

Bəs onda neyləmək?

Tez⁸³ çıxdım işdən,
Düşdüm o gündən də ayrı yola mən.
İndi peşimanammı?

Yox!

Bəs səksəkə?⁸⁴

Bəs nadan⁸⁵ töhməti,⁸⁶ bəs cahil sözü?
Yaşaya-yaşaya, kef çəkə-çəkə,
Gündə necə dəfə ölürəm düzü.⁸⁷

Qorxuram,

qorxular öldürür məni.

Nadanlar dünyaya çox görür məni.

Yox! Məni satacaq⁸⁸ deyəsən Kərəm,
Neyləmək?

Yox!

Buna mən yol vermərəm.⁸⁹

Qoymaram əclafın⁹⁰ dili tərpnə,⁹¹

Onun bir cə sözü ölümdür mənə.

Neyləmək?

İşini bitirməkmi?

Yox!

Bəs vicdan?

83. Erken.

84. Ürperti.

85. Cahil.

86. Töhməti, kınamayı.

87. Doğrusu.

88. Gammazlayacak, sırtını başkalarına söyleyecek, ifşa edecek.

89. Yol vermem, engel olurum.

90. Alçağın.

91. Konuşsun

Biz axı yoldaş⁹² olmuşuq...
Vicdanın səsinə qulaq asan kəs,
Dünyada insantək yaşaya bilməz!
Bəs birdən bilinsə...

Onda neyləmək?
Düşünmək!

Yüz ölçüb bir biçmək gərək!"

Fikrət Kərəmgilə gəldi bir axşam,
Gördü Kərəm yatır əməlli-başlı⁹³
Dedi:- Hə, necəsən?⁹⁴
Dedi:- Yanıram,
Qızdırma⁹⁵ içində mən başıdaşlı,⁹⁶
Başım gicəllənir,⁹⁷ gözüm qaralır.
Ölçdü qızdırmanı...

Oırxa az qalır.
- Doğrusu, hamıdan utanıram mən.
Düşdüm xəstəliyə xəcalətimdən.⁹⁸
Adım ləkələndi bir oğru⁹⁹ kimi,
Mən belə bilmirdim aqibətimi.

Qalxmaq istəmirəm heç bu yataqdan,
Ölüm istəyirəm, bir ölüm, haqdan.
- Bu işlər əvvəldən olmayaydı kaş,¹⁰⁰

92. Arkadaş.

93. Tamamen, bütünüylə, gerçektən.

94. Nəsilsin.

95. Ateş.

96. Zavallı, başı belalı.

97. Dönüyor

98. Mahcubiyetimden.

99. Hırsız.

100. Keşke.

Sənə haqq verirəm, doğrusu, qardaş,
Müstəntiq¹⁰¹ dünən də çağırırdı səni.
Mən ona dedim ki axı xəstəni
İncitmək yaramaz...¹⁰²

Dedi: "Bilirəm,
Çox təmiz adamdır mühasib Kərəm.
Yazıq xəstə düşüb xəcalətindən".
Onunla əməlli¹⁰³ danışdım dünən,
Əlqərəz...¹⁰⁴ köməyi¹⁰⁵ qoydum boynuna.
Əlimdən gələni, dedi, mən ona
Mütləq edəcəyəm...

Yazsın xəstəyəm.
- Bununla günahım azalır bəyəm?¹⁰⁶
- Axı, yubadırdıq¹⁰⁷ işi bir qədər,
İş də yubandımı, xətm olub¹⁰⁸ gedər.
- Yox, yox! İnanmıram, inanmıram mən!-
Kərəm birdən-birə çıxdı özündən,¹⁰⁹
Vurdu yumruğunu mizin¹¹⁰ üstünə.
Çilik-çilik oldu dərman şüşəsi.
- Sən məni, sən məni saldın bu günə!-
Quyudan çıxırdı elə bil¹¹¹ səsi...

101. Sorgu hakimi.

102. Doğru olmaz, iyi değil.

103. İyice, layıkınca.

104. Velhasıl.

105. Yardımı.

106. Peki, yani.

107. Geciktiriyoruz, aksatıyoruz.

108. Biter, sona erer.

109. Kendini kaybetti, çok sinirlendi.

110. Masanın.

111. Sanki.

Tutdu yaxasından Fikrətin Kərəm.

- Vallah, daha səndən mən əl çəkmərəm,

Qarşında gördüyün o Kərəm deyil,

O sadədillikdən¹¹² artıq uzağam.

Haraya çəksələr məni, özün bil,

Səni də özümle aparacağam.¹¹³

Məni bu bəlaya sən sürüklədin,

Bu zəif çiynimə tonlar yüklədin!-

Deyə, çarpayıya¹¹⁴ qapandı birdən,

Hönlürüb¹¹⁵ ağladı Kərəm qəhərdən.¹¹⁶

- Ə... bəsdir, kişi¹¹⁷ ol!

- Fikrət, gəl gedək,

Bütün günahları e'tiraf edək.

Susursan...

Özün bil, gedəcəyəm mən.

- Ə... nə danışırısan? Dəlisən-nəsən?

- Dəli mən deyiləm, sənsən, sən özün;

Bu dünya malından doymadı gözüñ!

Nökərçilik¹¹⁸ olub əzəldən peşəm,¹¹⁹

Sənin bir sözüñə yox deməmişəm.

Yanında lal-dinməz¹²⁰ qul olmuşam mən.

112. Safuktan.

113. Götürəcəyim

114. Karyolaya.

115. Hıçkırıp.

116. Kahırdan, üzüntüden.

117. Erkek, er.

118. Hizmetçilik.

119. Uğraşım.

120. Sus pus, sessiz.

Yeter, daha bəsdir,¹²¹ yorulmuşam mən.

Di, rədd ol!¹²²

Gözlərim görməsin səni,

Uçundu,¹²³ yarpaqtək əsdi bədəni...

O birdən-birə,

Qopub çarpayıdan yıxıldı yerə.

Bir anın içində yumağa döndü.

Qıvrılıb ilantək yerdə süründü.

Ağardı rəngi də...

"Deyən¹²⁴ qurtardım!..."¹²⁵

Ölürəm... ölürəm... təcili... yardım!"¹²⁶

Fikrət tələfonun üstə yüyürdü...¹²⁷

Həzin bir səs ilə çöldə it hürdü...¹²⁸

Bir mə'namı duydu bu səsdə Fikrət?

Dayandı...¹²⁹

qəlbini çulğadı¹³⁰ dəhşət...

"Bu ölür?... bəs onda..

Neyləyirəm mən?"

"Onu diriltməkmi?..."

Dəstəyi qoydu...¹³¹

121. Yeter.

122. Defol.

123. Türedi.

124. Galiba.

125. Bittim, tükendim.

126. Acil yardım.

127. Koştu.

128. Dışarıda köpek havladı.

129. Durdu.

130. Bürüdü, kapladı.

131. Ahizeyi yerine koydu, telefonu kapadı.

Ancaq ürəyində bir ağrı duydu...

"Bu ki, özü ölür... Mənə nə?

Ölsün!

Onunla birlikdə mənim sirlərim,

Mənim günahlarım yerə gömülsün...

Bəs vicdan?

Bəs insaf?

Ah, bəs insanlıq?

Gör necə, gör necə qıvrılır yazıq...¹³²

Yalvarır...

axı, bu kişilik deyil,

Dəstəyi götürür...

"Ey dili-qafil!

Dayan! Neyləyirsən? Onu bəs dünən

Öldürmək fikrinə düşmədinmi¹³³ sən?

İndi özü ölür əlin dəyməmiş...

Bəlkə də Allahın işidir bu iş...

Qoy¹³⁴ ölsün!.."

Dəstəyi qoydu yerinə...

Hürdü həzin-həzin çöldə it yenə.

Baxdı gözücuyla Kərəmə bir də...

Gördü ki, can verir o, quru yerdə...

Yazığı gəldi,

Yaxına gəldi...

Onun baş altına mütəkkə¹³⁵ qoydu.

132. Zavallı.

133. Düşüncəsinə kapılmadınmı

134. Bırak.

135. Yastık, yer yastığı.

Yenə bu qayğıya inandı, uydu,

Başını döndərər soruşdu Kərəm:

- Zəng çaldınmı?¹³⁶

- Bəli.

- Sağ ol!

- Sən sağ ol!..

Sən sağ ol, Kərəm,

Mən sənə canımı qurban eylərəm...

(Ax, sözlər! Ax, sözlər!... deyirəm, görən,

Niyə utanmayır sözlər əməldən?¹³⁷

Gözümü açalı bu dünyaya mən,

Söz ilə əməli cidalda¹³⁸ gördüm.

Sözü son nöqtədə, mənzil başında,

Əməli həmişə mən yolda gördüm.

Kiminin əməli sözündən qabaq,¹³⁹

Kiminin də sözü özündən qabaq

Əməl olan yerdə söz unudulmuş,

Gözlə əməllərin dili də laldır.¹⁴⁰

Alçaqlar əlində söz boyaq olmuş;

Qaranı ağardır, ağı qaraldır).

"Mənə "sağ ol" dedi, mən neyləyim bəs?

Onun "sağ ol"una layiqəmmi mən?

Fikrət! Bu fikirlər əbəsdir,¹⁴¹ əbəslər!

Yoxsa peşimansan bu əməlindən?

136. Telefon etdin mi.

137. İstən, hərəketdən, tayırdan.

138. Kavgada, mücadelede.

139. Önce.

140. Dilsizdir.

141. Hederdir, boşunadır, gereksizdir.

Nahaq... çox nahaq!
Yaşamaq lazımdır, bəli, yaşamaq!
Mən yaşayım deyə... Yoxsa büsbütün
Vicdanı... boğmalı?.. O ki, oyaqdır!
Mənim kimilərin yaşaması üçün
Bəlkə... beləsinin ölməsi haqdır?

Bəlkə doğrudan da mən pozulmuşam?"
Gözünün önündə durdu min sual,
Gördü o keçinib qurtarır¹⁴² tamam,
"Tə'cili yardıma" zəng çaldı dərhal...

Gəldilər, baxdılar, dedilər: "Artıq,
keçinib yazıq..."

Fikrət nalə çəkib birdən hönkürdü,
İndisə çöldə yox, evdə it hüdü...

Baxdı gah meyitə,¹⁴³ gah gələnlərə,
Qapının yanında çöməlib yerə,
Uladı... elə bil o ağlayırdı,
Sanki sahibinə yas saxlayırdı.¹⁴⁴

Hər şeyi yerində yoxlamaq üçün,
Gəldi Kərəmgilə prokuror¹⁴⁵ bir gün.

142. Ölüyor, ruhunu teslim ediyor.

143. Cesede.

144. Yas tutuyordu.

145. Savcı.

Bütün siyirtmələr,¹⁴⁶ bütün dolablar,
Məktublar,
dəftərlər,
cild-cild kitablar
Açıldı,
töküldü

birbəbir yerə.
Bütün yazılara, bütün xətlərə¹⁴⁷
Neçə yol baxdılar...

Bir qara dəftər
Tapıldı...

Açınca alışıdı gözlər.
Gündəlik... gündəlik... könül sözləri,
Bir bədbəxt insanın ayaq izləri
Burdadır tamam
Qədəm bə qədəm...

Prokuror dedi:

- İzə düşmüşəm!

Fikrətin kələkləri¹⁴⁸

Yaman¹⁴⁹ yerdə açıldı.
O, "dəmir" kənə mum oldu.
Dünənə hakim olan,
Bu günə məhkum oldu.

146. Çekmeceler.

147. Çizgilere.

148. Dalavereleri, fırıldakları, düzenleri.

149. Felaket, kötü.

Bu gün tutdu qəm-kədər
Dünənki nəş'ələrin,
Fərəhlərin yerini.
O elə bilirdi ki,
Pul həmişə örtəcək
Onun eyiblərini.¹⁵⁰

Elə pul deyilmidir
Hər şeyi satan, alan?
Könüllərdən ən gözəl
Duyğuları, hissləri
Qovub didərgin salan?¹⁵¹

Dünya yaman dünyadı,
Gələni yola salıb,
Özü qalan dünyadı.
Dünən verdiklərini
Bu gün alan dünyadı...

Hakim hökmü oxudu:
- Fikrət Alı oğluna
Güllələnmə!...¹⁵²
Bəlkə bizim bu hakim
Dəlidir, divanədir?!

150. *Kusurlarını kabahatlerini, suçlarını.*

151. *Yerindən yurdundan eden, kovan.*

152. *Kurşuna dizilme.*

Əvvəlcə inanmadı,
O bir özüne baxdı,
Bir də salona baxdı.
Gördü yatan özüdür,
Bütün salon oyaqdı...

Gördü yolub saçını
Ana "vay balam" deyir.
İndi səni, can oğul,
Ölümün pəncəsindən
Mən necə alım?.. -deyir.
Əlacın¹⁵³ puldadırsa,
Sataram daş-qaşımı...¹⁵⁴
Səni od yandırırса,
Səli eləyim axıdım
Üstünə göz yaşımı...

Xəstəsənsə, davançın¹⁵⁵
Dırmaşaram¹⁵⁶ dağlara,
Çıxaram yaylaqlara.
Hər dərədən bir çiçək
Hər çiçəkdən bir ləçək¹⁵⁷

Dərim,¹⁵⁸ gətirim, bala!
Sənə yetirim,¹⁵⁹ bala!

153. *Çarə.*

154. *Pırlantamı, pırlanta yüzüğüümü.*

155. *Çarə için, ilaç için.*

156. *Tırmanırım.*

157. *Taç yaprağı.*

158. *Koparıp.*

159. *Ulaştırayım.*

Bu dərdə ki, dözüürəm,
Nər balası,¹⁶⁰ nərəm mən.
Səndən ötrü, ay oğul.
Dünyanın o başına
Piyada¹⁶¹ gedərəm mən.
Təki cavan yaşında
Səni öldürməsinlər,
Bu ağ saçlı anana
Səni çox görməsinlər.
İşıqdırsa dərmanın-
Gözlərimdən nur verim.
Ömrümdən kəsib, sənə
Təzə bir ömür verim.
De, əlacın hardadır,
De, dərmanın kimdədir?
Səndə deyil,

bəlkə də

Günah öz bəxtimdəndir.
Məni qoyub gedirsən?

Əzəllər bilməzdim heç
Bu qədər namərd səni!
Hardan tapdı, ay oğul,
Bu dərmanatsız dərd səni?

Niyə soyuq su qatdın
Sən isticə aşına?

160. Yiğit oğlu, yiğit evladı.

161. Yaya.

İndi anan neyləsin,
Nə kül töksün başına?¹⁶²

Apardılar Fikrəti,
Bayaq¹⁶³ durduğu yerdə
Bir vahimə¹⁶⁴ qaraldı.
Ana açdı əlini,

Əli, havada qaldı:

- Sənin hər ad gününçün¹⁶⁵
Mən axı qurban dedim...
Mən səni otuz beş il
Bu günçünmə böyütdüm,
Bu günçünmə bəslədim?

Mən axı qurban dedim
Sənin hər ad gününçün,
İndi qurbanlıq qoça
Bənzəyirsən sən özün.

Ölüm kamerasına¹⁶⁶
Saldılar¹⁶⁷ o gün onu.
Bu otaqda¹⁶⁸ o gördü
Otuz beş illik ömrün

162. Ne yapsın, neylesin.

163. Demin.

164. Kuruntu.

165. Doğum günün için.

166. Hücrəsinə.

167. Attılar.

168. Odada.

Nöqtəsini, sonunu.

"Bura nədir?"

O baxdı,

Biz-biz¹⁶⁹ oldu tükrləri:

"Onun bu dünyadakı

Son mənzili, son yeri!.."

Baxdı qarşı divara,¹⁷⁰

Baxdı arxa divara,

Burdan gedən yol ancaq

Bir yerədir: Məzara!

Bir saatın içində

Onun qara saçları

Ağardı qorxusundan.

Nə qərribə təzaddır:

Ağ saçlar,

Qara zindan...

"Axı, niyə niyə mən

Ölməliyəm?..

A dünya,

Vəfana nə deyim mən?

Olmazmı sağ qalım mən,-

Olmazmı ölməyim mən?

Dövrünün¹⁷¹ hükmünə bax,

169. Diken diken.

170. Duvara.

171. Zamanın, devranın.

Gərək mənəmi qıya?

Ax!.. Bu boyda dünyada

Məgər hava qurtarıb¹⁷²

Çatmayırmı hamıya?.." ¹⁷³

Bu müdhiş fikirlərin

Pəncəsində bir həftə

Üzüqoylu yatdı o,

Ölümün dəhşətilə

Ağlını, idrakını

Yuxudan oyatdı o.

Ölüm qəlbə soyuqluq,

Əqlə qol-qanad verir.

Ömründə düşünməyən,

Ən nadan insanı da

Filosofa döndərir.

O düşünür, düşünür:

"Ölüm hökmündən bəri,

Bir həftənin içində

Yaşamışam illəri.

Ah!.. O gündən bu yerə

Mənim ixtiyarımı¹⁷⁴

Qorxu əlimdən almış.

Mənimlə bu dünyanın,

172. Bütmiş, tükenmiş.

173. Hər kəsə yetişmior mu, yetmior mu.

174. Hakimiyyətim.

Aləmin arasında
Dəmir hasar¹⁷⁵ ucalmış.
İxtiyarım varmı ki,
Öz yaşamaq haqqımı
Özgəsindən umam mən?
Məndə bircə fikir var:
- Ölümə məhkumam mən,
Ölümə məhkumam mən!

Ayaq üstə sürünən
Bir kölgəyəm mən bu gün,
Hər şey öz mə'nasını
Dəyişibdir mənimçün.
Ev-ah!.. İndi mənimçün
Ev yox, yalnız məzar var;
Harda qaldı, bəs harda
Şirin-şirin arzular,
Dadlı-dadlı xəyallar?..

Günəş, bulud, yol cığır,
Kol,¹⁷⁶ ağac eniş, yoxuş.
Hər şey hər şey mənimçün
Bu gün artıq yox olmuş.

Nə mə'nası mənimçün
Hava gözəl, ya sərin,

175. Duvar, çit.

176. Kaba ot, otsu bitkilər.

Ya istidir,¹⁷⁷ ya soyuq.
Ölümün kandarında¹⁷⁸
İnsan üçün soyuqla
İstinin bir fərqi yox...

Mənimçün hər şey bitib,
Axır¹⁷⁹ anlar, saatlar.
İndi mənimçün ancaq
Məni ölümə doğru
Aparan¹⁸⁰ bir zaman var.

Mən amansız ölümə
Məhkum olandan bəri,
Sayıram, hey sayıram¹⁸¹
Hər an məni ölümə
Çəkib yaxınlaşdıran
Qaçan dəqiqələri...¹⁸²

Çöldəki¹⁸³ ayaq səsi,
Hər tıqqıltı,
lap məni
Cin atına mindirir.¹⁸⁴

177. Sıcaktır.

178. Eşiğinde.

179. Sonunda.

180. Götüren.

181. Durmadan sayıyorum.

182. Dakikaları.

183. Dışarıdaki.

184. Sinirlendiriyor.

"Gələn ölümdür"-deyə
Könlümü diksindirir.

Ax!.. Bütün bəşəriyyət
Ölümə məhkum ikən,
Bu gün məhkum olduğum
Bu ölümdən, bəs niyə
Qorxuram, qorxuram mən?..

Hamı bilir, bilir ki,
Öləcəkdir tez, ya gec.¹⁸⁵
Ölümünün vaxtını
Bilməyən bəxtəvərlər,¹⁸⁶
Ölümdən qorxarmı heç?

İndi yaqın¹⁸⁷ hardasa
Bir, ya iki saatdan¹⁸⁸
Öləcəkdir bir nəfər.
Bunu bilmədiyindən
Ölümdən qorxmur ancaq
Zərrəcə o bəxtəvər...

Özüm ölsəm də, artıq
Fikrim, hissim, düşüncəm

185. *Er veya geç.*

186. *Bahtiyarlar.*

187. *Galiba.*

188. *İki saat sonra.*

Hələ oyaqdır, oyaq.
Ölüm qorxulu deyil,
Qorxuludur,
Ölmədən
Ölümün dəhşətini
Yaşamaq, duymaq ancaq.

Bəlkə mənim ömrümə
Hələlik bir ay da var.
Ancaq mənə qorxuram,
Neçindir bu qorxular?

Çünki "ömür atından
Dedilər tez¹⁸⁹ düş",¹⁹⁰-məne.
O gündən, ax, o gündən,
Sonum görünmüş mənə...

Mənim gözetçilərim,¹⁹¹
Nə qədər xoşbəxtsiniz,
Mən bilirəm, siz o gün
Mənə necə¹⁹² baxdığınızı...
Yazığınızı gəldimi?¹⁹³
Yoxsa, haqq veririsiniz
Bu dəhşətli hökmə siz?

189. *Hemen, çabucak.*

190. *İn*

191. *Nezaret edenlerim, gözçülerim.*

192. *Nasıl.*

193. *Acımadınız mı.*

Bəlkə... "öz cəzasıdır
Gərək çəkə" -dediniz.
Mən hər şeyi görürəm
İndi dərin-dərin...
Bilirəm mə'nasını
O soyuq nəzərlərin;

Otuz beş illik ömrü
Yaşadım bir an kimi,
Siz mənə baxırsınız
Cansız daşa, divara,
Kötüyə¹⁹⁴ baxan kimi.

Mən saymadım¹⁹⁵ heç kəsi,¹⁹⁶
Mən özümü həmişə
Hamıdan uca tutdum.¹⁹⁷
Dünyanı unudarkən
Mən özümü unudtum...

Mən pula səcdə qıldım,
Pul kimi xırdalandım.¹⁹⁸
Mən başa düşmədim ki¹⁹⁹
Özgəni talayarkən,
Özüm qəlbən talandım...

194. Kütüğe.

195. Takmadım, kaale almadım.

196. Kimseyi.

197. Değer verdim, herkesten çok değer verdim.

198. Bozuldum, bozulup harcandım, değerim kayboldu.

199. Anlamadım ki, idrak etmedim ki.

Özüm üçün yaşadım,
Özüm üçün hər zaman.
Mən ancaq bilmədim ki,
Ölüm üçün yaşayır
Özü üçün yaşayan.
Yaşamaq istəyirəm
Mən də başqaları-tək...
Axı mən də insanam,
Niyə mən ölüm gərək?...

Vicdan, insaf bəs hanı,
İnsan da heç insanı
Öldürərmimi?..

Bu nədir?

Niyə insan insanın
Dərdinə biganədir?²⁰⁰

Əgər mən xəstəyəmsə,
Əgər mən qocayamsa,²⁰¹
Ölümüm haqdır mənim.
Axı, qəlbim, istəyim
O haqq olan ölümdən
Hələ uzaqdır mənim.

Gözü-görəsi²⁰² oxunur

200. Yabancıdır, kayıtsızdır.

201. İhtiyar isem, yaşlı isem.

202. Açıkça, açık bir şekilde.

Fatihəsi ömrümün.
Niyə mənə heç kəsin
Yazığı gəlmir²⁰³ bu gün?

Ay adamlar, amandır,
Siz buna yol verməyin.
Ay adamlar, adamı
Diri gözlü²⁰⁴ qərarla
Ölümə göndərməyin!

Ax, ey hakim, ey hakim,
Yoxmudur heç vicdanın-
İnsan da qol çəkərmir²⁰⁵
Ölümünə insanın?..

Necə? Bəs sən? Bəs özün
Bir qatil deyilmisən,
Fikrət, axı özün de?
Özgəsindən umduğun
O insaf, o mərhəmət
Varmı sənin özündə?

Bəs Kərəmin ölümü
Nə tez çıxdı yandından?
Cəbhə dostum Gəraysa

203. Acımıyor

204. Acımasızca, doğrudan doğruya.

205. İmzalar mı.

Bizim həyatımızçün
Keçdi öz həyatından:

DÜŞÜNCƏLƏR

Demə, amalsız ömür
Quru bir xəyal imiş.
Demə yaşamaq deyil,
Onu duymaq, anlamaq

Ən böyük amal imiş...
Dedilər:-Qardaşınla
Oğlun gəlib görüşə.
Dedi:-İstəmirəm mən,
Deyin ki, bərk² xəstəyəm,
Qalxammıram yerimdən
Yox idimi deməyə
Onun sözü, arzusu
Məgər əzizlərinə?
Fikrət çıxı bilmirdi
Onların üzlərinə...

Gözetçisi bir azdan
Bir bağlama³ gətirib;
- Götür, evdəndir!-dedi.
O, qaytarmaq⁴ istədi,
O, qışqırmaq⁵ istədi:

1. Boş, anlamsız.

2. Kötü, şiddətli.

3. Çıkın, bir şeye konup bağlanmış şey, koli.

4. Geri çevirmək.

5. Haykırmak, bağırmaq.

"Kəsilmiş bir ağaca
Su nə gerek!..."

Dayandı,
Dəm verdi göz yaşına,
Dedi:-Başa düşərəm:
Kəsiləcək ağacın
Dolanarlar⁶ başına.

O baxdı bağlamaya
Gözucu oğrun-oğrun;⁷
Onun ən çox sevdiyi
Ət qutabı,⁸ göy xiyar,⁹
Yanında təzə tərşun...¹⁰
Ancaq nəfsi çəkmədi,
İtlədi kənara
Yemək dolu nimçəni:¹¹
- Anamın bişirdiyi,
Çox sevdiyim yeməklər,
İndi yeyin siz məni...
Hönkürdü birdən-birə,
Divarlar da titrədi
Onun bu fəryadına;
Xoşbəxt, gözəl günləri
Gəlib düşdü yadına.

6. Dönüyorlar, etrafında dönüyorlar.

7. Gizli gizli.

8. Etlə yapılan bir çeşit pide.

9. Salatahk.

10. Tərşun.

11. Kəbi, tabağı.

Ey səadət, səadət,
Əlimizdə olarkən
Görə bilmirik səni.
Elə ki, qanad açıb
Bizdən uzaqlaşırısan,
İzləyirik kölgəni.
Bir ulduza dönürsən,
Nədən gözlərimizə
Uzaqdan görünürsən?!

Bir neçə gün yaşamaq
Olar susuz, çörəksiz;¹²
Əgər hava olmasa
Yaşaya bilmərik biz
Bircə dəqiqə, şəksiz...¹³
Özünü oda-közə¹⁴
Atır çörəkçün insan.
Heç havanı düşünmür
Hava bol olduğundan...
Biz sevmirik, sevərkən.
Bəxtəvər olduğunu
Heç kəs, heç kəs bilməyir,
Xoşbəxtkən, bəxtəvərkən.

Süzüldü bulaq¹⁵ kimi

12. Ekmeksiz.

13. Şüphemiz.

14. Ateşə, kora

15. Pınar.

Üzündən göz yaşları,
Yağdı, yağdı sübhəcən¹⁶
Gur¹⁷ payız yağışları.¹⁸

Çıraq¹⁹ kimi alışan²⁰
Sapsarı bir almaya²¹

Qapqara bir xal²² düşür.
Birdən-birə düşmür o,
Yavaşça, ehmal²³ düşür.

Gur payız yağışları
Yağır bin an kəsilmir;
Almanı salır²⁴ yerə.
Ancaq qara xalını
Yuyub²⁵ apara bilmir.

Ağlayırsan, görürəm,
Ancaq əbəsdir, əbəs.
Sənin o göz yaşların
Sonsuz günahlarını
Yuyub apara bilməz,²⁶

16. Sabaha kadar.

17. Gür.

18. Sonbahar yağmurları.

19. Lamba.

20. Yanan

21. Elmaya.

22. Leke, bere, zede.

23. Yavaşça.

24. Düşürüyor

25. Yıkayıp

26. Temizleyemez, yıkayamaz

Yuyub apara bilməz.

Səhər də bağlamaya

Toxunmadı, o yenə

Gözetçinin verdiyi

Bir parçacıq çörəyi

Alıb çəkdi dişinə.

- Qardaş, yeyə bilmirəm,

Bunu sən apar,-deyə

Bağlamayı götürüb

O verdi gözetçiye.

- Sağ ol!-deyə gözetçi

Bağlamayı götürdü.

- Sağ oluna, sən sağ ol,-

Deyə sinə dolusu

O, köksünü ötürdü.

"Necə də gülməlidir²⁷

"Sağ ol" hara, mən hara?

"Sağ ol" heç yaraşarmı

Ölümə məhkumlara?

Mən necə sağ olum ki,

Ölüm öz kölgəsini

Üstümə salmış artıq.

Mən bədbəxtin sağlığı

Dünəndə²⁸ qalmış artıq"

27. Komiktir, gülünçtür.

28. Dündə.

Ötən, xoşbəxt²⁹ günləri

Fikrinin³⁰ aynasından
Bir-bir ötüşdü³¹ onun.
Evində keçirdiyi
Yüz məclisdən bircəsi
Yadına düşdü onun:

... Oğlunun ad günüydü,
Yığışmışdı dost-tanış.
Məşhur xanəndələri³²
O məclisə çağırmış.

Klarnet bir tərəftə,
Tar-kaman bir tərəfdə.
Bütün dostlar-tanışlar
Bu gün bir özgə kefdə.

Dostlar içir, keflənir,
Yeyir, içir, şadlanır.
Sağlığına deyilən,
Qanadlı sözlərlə bir
Fikrət də qanadlanır.

"Gözəl insan", "gözəl dost",
"Arxamız", "qardaşımız"-

29. Mutlu.

30. Düşüncesinin.

31. Geçti.

32. Şarkıcıları, sanatçıları

Ayaqların biləni,³³
Bilmir bizim başımız".

- Bir atam sənə qurban,
Beş balam sənə qurban.
Sənin bircə himinlə³⁴
Keçərik canımızdan.

- Elə demə, mən ölüm.
- Sən ölünce biz ölək.
- Sizsiz mən nə karəyəm?³⁵
Bir səvinək, bir gülək.

Qanad açır yalanlar,
Həddi-hüdudu aşır.
Sözlər, utandığından
Ağızlarda ilişib,
Dodaqlarda dolaşır.

Arağın³⁶ atəşindən
Qızıışdır gözləri.
Sözləri utansa da,
Utanmayır özləri.

Bir nəfərsə... eyləşib
Lap aşağı tərəfdə,

33. Bildiğini.

34. İşaretinle.

35. Neciyim, kimim.

36. Votkanın.

Nə danışır, nə dinir.
"Natiqlər" in yerinə
O utanır, ərinir.

O nə isə düşünür
Dikib yerə başını,
Seyr eləyir gözucu
Fikrəti-qardaşını,

Fikrət öz aləmində,
Fikrət öz kefindədir.
O, bilmək istəmir ki,
Qardaşının üzünü
Saran bulud, çən³⁷ nədir.

Sərxoşlarsa lağ edir,³⁸
Sataşır³⁹ ona hərdən:
- Müəllim heç danışmır,
Elə susub səhərdən.
- Müəllim bir tost desin,⁴⁰
Bəzəsin bu məclisi.
Qoy dağıtsın üzündən
O, dumanı, o, sisi.
- Əşi,⁴¹ nə olub sənə?
Bir danışıb gülsənə!

36. Sis.

37. Alay ediyor.

38. Takıyır, laf atıyor.

39. Sağlığına kadeh kaldırsın.

40. Yahu.

Cavab vermir müəllim,
Susur,

danışmır yenə;
Ayıq gözlə o baxır
Sərxoşların qəlbinə.

Məclis dağılan kimi
Bəxşişlər,

hədiyyələr
Ortalığa tökülür;
Daş-qaşların içində
Fikrət gülür
ev gülür.

Biri saat gətirib,
Biri İran xalçası,
Biri daş-qaşlı qolbaq,⁴²
Pay-pürüşlər⁴³ içində
Bir kitab da var ancaq.
Oxudu: "Tufanlara
Tapşırılmış bir ürək".
Qanı qaraldı bütün:
- Buyur, payına bir bax,
Sən bu lüt oğlu lütün...⁴⁴
Bu da əmi⁴⁵ payıdır,
Namərdin bəxşişiylə
Yüz kasa⁴⁶ dolmaz, oğlum.

42. Bilezik.

43. Paylar, hakkına düşən şeylər.

44. Çıplak.

45. Amca

46. Kase

Onun qanacağı⁴⁷ da
Bundan çox olmaz, oğlum.
Uşaq bir söz demədi,
Ancaq bu sözlərdə
Bir haqsızlıq duydu o;
Tez kitabı götürüb
Çantasına qoydu o.
Üç gün keçdi...

Bir axşam

Əmi gəldi onlara.
İçəridə qəzəb, kin,
Üzdə salam, ehtiram...

Dedi:-Gizli sözüm var
Mənim səninlə, qardaş;
Məni ki, səndən böyüyəm,
Gəl, məni dinlə, qardaş!
Gəl, haramdan əl götür,⁴⁸
Gəl, düz işlə,⁴⁹ düz dolan.⁵⁰
Heç vaxt əylə bilməz
Bu dünyada düz olan...

İndi, indi Fikrətin
Bunlar düşür yadına.
Ancaq... bilir ki, gecdir,
Qardaşı da bu yerdə
Çatammaz imdadına.

47. Anlayışı, saygısı

48. Vazgeç.

49. Çalış.

50. Geçin.

- Demə sən haqlısanmış,
Haqlısanmış, a qardaş;
Verdiyin öyüdləri
Anlayaydım onda kaş!
Çox dedin,
Az eşitdim.
Mən özüməmə düşmənim.
Onda elə bilirdim
Yaxşı güzəranıma⁵¹
Həsəd çəkirsən⁵² mənim.

O vaxt mən başıdaşlı
Səni qovdum evimdən,
Bizdən o gedən oldun.⁵³
Yenə bu məqamımda⁵⁴
Mənə yanan⁵⁵ sən oldun.
Hanı, bəs harda qaldı
Canbir araq dostlarım?
Bütün cinayətlərə
Mənlə ortağ dostlarım?

Niyə o vaxt biri də
Mənim sözümü kəsib,
Üzümə ağ olmadı?⁵⁶

52. Kışkanmak, haset etmek.

53. Terketmek, son defa gelmek, ondan sonra uğramamak.

54. Anda, durumda.

55. Acımaq, yardıma koşmaq, yalnız bırakmamak.

56. Karşı gelmek, kabarmak.

Pula ortağ olanlar,
Bəs aldığım cəzaya
Niyə ortağ olmadı?

Bölüb-bölüşdürməyə
Həmişə⁵⁷ tələsdilər.⁵⁸
Pul sayan əllərini
Niyə məndən kəsdilər?⁵⁹
Fikrət indi anlayır
Qardaşı düz deyirmiş...
Ruzbehin kitabıyla
Nə demək istəyirmiş...
Məhkəmə iclasında⁶⁰
Ruzbehin son nitqini
Mən o zaman oxudum.
Oxudum udum-udum.⁶¹
Ancaq indiyə qədər
Dərk etmədim⁶² onu mən.
Heç həzz ala bilərmim,⁶³
Dedim, insan ölumdən?

Ömrünü bilə-bilə
Necə verdi o yelə?!⁶⁴

57. Her zaman, daima.

58. Acele ettiler.

59. Görüşmədilər, uzaklaşdılar.

60. Duruşmada.

61. Yudum yudum.

62. Anlamadım, idrak etmedim

63. Həz duyabilirmi

64. Boşuna harcadı, heder etti.

Anlamadan, duymadan
Yaşayıb elə ömrü,-
Demə mən verirəmmiş
O zaman yelə ömrü...

"Ruzbeh! Səndən bəxtəvər
Varmıdır yer üzündə?
Mənimtək alçalmağın,
Sən göylərə ucaldın,
Müttəhim⁶⁵ kürsüsündə...
Sözlərə bax!..
Nitqə⁶⁶ bax!
Ürəyə bax!,
Eşqə bax!..
Ucaltdın əməlinlə
Alçaqların durduğu
Alçaq kürsünü belə!
Sən də ölümə getdin,
Mən də gedirəm...

Ancaq,

Sən nədən ötrü getdin,
Mən nədən ötrü?..
Ah, ah!
Bu ahlər, bu nalələr⁶⁷
Əməlimin töhfəsi,⁶⁸

65. İddia makamı

66. Nutuk, konuşma.

67. Ah, yakarış, nاله.

68. Yaptığının karşılığı.

MƏRD ÖLÜM

Yox! O qorxmur ölümdən,
O qorxmamış heç zaman.
Yox! O qorxmur ölümdən,
Qorxur yalnız qorxudan.
O qorxur ki,

ölümün

Önündə qorxa bilər,

O sınar,¹

o əyilər...

Yox!..

O, ölüm istəyir-

İstəyir azad olsun

Çəkdiyi ağırlardan,

qəmdən,

zülümdən bu gün.

Həyatda nə tapdı ki,

Qorxsun ölümdən bu gün?!
Yox!..

O qorxmur ölümdən,

Axı, o, gözəl² bilir,

Ölüm nə,

Hayat nədir.

O ki əqidəsilə

Həyatın fəvqündədir.

O, bu odun içinə
Atıldı³ birdən-birə,
Düşünüb-daşınmadı.
Dost-düşmənin yanında
Qayəsini danmadı.
Yüz ölçüb bir biçmədi,
O çaxdı ildırım⁴tək.
Hələ çaxmazdan əvvəl
İldırma, şimşəyə
Yaraşarmı düşünmək?
Fikirləşmir heç zaman,
Əqidəsi yolunda
Öz canından keçən də.
(Mən kişilik⁵ görmədim
Yüz ölçüb bir biçəndə).
İldırımdır...

Dağların

Zirvəsində çaxır o.

Həyata da ucadan,

Həm də... öz işığında

baxır o...

Onun səsi...

nə'rəsi-⁶

Göyün gürultusunu,

Əməli-yanıb sönən

Şimşəkləri andırır.

3. Atladı, daldı.

4. Yıldıırım gibi.

5. Erkeklik, yiğitlik.

6. Narası.

1. Kınır.
2. Güzəl, iyi.

O, göylərdə gurlayıb,⁷
Yeri işıqlandırır.

Arzusunun gözüylə
Baxanda,

bu dünyanı

O özünə yad⁸ görür.

Əməlinin gözüylə

Baxanda,

o, həyatda

Təzə⁹ bir həyat görür.

O həyatın naminə
Bu həyatdan keçənlər,
Həyatına "uf" deməz.
Arzusunu puç edən¹⁰
Bir həyatın içində
O, yaşamaq istəməz.
Ruzbeh! Sənin həyatın
Ölümünə bac¹¹ oldu.
Şərəfətli ölümün
Həyatına tac oldu.
Sən "ışığı-ışığı"-deyə
Bağırdın,
səsə düşdün.

7. Gurlayıp.

8. Yabancı.

9. Yeni, taze.

10. Mahveden.

11. Haraç.

Vətəninə, elinə
Sən azadlıq istədin-
Özün məhbəsə düşdün.

Xalqın səadətiyçün
Keçdin səadətindən.
Günahkar olduğunu
Hələ də bilmədin sən.

Sən sevdin tarixini,
Sən sevdin əcdadını,
olarmı?

Sən sevdin şərəfini,
Namusunu, adını,
olarmı?

Sən sevdin öz obanı,
Ulusunu, elini,
olarmı?

Sən sevdin öz ananı,
Öz nəğməni, dilini,
olarmı?

Sən istədin fikirlə,
Dediysin söz bir ola,
olarmı?

Sən açar¹² axtarırdın
Dillərdəki qıfıla,¹³

olarmı?

12. Anahtar.

13. Kilit.

Sən yoxsula ac dedin,
Sən varlıya tox dedin,
 olar mı?
Sən yaya¹⁴ isti¹⁵ dedin,
Sən qışa soyuq dedin,
 olar mı?

Elə bunun üçün də,
Müttəhim¹⁶ kürsüsündə
Əyləşmişən¹⁷
Bu gün sən!

Haqqı bayraq elədin,
Tutdun başın üstündə
Daim bu bayrağı sən.
Haqqı sevmək haqqını
Kimdən aldın axı sən?
Milyonların səsi var
Sənin o gur səsinə.
Sən ittiham edirsən¹⁸
Müttəhim kürsüsündə.

Sənin hər cümlən, sözün
Zülmü, mütləqiyyəti¹⁹

14. Yaza.

15. Sıcak.

16. İddia makamı.

17. Oturmuşsun, durmuşsun.

18. Suçluyorsun, itham ediyorsun.

19. Mütləkiyyəti.

İttiham kürsüsündə
Əyləşdirir²⁰ bax, bu gün!..

Sənin bu cəsarətin,
Tarixini bir daha
Yer üzünə tanıdır.
Nitqin²¹ başdan-ayağa
Arzular nəğməsidir,
Azadlıq dastanıdır.

Sənin nitqin bir dəniz,
Hər cümlən

 azadlığın

Bir dəli dalğasıdır
Hər sorğun, hər sualın
Zülmün boynuna keçən
Bir zəncir halqasıdır.

Yekun vurub sözünə,
Axırda dönə-dönə,²²

Ruzbeh ölüm istədi
Məhkəmədən özünə.

O, e'dam kəndirini
Özü saldı²³ boynuna:

- Bu nə deməkdir?-

 deyə

Sual verdilər ona,

20. Oturtuyor.

21. Konuşman.

22. Tekrar tekrar.

23. Takt.

Dedi:-Arzularımca
Yaşaya bilmədim mən.
Barı öz ölümümle
Bu dünyadan gedim mən.

Axund²⁴ yanaşdı ona,
Dedi: "Peşmansan deyən?!"
- Peşmanam,-dedi,-peşman;
Vətənimə verməyə
Bir canım olduğundan.
- Oğul, ölüm qabağı
Dua elə Allaha,
Bəlkə təmizlənəsən.²⁵
- Təmiz yaşamışam mən.
- Dinə şəkkini²⁶ vardır?
- Mənim ən böyük dinim,
Vətənçün bəslədiyim
Müqəddəs arzulardır.

Siz məndə tükənməyən
Bir qüvvət görürsünüz.
Məndən qorxdugunuzçün
Məni öldürürsünüz.

Siz çoxsunuz, mənə²⁷ tək.
Min nəfər bir nəfəri
Öldürürsə...

de görək,
Qalib kimdir? Çox, ya tək?

Öldü...
Dodaqlarında
Təbəssüm işarırdı.²⁸
Bu təbəssüm,
bu günün
Zülmətini yarırdı.
Qəhrəmanın ruhunu
Sabaha aparırdı.²⁹

Onun təbəssümündən
Dan yerinin³⁰ ilk nuru
Süzülür,
Süzülürdü...
Bu gülüşlə o, yəqin³¹
Diriykən çoxdan ölmüş
Ölülərə gülürdü.

24. İmam, din adamı.

25. Təmizlənirsən, arınırsın

26. Şüphen mi.

27. Ben ise.

28. Görünür, parkıyordu.

29. Götürüyordu.

30. Tan yerinin.

31. Galibə.

Qoy deyim bir-bir sənə
Kimdir, kim bu ölümlər?..
Gülür,
Ancaq özgənin
Gülüşüylə gülənlər.
Bilir,
Ancaq özgənin
Dediyini bilənlər!

Ruzbeh!

Sən öldünmü?

Yox

Sən ölürkən doğuldun!

Bu şərəfli ölümdən

Əbədi həyat alıb,

Ölüykən,

ölməz oldun!

Gələcəyə dikildi

Çünki hər zaman gözün.

Çox qapalı gözləri

Açdı yumulan gözün.

Sən gələcək günlərin,

Sabahın dan yerisən,

Sən diridən dirisən!

Sənin ölümün belə³²

Neçə-neçə dirinin

Əməlindən,

işindən,

Çox iş gördü, a qardaş.

Bu şərəfli ölümdən

Dost da,

Düşmən özü də

Dərs götürdü, a qardaş!

Bu ölümle ölməyə

Əqidə anasından

Doğulan oğul gərək,

Bu ölümə çatmağa³³

Şərəfli bir yol gərək.

Bəli!³⁴

Belə ölümün

Sükut ilə çığırb,³⁵

"Həyat!" deyən səsi var.

Bəli!

Belə ölümə

Həyatın qibtəsi³⁶ var.

Demə, amalsız ömür

Quru bir xəyal imiş

Demə, yaşamaq deyil,

Onu duymaq, anlamaq

En böyük amal imiş!

33. Varmaya, ulaşmaya.

34. Evet.

35. Haykırp.

36. Gıptası, imrenmesi.

ŞƏRƏFSİZ AQİBƏT¹

O can atır zindanın
Dəmir barmaqlığından
Düşən ışığa hər an.
İşıq-sevinc, arzu-kâm.²
"İşıq-həyat, azadlıq,
Niyə əlimdə ikən,
Mən sizi görməmişəm?
Gör necə də kormuşam,
Kor deyil, nankormuşam!

Mən elə bimişəm ki,
Həyat bircə rəngdədir,
Keçəcək rüzgar³ belə.⁴
Nə biləydim,
həyatın
Qarası da var hələ.

Nə biləydim, oyaqkən
Yuxudayam, yuxuda,
Ancaq talə⁵ oyaqdır.
Məni güldürən həyat
Bir gün ağladacaqdır.
Nə biləydim, tamahım

1. Son, akıbet.

2. Arzu heves.

3. Hayat, ömür.

4. Bəylə.

5. Talih, kader.

Ağlımı da başımdan
Alıb aparmış mənim.
Qarşıda görəcəkli⁶
Günlərim varmış mənim...
İndi, indi bilirəm
Həyat nədir,
ölüm nə?..

Ax!
Yaşamaq haqqımı
Əgər qaytarsaydılar⁷
Bu gün təzədən mənə,
Yaşardım...
Mən bilirəm
Necə yaşardım ancaq.
Nə fayda! Axar sular
Geri qayıtmayacaq...

İndi başa düşürəm:⁸
Niyə o vaxt mən elmin
Arxasınca getmədim.
Böyük şəxsiyyətlərin
Amalını öyrənib,
Qəlbimi incitmədim.

Bu dünyanın dərini,
Dedim, qoy çəksin onlar.

6. Görecek.

7. Çevirseydilər, döndürseydilər.

8. Anlarım.

Mən ki, kiçik adamam,
Onlardan mənə nə var.
Haqqı özündə tapıb,
"Mənəm allah!" söyləyən,
Paklığa "allah" deyən
Nəsimini, Mənsuru,
Mən dərk edə bilmədim;⁹
Dünya ne'mətlərinə
"Haqq dedim", "Allah" dedim!

Bəs Mənsur? Bəs Nəsimi?
Dünya ne'mətlərinə
Onlar məhəl qoymayıb,¹⁰
Dünyadan kam¹¹ aldılar.
Gözəl əməlləriylə
Bu aləmin, həyatın
Fövqünə ucaldılar.¹²
Onunçün də qorxmadı
Onlar ölümdən belə.
Ölümdən uçaydılar
Onlar könül saflığı,
Vicdan gözəlliyilə!..

Anlamadım dünyanı,
Ömrüm bir vəhşət oldu.

9. Anlayamadım.

10. Takmayıp, kaale almayıp.

11. Tat, lezzət.

12. Yükseldilər.

Ölüm mənə bir ləkə,
Onlara zinət¹³ oldu.

Bu neçə gündə mənə
Yüz yerdən göz bərəldən¹⁴
Ölümə borcluyam mən.

Ölümün qarşısında
Həyatı düşünməyən
Kim oldu?

Bu zindəda mənimçün
Ölüm müəllim oldu.
Bir gündə min-min kərə
Ölüm əl etdi mənə,
Həyatın hikmətini
Ölüm öyrətdi mənə.
Ölüm ilə həyatın

Əzəli vəhdətini¹⁵
Mən bu zindəda bildim,
Ölümün kəndərində¹⁶
Haqqı tapıb,¹⁷ dirildim".

İnsan qalxır¹⁸ həyatın

Ən uca zirvəsinə-

13. Ziyət, süs.

14. Korkutan, gözleriyle korkutan

15. Birligini

16. Eşiginde.

17. Bulup.

18. Yükseliyor.

Kandarında ölümü.
Bu dağdan, bu zirvədən
O, hər iki tərəfi
Aydın¹⁹ görür büsbütün.

Bir tərəfi ölümdür,
Bir tərəfi həyatdır
Bu dağın, bu zirvənin.
Zirvədə zirvə kimi
İtiləşir,²⁰ incəlir
Hissin, duyğun da sənin.

Sən zirvədə dayanıb²¹
Baxırsan o tərəfə,
Baxırsan bu tərəfə.
Həyat ilə ölümü
Sən yanaşı²² görürsən,
Yan-yanaşı, ilk dəfə!..

Anlaşılmaz görünür
Gözlərinə zirvə də.
Sən həyatı ilk dəfə
Lap yaxından görürsən,

19. Açıq.
20. Keskinləşir.
21. Durup.
22. Yan yana.

Ölüm sənə özünü
Göstərdiyi zirvədə.

Zindanın qapısını
Açdılar səhər-səhər,
"Vaxtın çatıb"-dedilər.
Dik atıldı²³ yerindən.
Od çıxdı gözlərindən
"İntililər hədərmiş,
Mənimki bu qədərmiş,
Deyə, çıxdı qapıdan.
Ancaq...

Dayandı²⁴ bir an

Çevrildi birdən -birə
Baxdı soyuq kamerə.²⁵
Ölümün kandarında,
İnsan yenə qanlıb²⁶
Baxır həyat tərəfə.
Nə qədər çətin, ağır,
Əzablı olsa belə,
Gözəlləşir bu həyat
Olduğundan min dəfə.
- Kaş, bir gün də qalaydım
Burda...

deyə dindi o.

Xoşbəxtlik sandı bir vaxt

23. Sıçradı.
24. Durdı.
25. Kameraya.
26. Dönmək, başını çevirmək.

Soyuq məzar sandığı
Kaməranı indi o...

Mən onun ölümünü
Yazmadım!

Yalan dedim!

Düzü, yaza bilmədim.
Bacarmadım,²⁶

acıdım.

Onun cavan²⁷ yaşına,
Dedim yazıq tez öldü.
Rəzalətlə yaşadı,
Öləndə təmiz öldü...

EPİLOQ

Ölüm-dəhşətdir!

Ancaq

Şərəfli ölüm qədər
Səadət yox dünyada.
Mən hər ölümdən deyil,
Mən şərəfsiz ölümdən
Çox qorxuram dünyada.

Həyat başdan-ayağa
Ölümlərlə doludur.
Ölüm qorxulu deyil,
Yaşamamaq

26. *Beceremedim, yapamadım.*

27. *Genç, cavan.*

ölümdən

Min kərə qorxuludur.
Adam var, bircə günlük
Ömrüyçün,

milyonların

Ölümünə qol çəkər,¹
Adam var, bir nəfərin
Bir günlük ömrü üçün
Sinəsindən yol keçər.

O da adamdır, bu da.
O da öləcək, bu da.
Bir yaxşı bax buluda,
Onda od da var, su da...

Ölüm-ömrün nöqtəsi!
Sən həyatda

həyatın

M'ənasına var ancaq.
Ölümün qiymətini
Həyatda axtar² ancaq!

Həyat ölümə deyil,
Qoy ölümün özü də
Həyata şöhrət olsun.
Nola... belə bir ölüm
Mənə də qismət olsun!

1964 - 1965

1. *İmzalar.*

2. *Ara.*

TƏZADLAR

Həkim dostum Cavanşirə!

Bəşərin cismani ağrıları siz həkimlərin,
mə'nəvi ağrıları isə qələm sahiblərinin
ürəyindən keçir.

PROLOQ

Dodağımda:

"Beynəlmiləl!" nəğməsi,

Qulağımda:

Hələ də

Əzilən millətlərin

Zəncir səsi,

ah səsi...

Qarşımda:

qoca Hemin

Dünyadan "Şikayəti".

Başımda:

əsrimizin

ağrılığı,

siqləti...¹

Başımın üstündə:

Allahlara kâr² olub

İnsanları eşidən

İldırımından od alıb

İnsanlığa bəxş edən

Qartalın pəncəsində

Köksü qanlı Prometey.

1. Ağrılığı

2. Sağır.

(Nə üzündə əzab var,
Nə dilində bir giley).³

Xəyalımda:

Əhrimənlə Hörmüzün
əbədi mübarizəsi⁴...

Bir də...

bu qayğılardan

ayrılmaqçün,

Xəyyamın

Şərab dolu kuzəsi....⁵

Düşünürəm...

Nə olsun,

Məndən dərin düşünmüş

Məndən ağıllı başlar.

Bir fayda verməmişdir

Düşüncələr,

qorxular,

həyəcanlar,

təlaşlar...

Dünya ne'mətlərindən

İlham düşdü payıma.

Yenə az-çox dünyanı

Dərindən

görmək üçün

İlham çatdı⁶ hayıma,⁷

Bu ilham,

3. Serzeniş.

4. Mücadelesi.

5. Testisi.

6. Ulaştı, geldi

7. Yardımına, imdadına.

bu xəyalla

Dolandım⁸

səhər - axşam

Başına dünyamızın

Gördüm:

Günün,

Zamanın

Əməlləri

yaraşmır⁹

Yaşına dünyamızın.

Çox qocadır ərzimiz¹⁰

Ancaq

Başqadır bizim

Ərzimizə ərzimiz.

Tarixdən də qocadır,

Zamandan da qocadır,

Ancaq

Qocaman deyil,

Onu belə qocaldan

Vaxt deyil,

Zaman deyil

Bir kainat əks olur¹¹

Bə'zən bircə qətrədə.¹²

Bir damlada,

8. Gezdim, dolaşım.

9. Yakışmıyor.

10. Arzımız, dünyamız.

11. Yansıtıyor.

12. Katrede, damlada.

gilədə.¹³

O necə qocadır ki,

Dərk edə bilməmişdir¹⁴

Öz-özünü

hələ də.

Tələ quran¹⁵ dünyanın

Özü bu gün tələdə!..

İndi...

Sonsuzluqlara

Dikib

Gözünü dünya.

Boşluqlarda axtarır¹⁶

Bəlkə

özünü dünya?...

Radiolar bu gün verir

Bizə dünya xəbərləri-

Təzə dünya xəbərləri.

Açır bizim önümüzə

kitab kimi

Qit'ələri,

Şəhərləri...

Yəqin,¹⁷ sabah verəcəkdir

O, Kainat xəbərləri:

13. Damlada, tanede.

14. Anlayamamıştır.

15. Tuzak kuran

16. Arıyor.

17. Galibə, herhalde.

Ulduzlardan danışacaq

Ora uçaq,

bura uçaq.

Ulduzların arasından çəkiləcək

Körpülərdən danışacaq.

Radiolar bu gün verir

Bizə dünya xəbərləri-

Təzə dünya xəbərləri:

BİRİNCİ XƏBƏR

Günün günorta çağı¹

Prezidenti vurdular.*

Ricu:

Qəzetləri

gümanla,²

şübhəylə

doldurdular.

Ayaq açıb³ şübhələr

Adamların dalınca

İlan kimi süründü.

Amerika

başdan-başa

Qara şübhəyə döndü.

Bürüdü

1. *Öğlen vakti.*

2. *Ümütlə.*

3. *Yürüyüb, gidiş.*

* *ABD devlet başkanı Kennedy kastediliyor.*

şatları,⁴

şəhərləri

həyəcan.

Cinayət axtaranlar,

Əsil canidən özgə

Şübhələndi hamıdan.⁵

Yazdı hüquqşünaslar,⁶

Hərə öz gümanını⁷

Yazdı,

bildi həqiqət.

Şübhə qaranlığında

İtirildi həqiqət.

Neçə dəfə,

Yalançı

məhkəmələr quruldu.

Cani,

Yerlərin deyil,

Göylərin sirri⁶ oldu.

Aya,

Ulduza gedən

Sirli yollar tapıldı,⁷

Canisə

tapılmadı.

"Gördüm" deyən olmadı.

4. *Eyaletləri.*

5. *Herkesten.*

6. *Hukukçular.*

7. *Tahminini*

8. *Sırrı.*

9. *Bulundu.*

Oğul istər,

Bu sirin

dənizinə baş vurub

qəvvas¹⁰ kimi üzəsi!

Bu da

əsrin

zamanın

Bir özgə mö'cüzəsi!..

Uydurmanın,

Riyanın

Gah əskilən,

gah artan

Hüduzsuz arşınıyla

Həqiqət ölçülərmiş...

Bir nadanın əlində

Prezident də ölərmiş!..

İKİNCİ XƏBƏR

Yenə Çində "İnqilab".

Bəli,

böyük bir ölkə

Düşübdür¹ böyrü üstə.²

Əqidələr cürbəcür,³

Adamlar dəstə-dəstə.

10. Dalgıç.

1. Düşmüşdür, yere devrilmişdir, yukulmuşdur.

2. Bir tərəfi üzərinə

3. Çəşit çeşit.

Çıxıbdır yollar üstə...

Ricu:

Qəfləti⁴ qasırgadan

Sınmış⁵ şüşələr kimi,

Könüllər-çillik çillik.⁶

Mədəniyyət adına

Hərc-mərclik,

vəhşilik!..

Mao deyir "allaham,

Gərək bu yer kürrəsi,

Mənim rə'yimcə dönsün.

Mən nə düşünürəmsə,

Hamı⁷ elə⁸ düşünsün!.."

Deyir sənin yerinə,

Görülər,

düşünürlər.

Yeddi yüz milyon cana

İki göz,

bir baş

yətər!..

Sən düşünüb

boş yerə,

Ağlına güc vermə⁹ gəl!

Ən ağır yükdür ağıl

4. Aniden, ansızın.

5. Kırılmış, parçalanmış.

6. Parça parça.

7. Herkes.

8. Öyle, o şəkildə.

9. Kafa yorma.

Sən onu gəzdirmə gəl.
Zamana bax,
Dərdə bax!
Ağır silahlar susub
Ağıllar döyüşəndə,
Yeddi yüz milyon ağılı
Bir ağıl salmaq istər
Bu gün,
qıfıla,¹⁰

bəndə!..¹¹

Mümkünmü?

Yox!

Yaxşı bax!¹²

Yaman¹³ yetişib zaman.
Döndərmək çox çətindir
Onu öz axarından.¹⁴
Axaq su kir götürür.¹⁵
Düşüncələr,

ürəklər

Daha zəncir götürür.

Mao,

Dünən sən özün,

İnqilab etmədinmi?

Azadlıq şüarıyla¹⁶

10. Kiliyə.

11. Zəncir, hakimiyyəti altına.

12. İyi bax.

13. Müthiş, fəlakət, layıkınca.

14. Akışından, gidişatından.

15. Kabul etmiyor.

16. Şüarıyla.

Çini tərpətmədinmi?¹⁷

Vətən sənə şə'ninə

Qoşduğu nəğmələrdə¹⁸

Dedi: - Sən inqilabçın,

Azadlıqçın doğuldun,

Bəs bu gün azadlığa

Sən niyə qənim¹⁹ oldun?

Məni yaradıb

özün,

Mənim düşmənim oldun.

Nə qərribə zamandır

İnsan,

Gül də verirmiş

Dünən daş atdığına.

Bir gün

düşməni olmuş

Özü²⁰ yaratdığına!..

YAZIÇI LAO-ŞENİN SON SÖZÜ:

- Yatdıq boz səhrada, quru yerdə biz,

İllərlə yaşadığımız səngərlərdə¹ biz.

Bilmədik rahatlıq, dinclik² bircə gün.

Savaşdıq,

Qan tökdük bu günlər üçün.

Xalqın cəsarəti,

17. Tərtətmədin mi, hərəkətə gətirmədin mi.

18. Yaxın türkülərdə.

19. Düşman.

20. Kendi.

1. Səngərlərdə.

2. Rahatlıq.

kini,
nifrəti,
Od oldu,
Yel oldu,
tüğyana³ gəldi.
Özümüz yaratdıq bu cəmiyyəti,
Bu gün özümüzdə düşmən kəsildi.
Haqsızlıq önündə səf çəkib durduq.
Məgər bu günçünmü biz vuruşurduq?
Qəlibə saldılar eşqi, ilhamı.
Bir cürə düşünsün, dedilər, hamı:

Ricu:
Baxa da bilmirəm,
lap zəhləm gedir⁴
Mənim inkubator cücələrindən.⁵
Hamısı bir rəngdə, bir biçimdədir.
Seçə də bilmirsən biri-birindən.

Hamının əynində toxunma paltar,⁶
Şişburun⁷ çəkmələr⁸ ayağımızda.
Ucalır yol boyu bənzər binalar
Kibrit qutusu tək sol-sağımızda...

3. Tuğyan, taşma, kabarma.

4. Hoşlanmıyorum, nefret ediyorum.

5. Kuluçka makinasının çıkardığı civcivlerden.

6. Elbise.

7. Ucu sivri.

8. Ayakkabılar.

Qəzet, kitabdən də gəlmişik cana,⁹
Eynidir¹⁰ cümlə də, eynidir söz də.
Eyniyyət içində ürək bir yana,
Valahi yoruldu gözlərimiz də.

Fəlakət, bədbəxtlik, dərd ondadır ki,
Yaşadıq beləcə can güdə-güdə.
Fikri də,
hissi də,
biz paltar kimi
Dükandan alırıq eyni ölçüdə.

Azadlıq naminə qan tökən də biz,
Bu gün azadlığa sədd çəkən də biz.
Belə yaşamaqdan axı nə mə'nə?-
Deyə tapançanı sıxdı alına...

ÜÇÜNCÜ XƏBƏR VYETNAMDA MÜHARİBƏ

Vyetnam, bu əzmi¹ sən hardan² aldın?
Bu əzmə, qüdrətə heyrandır cahan,
Dünyaya səs salan bir əjdahanın³
Önündə dağ kimi necə durmusan?⁴

9. Bıkmışsınız, usanmışsınız.

10. Aynıdır.

1. Azmi.

2. Neredən.

3. Ejderhanın.

4. Durmuşsun, mukavemet ediyorsun.

Pentaqon düşündü,

savaşdan əvvəl

Yüz ölçdü, bir biçdi hər şeyi təkrar.

Sənin qüdrətini, sənin əzmini

Dəqiq maşınlarla⁶ hesabladılar.

Pentaqon düşündü döyüşdən qabaq:

On min neyləyəcək neçə⁷ yüz minə?

Maşın ömür kəsdi altı ay ancaq

Sənin iradənə, sənin əzminə.

Ağalar, maşına qəzəblənməyin,⁸

Cansız rəqəmlərin nə günahı var;

Əzmi, iradəni, özünü dəyin,

Necə⁹ hesablasın cansız maşınlar?

Maşın vara bilməz bu incəliyə

Maşın zoru¹⁰ ölçər,

Gücü hesablar.

Maşın nə bilsin ki, "mən haqqam" -deyə,

Coşan ürəklərdə nə boyda¹¹ güc var...

Deməyin günahkar maşınlar oldu,

Artıq sizin üçün işləmir¹² zaman.

Maşın nə bilsin ki, bir ürək odu¹³

6. Hassas makinalarla

7. Kaç.

8. Sinirlənməyin, hiddətlənməyin.

9. Nasıl.

10. Gücü.

11. Büyüklükte.

12. Çalışmıyor.

13. Yürek atışı, sevgi.

Min qat qorxuludur yüz-yüz bombadan.

Haqqını dərk edən¹⁴ özünü anlar,

Bunu məndən yaxşı Pentaqon bilir.

Haqqın gözləriylə güllə¹⁵ atanlar.

Nə qüvvət tanıyır, nə qanun bilir.

Dananq cəngəlliyi...¹⁶

Gecə tən¹⁷ yarı...

Qoca bir qarı

Hərbi bazalara¹⁸ gedən yolları

Dolanır bərbəbir, gəzir bərbəbir.

Cızıb¹⁹ sinəsini xəritə çəkir...

Köksə köçürülür²⁰ cığırlar, yollar.

(Burda yada düşür qədim nağıllar).

Özünü yetirir o, cəngəlliyə.

Mən də bucığazı²¹ bacardım!²²-deyə

Bir xəritə kimi açır köksünü.

Qoca bir qarında bu gədər belə,

Şücaət,²³ iradə bəs hardan²⁴ oldu?

Deyərdim, ən aciz adamlar belə

İnamın gücünə²⁵ qəhrəman oldu.

Vyetnam təpədir, düşməniyə dağ.

Deməyin bu qüdrət ona bəs hardan?

14. Anlayan, idrak eden.

15. Kurşun.

16. Ormanı.

17. Tam yarı.

18. Karargahlara, garnizonlara.

19. Çizip.

20. Aktarıyor, çiziliyor.

21. Bu kadarını

22. Becərdim, yaptım

23. Yiğitlik, cesurluk.

24. Neredən.

25. İnanç gücü.

İnamdır,

inamdır,

inamdır ancaq

Onu döyüşlərdən²⁶ qalib çıxardan.

Vyetnam, qüvvət də, haqq da səndədir.

Sənin bütün gücün əqidəndədir.

Güclüsən min dəfə öz düşməninə,

Çünkü o haqsızdır, haqsan amma sən.

Korun duyğusu²⁷ da ona göz olar,

Əgər eşqi varsa, inamı²⁸ varsa.

Gücsüzün bir gücü dönüb yüz olar

Özünə, haqqına o inanırsa.

Səhhətin²⁹ qədrini yataqda bimar³⁰

qalandan soruş.

Azad yaşamağın qədrini ancaq

zindanda dustaq³¹

olandan soruş.³²

Azadlıq!

Azadlıq əldən getdimi

26. Savaşlardan.

27. Körün duyğusu, hissi.

28. Ülküsü, inancı

29. Sağlığın, sıhhatin

30. Hasta.

31. Həpis.

32. Sor.

Dünya xəyala da dənizqal³³ gələr;

İnsan azadlığı itirən kimi³⁴

Bütün fəlakətlər dalbadal³⁵ gələr.

Gedər ağızlardan dad da, ləzzət də,

Ağıl da ürək də gülər arzuya.

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Həqiqət riyadır, ədalət boya!

İnsan ürəyində kin də, nifrət də,

Əbədi köz³⁶ bağlar, bir anlıq olmaz.

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Adamlar yaşayar, insanlıq olmaz.

Düşünən beyinlər sönər zülmətdə-

Yalanla həqiqət üzbəüz olar.³⁷

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Düz əyri adlanır, əyri düz olar.

İdrak da boğular, söz də, sənət də,

Ağıl kilidlənər dildə, dodaqda;

Azadlıq olmayan bir məmləkətdə

Nadan başda gəzər, aqıl³⁸ ayaqda.

33. Daracık, dar.

34. Kaybettiği an.

35. Peş peşe.

36. Ateş, kor.

37. Karşılaşır, karşı karşıya gelir.

38. Akıl, akıllı, tedbirlə.

Bunları apaçıq sən bildiyindən
Azadlıq yolunda döyüşə girdin.
Axı, azadlığın ləzzətini sən
Qədim tarixindən yaxşı³⁹ bilirdin.

Ricu:

Filin ayağına hələ körpəyken
Zəncirli, qıfıllı, qandal⁴⁰ vurdular.

Niyə?

Çünkü filin gələcəyindən,
Axır zərbəsindən⁴¹ çox qorxurdular.

Günlər aya döndü,
aylar il oldu.
Böyüdü, bala⁴² fil yekə⁴³ fil oldu.

O, elə bildi ki elə sandı ki,
Bəzəkdir, zinətdir qandallar filə.
Fil elə bildi ki, elə qandı⁴⁴ ki,
Dədə-babası da yaşamış belə.

Onu incitmədi bu dustaq halı,
"Yəqin ki bu mənim haqqımdır"-dedi.

39. İyi.

40. Pranga.

41. Son darbesindən.

42. Kūçük, yavru.

43. Büyü.

44. Zannetti, idrak etti.

Fil öz ayağında gördü qandalı,
Məhbüs olduğunu qana bilmədi...⁴⁵

Zərərsiz heyvandır gördülər bu fil,
Azad elədilər⁴⁶ onu zəncirdən.
Ancaq... elə bil ki, o, heç fil deyil,
Bir addım atmadı durduğu yerdən.

"Yeri! Yeri! -deyə vurdular onu.

Qalxmadı,

Qamçıya başını əydi.

Axı, azadlığın nə olduğunu

Fil hardan biləydi, fil nə biləydi.

Vyetnam, sökülür üfüqlərdə dan,
Sənə arxa durur solun, sağın da,
Həmişə⁴⁷ sən azad yaşadığından
Bilirsən qədrini azadlığın da.

Işığın qədrini sinəsi dağ-dağ,
Gözləri sonradan tutulan bilər.
Azad yaşamağın qədrini ancaq
Həbsdə sinəsi köz olan bilər.

Baş açıq,

Əl yalın,

45. Anlamadı, idrak edemedi.

46. Serbest bıraktılar.

47. Her zaman.

Ayaqlar yalın,
Amerika əsgəri qaçdı cəbhədən.
Dedi: -Vətəninə qoruyanların
Qanını tökməkdə haqlıyamı mən?

Dedi: -Vyetnama gəldiyim ilk gün
Vicdanım təmizdi,
Alnım açıqdı.
Demə,⁴⁸ aldadıblar bizi büsbütün,
Həqiqət burada qarşıma çıxdı.

Belə anlatmışdı zabitlərimiz:
Ədalət, azadlıq əsgəriyik biz.
Qədim Vyetnama gedirik bu gün
Onların haqqını qorumaq üçün.
Kimdən?

Çox düşündüm bu sualı mən.

Sonra başa düşdüm:

Öz-özlərindən!..

Millət bir,
Vətən bir,
Hava bir,
su bir.
Yol iki,
söz iki,
təriqət iki.

48. Demək ki.

Qardaşı qardaşa düşmən edibdir
Bir ana torpağın iki məsləki.⁴⁹

Bir böyük məmləkət qanammıram mən
Saxta kağızlara necə büküldü?
Qara siyasəti ağ evin,⁵⁰ dünən
Bir xalqı, bir yurdu ikiyə böldü.

İnsan bəd ayaqda⁵¹ hər şeyi anlar,
Qılnc kəsə bilir bə'zən qında da.
Mən burda ilk dəfə gördüm
yalanlar

Olurmuş həqiqət paltarında⁵² da.
Ah, rəngli cümlələr, boyalı sözlər.
Abırlı,⁵³

ismətli,

həyalı sözlər,

Mən görə bilmədim o zaman neçin,
Arxanızda duran o haqsızlığı?
Bircə mə'nası var dedim hər sözün
Mən seçə bilmədim qaradan ağı.⁵⁴

Mən indi bilirəm, bilirəm artıq
Nədir əsil həyat,

49. Gayeyi, ülküyü, emeli.

50. Beyaz Sarayın.

51. Kötü anda, dar günde.

52. Elbisesinde.

53. Ahlaklı, terbiyəli.

54. Siyahtan beyazı, iyiden kötüyü

Əsil azadlıq!

Biz ağ yalanlara⁵⁵ çox uymuşuq, çox,

Deməyin dərisi qalına⁵⁶ vay, vay!

Deyin həqiqətin paltarını yox,

Özünü görəninin halına vay, vay!

Sözün bəzəyini, saxta zərini⁵⁷

Mən indi görürəm, ağır gözüm var.

Böyük cənabların dediklərini

Tərsinə çevirsən həqiqət olar.

Onlar "silahları ləğv edək"⁵⁸-deyir

Onlar silahlanır gizlində ancaq.

Heç kəs bir-birinə könül verməyir,

Söz alıb, söz verir hey qucaq-qucaq.

İnamlar nəminə söz yığın-yığın.

Bağlanı⁵⁹ birbəbir müqavilələr.⁶⁰

Deyirəm, əslində inamsızlığın

Ən böyük rəmzidir müqavilələr...

Cənablar "silahlar məhv olsun" deyə,

Bir-bir imza atır müqaviləyə.

Danışıb gülürlər lap şirin-şirin,

Gülürlər dalında işlər gizləlib.

55. *Büyük yalanlara, kocaman yalanlara.*

56. *Utanmaz, arlanmaz.*

57. *Gümüşünü.*

58. *Kaldırılın, yok edelim.*

59. *İmzalanıyor.*

60. *Mukaveleler, anlaşmalar.*

Qalxıb görüşürlər...

bu görüşlərin

Dalında qıcanan⁶¹ dişlər gizləlib.

Ah, niyə, ah, niyə bunları bildim?

Mən diri ölüydüm,

bilib dirildim.

Bildim...

Ah, bu yükü götürmür ürək.

Bildim...

Nədən ötrü?

De, kimdən ötrü?

Əgər bilməsəydim...

başqalarıtək,

Mən də yaşayardım bir insan ömrü...

Yalana, böhtana biz çox uymuşuq,

Deməyin dərisi qalına vay, vay!

Deyin həqiqətin paltarını yox,

Özünü görəninin halına vay, vay!

Hər gün bir ölkədə qopur vəlvələ

Zalimlər, zülümlər gəldi gedərdi.⁶²

Bəşərin tarixi qədimdən hələ

Azadlıq yolunda çəkişmələrdi.

Azadlıq alınar, yaddan umulmaz,

Azadlıq verilməz ərməğan təkin.⁶³

61. *Gıcırdanan, sıkılan (diş).*

62. *Gelip geçicidir.*

63. *Gibi.*

Verilən azadlıq azadlıq olmaz,
Başqa bir rəngidir o, əsarətin.

Şərəfdir ölmək də azadlıq üçün.
Bu amal-dəyməzmi bütün dinlərə?
Deyirəm, eşq olsun dünən və bu gün
Azadlıq yolunda can verənlərə.

Azadlıq-həyatın ən parlaq gözü.
Azadlıq-ən uca, ən şanlı bayraq.
Azadlıq arzusu, azadlıq sözü
Dünyanın ən böyük dinidir ancaq.

Azadlı-cəsarət, azadlıq-hünər.
Azadlıq əsgəri heç əyilərmə?!
Bütün xalqlar üçün azadlıq qədr
Böyük bir səadət ola bilərmə?

Məzlumun yurdunda bostan əkibdir
Zülmü öz içində qocaldan ölkə.
Bu gün azadlığa qılinc çəkibdir
Azadlıq adından⁶⁴ danışan ölkə.

Bəs o necə danır⁶⁵ axan qanları?
Bu saxta rənglərdən de, nə götürdük?

64. Adına.
65. İnkər ediyor.

Daim həqiqətdən dəm vuranları
Həmişə biz belə yalançı gördük.

Mən "hayıf" demirəm tutub əlini
Azadlıq yolunda axan qanlara
Alqış! Azadlığın tunc heykəlini,
Qəlbində yaşıdan mərd insanlara!

DÖRDÜNCÜ XƏBƏR

Cənab Conson narahat,¹
Ledi Conson narahat-
Amerikada oğurluq,
Artır,

artır

hər saat

Ricu
Xırda² oğurluqların
Törətdiyi cinayət
Böyük oğurluqların
Dəhşətindən "ağırımış"
Xanım Conson

ölkənin

Kübar³ xanımlarını
Məşvərətə çağırımış:
- Kimdir burda günahkar?
- Neyləmək?
- Bir-bir deyin,

1. Rahatsız.
2. Küçük, önemsiz.
3. Kibar, nazik, nüfuzlu.

Kimin nə təklifi var?

- Qaranlıqdır küçələr,⁴

İşıqları çoxaltmaq!

- Bəlkə... valideynlər...⁵

- Yox-yox! Nə danışırısan

Günahkar əsrimizdir...⁶

Söz verilir Ertaya-

Zənci müğənnisinə:

- Gərək bütün ürəklər

Vicdan, insaf odunun

Atəşinə isinə.

Varmı bizdə bu vicdan?

- Erta, nə danışırısan?

- Mən nə danışdığımı

Bilirəm...

Qulaq asın.

Kim istər,

Öz ölkəsi

Yad əllərdə talansın?

Ölkəmizin içində

Oğurluğa dözməyib

Qanunu bərkitmişik...⁷

Ancaq... yad ölkələrə

Oğurluğa getmişdik!

4. Sokaklar.

5. Ebeveynlər, anne babalar.

6. Devrimizdir, yüzylımızdır.

7. Güçləndirmişiz, sağlamlaşdırmışız.

BEŞİNCİ XƏBƏR

Cənab Conson,

Görk üçün¹

Əmr edir qəzetlərə:

"- Bildirsinlər Ağ evin

Növbəti xəbərini:

Prezident çəkinmədən

Vyetnama göndərir

Öz qızının ərinə"

Ricu:

Tez yayır bu xəbəri

"Amerikanın səsi" də:

"Ədalətin naminə"²

Vyetnamda döyüşür

Consonun yeznəsi³ də.

Yazdı başqa qəzetlər.

"Bu da prezidentin

Əzmidir,

Hünəridir..."

Ancaq... heç yazmadılar

Vyetnamda döyüşən

Consonun tək qızının

Səkkizinci əridir...

Çox da ata göndərir,

Bu gedər-gəlməz⁴ yola

Razılaşdı nədən qız?

1. Örnek için, nümunə için.

2. Adaleet namına, adaleet için.

3. Eniştesi

4. Sonsuz, sonu olmayan.

Doqquzuncu,
Onuncu
Ərlərə getməzmi bəs
Səkkizinə gedən qız?..

EFİRDƏ DÖYÜŞ¹

Düyməni² burursan,³
Efirdə səslər...
Qarışıb dolaşır biri-birinə.
Bir ölkə havadan hey axşam-səhər
Böhtanlar yağdırır özgələrinə.

Əvvəllər beləydi:

durub döş-döşə⁴

Çıxardı düşmənlər açıq döyüşə...
Qılıncda parlardı qəzəb, ədavət,⁵
Bu açıq döyüşdə sözə nə hacət?
Arxadan vurmazdı düşməni düşmən,
Həm ölən kişi ydi, həm də ölüdürən...
Dəyişdi dünyanın köhnə əhvalı,⁶
Artıq bu adətlər qocaldı getdi;
Koroğlu demişkən: "Tüfəng çıxalı
Mərdlik də dünyadan baş aldı getdi..."

1. Kavgə.

2. Düğmə.

3. Buruyorsun, açıyorsun.

4. Karşı karşıya.

5. Düşmanlık, kin.

6. Gidişatı, durumu, hali.

Bu gün, bu əsrdə biz nahaq yerə
Vəhşilik deyirik bu adətlərə.
Deyirik, məhv olsun ədavət⁷ gerek,
Qardaş olmalıdır bütün adamlar.
Böyük duyğularla yaşasın ürək,
Axı, qan tökməkdə nə yaxşılıq var?
Ancaq dərd odur ki,

ədavətin də

Özü məhv olmadı, sözü dəyişdi;
Xain ürəklərdə qəzəb də, kin də,
Astarı saxladı, üzü dəyişdi.
Qan tökmək qanunla yasaq olandan
Qanları qaraltmaq⁸ dəb⁹ olub yaman!..

İnqilab elədik,¹⁰ zülmü devirdik,
Uymadıq zamanın min qəzasına.
Biz mərdi-mərdənə döyüşə girdik,
Haqsızı çatdırdıq öz cəzasına.
İnqilab-zamanın əsrin səsidir,
İnqilab-kişilik nümunəsidir.
İnqilab-mərdliyi şərəf, şan etmiş,
Arxadan vurmağı qadağan etmiş.

- Bəs onda?

Bilirəm, nə soracaqsan.

7. Düşmanlık.

8. Moral bozmaq, can sıkmak.

9. Moda.

10. İhtilal yapmak.

Nədir bu yaltaqlıq, ikiüzlülük?
 Əfsus! Öz yoluyla gedirkən zaman
 Safı da korlayır¹¹ bə'zən bir çürük...
 Hər şey öz donunu¹² dəyişir, fəqət¹³
 Dəyişir adətlər, qanun-qaydalar.
 İndi ədavətin başında berət,¹⁴
 Üzündə təbəssüm, əlində gül var.

Baxırıq keçmişə indi uzaqdan,
 Araya illərdən dağ endirmişik.
 Kinin, ədavətin əyninə¹⁵ çoxdan
 Mədəniyyət donu geyindirmişik.

Təhsillə, sənədlə sanırıq ki, biz
 Çatmışıq ən ali mədəniyyətə.
 Ancaq qısqıranda¹⁶ əsəblərimiz
 Məhəbbət bir anda dönür nifrətə.
 Qəzəbli anlarda
 İnsan büsbütün
 Dəyişir, alçalır,
 (gözlərdən iraq...)
 O öz mənliliyini¹⁷ böyütmək üçün
 Dediylə "mən"lərlə kiçilir ancaq.

11. Mahvediyor.

12. Elbisesini.

13. Lakin, fakat.

14. Bere.

15. Üzerinə.

16. Bozulunca, kabından taşınca (asap)

17. Benliğini.

Arxada "filankəs"¹⁸ alçaqdır" deyən
 "Alçağın" üzünə irişir¹⁹ indi.
 Açıqca döyüşə girə bilməyən
 İmzasız məktuba girişir indi.

Yazır ki, "Oğrudur filan, filankəs,
 Onun mə'dəsi²⁰ tox, gözü tox deyil",
 Hamıdan²¹ yayınıb²² gizli-gizli bəs
 Özgəyə gor qazmaq oğurluq deyil?

Özgəyə xəlvəti²³ quyu qazanda,
 Söylə, öz-özündən utanmadınmı?
 Öz dəsti xəttinlə²⁴ sən "K" yazanda
 Kişilik²⁵ sözündən utanmadınmı?

Düşün babaları:

Müdrək sözləri

Yurdun dövlətidir, elin varıdır.

Qobustan²⁶ dağında qılınc izləri

Düşməne imzalı məktublarıdır.

18. Falancı.

19. Yılışıyor, yılmışık bir şekilde gülüyor.

20. Midesi.

21. Herkesten.

22. Gözden kaybolup, saklanıp.

23. Gizlice.

24. El yazınla.

25. Erkeklik.

26. Bakı'ya yakın bir dağ üzerinde M.Ö'ye ait kaya resimleri vardır.

Düyməni burursan,
Efirdə səslər...
Qarışıb dolaşır biri-birinə;
Bir ölkə havadan hey axşam-səhər
Böhtanlar yağdırır özgələrinə.
Amerikanın səsi,
Moskva,

Pekin...

Dinməmiş bilirsən nə deyəcəkdir.
Dolub qulaqları bəşəriyyətin-
Axı, bu yalanlar kimə gərəkdir?

Biri digərinə "Qəsbkar"²⁷ deyir,
Özü də bilir ki, yalan danışır.²⁸
Zalım, öz gözündə tiri²⁹ seçməyir,³⁰
Özgə gözündəki qıldan danışır.

Efirdə qarışıb səslər səslərə,
Yalanlar titrəyir,

Əsir havada.

Bir mətləb³¹ səslənir gündə min kərə,
Sözlər bir-birini kəsir havada.

27. İşgalci, gaasıp.

28. Konuşuyor.

29. Kalası.

30. Görmüyor.

31. Gəy.

Susun, ey bayquşlar, yazıqdır insan,
Sizdə bir azacıq insaf varmıdır?
Bu bəşər övladı eşq ucbatından³²
Dünyaya gəlməkdə günahkarmıdır?

İnsanın qayğısı, dərdi cürbəcür,³³
Ona aman vermir həyəcanları.
Onsuz da qəlbləri təlatümlüdür,³⁴
Qoyun³⁵ qulaqları dincəlsin³⁶ barı.

Efirdə dəhşətli bir çarpışma var,
Səslər bir-birindən qeyli-qal edir,
Yalan fabrikləri³⁷ teletayplar³⁸
Hər saat min yalan istehsal edir.

Ölkələr qışqırıb,³⁹ deyir: "Mənəm, mən!"
Eşidə bilmirik: "O da var!" -deyən.

Nigar Koroğludan sordu:-heç səni
Bir yıxan olubmu, biləydim bunu?
Koroğlu dedi ki, "Gizir Mustafa
Bir gün çaya⁴⁰ basdı qoç Koroğlunu".

32. Sebebiyle, yüzünden.

33. Çeşit çeşit.

34. Dəlgəlidir.

35. Bırakın.

36. Dinlənsin.

37. Fabrikləri.

38. Teleteksler.

39. Haykırp.

40. Irmağa, suya.

Daladı⁴¹ qurd kimi bəşəriyyəti,
"Mən!", "Mən" -deyə-deyə Hitler də bir vaxt.
Özgə hesabına, o, bir milləti
Böyütmək istədi, kiçildi ancaq

İndi silahları əvəz edib⁴² söz,
Boyunlar söz ilə düşür qarmağa.⁴³
Böhtanlar yağdırır hey, gecə-gündüz
Çalışır haqsız haqlandırmağa.⁴⁴

Hakim masasında zor adlı "qanun"
İttiham eyləyir⁴⁵ vicdanı, anı.
Dünya təmtəraqlı⁴⁶ Səhnədir, onun
Yalandır, böhtandır rejissorları.

Namərdlər ağzında haqq çilik-çilik⁴⁷
Doğranıb səpildi efirə yerdən...
Böhtanlar yurdunda mərdlik, kişilik,
Baxır adamlara abidələrdən...

BEYİN AXINI¹

Amerikanın qızılı² var,

41. Soktu.

42. Yerine geçti.

43. Oltaya, tuzağa.

44. Haklı göstərsin.

45. Suçluyor, itham ediyor.

46. Şaşaalı, debdebeli.

47. Parça parça.

1. Akını.

2. Altını.

Dolları var.
Bu dolların gücünə də
Uzaq yaxın ölkələrə
Gizli-gizli yolları var.
Ölkələri deyil yalnız
Gözəl-gözəl duyğuları,
Dərin-dərin fikirləri,
Zəncirlərə sala bilən
Güclü-güclü qolları var.
Alır, satır o, hər şeyi-
Şirin-şirin diləkləri,
Beyinləri,
Ürəkləri...
O, suları bulandırır.
Qızilların şəfəqilə³
O gözləri qamaşdırır,
Ağızları sulandırır.
Tələsinin⁴ qarmağına
Quyruq taxıb
Asıyanı dolandırır,⁵
Bəzək-vurub
O, "Azadlıq heykəli"nə
İngilisin barmağını
Çoxdan kəsib
Calaq edib⁶ öz əlinə.

3. Işıqı ilə, şafakı ilə.

4. Tuzağının

5. Dolaştırıyor, gezdiriyor.

6. Yamamış, eklemiş

Xırda-xırda ölkələrə
Layla çalır.⁷
Siyasəti hamarlayıb⁸
Xəyalları tumarlayıb
Fikirləri tora salır...
Afrikadan,
Asiyadan,
Avropadan
Amerikaya ağıl axır, beyin axır.
Yüz-yüz axır,
Min-min axır...
Beyinləri xammal⁹ kimi daşıyırlar
Qalaq-qalaq.¹⁰
Onu sataq,
Bunu alaql!..
Dili bağlı,
Qolu bağlı,
Köksü¹¹ dağlı millətlərin,
Təkcə¹² varı, sərvəti yox,
hissi,
fikri,
Düşüncəsi talan olur.
Həqiqətin doğru, düzgün tərcüməsi
Yalan olur.

7. Ninni söylüyor, uyutuyor.

8. *Dū mdūz edip.*

9. *Ham madde.*

10. Yığım yığım.

11. Gōgōrū.

12. Sadece.

Neçə-neçə ildən bəri
beyinləri
Bir dollara dəyməyənlər¹³
Alır, satır
Fikir dolu,
Əməl dolu,
İşiq dolu
beyinləri.

Söz qudurub haqqı danır,
 "Həqiqəti" təmsil edən,
 Qanun saplı baltalarla
 Haqqın başı parçalanır.
 Bu qanunlar layla çalır¹⁴
 Millətlərə bələyində,¹⁵
 Yalanların başı durur bir ölkədə,
 Əllərisə gəzir başqa bir ölkənin
 Millətlərə xeyirini, zərərini
 O göstərir,
 Hiylə əkib
 Qızıl dərir.¹⁶
 Amerikaya beyin axır,
 Əməl axır,
 İşıq axır.
 Bu əmələ, bu işığa
 Afrikalı gəndən¹⁷ baxır,

13. Etmeyenler.

14. Ninni söylüyor.

15. Beleşinde, kundağında.

16. Altın topluyor.

17. Uzaktan.

Asiyalı gəndən baxır.

ÜSYAN

Amerikanın Vyetnamda apardığı müharibəyə
e'tiraz etdiyinə görə həkim B. Spok məhkəməyə
verilmişdir.

-Neçin axmalıdır uzaq diyarda
Amerikalı gəncin günahsız qanı?
Bu qəsdli,¹ qərəzli² vuruşmalarda,
Sizdən soruşuram,
Ədalət hanı?
Bayquş əməlidir əməllərimiz,
Buna biqanədir qanun da, din də.
Neçin xoşbəxtliyi³ tapmalıyıq⁴ biz
Başqa ölkələrin bədbəxtliyində?

Neçin sahibini evdən qovlayaq,⁵
Neçin şəhərlərə od ələyək biz?
Neçin ürəklərə dərd, ələm qoyaq,
Neçin yanaqlara yaş çiləyək⁶ biz?

Qorxub cəmiyyətin xəstəliyindən
Artıq təbabətdən əl çəkirəm mən.
Tək-tək xəstələri sağaltmaq⁷ hələ

1. Kasılı.
2. Kinli, qərəzli.
3. Mutluluğu.
4. Bulmalıyıq.
5. Kovalım
6. Göz yaşını akıtalım.
7. İyileşdirmək, tədavi etmək.

Deyil əlimizdə o qədər çətin.
Ey həkim dostlarım, verək əl-ələ
Dərdini düşünək bu cəmiyyətin.
Üzüldük,

düşündük,
bilmədik ancaq.

Nədir dərmanımız, çarəmiz bizim.
Biz burda xəstəyik,

bilmədik ancaq,
Vyetnamda açıldı yaramız bizim.
Bu sözlər üstündə⁸ tutdular⁹ onu
Çəkdi məhkəməyə oğru¹⁰ doğrunu.
Dedilər: - Vətəndaş deyilmisən sən?
Bəs sənin qeyrətin, namusun hanı?
Bizi imdadına səslərkən Vətən
Güldürdün Vətənə bütün cahanı.

Söylədi: - Günahkar məgər dünyamı?
Kəsir¹¹ kökümüzü öz əllərimiz.
Billah, gülməlidir,¹²
Vyetnamdamı
Vətən qeyrətini çəkməliyik biz?
Bəs onda... hər yerdə deyirik nədən,
Zülmün zəncirini çoxdan qırmışıq,

8. İçin, bu yüzden.
9. Yakaladılar, həpsə attılar, tutukladılar.
10. Hırsız.
11. Kesişir.
12. Komikdir, gülünçdür.

Biz ki, yurdumuzu dövrü-qədimdən

"Azadlıq ölkəsi" adlandırmışdıq.

- Azadlıq! Hər şeyin, axı, həddi¹³ var.

- Bizi məhv elədi hədlər, hüdudlar.

- Demək hüdudlara nöqtə qoyulsun?

Həkim, çox böyükmüş sənin niyyətin.

- Yarımçıq¹⁴ azadlıq qoy sənin olsun.

Bütövü¹⁵ gözəldir hər səadət.

- Həkim, zamana bax, özünü danla,¹⁶

Görmüşük döşünə çox döyənləri.¹⁷

Zaman özü udur, vaxtla, zamanla

Fikrini kökləyə bilməyənləri.

- Həqiqət, boyanın dalında¹⁸ yatır,

Utanmaz-utanmaz böhtan da atır,

Zamana boyalar, vaxta boyalar,

Mindili boyalar, saxta boyalar.

Gün dedim günəşə, ay dedim aya,

Öyündüm xəyali gündüzlərimlə.

Baxmaq istəyirəm, axı, dünyaya

Mən öz gözlərimlə, öz gözlərimlə.

13. Haddi, sınırı.

14. Yarım.

15. Bütünü, tamamını.

16. Azarla, laf söyle.

17. Böhürlənenləri, kəsənləri.

18. Gerisində, altında.

Bir eşqim, min arzum, min diləyim var.

Çalma min ürəyi tək bircə simlə.¹⁸

Mənə ürək vermə, öz ürəyim var,

Duymaq istəyirəm öz ürəyimlə.

Qoy özünə qalsın bu səfsəfələr,¹⁹

Mən seçə bilirəm düzü əyridən,

Mənə ağıl vermə, öz ağılın yetər,

Qanmaq²⁰ istəyirəm öz ağılımla mən.

Vətəni hamıdan çox sevdliyindən

Vətənin düşməni dedilər ona.

Həmişə... Zindana dönübdür Vətən

Vətənin ən böyük oğullarına.

Gəlin varaqlayaq²¹ keçmiş illəri,

Düşünən başlara qılınc çaldılar.²²

Dantenı,

Puşkini,

Feyxtvəngəri

Hadini Vətəndən qaçaq saldılar.

Haqqı bayraq edən,

Qədimdən bəri

Batıb iynə kimi gözüne əsrin.

18. Teli ilə.

19. Səfsəfələr.

20. Anlamak.

21. Okuyalım, sayfaları çevirelim

22. Vurdular, indirdilər.

Böyük ürəklərin böyük sözləri
Dəyib sillə kimi üzünə əsrin.

Böhtanlar atıldı, damğa vuruldu
Andı²³ vətən olan vətəndaşlara.

Bu nədən belədir?
Bir hakim oldu

Həmişə boş başlar dolu başlara
Nədən qarşı qoydu "mənəm"-deyənlər,

Cılız mənliliyini yüz-yüz minlərə?
Bu nədən belədir?

Düşünməyənlər
Bir düşmən kəsildi düşünənlərə?

Zoru bu dünyada haqq sayanların
Ən böyük silahı iftira, böhtan.

Öz nahaq işini anlayanların
Həmişə üşümüş canı qorxudan.

Vuruşmuş, döyüşmüş onlar müttəsil,²⁴
Zülmü hədələyənlər²⁵ haqqın səsiylə,

Zora güvənənlər, ağlla deyil,
Düşünmüş həmişə əzələsiylə.²⁶

23. Andı, yemini.

24. Durmadan.

25. Tehdüt eden.

26. Adelesiylə.

Haqqa deyiniqlər.²⁷ -Deyəsən sən
Yəmin bir balaca artıq artıq olubdur.
Doğru danışanın, doğru deyən
Papağı²⁸ həmişə yırtıq olubdur.

Vətəni hamıdan çox sevdiyindən
Vətənin düşməni dedilər ona.
Vətən zindan olub dövrü-qədimdən
Vətənin ən böyük oğullarına.

QARA - AĞ

Cərrah Kr. Bernard İkinci ürək
köçürmə¹ əməliyyatını diş həkimi
Blayberqin üzərində aparmışdır.
Blayberq indi bir zəncinin ürəyi
ilə yaşayır.

İndi deyirsən ki, insandır hamı,
Bəs onda?..

Blayberq, de, yadımda

- Dişimi çək!-deyə sənə yalvaran,
Zəncini evindən qovdun o zaman.

Dedin:

- Çəkilməyə diş zəncinin
Günəşmi söncək, aymı batacaq?

27. Söylenmişlər, memnuniyyətsizliklərini dile getirmişlər.

28. Şapkası.

1. Kalp nakli.

Ayrıdır millətin, ayrıdır dinin
Mənim xəstələrim ağlardır ancaq, O sənə yalvardı,
Rədd elədin sən.
Dedin: -Zəhləm gedir² dilənçilərdən.
O getdi...
Sübhədək çəkib əl-aman,
Gözünü qırpmadı diş ağrısından...

Ağlını itirir insan az qala
Zamanın dolaşığı keşməkeşində.
Ağrıyan zəncinin dişimi?..
Əsla!..
Zaman ağrıyırdı onun dişində.

Ancaq... heç bilmədin, heç bilmədin sən
Gümansız³ biz yerdən işıq da parlar.
Çoxları azlara məhkum edləyən
Zamanın da yaman⁴ oyunları var.
İllər, düyün-düyün ötüşdü...⁵

Bir gün,
Ürək ağrısından yatağa düşdün.
Sən onda umdun ki, yer üzündəki
Həkimlər tək səni düşünüb ansın.
Yalvardın hamıya əl açıb,
təki

Bir az da, bir az da ömrün uzansın.

2. Hoşlanmıyorum, nefret ediyorum

3. Ümitsiz.

4. Kötü, dehşetli, felaket.

5. Geçti.

Bir günlük ömürçün kim bilir, bəlkə
Sən qurban verərdin ciyərparamı.
Qarşına çıxardı taleyin yenə
Qapından qovduğun həməən qaranı.⁶

Qapından qovduğun həməən zəncinin
Ürəyi döyündü köksündə sənin...
Zəncinin əməyi,
Duzu, çörəyi,⁷
Böyük duyğularla vuran ürəyi
Sizə gərəkmiş!
Hamının ürəyi demə ürəkmiş!..
İndi deyirsən ki, insandır hamı,
Blayberq, Blayberq, bəs yadımdamı,
Qapından qovduğun o qara zənci?
İndi özün de,
Sənmi dilənçisən, omu dilənçi?
Zəncinin ürəyi sən sinəndə
Vurandan bəri,
Səvməyə başladın de, bəlkə sən də,
O böyük ürəkli qara üzləri?..

DƏBLƏR

Restorana gəlmişəm,
Yeyəm,
İçəm,

6. Zənciyi.

7. Ekmeği.

Həzz alam.

İtmi boğuşdururlar,

Nə hay-küydür ay balam?..

Orkestr haray salıb

Yöndəmsiz¹ gurultular,²

Bir-birindən seçilmir.

Vallah, ağız deyəni

Qulaq eşidə bilmir.

Bəlkə...

Geri qalmışam-

Əsr çox qabaqdadır,

Mənə uzaqdan baxır?..

Neyləyim ki, bu yönsüz,

eybəcər³ gurultular

Beynimə mismar⁴ çaxır.

Biz bu gəlmə səslərə-

Bu uydurma,

Bu saxta,

Bu düzəltmə səslərə

Əsrin səsimi deyək?

Mən bilmirəm,

özgənin⁵

Qabağından qalanı,⁶

Axı, niyə gövşəyək?⁷

Məgər yenilikmidir,

1. Biçimsiz, tipsiz.

2. Gürültülər.

3. Acayip.

4. Çivi.

5. Başkasının

6. Yemek artığını.

7. Çığneyelim.

Özünü bəyənənməyib

Özgəni⁸ doğma tutmaq?⁹

Geyib özgə çəkməsi,¹⁰

Yerişini¹¹ unutmaq?

Başə salın bir məni,¹²

Gözel nəğmələrimiz

var ikən

nədən ötrü,

Yamsılayaq¹³ özgəni?..

Yenilikmi?

Bağışla!

Yamsılamaq-ən böyük

Köhnəlikdir, köhnəlik!

Bizi hara aparır

Bu "yenilik" ədəsi?

Həndbolun,

Futbolun

Hakimlik iddiası?

Döyüşüb qan tökmüşük

Biz əqide adlanan

Ən doğru yol yolunda.

Min-min adam önündə

8. Başkası.

9. Öz kabul etmək.

10. Ayakkabısı.

11. Yürüyüş tarzını.

12. Bana anla

13. Taklit edelim.

Amansız döyüş gedir
İndi... Futbol yolunda...
Hara¹⁴ olur qoy¹⁵ olsun,
Çörək çıxartdığım yer
Vətənimdir-deyənlər-
Vətənin qeyrətini
Ömründə çəkməyənlər,
Futbol oyunlarında
Dönür vətənpərvərə-
Bu Vətənsiz heyvərə!..¹⁶
Onun Vətən qeyrəti
Özü kimi saxtadır,
Qeyrətinin siqləti¹⁷
Ayaqlarda sürünən
Futbol ağırlıqdadır.

Nədir bu əyləncələr?-
Dərk edə bilmirəm¹⁸ mən.
Adamlar usanıbmı
Dərin düşüncələrdən?..
Deyirlər, Amərikada

14. Nere, neresi.

15. Bırak.

16. Alçak anlamında küfür ifadəsi, kaba.

17. Ağırlığı, siqləti.

18. Anlayamıyorum.

Alimlər baş sındırır¹⁹
İnsan üçün
Cürbəcür²⁰
Tiryəklər,²¹
Kokainlər
Əyləncələr
düşünür.
Neçin?
İnsan fikirdən,
Qayğıdan,
Düşüncədən
Bir az ayrılısın deyə.
Bu dünyadan üzülüb.
Özünə dalsın deyə...
LSD*-təzə tiryək.
Nəş'ələnməkçün
insan
Ağlı itirsın gərək!

Bircə günlük kef üçün,
Bə'zən insan
əl çəkir²²
Ağlından da büsbütün.
Dərdə bax!

Əl götürür

19. Kafa yorup.

20. Çeşit çeşit.

21. Afyon, uyuşturucular.

22. Vazgeçiyor.

*. Uyuşturucu madde

Düşüncədən, ağıldan
Ağıl əsrində insan!..
Nəyə gərək düşünmək?
Gül,
Hırılda, nəş'ələn!
Özünü dərdə salır
Çox düşünən,
Çox bilən!

Əsr buramı gəlmiş?..
İnanmıram buna mən!
Bu gün bu dəb, sabah o dəb.
Bu dəb gedir,

o dəb gəlir,

Paltarımız²³ köhnəlməmiş
dəb köhnəlir.

Dəb dəyişir, biz açmamış gözümüzü,
Bu dəblərə
Uyğunlaşa-uyğunlaşa
İtiririk özümüzü.
Nəgəmədə də,

şə'rdə də təzə dəblər...

Dəyişdikcə

bu qaydalar,

bu ölçülər,

bu ədəblər

İnam itir

Təqlid gəlir

zövq alçalır.
Özümdən bəs nə qalır?
Axı, neçin özümüzü
Qurban verək dəblərə biz?
Gəlin tapaq özümüzü
bir kərə biz!
Hər yetənə²⁴ baş əyməyə;
Adamda bir sifət gərək,
inam gərək!

Yazıq söyüd!
Nə meyvəsi, nə barı²⁵ var,
Onunçun da
Nə qeyrəti, nə arı var,
Nə kişilik vüqarı var.
Vüqar ki yox, "bəli deyir
Gah bu yelə,
Gah o yelə!
Ey dəblərə uyan oğlan,

sən də belə!

Öz barın ki, yoxdu sənin,
Vüqarın ki, yoxdu sənin,
Gərək ağzın tez sulana
Özgələrin meyvəsinə
Öz səsin ki, yoxdu sənin,
Elə dəm tut²⁶ yad səsinə!..

24. Her gelene.

25. Ürünü, meyvəsi.

26. Dem, nefes, başkasının çıkardığı sese uygun çıkarılan ses.

SUALLAR

Nəsimi söylədi:-Böyükdür insan
Onun qüdrətilə dünya bir zaman
Gülüstan olacaq,
Cənnət olacaq!..
İnsanın gücünə inandı...

ancaq,

Bu günsə...

Başqadır hökmü zamanın,
Cahanı qorxudur insan fitnəsi.
Atom bombaları, köhnə dünyanın
Başının üstündə barmaq hədəsi!¹

Elə bil Nəsimi qalxıb məzardan,
Deyir:- Mən güvəndim, sənə, ey insan.
Sənin əməlinlə indi söylə bir
Bu qoca dünyamız bəs hara gedir?

Tolstoy dedi ki: -Bəşər ucalsın,
İnsan öz nəfsinə qələbə çalsın.
Vicdan nəğməsilə boy atsın bəşər,
Yaratsın,
Yaşasın,
yaşatsın bəşər!

İnsan təmizlikdə bənzəsin suya,
Ağıl yoldaş olsun eşqə, duyğuya.
Dünyanın dərddini ovutsun² əməl

1. Təhdit.
2. Avutsun.

Vicdanın səsinə dəm tutsun əməl,
Bəşərdən həmişə³ yaxşılıq uman
O böyük peyğəmbər, o böyük insan,
Yaşayıb yerüstü müsibətləri
Deyərdi:-İnsana dünya dar olmuş

Əməli, başına bir cidar⁴ olmuş.

Nədir insandakı

bu tamah

bu nəfs,

Dünya bu minvalla⁵ hara gedir bəs?⁶

Qürurla səslənir insanın adı!"

Deyən əsrimizin böyük ustadı*,

Güclülər önündə alçalanları,

Yalana, böhtana əl çalanları

Görsəydi deyərdi:-Bu nə kəshakəs?⁷

Bu qoca dünyamız hara gedir bəs?

Hadi də

London da,

Sveyk də,

Hem də

Həyata necə də qəlbən vuruldu.

Elə ki, tapdılar nəş'əni qəmdə,

Hər biri özünə bir qatil oldu.

3. Her zaman, daima.

4. Ayak bağ, pranga.

5. Yol, usul, minval.

6. Peki.

7. Katliam.

*. Maksim Gorki.

Onlar dedilər ki: -əsəblərimiz
Daha dözə bilmir,⁸ gərilib sim tək.
Könüllü gəlmədik bu dünyaya biz,
Nə olar, dünyadan könüllü getsək?..

Onlar dedilər ki:-Bə'zən bir günü
İnsan neçə-neçə⁹ ömrə dəyişməz.
Daşıya-daşıya ağır yükünü,
Bu qoca dünyamız hara gedir bəs?

İnsana xidmətdə gördü Şveytser*
Bütün mə'nasını, dadını ömrün.
Gəzdi ölkələri, gəzdi birbəbir,¹⁰
Yaşadı, yaratdı başqalarıyçün...
Deyir insanlara Şveytser bu gün:
- Özünü düşünür, özünü hər kəs.
Bu qoca dünyamız hara gedir bəs?

Nələrə qadirmış insan hünəri!..
Səsiylə yanıqan təyyarələrin
Gurultusunda
Elə bil düşünür Sent-Ekzüperi:
- Ağıldan, əməldən geri qaldı səs
Bu qoca dünyamız hara gedir bəs?

8. Kallanamıyor, tahammül edemiyor.

9. Kaç kaç.

10. Birer birer.

Gözə görünməzdən ummadıq kömək,
İnsanın özüdür-dedik pənahı¹¹
Yerdə axtarmadıq biz Arşimed tək,
Fikrimizdə tapdıq istinadgahı.¹²

Ucaldıq göylərə, baş vurduq yerə,
Güldü üzümüze göyün qatları,
Mindik maşınlara¹³, təyyarələrə,
Verdik kolbasaya¹⁴ biz, qıratları...

Həmişə irəli!
Geri dönmədik.
Duyuq qəlbimizdə günün səsinə.
Ancaq...

düşünmədik,
heç düşünmədik

Qıratın, Bozatın faciəsini...
Nə olar... Bir baxaq keçmişə hərdən?¹⁵
Düşünək dünyanın dərini bir-bir
O qədim, möhtəşəm abidələrdən
Düşən kərpiclərin dərdi kimindir?

Nə qədər güclüsən ey qadir insan,
Özün bir yanasan, əzmin bir yana,

11. Sığınacağı yer, sığınağı.

12. Dayanılan yeri, istinadgahı, dayanağı.

13. Taksilərə, binek arabasına.

14. Sucuğa.

15. Bazan.

Nə qədər acızsən, əsir olursan

Özün öz əlinlə yaratdığına...

Nə qədər güclüsən,

öləcəyini

Bilsən də

işdədir yenə əllərin.

Nə qədər acızsən,

Qorxudur səni

Öz fikrin,

Öz hissin,

Öz əməllərin!

Gözlə görünməyən bir zərrəylə sən

Bu boyda dünyanı hədələyirsən.

Güclüsən, ən uzaq ulduzun belə

Sırrına, sözüünə vaqifəm-dedin..

Acızsən, ən yaxın dostunun hələ

Qəlbindən keçəni duya bilmədin.

Həm elə güclüsən, həm belə gücsüz.

Ağılda güclüsən, ürəkdə aciz.

GƏL, ANA TƏBİƏT

Yorulduq,

bir dayan,¹

maşını saxla!²

1. Dur

2. Durdur

Nə qədər yol gedək rezin³ "ayaqla"?

Səhərdən bu yerə səfərdəyik biz.

Maşın da adam tək yorulur, yəqin.⁴

Deyirəm, nə olar ayaqlarımız

Bir az da bu qara torpağa dəysin.

Təkərlər fırlanır.⁵

Yol gedirik biz,

Dikib uzaqlara gözlərimizi

Təkərlər fırlanır

haray-həşirsiz,⁶

Bu eldən o elə aparır bizi...

Ağappaq yollardan elə bil⁷ bu an

Mirvari⁸ taxıbdır dağlar boynuna.

Çıxmış q şəhərin dar qucağından

Ana təbiətin geniş qoynuna...

Görürsən , ürəyə söz dəyəndə də

Tutulur,

kövrəlir,

küsür hamıdan.⁹

Bə'zən adamlardan inciyəndə də

Dağlara, daşlara üz tutur insan.

3. Lastik.

4. Galiba.

5. Dönüyor.

6. Gürültüsüz.

7. Sanki.

8. İnci

9. Herkesten.

Söz də xəncər kimi işləyir cana
Qanı laxtaladır¹⁰ əzab, iztirab.
Şəhərin sözünə, suallarına
Ana təbiətdən umuruq cavab.

Güllərin şəbnəmi otların şəhi,¹¹
"Gəl məni duy!.."-deyə bizə göz dikir.
Dağların küləyi, bağların mehi,¹²
İncik ruhumuza bir sığal çəkir.¹³

Çalışır, vuruşur nə qədər insan
Adamlar içində yer tutmaq üçün

... Nərgizə baxıram,
Mənə kəm¹⁴ baxan
Nadürüst¹⁵ gözləri unutmaq üçün.
Haçalı¹⁶ dağlara baxıram,
mənə

Qıcanan dişləri unutmaq üçün.

Baxıram sıldırım, daş qayalara
Yolum üstünə
Atılan daşları unutmaq üçün

10. Pıhtılaşdırıyor.

11. Çiyi.

12. Meltemi.

13. Okşuyor.

14. Yan, kötü.

15. Kötü, fısıldakçı, hilekar.

16. Çatal.

Baxıram dağların dik vüqarına,
Əyilən başları unutmaq üçün.

Gəl ana təbiət, qovuşum sənə,
Sənin bir parçandır axı ilkimiz.
Nolar, əslimizə qayıdaq yenə,
Axı, bu torpaqla bir vəhdətlik biz.

Mayam da, südüm də, səndədir mənim,
Bu yorğun ruhumu gəl dindir mənim...
İlkimiz təmizdir təbiət qədər,
Əmdiyyə süd kimi safdır körpələr.

Güllərin şəbnəmi otların şəhi,
"Gəl məni duy!.."-deyə bizə göz dikir;
Dağların küləyi, bağların mehi
İncik ruhumuza bir sığal çəkir.

Keçidlər adlayıb dağlar aşdıqca
Böyüyür anbaan ürəklərimiz,
Ana təbiətə yaxınlaşdıqca
Dönüb özümüzə qayıdırıq biz.

Yəqin ki, oxuyur¹⁷ quşlar dərədə,
Eşidə bilmirik motor səşindən.
Laləli, nərgizli çəmənlərə də
Baxırıq maşının pəncərəşindən.

17. Ötmek.

Olsa da torpağa bu qədər yaxın

Hələ yol gedirik öz yerimizdə.

"Qutular" içində olur,

bir baxın,

Ana təbiətə səfərimiz də...

"Qutular" kiçiltdi ürəyimizi

Sıxdı bədəni də,

Sıxdı canı da...

Yağışdan ,yağmurdan qoruyub bizi,

Aldı əlimizdən bol havanı da...

Hərdən həkimlərin məsləhətilə¹⁸

Çıxırıq bulvara bir tələb kimi.

Uduşuq¹⁹ havanız biz gilə-gilə²⁰

Aptektən²¹ verilən sarı həb²² kimi.

Di düşək,

Qurtaraq benzin iyindən.²³

Nola bir yel əsib tufan qoparsın.

Dərək bu döşlərin gül-çiçəyindən

Validol iyini bizdən aparsın.

18. Təvsiyəsi ilə.

19. Yutuyoruz, ciğerlere çekiyoruz.

20. Tane tane, azar azar.

21. Eczaneden.

22. Həp.

23. Kokusundan.

Kiçik otaqlara çəkilib qış, yaz

Gəzdik dahlələrin söz bağlarını

...Dedik kitabları qapayıb bir az

Çevirək çöllərin varaqlarını...

Enişdə, yoxuşda əldən salıbdır²⁴

Bizi, bir-birinə calanan²⁵ yollar.

Elə bil dağları əsir alıbdır

Dağların belinə dolanan yollar.

Yolların önündə baş əyir dağlar,

Dağların qoynunda obalar yeni

Əyləşib gedirik...

İndi ayaqlar

Təkərlərə verib vəzifəsini.

Əyləşib gedirik göydə, yerdə biz,

Uzanıb üzürük gəmilərdə biz.

Fikrimiz öndədir həmişə bizdən.

Səyyahıq...

Xəyal ki, görünmür gözə.

Alıb hərəkəti bədənimizdən

Verdik beynimizə, ürəyimizə.

Beynimiz fikirdən heç azad olmur.

Fikirlər qoynunda yol gedirik biz.

Odur, bədənımız çox da yorulmur.

Yorulur, beynimiz, ürəklərimiz.

24. Takatten kesmiştir, yormuştur.

25. Eklenen.

Min arzu,
Min qayğı,
Hələ üstəlik
Dava təhlükəsi,
Atom hədəsi,
İnfarkt,²⁶ qan təzyiqi!..²⁷
İki xəstəlik-
Əsrin gərginliyi, əsrin zədəsi!

Düşürük maşından biz gülə-gülə,
Dəyir nəm torpağa ayaqlarımız.
Sükut layla²⁸ çalır çəmənə, çölə,
Sükut!..
Cingildəyir²⁹ qulaqlarımız.
Oxqay!³⁰
Havaya bax, necə təmizdir.
Burdan qaçaq düşər³¹ azar, bezar da,
Bakı canımızdır, ciyərimizdir,
Ancaq... Bu havaya həsrətlik orda...

Elə bil nur yağır havadan yerə,
Xoşbəxtlik gölündə üzür³² bu çöllər.
Deyirəm yəqinki, burda bir qətrə
Radyaktiv zəhərdən tapılmaz əsər

26. Enfarktüs, kriz.

27. Tansiyon.

28. Ninni.

29. Çınlayır.

30. Oh, məmnunluk, sevinç, heyecan duyğusu bildirir.

31. Uzaklaşır, gider.

32. Yüzüyor.

"Radyaktiv" sözündən gözüm qaraldı
Bu söz ağlımı da başımdan aldı.
Qopdu ürəyimdən bir yanıqlı səs:
Qrenlandiyada deyirəm görən³³
İtən³⁴ bombaları tapdıları bəs?

Sual hamımızı çaşdırdı³⁵ bir dəm,
Bu təmiz hava da zəhərə döndü.
Dönüb gözümüzə qaraldı aləm,
Laləli yamaclar oda büründü.

Elə bil³⁶ dəyişdi hamının rəngi,
Tutdu çöhrələri narın³⁷ bir kədər.
Hava çox gözəldir,

neyləyəsən ki,

Könül havamızı zəhərləyiblər...

EPİLOQ

Təzədlər!

Təzədlər artır ilbəl.¹

Zaman öz-özünü necə danır hey.

Gedirik....

Getdikcə qısalmır bu yol,

33. Acaba.

34. Kaybolan.

35. Şaşırttı.

36. Sanki.

37. İnce, hüzünlü.

1. Her yıl.

Çəkirik...

Çəkdikcə dərd uzanır hey...²

Bu qədər yazmışam, hələ azdır, az.

Ən böyük, ən dərin söz içimdədir.

Haqq-nahaq,

düz-əyri,

qəm-sevinc,

qış yaz

Mənim öz içimdə, öz içimdədir.

Mənim ürəyimdə baş-başa durur,

Qorxuyla cəsarət,

Şübhəylə inam.

Biri o birinə min cür tor³ qurur,

Onlar savaşırlar...

Mən harayçıyam!⁴

Cəsarət-vüqarım, əzmim, hünərim

Qorxu-mütiliyim,⁵ itaətimdir.

Özümə düşməndir öz fikirlərim,

Bunlar barışmasa... fəlakətimdir.

Cəsarət qorxunu üstələyəndə,⁶

Beş adam içində, deyirəm, mən də

Adamam...

2. Daima, hep.

3. Bin türlü tuzak.

4. Manevi destekçiyim.

5. İtaatkarlığım, müti.

6. Yenince, galip gelince.

Öz yolum, öz əməlim var,

Axı, niyə qorxum? Düz əməlim var.

Bunu öz-özümə söyləsəm də mən,

Qorxu baş qaldırıb sinəmdə hərdən⁷

Burulub sürünən bir ilan kimi

İzləyir hər yerdə cəsarətimi...

Bilmirəm, içimdə baş-başa duran,

Məni gah dindirən,⁸ gah da donduran

Bu müdhiş xəyallar,

Bu hallar nədir?

Cəsarət gələndə rahatlıq gedir..

Qorxu hökm edəndə...

kiçilirəm mən....

Vicdanım gizlənir xəcələtindən.

Bir də görürsən ki, oyanır vicdan,

Deyir: Heyatmıdır səni qorxudan?

Axı, neyləyirsən bu çürük ömrü?

Kişi kimi yaşa beş günlük ömrü.

Qorxuyla cəsarət durub döş-döşə

Təzə bir inamla girir döyüşə!

Neçə "mən" yaşayır tək bircə "məndə"

Öldürən də mənəm, axı ölən də.

Su da özümdədir, od da özümdə.

7. Baza.

8. Konuşturan.

Dost da özümdədir, yad da özümdə.
Rəhm də məndədir, zülm də məndə,
Hayat də məndədir, ölüm də məndə...

İnsanlar döyüşür biri-birilə,
İnsanlar döyüşür öz-özlərilə.
Yaman savaş gedir göydə, yerdə də.
Döyüşlər hər zaman girir bir dona.⁹
Utanmaz-utanmaz hər dövrdə də
Yaxırıq günahı vaxtın boynuna.

De kimdir yaradan bu fəsadları?
Savaşda yaranır ən böyük söz də.
Əsrin nə günahı?

Bu təzadları

Gəlin biz axtaraq öz içimizdə.
Əbədi savaşda həyat yüksəlir,
Bütün yüksəlişlər savaştan gəlir.
Bə'zən bir saatda, bir neçə gündə,
Daşıyır illərin yükünü insan.
Bə'zən özümüzü tapmaq üçün də,
Biz keçə bilirik varlığımızdan.
Sükunət...

Dayanır¹⁰ dilsiz məzarda

Qəbrin başdaşına ilişib zaman.

Vuruşa-vuruşa

9. Elbiseye, kılığa.

10. Duruyor.

bu vuruşlarda
Özünü axtarır həmişə insan...

- Məzarda tapırmı?
- Nə deyim sənə!
Başqa cür yaşamaq son təsəllimiz.
Axı, əslimizə dönürük yenə,
İlkimiz torpağa qarışanda biz...
1966 - 1967

AMERİKA GÖZƏLİ

(1973-cü il müsabiqəsində "Amerika
gözəli" adını almış Emma Naytın dilindən)

Yaman gileyliyəm öz taleyimdən,
Varlı ailədə doğulmadım mən.
Bu nə güzərandır?¹

Kimdədir günah?

Mənə öz bəxtim də üz göstərmədi.
Kaş gözəl olaydım

Onu da Allah

Bir yoxsul qızına qıyıb vermədi.

Mənim güvəndiyim yalnız səsimdi,
Müğənni olsaydım, bu da bəsimdi.²
Nəğməmi dinləyən dostlar, tanışlar
Hamısı deyir ki, gözəl səsim var.
Musiqi təhsilim yoxdu, neyləyim,
Sənəd³ istədilər hara getdimsə,

1. Yaşayış, hayat.

2. Yeterlidir, kifayət eder, razıyım.

3. Vesika, evrak.

Könlümdə dustaqdır eşqim, diləyim,
Könlümdən keçəni duymadı kimsə...
Səsim bəyənilədi....

Sübutçun⁴ yalnız

Sənəd istədilər...

Cansız bir kağız

Ən böyük dəlilmiş mənim səsimə,

Səsimin yerinə səslənəcəkmiş!...

Yalana, böhtana deyil,

Sən demə

Yalnız həqiqətə sübut gərəkmiş...

Sənədin yoxdursa danışma, kiri!⁵

Hünərin olsa da, onsuz heç nəsen.⁶

Sənədin vardırsa, buyur, gəl bəri,

Səsin olmasa da sən xanəndəsən.

Səsin olmasa da, mikrofon ki, var,

Olmayan səsinə səsə oxşadır.

Qərribə dünyadır... Nələr düzəlttik⁷

Ağ-ağ yalanları doğrultmaq üçün.

Amma həqiqətdən sübut istədik,

Sübutu olmadı,

Dandıq büsbütün...

Yalan, cazibəli yalan gözəldir,

4. *İsbət için.*

5. *Sus.*

6. *Hiçbir şeysin, hiçsin.*

7. *Yaptık.*

Olmayan şeyi də yalan düzəldir.

Olana sübutsuz⁸ inanmırıq biz,

Yalana uyuruq sübut-dəlilsiz.

Bu nə güzərandır, kimdədir günah?

Mənə öz bəxtim də üz göstərmədi.

Kaş⁹ gözəl olaydım...

Onu da Allah

Bir yoxsul qızına qıyıb vermədi...

Məndən çox gözəldir rəfiqəm¹⁰ Meri;

Uzun kirpikləri, iri gözləri.

Düz biçimli burnu, al dodaları,

Şahanə yerişi, düz ayaqları...

Həm də təmiz qızıdır, çox mərdanədir,

Bilməz giley nədir, ya qiybət nədir.

Haqlının haqqını haqsız verməz,

Heç zaman dilinə yalan gətirməz.

Meri hamı üçün əldən gedərdi,¹¹

Təsəlli verərdi hər zaman mənə.

O, mənim səsimə qibtə edərdi,

Mən isə Merinin gözəlliyinə.

Onun əsiridir bütün cavanlar,¹²

8. *İsbatsız.*

9. *Keşke.*

10. *Kız arkadaşım.*

11. *Uğraşır, didinir, kaygılanırdı.*

12. *Gençler.*

Sərvəti yoxsa da, gözəlliyi var.

Bəs mən?

Bəs mən niyə belə yarandım?

Nə sərvətim oldu, nə gözəlliyim.

Qonşumuz Rudolfun eşqinə¹³ yandım,

Məni bəyənmədi, yamanca sındım...¹⁴

Çirkin ki, deyiləm,

Həm də bədənəm

Deyirlər, ülgüyə¹⁵ bənzəyir mənim.

Qırx səkkiz ölçüyə necə tən gəlir¹⁶

Gen çiyin,¹⁷

Nazik bel,

Qabarıq sinə.¹⁸

Doğrusu, dərzilər məəttəl qalır,¹⁹

Mənim bədənəmin biçimliyinə.

Meri çox gözəldir, bilirəm mən də,

Amma bilmədiyim bir məsələ var:

Meriylə yan-yanə biz yol gedəndə

Nədənsə ondan çox mənə baxırlar.

Günah anamdadır,

Uşaq ikən mən

Deyərmiş: "balamın gözəlliyindən

13. Aşkına.

14. Moralim bozuldu, sükut-u hayale uğradım.

15. Ölçü.

16. Tam uyuyor, uyğun geliyor.

17. Omuz.

18. Dik göğüs.

19. Şaşıyor.

Kəsib taleyinə calasın xuda".²⁰

Sən bir alqışa bax! Alqışdır bu da?

Kəsdi, yaman kəsdi gözəlliyimdən,

Amma calamadı bəxtimə xuda.

Nə taleyim oldu, nə gözəlliyim,

Mən belə Allaha indi nə deyim?

Doğrusu, Rudolfu yaman sevirdim,

O idi hər arzum, o idi dərdim.

Hər yerdə izlərdi onu xəyalım,

Gecələr yuxuma girərdi zalım.

Rudolfun döşündə²¹ medalı vardı,

Cavanlar həsədlə ona baxardı.

Deyirlər, Vyetnam vuruşmasından

Qəhrəməni çıxıbdır bu cavan oğlan.

Gündə əlli dəfə, gündə on dəfə

Eyvani²² altından keçərdim onun.

Çevrilib baxmazdı o, mən tərəfə,

Qəlbinə girmədim zalım oğlunun.

Bizim qonşuluqda bir falçı vardı,

Qarımı²³ qızlara o, bəxt açardı.

Adicə maraqqün bir gün xəlvəti²⁴

20. Tanrı.

21. Göğsündə.

22. Balkon.

23. Kocamış, yaşı keçmiş.

24. Gizlice.

Gəldim falçıgilə... Qəlbin niyyəti
Gözdən oxunarmış...

O, baxan kimi
Üzümə söylədi məhəbbətimi.
Yalvarıb-yaxardım, "əlac et"-dedim,
Məni əldən salıb²⁵ məhəbbət-dedim,
Özün bir tədbir tök,²⁶ əlacım²⁷ nədir?
- Kişilərin ağı gözələrindədir,-
Deyib gülümsündü...
Dedim:-Haqlısan,
Gözəllik axtarır o gözəl oğlan.
Mən isə...
Sözümü kəsdi tez qarı.
Dönüb mənə baxdı altdan yuxarı,
Açdı müəmmalı, gizli pərdəni:
- Gözəl eləyəyəm,-dedi-mən səni.
- Gözəl olmayanı gözəl eyləmək?
Əgər bu mümkünsə, Allahsan demək.
- Belədir, ay qızım, mənə qulaq as,
İnsan eləyəni Allah bacarmaz.
Allah hər mətləbi²⁸ düz seçmək üçün
Ağı ağ yaratdı, qaranı qara.
Bu mütləq rəngləri dəyişmək üçün

25. Hastalatmış, takatini kesmiş, üzmüş

26. Çare bul, çaresini söyle

27. Çarem.

28. Arzuyu, dileği, isteği.

İnsanlar yaratdı cürbəcür²⁹ boya.
Allah göz yaratdı, insan da çeşmək,³⁰
Allah rəng yaratdı, insanlar boya.
Qara çeşmək ilə baxsan, de görək,
Ağmı görünəcək, qaramı dünya?

Allah haqq yolundan azan bəndəni
Qorumaq istədi şərdən³¹, fitnədən.
Atam yaman biddir,³² saydı kündəni,³³
Anam ondan biddir, kəsdi kündədən.

Dedim: -Kəsəsini³⁴ söylə, a falçı,
Gözəl görünməyin nədir əlacı?
Falçı pıçıldadı:³⁵-Boyalı çeşmək!
- Mənmi taxmalıyam?
- Xeyir, mən gərək
Yüz ölçüb bir biçəm burda hər şeyi.
Sənsə hər sözümə "bəli" de ancaq.
Mənim vəzifəmdir həmən çeşməyi
Sənə baxanların gözünə taxmaq.
- Bəs sonra?
- Sən mənim sözümə baxsan.³⁶
Bu il payızdaki³⁷ müsabiqədə

29. Çəşit çeşit.

30. Gözlük.

31. Kötürlük.

32. Uyanık.

33. Hamur topağı, topak.

34. Kısaca, kestirmeden.

35. Fısıldadı.

36. Lafımı dinlesen

37. Sonbahardaki.

Gözəllik tacını sən alacaqsan.

Mən qəhqəhə çəkib güldüm bu sözə.

O, ələ salırdı³⁸ mənə bəlkə də...

Falçı pıçıldadı: -Gül, doğru sözə

Gülüblər həmişə bizim ölkədə.

Mənə xoş gəlsə də danışmaları

Hansı doğru sözdən danışır qarı?

Gözəl olmayanı əsl gözəl tək

qələmə vermək³⁹

Doğru söz oldu?

Ancaq düz deyir ki, bizim ölkədə

Həmişə, hər yerdə yalan düz oldu...

- Mən də öz gücümü bilirəm, bu bir,

İkinci, dediyim yalan deyildir.

Sən bəxti üzdəsən, sən naxışlısan,

Gözəl olmasan da yapışıqlısan.⁴⁰

Qızım, bu mətləblər mənə çox aydın,⁴¹

Mən yaxşı bilirəm, nə dediyimi.

Elə eləyərəm, yapışıqlığın

Görünər gözlərə gözəllik kimi...

İnamla danışır, inamla qarı,

Ürəkdən gəlirdi pıçıltıları...

38. Dalgə keçiyordu.

39. Kabul etmək, göstərmək.

40. Sıcak kanlısın, cana yaxınsın, cazibelisın.

41. Çok iyi biliyorum

Düzünə qalırsa, ilk gənciliyimdən

Falçının gücünə bələd idim⁴² mən.

Gözümün önündə çox ərsizlərin,⁴³

Nişanlı seçməkdə hünərsizlərin

Dadına çatmışdı bizim bu qonşu.

İndi də inamla danışdı o.

Keçdi bir neçə gün söhbətimizdən,

Qarı ayağını üzmədi⁴⁴ bizdən.

Şəhərin ən gözəl bərbəri gəldi,

Biri getməmişdən o biri gəldi.

Üzümü, gözümü əlləşdirdilər,

Qıvrım tellərimə sığal verdilər.⁴⁵

Rəssam gətirdilər...

O cavan oğlan

Məni soyundurdu-tamam lüt-üryan⁴⁶

Ölçdü qıçlarımı,⁴⁷ ölçdü sinəmi,

Ölçdü uzunumu, ölçdü enimi,

Nəsə hesabladı... Təzədən⁴⁸ baxdı,

Belimə kətandan kəmər də taxdı.

Ertəsi görüşdüm qarğıldə mən

Mebəl⁴⁹ firmasının sahibkarıyla.⁵⁰

42. Tanımaq, bilmək.

43. Kocası olmayan kadın, bekar kadın.

44. İlgini kesmemək, ayağını çekmemək.

45. Düzgün bir hâlə getirmək, süslemek, belirli bir şəkül kazandırmaq.

46. Çırl çıplak.

47. Ayaklar.

48. Yeniden.

49. Mobilya.

50. Sahibi.

O, ayağa qalxıb öpdü əlimdən,
Baxdı, baxdı mənə xeyli zənd ilə.⁵¹

Mənsə tanıyırdım onu əlbəə.⁵²

Dedi:-Mən hardasa görmüşəm sizi.

Dedim:-Mən iş üçün neçə ay əvvəl

"Ziyarət" etmişdim idarənizi.

Qoca gülümsündü⁵³

Bu gülüşlə biz

Biri-birimizi tez başa düşdük.

Gizlincə danışdı nəzərlərimiz,

O köhnə mətləbdən dərhal ötürdük.⁵⁴

...Yanına getmişdim...

Çəşməyi altıdan

Baxıb ehtiramla ayağa durdu.⁵⁵

Dərdimi dedikcə o, məni an-an

Həris baxışlarla soyundururdu.⁵⁶

Onun ehtiraslı nəzərlərinə

İkrah eləsəm⁵⁷ də, dözürdüm⁵⁸ yenə.

Qurtardım⁵⁹ sözümü,

Qəhvə gətirdi,

O, mənə bir xeyli təsəlli verdi.

51. Dikkutle.

52. Dərhal.

53. Gülümsədi.

54. Uzaklaşdı, vaxt keçti.

55. Ayağa kalktı.

56. Soyuyordu.

57. İgrensem.

58. Tahammül ediyordum, katlanıyordum.

59. Bütürdüm.

Dedi:-İndi mənim yoxdu boş yerim.

İxtisara düşür⁶⁰ öz işçilərim.

Amma düzəldərəm⁶¹ bir iş, tez, ya gec,

Belə bir xanımın pulsuz⁶² qalması,

Yoxsul yaşaması rəvadır mı heç?

Deyib, o əlini cibinə atdı,

İki min dollarlıq bir çek çıxartdı,

Dedi:-Sən hələlik götür bu pulu,

Sıxma ürəyini, düzələr dalı!⁶³

Onun niyyətini tez başa düşdüm,

Pulu götürməyib ordan sivişdim.⁶⁴

Sonra eşitdim ki, Meri də bir gün

Qocanın⁶⁵ yanına gəlib iş üçün.

Əvvəlcə çox ciddi dindirmiş⁶⁶ onu,

Sonra məqsədinə keçmiş astaca.⁶⁷

Eyni həngaməni, eyni oyunu

Onun da başına gətirmiş qoca.

Özünü itirib Meri karıxmış,⁶⁸

Qocanın qəsdini başa düşüncə,

Üzünə tüpürüb qapıdan çıxmış.

Bu həmə qocadır, bu həmə qoca,

Təzədən düşmüşəm onun cənginə.⁶⁹

60. Azalıyor.

61. Bulurum.

62. Parasız.

63. Gerisi iyi olur.

64. Siviştim.

65. İhtiyarın.

66. Konuşturmuş.

67. Yavaşça.

68. Şaşırmış.

69. Pençesine.

Bəs indi neyləyim?

Yenə, mən yenə,

Asılıb qalımmı öz taleyimdən?

Yoxsa, taleyimə üsyan edim mən?

Qarıya dedim ki, bu nə kələkdir?⁷⁰

Axı, bu oyunlar kimə gərəkdir?

Sənin dediyin nə, elədiyən nə?

Qarı gülümsündü...

Dedi:-Mən sənə

Yalan deməmişəm, bu o, bu da sən,

Əgər bu kişinin tutsan əlindən,

O, səni çatdırar⁷¹ hər istəyinə.

Mən bir söz demirəm, fikirləş yenə.

Qoca kürsüsünü irəli çəkdi.

Dedi:-Acıqlanmaq⁷² nəyə gərəkdi?

Aramla,⁷³ sakitcə⁷⁴ deyək dost kimi

Əvvəl sən, sonra da mən öz şərtimi.

Dedim:-Nədir şərtin, bilək indidən?⁷⁵

Dedi:-Sənə şöhrət verəcəyəm mən.

Tələsmə,⁷⁶ sonadək sözümü dinlə,

Mənim gərəyimdirdi o şöhrət, o şan.

Aldığın şöhrəti öz xidmətinlə

70. Fırıldak, dalavere, tuzak.

71. Ulaştırır

72. Sinirlənmək, kızmak.

73. Yavaşça.

74. Sessizce, usuldan.

75. Şimdiden.

76. Acele etme.

Sən mənim firmama qayratacaqs an⁷⁷

Bu yerdə astaca dilləndi qarı:

- Hələ görməmişəm şöhrətdən qaçan.

Pulun açmadığı çox qapıları

Bizim zamanədə şöhrətdir açan.

- Şöhrət elə-belə⁷⁸ ad-san deyil ki...

Onun qarşısında kim əyilməmiş?

Şöhrətin açdığı qapını, bil ki,

Hələ heç bir qüvvə açə bilməmiş.

Gözəllik tacını sən alan kimi

Reklam olacaqsan mənim firmama.

Əgər qəbul etsən sən bu şərtimi

Onda ikimiz də çatırıq kama.⁷⁹

Xeyli fikirləşdim, xeyli düşündüm,

Gördüm, bundan özgə ayrı yolum yox

Ertəsi qocanın yanına döndüm,

O gündən hər işdə biz əlbir olduq.⁸⁰

O gündən qocayla əl-ələ verdik,

Getdik ən bahalı restoranlara.

Onunla çox gözəl günlər keçirdik,

Düşündüm, mən hara, bu günlər hara?

77. Geri çevireceksin, geri getireceksin.

78. Önemsiz, şöyle böyle.

79. Arzuyla ulaşırsız, isteğimize kavuşuruz.

80. El ele verdik.

Kafe-şantanlarda səhərə qədər
 Uzanan məclisin nəş'əsi vardı.
 Bahalı paltarlar, xoş əyləncələr
 Mənim gözlərimi qamaşdırırdı.
 Daddım hər ləzzəti...
 Yaşamaq şirin,
 Yorulmaq bilmirdim əyləncələrdən.
 Bir vaxt ayıldım ki, qoca fermerin⁸¹
 Artıq üç aydır ki, aşnasıyam⁸² mən.

Beş ay məşq elədi⁸³ rəssam mənimlə,
 Gah üzüm, gözümlə, gah bədənimlə.
 Nəhayət, başladı altıncı ayda
 Gərgin müsabiqə qızıl sarayda.
 Meri də burdaydı,
 Onu görüncə
 Doğrusu utandım xəcalətimdən.⁸⁴
 Özümü itirib⁸⁵ qısıldım küncə-⁸⁶
 Merinin yanında bir heç idim mən.

Ona gözəlliyi təbiət verib,
 Məni məşşatələr⁸⁷ gözəllişdirib
 Həqiqət önündə yaman həsdədim,⁸⁸

81. Çiftlik sahibinin

82. Metresiyim, dostuyum.

83. Üzerinde çalıştı.

84. Məkcubiyetimdən, utancımdan.

85. Kendimi kaybedip

86. Köşeyə.

87. Makyajçılar.

88. Səvrəldüm, kusurlarım ilə fərkəldim.

Gözlərdən yayınıb qaçmaq istədim.
 Başımın üstünü aldı⁸⁹ tez qarı,
 Yenə də başladı pıçıltıları:
 - Niyə titrəyirsən, qorxursan nədir?
 Ora bax, hamının gözü səndədir.
 Münsif⁹⁰ öz haqqını alıb dünəndən,
 Tac sənə olacaq, arxayın ol sən.
 - Necə?
 - Sən oyunu udmusan.⁹¹
 - Demək,
 Taxılıb gözlərə boyalı çeşmək!

Əldə firmaların al bayraqları,
 Münsifin önündən keçir gözəllər.
 Yanır gözəlliyin gur işıqları,
 Alır qiymətini bir-bir gözəllər.
 Növbə mənə çatır... mənim əlimdə
 Mebel firmasının yaşıl bayrağı,
 Keçirəm solandan başı aşağı.
 Mənim adamlarım mənə əl çalır,⁹²
 Saxta ucalıqdan insan alçalır.
 İkinci dövrədə, ikinci turda
 Qızlar gəlib keçir ağ penüarda.⁹³
 Lüt-üryan⁹⁴ bədənələr görünür aydın,

89. Başımın üzərini kesti, başımda bitti.

90. Seçici, jüri.

91. Kazanmışım.

92. Alkışlıyor

93. Gecelik içinde.

94. Çırl çıplak.

Görünür ən incə cizgiləriylə,
Qızlar yox,
Əslində yarışır bu gün
Firma sahibləri biri-biriylə.

Yarış sona çatdı, qızlar geyindi,
İntizar⁹⁵ anları başlanır indi.
Meri mənə baxıb işarır⁹⁶ bu an,
Oxudum mən onun baxışlarından:
"-Ay yazıq, sən bura niyə gəlmisən,
Məgər bizim qədər sən gözəlmisən?"
"-Yox, gözəl deyiləm, bilirəm bunu,
Dərmi çəkməliyəm ömrüm uzununu?
Onsuz da dünyada mən çox yanıbmışam,
İndi də ümidə arxalanmışam".
"-Ümid yox, gözəllik yarışır bu gün,
Biz səndən gözəlik, bilirsən özün".
"- Özünə güvənmə, məndəki tədbir
Bəlkə də üstündür gözəlliyindən.
Sənə verən Allah məndən kəsibdir,
Mənim hesabıma ucasan məndən,
Mənim hesabıma ikicə barmaq
Sən məndən ucasan, belədir, ancaq.
De, hardan olmusan sən gülməşəkər?⁹⁷
Sənə məndən kəsib caladı Allah.
Birinin boyundan bir barmaq kəsər,

95. Bekleyiş.

96. Gülmüşüyor.

97. Təhl, hoş.

Verər o birinə, belədi Allah!"
Baxışlar danışır,
Baxışlar dinir,⁹⁸
Məşvərət⁹⁹ qurtarır, hamı diksinir.
Münsif qərarını oxuyur...
Dayan!
Bitdi baxışların gizli davası.
Mən düzmü eşitdim?
Oldum bu gündən
Ölkənin gözəllik korolevası!¹⁰⁰

Nece?
İnanmırsan?
İnanmaq çətin?
Mən də düz bildiyim çox əməllərin
Riya olduğuna inanmamışdım,
İndi inandım.
Yalana inanıb, gerçəyi dandım.
Bunu anladınsa, demək sən haqsan.
Sənin öz haqqındır əbədi cənnət.

Gerçəyə inansan, aldanacaqsan,
Yalana inan ki, budur həqiqət!
Mənim bülbül kimi ötən səsim var.
Amma dandılar.
Yoxdu gözəlliyim, "Gözələm"-dedim;

98. Konuşuyor.

99. Danışma, konuşma.

100. Kraliçesi.

Mənim yalanıma tez inandılar,
Gözəl olmayanı, gözəl sandılar.

Gerçək iynələyən, yalan tumardır,¹⁰¹
Onun can alıcı qüdrəti vardır.
Düzün, həqiqətin dili çox acı,
O, sübut istəyir, dəlil istəyir,
Yalanın sübuta nə ehtiyacı,
Şirin bir dil ilə "Mən varam"-deyir.

O, yalnız özünü həqiqət sayır,
Amma gerçək kimi düz saplanmayıır.¹⁰²
Kəsə¹⁰³ bir yol ilə əyilib gəlir,
Gəlməyin təhrini¹⁰⁴ o, bilib gəlir.

Gizli qapıların odur açarı,
Həqiqət bizləyir,¹⁰⁵ yalan sığaldır.¹⁰⁶
Gerçəyin vurduğu çox yaraları
Yalan sığal çəkir, yalan sağaldır.

Gözəl adlandırdı məni rəyasət.¹⁰⁷
Qoy əsl gözəllər buna yanmasın.
Gözəl olmasam da məni, nəhayət,

101. Okşamadır.

102. Saplanmıyor.

103. Kestirme.

104. Yolu, yordamı, şekli.

105. Ucu sivri şey batırıyor, dürtüyor.

106. Okşama, okşayış, makyaj, süs.

107. Başkanlık heyeti, başkanlık kurulu riyaset.

Kimin haqqı var ki, gözəl sanmasın?

Yanın, yanın, siz ey məni dananlar,
Gözəllər önümdə bir şərməndədir.¹⁰⁸
Çox da ki, doğrudan gözəldir onlar,
Axı, gözəlliğin tacı məndədir.

3

Elə ki ad alıb şöhrət qazandım,
Özümdən ayrılıb özümü dandım.
Falçının quluna döndüm o gündən,
Azad günlərimə nöqtə qoyuldu.
Dəyişdi mənimçün hər şey kökündən,
Vaxtım da mənim yox, özgənin oldu.
Mənim əfsanəvi gözəlliymdən,
Həm də "kamalımdan" yazdı qəzətlər.
Dedilər, ən böyük yurdsevərəm mən,
Yurdu mu sevirəm öz canım qədər.

Təriflər yazıldı mənim şə'nimə
Oxuyub fərəhdən necə şişirdim.
Özüm də inanıb gözəlliymə,
Anbaan, günbəgün gözəlləşirdim.

Bə'zən inanmayıb şan-şöhrətimə,
Elə bilirdim¹⁰⁹ ki, yuxudayam mən.

Əslində gözəllik ləyaqətimə¹¹⁰

108. Utangaçtır, mahcupdur.

109. Zannediyorum.

110. Liyakatime, şanıma, şerefime.

Özümdən savayı¹¹¹ yoxdu şəkk¹¹² edən.

Mənəmmiş¹¹³ birinci gözəl ölkədə,
Yə'ni, bu xalqa da inanmayım mən?

Əsl gözələmmiş, dedim bəlkə də
Xəbərim yox imiş özmüm-özümdən.

Tutaq ki,¹¹⁴ özümü xudbinliyimdən¹¹⁵
Tanıtmaq istədim mən gözəl kimi,
Bəs bu camaata nə düşüb görən,
Niyə alqışlayır gözəlliyimi?

Tutaq ki, münsifi satın aldılar,
Bu boyda milləti aldatmaq olar?
Gördüyüm ehtiram, eşitdiyim "can",
Gəzdim şəhərləri mən əl üstündə.
Ölkənin ən varlı kübarlarından¹¹⁶
Məktublar alırdım, yüzü bir gündə.

Mənimlə bir gecə keçirmək üçün
Təklif edirdilər əlli min, yüz min...
Qoca fərəhindən aşır-daşırdı,
O da mənə görə məşhurlaşdı.

111. Başka.

112. Şüphe.

113. Benmişim.

114. Farzedelim ki.

115. Bencilliğimden, egoistliğimden, hodbinliğimden.

116. Aristokratlarımdan, asilzadelerinden.

Firmanın gəliri birə-on oldu,.

Həftəlik qazancı on milyon oldu.

Mebelin adı da dəyişdi dərhal,

Mənim adım ilə adlandırıldı.

Yanımda olurdu çox zaman qarı,

Məni çəkirdilər belədən-belə.

Ətir şüşələri,¹¹⁷ kirşan qabları¹¹⁸

Bəzəndi çıl-çılpaq¹¹⁹ şəkillərimlə.¹²⁰

Daddım bu dünyanın hər ne"mətindən

Mən pəri olmuşdum, dünya da cənnət.

Qəlbimlə dilimin arasında mən

Yaranmış uçrumda tapdım səadət.

Nitqlər söylədim,¹²¹ dinlədi aləm,

Sözümdə dəyişib qara ağ oldu.

Ağ evdə yazdılar,

Mənim vəzifəm

Hazır yazıları oxumaq oldu.

Dedim ki, həqiqət, düzlük bizdədir,

Ən böyük ədalət ölkəmizdədir.

Şəri¹²² şər içində xeyirə yozduq.¹²³

117. Koku şişeleri.

118. Makyaj malzemesi, pudra kutuları.

119. Çırl çıplak.

120. Fotoğraflarımla.

121. Konuşmalar yaptım, nutuklar attım

122. Kötülüğü.

123. Yorumladık.

Kol¹²⁴ dedik çiçəyə, sol dedik sağa.
"Xoşbəxtlik gölündə" o qədər üzdük,
Vaxt tapa bilmədik xoşbəxt olmağa.

Qoca bir gün məni şəhər merinin¹²⁵

Bağına gətirdi.

Cənnətmiş bu bağ.

Danışdıq, gülüşdük biz şirin-şirin,

İçdikcə içirdik,

Doymurduq ancaq.

Bir də ayıldım ki, qoca sivişmiş,¹²⁶

Bir mənəm, bir də mer...

Gecə də keçmiş.

Dedim:-Bəs o hanı? Bu nə deməkdir?

Dedi:-Çoxdan gedib, gəlməyəcəkdir.

Sənin bu gecəni bəxş etmiş mənə.

Mən layiq deyiləm bircə gecənə?

Dedim:- Sözüüm yoxdur, amma de görək

Mənim bir gecəmi neçəyə satdı?

Dedi:-Neyləyirsən?

Dedim:-Mən gərək

Biləm qiymətimi..

Bəs zarafatdı?¹²⁷

Mənim bir gecəmə yüz min verən var.

Bəs sən nə vermisən?

124. Ot, kaba ot.

125. Belediye başkanının.

126. Sivişmiş, gümüş.

127. Şakamıdır.

Dilləndi kaftar.¹²⁸

- Mən pul verməmişəm, düzünü bilsən,

Aldım bu gecəni bir imzaya mən.

Dedim:-Aydın oldu, bircə ricam var:

Vərdiyin imzanı geriye qaytar.¹²⁹

Qalxdım getmək üçün...

Birdən üç oğlan

Girdi içəriyə arxa qapıdan.

4

Həyatın dibindən yuxarı qalxdım,¹³⁰

Dolaşdım alilər cərgəsində¹³¹ mən.

Cibimi doldurub, könlümü yıxdım,

Alçaldım ucalıq zirvəsində mən.

Məndən gözəlləri gözəl olmadı,

Ölkədə birinci gözəl mən oldum.

Onlar düz yol getdi.

Yol ucalmadı,¹³²

Mən əyri yol getdim, yüksələn oldum.

Qocanın yanına gəldim ertəsi,¹³³

Gördüm ki, qarı da sağ böyründəndir.

128. Moruk.

129. Geri al, vazgeç.

130. Çıktım, yükseldim.

131. Sırasında.

132. Yükselmedi

133. Ertesi gün.

Dedim son sözümü...

Qarının səsi

Dəldi qulağımı,-

Dedi:- Dayan bir,

Ay nankor, naşükür,¹³⁴ nə tez qudurdu?

Səni yedirdənin üzünə durdu.¹³⁵

Adam da bilməmiş xeyir-şərinə

Bəs nə tez unuddu ac günlərini?

Deyəsən rahatsan, isinib¹³⁶ yerin,

Kim adam sayırdı, axı, kim səni?

Axı, adama da yoxdu bənzərin,

Gözəllər gözəli elədim səni.

Bildirki¹³⁷ sərcəyə öyrətmə cib-cib,¹³⁸

Aldığın pulları nə tez əritdin?

Dedim:- Zahirimi gözəlləşdirib,

Sən mənim qəlbimi eybəcər¹³⁹ etdin.

Dedi:- Öz bəxtinə təpik¹⁴⁰ atma gəl,

Ötən¹⁴¹ günlərini sən unutma gəl.

İşarib¹⁴² dilləndi qoca bu yerdə,

134. Kıymət bilməyən, nankör.

135. Karşı geldin, nankörlük ettin.

136. Isınıp.

137. Geçən yılki, bildirki.

138. Cik cik, cıvıltı (ses taklidi), akıl.

139. Acayib, kötü.

140. Tekme.

141. Geçən, keçip giden.

142. Gülümseyip, gülüp.

Dedi:- Adın-sanın gəzir dillərdə.

Meri gözəl idi yüz dəfə səndən,,

Gözəllik tacını aldıq əlindən.

Firma borca düşdü, işdən qovuldu,

Getdi,

Restorana oxuyan¹⁴³ oldu.

- Necə? Meri hara, oxumaq hara?

Vallah, məəttələm¹⁴⁴ bu oyunlara.

Axı, səsi yoxdur... oxuya bilməz.

O, mənim səsimə afərin deyər,

Mənə küsənərdi...¹⁴⁵

Dedi:- Söylə bəs,

Sənin gözəlliyin var idi məgər?

Susdum, danışmadım,

O düz deyirdi.

Onun sözü ilə əməli birdi.

Xəcalət çəkmirdi əməllərindən,

Açıqca deyirdi:- Qazanmaq üçün

Dünyada heç nədən çəkinmirəm mən.

Mən isə deyirəm, həm varım olsun,

Həm də ki, ismətim,¹⁴⁶ ilqarım¹⁴⁷ olsun.

Mən bir həqiqəti bilmədim hələ:

Yalan olan yerdə düz dilə gəlməz.

Eyni tərəzidə saxta şöhrətlə

143. Şarkıcı.

144. Şaşkınlım, hayret içindəyim.

145. Küser gibi olurdu.

146. Şərəfim, həsiyyətim, namusum, ismətim.

147. Ahdım, verilən sözüm.

Həqiqət, ədalət çəkilə bilməz.

...Heç demə yarışda məğlub olalı

Merinin büsbütün dəyişmiş halı.

Bir ay üzü üstə o, xəstə yatmış,

Haqqını tapmayıb matəmə batmış.

Axırda anlamış:- Belədir zaman,

Ən böyük haqsızdır haqqı axtaran,¹⁴⁸

Görmüş ki, gözündə qalır muradı,

Görmüş ki, dərdinə ayrı əlac¹⁴⁹ yox

Quru bir şərəfi, təmiz bir adı

Çəkib daşımağa bir ehtiyac yox.

Şərəf də, namus da bir yükür ona.

Geymiş şərəfini ayaqlarına,

Bir multmilyonçunun yanına gəlmiş.

Dərdini söyləmiş,

İşlər düzəlmiş...

Milyonçu söyləmiş:- Bildir arzunu,

Mərmərin üstündə bitirəm onu.

Meri söyləmiş ki, Emma, o alçaq

Gözəl müğənniydi, olmadı ancaq.

Ondan dəfələrlə gözəl idim mən,

Gözəllik tacını aldı əlimdən.

Səsim olmasa da, xanəndə olmaq

Mənim bu dünyada arzumdur ancaq.

148. Arayan.

149. Çare.

Milyonçu söyləmiş:- Sən xanəndəsən,

Pul ilə suyu da yandıraram mən.

Bununçun nə ona, nə buna minnət.

Pulun öz səsi var,

Sinədən gələn,

Boğazda qaynayan səsə nə hacət?

5

Nəhayət, özümdən yaman usandım.

Dedim:- Daha bəsdir, yorulmuşam mən!

Şöhrət zirvəsində hər şeyi qandım,¹⁵⁰

Dedilər:- Alarq tacı əlindən.

Dedim:- Gözəllik də paltar¹⁵¹ deyil ki,

Geri alasınız... O ki, məndədir.

- Gözəllik, çirkinlik, -dedilər- bil ki,

Hakimi, mütləqin öz əlindədir.

Anladım, şöhrətin acı minnəti;

Adamın başına nə gətirmiş.

Demə,¹⁵² mükafatı, adı, şöhrəti

Hökumət adama rüsvət verərmiş.

Qaranı ağ kimi dürtürlər¹⁵³ gözə,

Tərif də, təltif də hiylədir bu gün.

Şöhrəti verirlər ləyaqətsizə-

150. Anladım.

151. Elbise.

152. Demək ki.

153. Sokuşturuyorlar

Onu ləyaqətli göstərmək üçün.

Mən özüm-özümdən qaçdığım zaman
Bir gün bizə gəldi medalı¹⁵⁴ oğlan.
Məni təriflədi, məndən yox imiş,
Sən demə, "sevirmiş" o, məni çoxdan.

Razıdır özündən, həm də zamandan,
Tək bircə rənglidir onunçun həyat.
Bu boyda bədəndə bu gözəl oğlan
Sərçə ürəyilə yaşayır rahat.

Dövşündə medalı, adı qəhrəman,
Mənim gözlərimdə necə kiçildi.
Əsrin çəkiciylə yaxşı nallanan
Qəhrəman oğlana yazığım gəldi.

Görürəm nadandır... Bundan beşbetər,
Bir şeyə yanırım: Bəs mərdlik hanı?
Mən belə bilmirdim,

Görün nə qədər

Alçalda bilərmiş zaman insanı.

Uyub şöhrətimə, uyub küyümə,¹⁵⁵
Xoşbəxt olduğumu o sanır yəqin.
Mənim də onuntək düşündüyümə,

154. *Madalyalı.*
155. *Ses, ses seda.*

Nadan olduğuma inanır yəqin.
Gör necə dəyişdi mənimçün zaman,

İmkanım arzumla bu gün tən oldu.¹⁵⁶
Dünən göz ucuyla mənə baxmayan
Bu gün ayağıma döşənən¹⁵⁷ oldu.

Daşınır, ağzında dolaşmır sözü,
O öz yalanına inanır özü.
Bilmir, ürəyimdən gəlib keçəni,
İnamla deyir ki: -Sevirəm səni.

Aldatmaq istəyir görün, kim kimi?
O bilir yalan nə həqiqət nədir.
Həqiqət-yalanın həqiqət kimi
Cür'ətlə, inamla deyilməsidir.

- Ay oğlan, bu qazanc əvəzsiz¹⁵⁸ deyil,
Nəyin əvəzidir bu cah-cəlalın?¹⁵⁹
Şərəfin, namusun bahasıdır bil,
Mənim tacım ilə sənin medalın.

6

Bir axşam səhnədə gördüm Merini:
Oynada-oynada o, əllərini
Ürəklə, inamla nəgmə deyirdi.
Oxuya-oxuya gülümsəyirdi.

156. *Yakın, dost.*
157. *Ayaklarıma kapanır*
158. *Karşılıksız.*
159. *İhtışam, debdebe.*

İnamla oxuyur...

Görün bu anda

Meri inamına necə sığınmış.

Əyriylə doğrunun çarpışmasında

Çətini özünü aldatmağınmış.

Əvvəlcə özüne hakim kəsilsən,

Özgə gözündə də sən uca dağsan.

Əvvəlcə özünü aldada bilsən,

Sonra sən hamını aldacaqsan.

Kormudur gündüzə gecə deyənlər?

Bunun niyəsini gec anladım mən.

Bildim, öz ağılla düşünməyənlər

Çoxdur öz ağılla fikirləşəndən.¹⁶⁰

Mikrofon ucaldan saxta səslərə

Aldanan camaat necə əl çalır.¹⁶¹

Eyni bir mahnını,¹⁶² o neçə kərə

Oxuyur,

"Səsinə" özü mat qalır.¹⁶³

Necə də saxtayıq...

Meri də, mən də.

Bunu o dansa da, mən necə danım?

160. Düşünəndən

161. Alkışlıyor.

162. Şarkıyı.

163. Hayret ediyor, şaşıyıyor.

Məni gözəl etdi, onu xanəndə

Onun mikrofonu, mənim kirşanım.¹⁶⁴

Əsl gözəl idi Meri onsuz da.

Xanəndə mən idim mikrofonsuz da.

Yaman dolaşdırıb zəmanə bizi,

Mən bu dolaşığa məəttəl oldum.

Gör necə dəyişdik yerlərimizi;

O, xanəndə oldu,

Mən gözəl oldum.

Demə, boşalmazmış dərd göz yaşıyla.

Demə, qəhqəh çəkib¹⁶⁵ o, gülməliymiş.

Yəqin ki, məsafə çəki daşıyla,¹⁶⁶

Ağırlıq çərəkə¹⁶⁷ ölçülməliymiş!

Yolunu düz gedən yolu azanmış,¹⁶⁸

Əsl nizamsızlıq özü nizammış.

Anladım bu böyük gerçəyi mən də,

Bu gerçək-hər şeyə düzgün dəyərmiş.

Heç demə, ayaqlar başa keçəndə¹⁶⁹

Ayaq düşünərmiş, baş yerişirmiş!

Meriyə dedim ki, gəl bir iş görək,

164. Pudram.

165. Kakkaha atp.

166. Terazi taşı.

167. Çeyrekle.

168. Yolunu şaşıran mış.

169. Geçince

Əvvəl adımızı biz dəyişdirək.

Sən ol Emma Nayt, mən olum Meri.

Aldadaq aldanmış düşüncələri.

Bu əyri yol ilə tutaq doğru yol,

Qayıdaq gerçəyə-özümüzə biz.

Mən çalib-oxuyum, sən də gözəl ol,

Yaşayaq bir saat boyasız, rəngsiz.

Meri razılaşdı.

Qalxdım səhnəyə-

"Tanınmış xanəndə Meriyəm"-deyə.

Dedim:- Ay camaat, bayaq oxuyan

Ölkənin gözəli-Emma Nayt idi.

Siz bu zarafata¹⁷⁰ uydunuz yaman,¹⁷¹

Dinləyin xanəndə Merini indi.

Atdım mikrofonu bir kənara mən,

Şaqraq qaynatmalar¹⁷² axdı şinəmdən.

Dikildi heyətlə səhnəyə gözlər,

Merinin səsinə bu vaxta qədər

Kimsə görməmişdi bu nəfəsləri,

Salonu titrətdi alqış səsləri.

Nəğmənin sonunda bir nalə çəkdim,

170. Şakaya.

171. Kötü, müthiş.

172. Şarkıcıların gırtlaktan çıkardıkları kısa aralıklı tırek ses.

Yapışb qolundan səhnəyə çəkdim

Bir anda Merini....

Dedim:- Emma Nayt-

Ölkənin gözəli! Bir baxın buna

Şəkkiniz varmıdır bu gözəlliyin

Bütün gözəllərə tac olduğuna?

Yenidən gurladı alqış səsləri.

Bu sonsuz alqışlar həqiqətiydi.

Amma o Emmaydı, mən isə Meri,

Alqışlar ilk dəfə hədəfə dəydi.

Biz elə bildik ki, yeni doğulduq,¹⁷³

Biz bircə saatlıq özümüz olduq.

Bir anda birləşdi dil ilə ürək.

Təkcə adlarımız dəyiş-düyüşdü.¹⁷⁴

Adları dəyişdik

Yalanla gerçək

Hər biri özünün yerinə düşdü.

Qara qara oldu,

Ağ da ağ oldu.

Amma cəmiyyətdə nizam pozuldu.

Həqiqət axtarsan, yalandan yapış,

Azadlıq axtarsan, əsarəti gör.

173. Doğduk, dünyaya geldik.

174. Deyiş tokuştu.

Yaxşılıq axtarsan, yamandan¹⁷⁵ yapış,
Səadət axtarsan, fəlakəti gör.

Sən bu həqiqəti unutma bir an:
Haqqı axtarmağın yolu budur tək:
Adları dəyişsən, haqqın adından,
Alar öz yerini yalanla gerçək.

Fəvral-mart, 1982.

MƏRZİYƏ

PROLOQ

Sən doğuldun qeyrətindən
Cür'ətindən,

Mərziyəcan.

Aldım sənin soragını¹

Ölümündən

Çox sonra mən,

Mərziyəcan.

Sən vuruşdun əlindəki silahla yox,

Qəlbindəki inamınla, imanınla.

Həkk elədin² öz adını

sən tarixə öz qanınla.

Min il keçsə qalacaqsan

İyirmi yeddi yaşında sən,

Tarixin yaddaşında³ sən.

Tələbəlik illərində

175. *Kötüden, fenadan.*

1. *Haberini.*

2. *Kazıdın, geçirdin, yazdın.*

3. *Hafızanda.*

Sən sinifdən sinifə yox,
Addımladın axtarışdan-axtarışa.⁴

Bir tapıntı⁵ yazılıbdır

Alındakı hər qırıqsa.

Niyə tapdın?

Beynindəki sualların cavabını.

Bu dünyada sənin sevinc

qismətini kor eyləyən

Bir ömürlük əzabını.

Sən gənc idin,

Neyləyirdin bu dərdləri, bu qəmləri?

Niyə gəlib səni tapdı

Bu dünyanın sitəmləri?

Düz⁶ demədim.

Onlar deyil,

Sən onları tapan oldun.

Beynindəki sualların

Arxasınca çapan⁷ oldun.

Kimi gəlir, bu dünyada

Bu dünyanı unutmağa.

Kimi gəlir, dünyaya yox,

Öz qəlbinə züü tutmağa.⁸

Kimi gəlir, bu dünyanın

Nəş'əsini yaşamağa,

4. *Araştırmadan araştırmaya.*

5. *Buluntu.*

6. *Doğru.*

7. *Koşturan.*

8. *Eşlik etmeğe.*

Kimi gəlir, bu dünyanın
 Dərdlərini daşımağa
 Kimi gəlir, bu dünyadan
 Umduğunu götürməyə,
 Kimi gəlir, bu dünyaya
 Öz odundan nur verməyə.
 Kimi gəlir, bu dünyada
 onlara da daş atmağa.
 Kimi gəlir, bu dünyada
 olmayanı yaratmağa.
 Haqq istədin,
 Dedin niyə, adı varın özü yoxdur?
 Dedin niyə bu dünyanın
 Əyrisi var, düzü yoxdur?

I. FƏSİL

- Haqq hardadır?
 Bu sualın cavabını
 Tarix boyu aradılar.
 Duyğuları çözdülər,¹
 Fikirləri daradılar.
 O kitaba, bu kitaba baş vurdular.
 Xəyalların, arzuların qanadında
 Nağılları² uydurdular.
 Nağıl dedi:
 - Haqq axtaran,
 Geyib dəmir çarıqları,
 Gərək düşə, Ağ babanın ağ yoluna

1. Çözdülər, dağıttılar.

2. Masalları.

Həqiqəti tilsimləyib,
 Tullayıblar³ dağ dalına.
 Öz ağlına,
 öz gücünə,
 qüdrətinə,
 söz gücünə
 güvənənlər
 yola çıxsın.
 Ümidlə qol-qola çıxsın!..

Ayaqlarda dəmir çarığ, əldə çomaq,
 Ər babalar,
 Nər babalar yola çıxdı,
 o dağ-bu dağ,
 soraq-soraq..⁴
 Az getilər, üz getdilər,
 Dərə-təpə düz getdilər.
 Min bulaqdan su içdilər.
 Dağ aşdılar düz keçdilər.
 Bu dünyanın sirlərini
 Oxudular varaq-varaq.
 Ayaqlarda dəmir çarığ,
 əldə çomaq!
 Bu dünyanı dolaşdılar
 qarış-qarış.
 Nəsillərdən nəsillərə

3. Fırlatmışlar.

4. Haber alarak, arayarak.

Davam etdi bu axtarış.

Ata bezdi,

döndü geri.

Oğul geydi,

nəvə⁵ geydi,

Ataların, babaların

çıxartdığı çarıqları.

Çox gəzdilər, çox getdilər.

Bu yollarda

Neçə-neçə çomaqları dəyişdirib,

Çarıqları əritdilər.

Həqiqəti "Öz gözümle gördüm"-deyən

heç olmadı.

Haqq ağladı ürəklərdə,

Dünyadasa tapılmadı.⁶

Səhənd⁷ dedi: -Həqiqətdir

Çarıqların, çomaqların

Dağ yolunda əriməsi.

Ayaqların qabarıdır,

ürəklərin nisgilidir⁸

Nağıllara aldanmağın cəriməsi.⁹

...Qızım, sən də bu gerçəyi bilən gündən

Həqiqəti nağıllarda axtarmadın,

5. Torun.

6. Bulunmadı.

7. Güney Azərbaycan'lı şair Bulut Karaçorlu Səhənd.

8. Ukdesidir, kasretidir.

9. Cəzası, kəşşılığı.

Umdun ancaq el gücündən,
sel gücündən.

Dedin: -Mənə qulaq asın¹⁰

Ey həqiqət qurbanları;

Həqiqətdir,

zülm əliylə

Məzlumların axıdılan al qanları.

Həqiqətdir

həqiqətin müc¹¹ olması.

Həqiqətdir

dərimizin soyulması

Həqiqətdir

ağ yalanın haqq adından
danışması.

Həqiqətdir

haqq bağırın ürəklərin
ağ yalanla barışması.

Həqiqətdir

həqiqətlə yalanların
Bir-birinə qarışması.

Həqiqətdir

tonqallarda¹² yanmağımız.

Həqiqətdir

ölüm hökmü qabağında¹³
həqiqəti danmağımız.

"Həqiqət var" yalanına-

10. Dinleyin.

11. Çevresiz, ilaqsız.

12. Böyük atəşlərdə.

13. Önündə.

bu niyakar nağıllara
 ömrümüzü satan olduq.
 Xəyalların xumarında¹⁴
 yatan olduq.
 Ayaqlarda dəmir çarığ,
 əldə çomaq
 Siz bunumu gəzirdiniz
 Bu dünyanı qarış-qarış
 dolaşaraq?
 Aradınız, axtardınız
 Yalan sizə dayaq oldu.
 Atalardan oğullara,
 Babalardan nəvələrə
 Qalan yalnız çarığ oldu,
 çomaq oldu,
 Biz də geydik o çarığı.
 Əgər uysaq nağıllara,
 Balamız¹⁵ da geyəcəkdir.
 "Dağ dalında həqiqət var"-
 deyəcəkdir.
 Babalardan miras qalan bu yalanı
 Həqiqətin əvəzinə¹⁶
 yeyəcəkdir,
 yeyəcəkdir.
 Gəlin indi biz uymayaq nağıllara,

14. Mestliğinə, Humarlığında

15. Yavrumuz.

16. Yerine, karşılığında.

Biz güvənək sərt əllərə, tunc qollara.
 Bu əllərlə, bu qollarla
 Olmayanı yaradaq biz.
 Budur bizim bu dünyada
 Ən müəqəddəs vəzifəmiz!

O, "Xatirat dəftəri" nə köçürürdü çoxdan
 bəri
 qəlbindəki ağrıları,
 Beynindəki fikirləri:

MƏRZİYƏNİN

"XATIRAT" DƏFTƏRİ"ndən

12 fərvərdin, 1348-ci il, şəmsi
 (Miladi-1969-cu il, 22 mart).

Düşünürəm,
 demək varam.
 Haqqımı da, borcumu da anlayıram.
 Düşünürəm,
 Mən özümü dərk edirəm.²
 Düşünürəm,
 Mən qanıram,³
 Mən görürəm,
 Eşidirəm.
 Düşünürəm...

1. Hatıra.

2. Anlıyorum, idrak ediyorum.

3. Anlıyorum.

Demək artıq qul deyiləm.
 Düşüncədə yetişmişəm,
 kâl⁴ deyiləm.
 Düşünürəm... Fikirlərim qanadımdır.
 Mən uçuram,
 ehkamların o tayına!⁵
 Bu yerişlə çatammazsan⁶
 hey çağıran,⁷
 haqq bağırın,
 Sərhədləri yaran, qıran
 harayıma!⁸
 Haqsızlığın başı üstə mən yumruğam,
 Mən hədəyəm.⁹
 Hər gün təzə cəbhədəyəm.
 Bir yaxşı bax sən özünə,
 söylə nədən?
 Mütləqiyyət, sən qocasan, sən köhnəsən!
 Köhnə, çürük bayatını
 Hər gün ötən
 bir boşboğaz,
 bir gəvəzə!
 Sözüm yeni, dinim təzə!
 Düz 2500 ildir
 Yol gəlirsən;

4. Ham.

5. Tarafa, yakaya.

6. Ulaşamazsın, varamazsın.

7. Haykıran, bağırın, sesleyen

8. İmdadıma, imdat isteyen sesime, yardımuma.

9. Tehdidim.

amma yenə
 yerindəsen,
 Yerindəsen!
 Ehkamların¹⁰ özünə zidd¹¹
 bir dindəsen!
 Zülm edirsən.
 Haqsızların silahıdır
 Zülüm! Ölüm!
 Mən zülümə sığışmaram!
 Bir ölümlə qorxudunuz¹² yetər məni!
 Bir həyata sığışmadım¹³
 yüz ölümə sığışmaram!

 Elə ki, Üsküdə müəllim oldu,
 Bu yandan boşalıb, o yandan doldu.
 Arzusu, ümidi çəkildi dara,
 Ümid zirvəsindən baxdı hər şeyə,
 Məktəbdə dərs verib balacalara,¹⁴
 Həyat dərsi alır kənddən Mərziyə.
 Könlündə qışqıran¹⁵ dəli bir səsə
 O, qulaq kəsildi,
 Yaşadı yalqız.¹⁶
 Əlifba öyrətdi,
 əvəzində¹⁷

10. Hükümlerin.

11. Zü, aykırı.

12. Korkuttunuz.

13. Sığmadım

14. Küçüklərə.

15. Haykıran.

16. Yalnız, tənha.

17. Karşılığında ise.

Həyatı öyrəndi həyatdan bu qız.
23 ordibehişt, 1348 şəmsi (1969)

Ümidim, diləyim əlimdə bayraq,
Mən onu qaldırdım özümdən uca.
Ümidlə yaşadım bu ömrü ancaq
Mö'cüzə gözlədim ömrüm boyunca.
Xəyalımda gülən ümidlərimi
Daddım arzumdakı azadlıq kimi.

Gəlmir mö'cüzə də,
Gülmür dilək də.
Ümidi həyata calaq¹⁸ eylədik,
Məsləki qorxuda, sözü ürəkdə,
Cür'əti dözümdə dustaq¹⁹ eylədik.

Nə ilə ölçdülər zülmün həddini?
Bilmirəm, bu dünya bizi nə bilmiş?
Bu həyat, dözümlün ən son həddini
Bilməyə sınaqmış,²⁰ həyat deyilmiş!

Ümidin başını buludlar alıb,
Boran tüğyan edər, yarpaq titrəşər.
Ümidin saplağı²¹ yaman²² incəlib,
Amandı,²³ toxunma, qırılib düşər.

Ağrısı, acısı boşalsın deyə
Köçürür dərini şe'rə Mərziyə.
Başından keçəni bir-bəbir yazır.
Gah xatirə yazır, gah şe'r yazır.

Ümidi mühitin qaranlığında
Söndümü, özünü o, bir heç sanır.
Arzusu ümidə qahmar²⁴ çıxanda
Qəlbində inamdan çıraqlar yanır.

Hazır olmalıyıq biz qurbanlara,
Yalnız istək ilə kar aşmaz²⁵ deyir.
Xeyrini, şərini anlayanlara
Taleyi gözləmək²⁶ yaraşmaz -deyir.

Zamanın odunda fikri qarsalır,²⁷
Qəlbi qanad taxır əsrin səsinə.
Bu günün gözüylə baxıb dərs alır
Dünənki Firdovsi "Şahnamə"sindən.
Görür ki, dəyişən adlardır ancaq
Qavə o Qavədir, Zöhhak-o Zöhhak.

8 xordad, 1348 şəmsi (1969, 21 may)

Hər bir əfsanədə bir həqiqət var,

24. Arka, yardımçı.

25. İşə yaramaz.

26. Beklemek.

27. Yüzeysel yanıyır.

18. Ek, ilave.

19. Tutsak, həpis.

20. Deneme, tecrübe.

21. Sap.

22. Çok kötü, müthiş.

23. Ne olur.

Ən böyük məktəbdir onlar bizimçün.

Zöhhakın çiyində²⁸ bitən ilanlar²⁹

Yeyir cavanların beynini hər gün.

Bu, bir əfsanədir,

Yoxsa, həqiqət?

Bəzəyi əfsanə,

Özəyi³⁰ ibrət!

Zöhhak ilanının qidası nədən

İnsan beyni imiş?

Düşündünmü sən?

Zülm yaxşı bilir, zülmkar kimi

Ağıldır, beyindir onun qənimini.³¹

Tarixdən mə'lumdur, bu ki, hər kəsə,

Həmişə izləmiş yalan doğrunu,

Zülm beyinləri yeyə bilməsə,

Beyinlər, ağıllar yeyəcək onu.

Bunu bildiyindən zülm hər zaman

Qorxub həqiqətdən, bir də ağıldan.

Ağıldır anlayan,

Ağıldır görən

Boylar dalında yaşınan³² zülmü.

Azadlıq adına bir məmələkdən

Başqa məmləkətə daşınan zülmü.

28. Zöhhak'ın omuzunda: Zöhhak, Fars mifologiyasında omuzlarından çıxan yılanlara hər gün iki gəncin beynini yedirirmiş. Demirci Kave çıxardığı isyanla O'nun hakimiyyətinə son vermişdir.

29. Yılanlar.

30. Öz, asıl.

31. Düşmanı.

32. Göz yaşı ilə.

Əgər qorxmasaydı zülm ağıldan,

Öncə beyinləri yeməzdi zalım.

Yalanla qorxunun izdivacından

Törəyib,

zatından³³ mələzdi zalım.

Dünyaya mənim sorğu-sualım da tükənməz,

Min il yaşasam, cəngi-cidalım³⁴ da tükənməz.

Eşqim, diləyim düşsə də zindana o susmaz,

Eşqim, diləyim, dərdü-mələlim də tükənməz.

Xislətdə³⁵ dözüüm,³⁶ ruhda təvəkkül nə qədər var,

Məzlum baş əyər zülmə və zalım da tükənməz.

Zülmünlə qolum bağlı, əlim bağlı, dilim lal

Azadlığım eşqimdə, xəyalımda tükənməz.

II. FƏSİL

Telefonlar səsləndi:- Axı kimdir Mərziyə?

Cavab gəldi Təbrizdən:

- Üskü qəsəbəsində müəllimdir Mərziyə.

- Kimdir ona dil verən?

Sükut...

33. Neslindən, soy olaraq, kök olaraq.

34. Kavgam, mücadelem.

35. Hasletə, yarahlıqta, fitratla.

36. Tahammül.

Cavab gəlmədi.

Məgər bilmədilərmə

Ancaq öz ürəyidir hər bir kəsə dil verən

Tapındığı gerçəyin nəğməsinə dönəcək

gerçəyə könül verən.

Yox! Bunu bilmədilər...

Öz yoluyla yeriyən ən böyük həqiqətə

"Yoldan azıb"-dedilər...

Niyə belə olmalı?

Axı, niyə həqiqət yalana yozulmalı?¹

Niyə haqqın taxtına nahaqqı mindirdilər,

Yalanlara həqiqət vəsiqəsi verdilər?

İdi bir zaman gəlib:

sual vermək yasaqdır.

Bu "niyələr" nahaqdır.²

Yalan həqiqət olub dünyanın yaddaşında.³

Özülü⁴ yalan olan cəmiyyətin başında

Bomba kimi səslənir hər "nə üçün", hər

"niyə"

Üskü qəsəbəsində müəllimdir Mərziyə.

Bəs o, Üsküdən əvvəl hardaydı?

- Bilmirsiniz?

Sizdən soruşuruq biz.

- O, Sipahidaneşdə⁵ oxuyurdu bir zaman.

Onun çıxışlarından⁶

Alovlandı ölkədə tələbə tə'tilləri,⁷

Unuda bilməzsınız, axı, siz o illəri.

...Görən nəymiş Savakı⁸ belə qəzəbləndirən?

Şahın tulalarını⁹ cin atına mindirən?¹⁰

Bu çəlimsiz, bu zəif, üzdən ağır¹¹ qızçıgöz,

Qeyrəti çəkisindən¹² yüz qat ağır qızçıgöz

Hədələrə, qorxuya niyə təslim olmadı?

Onun iradəsi də niyə sındırılmadı?¹³

- Zindandan çıxan kimi tamam¹⁴ unutduq onu,

Dəyişdirdi Üsküdə mübarizə¹⁵ yolunu,

Nə imiş təzə yolu?

Çox düşündü Mərziyə.

Müəllimlik!

Yolundan yoxsa döndü Mərziyə?

Azərbaycan elində

Elin balalarına el dilini danaraq,

"Zəbani-madəri"ni¹⁶ ögrətməli!

Dərdə bax!

Yaşamadı dərd kimi

O, qəlbində bu dərdi,

O, dərdi dilləndirib əlacına çevirdi.

6. Herhangi bir topluluk huzurunda yaptığı konuşmadan

7. Öğrenci grevleri.

8. Şah zamanında İran Gizli istihbarat Teşkilatı.

9. Eniklerini, köpeklerini.

10. Çok sinirlendiren.

11. Mazlum görünüşlü.

12. Ağırılığından.

13. Kırılmadı.

14. Tamamen, hep.

15. Mücadele.

16. Ana Dili (Farsça karşılığı.)

1. Yorumlansın

2. Haksızdır, boşunadır.

3. Hafızasında.

4. Temeli, dayanağı.

5. Askerliğini herhangi bir meslekte icra edenlerin okuduğu okul.

Vətən balalarına

Doğma ana dilində şe'r əzbərlədərdi:

"Ala-bula¹⁷ boz keçi,

Ay qoşa buynuz¹⁸ keçi,

Yalqız gəzib dolanma,¹⁹

Dağa, daşa dırmanma.

Bir qurd çıxsa qarşına,

Sən nə edərsən ona?"

Şe'ri burda saxlayıb, bir də təkrar edərdi

sonuncu misraları.

Uşaqların qəlbində

Naxışlanıb durardı "qurdun" ayrı çaları:²⁰

Bir qurd çıxsa qarşına

Sən nə edərsən ona?

Burda şe'ri qırdı

Başqa cür qurtardı:

"Var gücümü toplaram,

Buynuzumu o qurdun

Sinəsinə saplaram".

Sonuncu misraları bir də təkrar edərdi.

Uşaqlara beləcə casarət öyrədərdi.

O, çox gözəl bilir ki,

Qorxu bizə nə verər, qorxu bizdən nə alar,

Qorxu adlı o iblis doğar kölə balalar.

17. Alacalı.

18. Çift boynuzlu.

19. Dolaşma.

20. Aynı olan şeyin benzerlerinin her biri var yanı.

Kölə balalar isə müt'iliyi²¹ balalar.²²

Bir xalq üçün səfalət,

Ya aclıq, ya fəlakət

Bir elə zillət deyil.

Amma millət qul olsa,

Ayaqlara çul²³ olsa.

Fikircə yoxsul olsa,

O, hələ millət deyil.

Millətin millətliyi yaşar ləyaqətində-

Eşqində, qeyrətində,

Şərəfində, adında,

Bir də... azadlığında.

Axı o, öz xalqını kölə deyil, qul deyil,

Azad görmək istəyir.

Xalqın kürəyndəki²⁴ köləlik damğasını

O götürmək istəyir.

Ən adicə²⁵ haqqıdır azadlıq hər millətin,

Birinci övladıdır ləyaqət-hürriyyətin.

Əsir xalqın dünyada nə yeri var, nə səsi.

Əsir qalxın yerinə qanan²⁶ da özgəsidir,

Görən də özgəsidir, danışan²⁷ da özgəsi!

Xalqın azadlığıdır-

Xalqların cərgəsində²⁸ mö'təbər vəsiqəsi!

21. İtaati.

22. Yavrular, doğurur.

23. Çul, eskimiş kilim vs.

24. Sırtındaki, omuzundaki.

25. Normal, tabii.

26. Anlayan.

27. Konuşan.

28. Sırasında.

Bir xalqın ki, yerinə düşünürlər, qanırlar,
O xalqı nə sanırlar?

Hanı, hanı bəs onun özünün ləyaqəti?

Millət saymaq olarmı əsir olan milləti?

Hanı, hanı bəs onun öz kamalı,²⁹ öz dili?

Kim seçdi yad³⁰ milləti başqasının vəkili?

Bu fikirlər içində ovxalanır³¹ Mərziyə.

Qandığıyçın³² alışıb yanır, yanır Mərziyə.

Vətən məhəbbətini

O, çevirib özünün yaratdığı bir dinə,

Yanğısını köçürür uşaqların qəlbinə.

Meydan oxuyuram bütün dinlərə,

Ancaq öz qayəmdə bir dinçiyəm mən.

Xam torpaq misallı saf beyinlərə

İndi toxum səpən əkinçiyəm³³ mən.

Əminəm səpdiyim hər bir toxumdan

Meyvəli ağaclar boy atacaqdır.³⁴

Rüzgarlar önündə kişitək³⁵ duran

Keçilməz meşələr³⁶ yaranacaqdır.

Özüm olmasam da

ağaclar kimi,

Sonsuz arzularım bitəcək mənim.

29. *Kemal, olgunluk.*

30. *Yabancı.*

31. *Kırılıp parçalanıyor, eziliyor.*

32. *İdrak ettiği için.*

33. *Köylüyüm, ziraatle uğraşan biriyim.*

34. *Yükselecektir, büyüyecektir*

35. *Erkek gibi, er gibi.*

36. *Orman.*

O günə yetişən nəğmələrimi

Saldığım meşələr ötecək mənim.

Bir gün müdir çağırdı yanına Mərziyəni,

Dedi: -Bu nə deməkdir? Anlamıram mən səni.

- Nə olub?

- Nə olacaq... Budur valideynlər³⁷

Səndən şikayət yazıb yuxarıya...

Deyirlər:

Özbaşınalıq³⁸ edirsən.

Hərdən³⁹ ana dilində şe'r əzbərlədirsən.

- Deyin görək, ay müdir,

Mənim tədris etdiyim fənnin⁴⁰ adı bəs nədir?

"Zəbani-madəri"mi? Bu sözləri indi biz

Fars dilindən çevirsək,

olar "Ana dilimiz".

Mən də şagirlərimin öz doğmaca elində

Şe'r əzbərlətmişəm onlara öz dilində...

Budur mənim günahım?

Söylə, hansı ölkədə,

Xalqın öz ana dili ona yasaq edilmiş?

Yurddaş deyilsən deyə, yurddan qaçaq edilmiş.

Bəs sən necə? De görək,

Bu Vətənin oğlutağ

Necə dözə bilirsən⁴¹ dilimizdən asılan

37. *Ebeveynler, anne babalar.*

38. *Başına buyruk hareket.*

39. *Bazan.*

40. *Dersin, konunun.*

41. *Dayanabilsin, tahammül edebilsin.*

bu qılıfı,⁴² kilidə,
 Sürgün etmək olarmı bir ölkədən dili də?
 Müdirin üz-gözünü od qarsıtdı⁴³ elə bil
 Bu qızın sözlərindən.
 Dedi:- Bala, bir düşün dediyini dərindən.
 Sən hələ bilməmişən deyəsən öz yerini.
 Kim bizə haqq verib ki, dilimizə çevirək
 "Zəbani-madəri"ni?
 Atma öz əllərinlə gəl, özünü oda sən.
 Bu boş düşüncələrlə vermə bizi bada⁴⁴ sən.
 - Bəs⁴⁵ öz ana dilini bilməsinmi uşaqlar?
 - Axı ana dilinin kimə nə faydası var?
 - Qeyrətin⁴⁶ də kimsəyə
 Faydası yoxdur-deyə
 Qeyrətsizmi olaq biz?
 Axı, qeyrətimizdir bizim ana dilimiz.
 - Yox, sənə aydın deyil,⁴⁷ hələ sən in etdiyin.
 Bir də... ana dilində şe'r əzbərlətdiyin
 Həmin o şagirdlərin ataları deyilmi
 Səndən şikayət yazan?
 Bəli, valideynlər
 İstəmir ki...
 - Bəllidir... Oğurlanmış⁴⁸ beyinlər

42. Kilidə.
 43. Yüzeysel yaktı.
 44. Yok etme, məhv etmə.
 45. Peki, ya.
 46. Gayretin, namusun.
 47. Sənin üçün karanlıqdır, bilməyirsən.
 48. Çalınmış.

Hardan bilə,⁴⁹ nə bilə öz xeyrini, şərini⁵⁰
 - Düşün dediklərini!
 Deyə bayaqdan⁵¹ bəri bir kənarda əsnəyən,
 Susub kəlmə kəsməyən⁵²
 Kişi⁵³ qalxdı ayağa.
 Dedi:- Sən kimsən, nə sən
 Bu millətə xeyrini, şərini göstərəsən?
 Mən çox gözəl bilirəm, xeyrim nədir, şərim nə!
 Ata kimi qanıram,
 Balam möhtac deyildir bu gün ana dilinə.
 Sabah gərək olarsa, o dili də öyrənər.
 - Buqələmunсан məgər?
 - Başdan-başa nağıldır, əfsanədir
 sözlərin.
 Bunlar bu gün dünyadan, vaxtdan
 xəbərsizlərin
 Nəhəngə⁵⁴ hürməsidir.⁵⁵
 - Sənin dediklərinə... azman, nəhəng olanın
 Qorxusundan özünü balaca⁵⁶ görməsidir.
 ...Mübahisə⁵⁷ uzandı...
 Həməni kişi heç demə
 Savakın adamıymış, sonra bildi Mərziyə.

49. Nərdən bilsin.
 50. İyiliğini kötülüğünü, mənfəətini.
 51. Demindən.
 52. Konuşmayan.
 53. Erkek, adam.
 54. Büyüğe, kocamana, ulaşılmaza.
 55. Ürüməsidir, həvəlamasıdır.
 56. Küçücük, kiçik.
 57. Tartışma, münaqəşə.

Ertəsi Mərziyə işdən qovuldu.

Müdür əməlinə peşiman oldu.

Gəldi o biri gün

Mərziyəgilə

Bir az vicdanını ovutmaq⁵⁸ üçün.

Dedi: - Məramın

Mənə bəllidir.

Vətən balasına ana dilini

Sevdirmək səninçün bir təsəllidir.

Amma neyləyəsən bu da yasaqdır.

Bir də ki... əslində kəsilməmiş başın

Saçına ağlamaq mənə nahaqdır.⁵⁹

- Onda neyləməli? Susub oturmaq?

- Bizim əlimizdən bu gələr ancaq.

Filin nə vecinə,⁶⁰ ayağı altda

Onlarla, yüzlərlə ölən qarışqa.⁶¹

Atılıb-düşməkdən⁶² axı nə fayda,

Neyləyə bilər ki, filə qarışqa?

Şahın Savakı var əjdaha⁶³ təkin,⁶⁴

Ona diş batmaz,⁶⁵ axı, heç kəsin.

- Biz bu bayatını⁶⁶ vallah, çox ötdük,⁶⁷

58. Ayutmaq, sakitləşdirmək.

59. Haksızlıqdır, boşunadır.

60. Umurundamı.

61. Karınca.

62. Bağırır çağırırmaktan.

63. Ejderha.

64. Gibi.

65. Diş keçirəmez.

66. Ağrı, ağrı.

67. Söyledik.

Alıb çiynimizə onu böyütdük.

Onun qüdrəti də bəllidir bizə,

Biz sənin fikrincə, yə'ni heç nəyik?

O, böyük görünür gözlərimizə,

Çünki biz hələlik diz üstündəyik.⁶⁸

Kiçildik, biz ona "böyük" dedikcə,

Yetər bu səcdələr, bu dizçökmələr.

Biz onun önündə iməklədikcə,

Əzdi başımızı nallı çəkmələr.⁶⁹

Duraq ayaq üstə,⁷⁰

Axı, ərik⁷¹ biz,

Qalxsaq, o kiçilər, böyüyərək biz,

- Sən mənə tanıtma gəl bu milləti,

Onun zatındadır⁷² öz ətaləti.⁷³

Sən onun yolunda candan keçərsən,

Bu mərdlik, bu qeyrət heç ona çatmaz.

Sən onun yolunda odda bişərsən,

"Uf"-deyib o, sənə əl də uzatmaz.

Belə bir xalq üçün indi sən niyə...

... Müdirin sözünü kəsdi Mərziyə.

68. Diz çökmüş haldə.

69. Demili çizmələr.

70. Ayağa kalkalım.

71. Er, yığı.

72. Yaradılışındadır, fətrətindədir.

73. Ətaləti, tembelliği.

"XATIRAT DƏFTƏRİ"ndən

14 mehr, 1350, şəmsi (1971,21 sentyabr)

Mən "çal"¹-dedim,

"Ucal"-dedim,

Mən "vur"-dedim,

"Qaldır" -dedim,

Söz -hücumdur, söz-həmlədir,

Bircə kəlmə bir cümlədir.

Sən dildəki qüdrətə bax.

Cür'ətə bax!

Bir cümləni bir kəlməyə sığışdırın

Kəlmədəki barıtə bax!

Yüz illərin ələyində arıdılmış

arıta² bax!

Dədələrim

Bu sözlərin alovunu geyinibdir.

Ürəkləri

Bu sözlərin vurğusula dönüyübdür.

Qalxan taxıb "Oalx" səsinə,

Vuruşubdur "Vur" səsinə,

Axı niyə dəyişdirək

Bizim Qorqud Atamızın

Yaratdığı kəlmələri.

Başqasının gəlməsinə?³

Niyə mənim anam "mədər",

Niyə atam "pədar" olsun?

1. Vur, darbe indir.

2. Temize, safa.

3. Yabancı keliməye.

Özgəsinin tapdağında⁴ hədər olsun?

Niyə yadın bəhməzinə "bal" deməli?

Öz aşımə "yal" deməli?

Niyə mənim ana dilim

Gəlmə dilin qabağında

titim-titim titrəməli?

Niyə doğmam yad olmalı,

Öz sözlərim öz dilimdən qovulmalı?

Heç gördünmü torağayı⁵

Qarğa kimi "qa-qa" deyər?

Sərçə kimi cükküldəyər?

Sözlərin də millət kimi

Öz əzəli sifəti var.

Hər kəlmənin öz cöhrə⁶, fitrəti⁷ var.

Dəyişəndə yad sözünə

öz sözünü, öz ləhcəni,

Sifətini dəyişirsən

Tanıyıram onda səni.

Anlamıram fitrətin nə, sifətin nə?

Göyşəyəndə⁸ sən özgenin sözlərini,

Sifət taxdın sifətinə...

Sən tüpürdün öz babanın ocağına.

Anan səni bu ocağa övlad doğub.,

Sənsə girdin özgəsinin qucağına.

4. Ayakları altında.

5. Çavuşkuşu, tarla kuşu.

6. Cəvheri, özəl.

7. Fırət, yaraqlıq.

8. Çiğneyince, gevşeyince.

Hər ulusun

Ən qiymətli sərvətidir ana dili.

Övladları yer yüzünə səpələnsə,⁹

Pərən-pərən düşənlərin¹⁰

Vəhdətidir ana dili.

Bu dünyanın

Hansı uzaq bucağında səslənərsə,

O bucağı mənim üçün

əzizlədən ana dilim!

Qütbəti də Vətən edən ana dilim!

Sözlərinin nəgməsində

Ruhumuzu cingildədən¹¹ ana dilim!

Məni ana Vətənimin

Bütün oğul-qızlarıyla

qohum¹² edən ana dilim!

Sən gözlərə görünməyən

Bir telsən ki,

Yol açmışan keçmişimdən gələcəyə.

Ana yurdun öz ruhunu

Keçirirsən-

Bu nəsildən o nəsile,

Bu ürəkdən o ürəyə.

Öz dərdimi, sevincimi

Dodağımda çağladanım,

Məni ana vətənimə,

9. Dağılırsa, saçılırsa.

10. Darmadağın olanlar.

11. Çınlatan.

12. Hısım, akraba.

Bu günümü

Sabahıma, dünənimə

bağladanım.

Ey səsimə səs verənim,

Sən ey mənim varlığımı

Yer üzünə göstərənəm.

Ey şərəfim, ey bayrağım,

Ey "Anamın kitabı"nda adı qalan

Doğma ikən ögəy¹³ olan

sinə dağım.

Xətəinin¹⁴ qılıncında,

Füzulinin qəzəlində

Bülövlənin¹⁵ ovxarlanan¹⁶ söz kəsərim,¹⁷

Dağlarımdan

Damcı-damcı¹⁸ sızıb gələn öz əsərim.

Ey bu günü dilim-dilim

Parçalanan ana dilim.

Sinəsində od qalanan ana dilim.

Qapıların arxasında

Boynubükük qalan dilim,

Var ikən yox olan dilim.

Ayaqlarda kilim, dilim,

Savaşlarda bir qəhrəman,

Barişlarda həlim¹⁹ dilim!

13. Üvey.

14. Şah İsmail Hatayi (Safəvi Türk Hükümdarı)

15. Bileşən, birləşən.

16. Kan oluğu yapılan, açılan

17. Güzel, anlamlı, müdrik sözüm, etkili sözüm.

18. Damla damla.

19. Mülayim, yumuşaq.

Yadın fitvasıyla, öz gülləməizlə²⁰
Özgənin dilinə ov²¹ olan dilim.
Möhürlü hüquqlu idarələrdən
Daxmalar²² küncünə²³ qovulan dilim.

Ali təbəqələr səni dandılar,
Sən bir ümman ikən dayaz²⁴ sandılar.
Özgənin dilində xoruzlandılar,
Sən ey öz sacında qovrulan dilim.

Xətai taxtında sən fərman oldun.
Dillərə hökm edən qəhrəməni oldun,
Bəs niyə sən bu gün pərişan oldun,
Babək qılıncından od alan dilim?!

Tarixin yolunu keçdin uğurlu,²⁵
Sənə batamıd²⁶ bir qoluzorlu²⁷
Dünəni möhtəşəm, sabahı nurlu,
İndisi tapdanıb²⁸ ovulan dilim.
Analı-atalı, a yetim dilim!
Şərəfim, şöhrətim, qeyrətim, dilim.

20. Kurşunumuzla.

21. Av.

22. İnlər, kulübələr.

23. Köşəsinə.

24. Sığ.

25. Başarılı.

26. Birşey yapamadı, sataşamadı.

27. Zərba, işğalçı.

28. Çiğnənmiş, ayaklar altına alınmış.

III FƏSİL

Yığıldı başına dostları bir gün
Namazi, Səncəri, Novruzi, Həsən.
Bir gün doğulacaq səhərlər üçün
Nəqşələr qurdular¹ gecə sübhəcən...²

On iki nəfərlik gizli dərnəyin
O gecə qoyuldu ilk təməl daşı,
Ürəklərdə gülən bir gələcəyin
Uğrunda başlandı haqqın savaşı.

Mərziyə dedi ki, bu qara, bu ağ,
Gəlin biz hər şeyi başdan başlayaq.
Hələ qapalıdır bu xalqın gözü
Hələ seçə bilmir əyridən düzü.³

Bir yandan məscidin təvəkkül səsi,-
Şükür fəlsəfəsi,
"Döz" səfsəfəsi.⁴
O biri yandan da mütləqiyyətin
Qorxusu canında yaşar millətin.

Hələ azadlığı hiss edir bu xalq
Şirin arzu kimi, xoş niyyət kimi.
Hələ azadlığı dərk etmir⁵ ancaq
Bir ehtiyac kimi, zərurət kimi.

1. Planlar yaptılar.

2. Sabahı kadar.

3. Doğruyu.

4. Səfsatəsi.

5. Anlamıyor.

Elə danışırıq... bəs əməl⁶ hamı?
Sözlər ürəkdəki dağı əritməz.
Zərurət bilməsə azadlığını,
Xalq onun yolunda ölümə getməz.

Budur ilk borcumuz, ilk vəzifəmiz:
Demişəm, qardaşlar, deyirəm yenə,
Xalqın nəzərində azadlığı biz
Qaldıraq zərurət səviyyəsinə.

- Doğrudur.
- Doğrudur.

Səslər ucaldı.

Sözlərdən əmələ bir körpü saldı.⁷
Zülmə haqqın naminə biz beh⁸ verilmişlərdənlik,
Haqqa can vermək üçün dünyaya gəlmişlərdənlik.
Biz əsarət məktəbində imtahadan çıxmışıq,
Ömr üçün azadlığı bir qayə bilmişlərdənlik.
Zərbələr yetməzmi? Dur, onsuz da kökdən

düşmərik,

Biz çalınmaqçın müdam⁹ simtək gərilməşlərdənlik.
Haqqa qurban getmişəm, yoxdur ölüm, bəsdür zülüm.
Biz ölümdən ömr alıb, haqdan dirilmişlərdənlik.

6. İş, hərəkət, eylem.

7. Yaptı.

8. Pey.

9. Daima, devamlı.

IV FƏSİL

Çerik hərəkəti¹⁰ başlanan zaman
Şahın bağirtisi qopdu saraydan:
"Şübhəli adamlar damlansın¹¹ gərək".
Calandı dalbadal fərman fərmana.
Bu zaman peşəkar¹² inqilabçıtək
Qəsdən Mərziyə də gəldi Tehrana.
Yazdı "Dalğa"sını,* dalğalar dindi,
Dedi təvəkkülü, şükrü danmalı.¹³
Vaxt bizi gözləmir, məqamdır indi
Yetər daldalanmaq,¹⁴
Dalğalanmalı!
Hər iki tərəfdə səngər¹⁵ düzəldi,
Dalğa dalğa ilə üz-üzə gəldi.
Mərziyə, ölkəyə vəlvələ saldın.
Keçirdin ömrünü fırtınalardan.
Bu gücü, qüdrəti sən hardan aldın?
Bu cılız vücutda bu atəş hardan?
Vətən qeyrətini daşdığından,
Yaşamaq səninçün çox çətin¹⁶ oldu.
Gərdək əvəzinə¹⁷ qaranlıq zindan
Sənin evin oldu, qismətin oldu.

10. Gerilla hərəkatı.

11. Həpsə atılsın, tutsak edilsin.

12. Profesiyeonel.

13. inkar etməli.

14. Saklanmaq, başkasının gölgəsinə sığınmaq.

15. Siper.

16. Zor, müşkül.

*. Mərziyə'nin şürinin adı.

17. Yerine.

Bir öpüş görməyən dodaqlarında
Dərdi dilə gəldi Azərbaycanın.
Manikür yerinə dırnaqlarında
Ahişdi öz qanın, yandı öz qanın.

Körpə əvəzinə o şümşad¹⁸ qollar,
O şırmayı¹⁹ əllər tufəng götürdü.
Səngər yoldaşların-igid oğullar,
Səni qız görmədi, bir əsgər gördü.

Xaqın iztirabı, dərdi, yarası,
Sənin ürəyində şişdi, dağ oldu.
Gözünün sürməsi barıt qarası,
Üzünün kirşanı²⁰ toz-torpaq oldu.

Qandal²¹ da vurdular biləklərinə,
Yox imiş qolbağın,²² ya bilərziyin?
Medalyon yerinə, mərcan yerinə
Güllələr gülləndi döşündə sənin.

18. Şümşad, şımsır.

19. Sedef.

20. Pudrayı.

21. Pranga, kelepçe.

22. Bileziğin

Bu güllə tarixin tərkindən²³ gələn
Zülmün qəhqəhəsi deyil, bəs nədir?
Dünən Səttarxanın,²⁴ Xiyabaninin²⁵
Köksündən²⁶ keçən də həmin güllədir.

Beləcə²⁷ güllələr keçirir sapa²⁸
Zamandan zamana qəhrəmanları.
Yenidən göyərüb²⁹ atılır oda
Vətən qurbanları, haqq qurbanları.

Anamız torpağı biz zaman-zaman
Qızıl qanımızla suvaran olduq.
Arzu göyərtdi torpağımızdan,
Qırıla-qırıla³⁰ yenə doğulduq.
Yenə də gözləyir bizi ölüm, qan.
Demə ki, son məqsəd bizdən uzaqdır.
Tökülən qanların qızartısından
Vətənin dan yeri qizaracaqdır.

Bir kəs ki,³¹ onun qibləsi yalnız Vətən oldu,
Alçaqda itib, min uca yerdən bitən oldu.

23. Dibiindən, en alt kəhndən.

24. Güney Azərbaycan'da 1905-1911 illəri arasında davam edən Meşrutiyet ha-
reketinin öndəri olan bir Türk yigidi.

25. Güney Azərbaycan'da 1920 yılında Azadistan Devleti'ni kuran bir Türk öndəri.

26. Göğsünden.

27. Böylece.

28. İpliğe.

29. Yeşerip.

30. Kallıamlara uğraya uğraya.

31. Şahıs, insan, adam.

Qəlbindəki qeyrət damarından asılanlar
Hər dövrdə el naminə qurban gedən oldu

Min-min silahın atəşi yetməzdi qəzəbdən,
Bir qəlbin odu zülm evini tərpedən³² oldu.

Tarix boyu al qırmızı qan içdi bu torpaq,
Otlarda, ağaclarda yaşıllıq nədən oldu.

BAĞIŞLAYIN, SƏHV¹ OLUB!

(poema-pamflet)²

Bir ölkənin başında beş-on nəfər³ əzazil,⁴

Onlar üçün nə qanun,

nə məhkəmə,

nə dəlil.

Qanun, sübut, şəriət yalnız avamlar üçün-

Biçarə⁵ xamlar⁶ üçün.

Məhkəməsiz, sübutsuz Səlim e'dam edildi.

Görən, hökm sahibi məmləkəti nə bildi?

Bu milləti nə sandı?

Ona bu hökmü verən əzabkeş⁷ millətdindən

Nə qorxdı, nə utandı...

Niyə utanmalıydı?

32. Sarstı.

1. Yanlış.

2. Mizahi tenki.

3. Şahis.

4. İnsafsız, zalim.

5. Zavallı.

6. Ham, cahil, tecrübesiz kimsələr.

7. İşkenceci, azap veren.

Səlimlər, Haqverdilər

Ön qapıdan girdilər,

Köhnə mütləqiyyəti məmləkətdən sürdülər.

Amma arxa qapıdan

Köhnəsindən yüz dəfə qəddar mütləqiyyəti

Ölkəyə gətirdilər,

Ona hökm verdilər,

Bir бүтə⁸ döndərdilər.

Başdan aşdı dərdləri,

Dedilər:-Köks ötürmə!⁹

Gözü oldu onların,

Dedilər:- Görmə, görmə!

Gözü oldu onların,

Dedilər:- Görmə, görmə!

Dili oldu onların,

Dedilər:-Dinmə, dinmə!¹⁰

Ağlı oldu onların,

Dedilər:-Çox düşünmə!

Bu hansı zamanədir?

Zamanın bu çağında

E'damın səbəbini bilməyən, haqq verməyən
millətin qabağında¹¹

Səlim dara çəkildi.

Bəs, həqiqət, ədalət görən¹² hara¹³ çəkildi?

Hamı susdu, dinmədi,

8. Puta.

9. İç çekme.

10. Konuşma.

11. Önünde.

12. Acaba.

13. Nereye.

Yalnız kəsdi havada
Çarpazlanan ah ahı.
Bir soruşan olmadı "nədir onun günahı?"
Sorğu-sual nə gərək, axı mütləq hakimə
Sual vermək yasaqdır.
Nə məcəllə,

nə qanun?
Hər hökmüdə o, haqdır!
Bununçun da susdular,
Bu zülmü haqq bildilər.

Xeyr, qorxu dillənib araçılıq¹⁴ elədi,
Zülm ilə barışdılar,
haqsız əyildilər.

Quldarlıq¹⁵ yada düşdü:¹⁶
Kölələr gecə-gündüz tər töküb işləyərdi,
Bir doyumluq çörəyə¹⁷ min yol "şükür"-
deyərdi.

Çagdaş kölələrə
Ac qarına, lüt-ürvan şükrü dedizdirirlər.
Hazır qalıblardakı fikri dedizdirirlər.
İçindən ağlasan da oynayıb gülməlisən,
Qara günün içində "Ağ günlüyəm"¹⁸ qışqırıb¹⁹
Ağa bükülməlisən.²⁰

14. Aracılık.

15. Köləlik.

16. Aklına geldi, hahırlandı.

17. Ekmeğe.

18. Mutluyum.

19. Haykırp.

20. Bürünməlisin, beyaz giyinməlisin.

Qışkırdılar adamı,
Özünü öz üstünə qışkırdılar²¹ adamı.
Yaşamaq istəyirsən?
Düzün ayrılıyına, ayrinin düzlüyünə,
"Həqiqətəm" söyləyən yalanların küyünə²²
Tab edib dözməlisən.²³
Ayağınla düşünüb, başınla gəzməlisən.
Bircə qaşiq qanından qorxmursansa, buyur, gəl,
Bu meydanda ən əvvəl
Hər şeyin öz adını özünə paytar²⁴ görüm.
Sözlərin öz məgzinə,²⁵ cövhərinə var görüm.
Qorxursan?
Onda dinmə,

Onda sus, sənini kəs!
Qorxunun arxasından gerçək boylana bilməz.²⁶
Qorxu, qorxu, sən nədən?
Əyilməyən başları əyən gizli qüvvəsən.
Dəyanətə²⁷ xəyanət,
Rəzalətə ləyaqət-deyən gizli qüvvəsən
"Məni" mənsizləşdirən, üzü üzsüzləşdirən
İnsanı düşmən kimi özüylə üzləşdirən,
Vicdanları susduran,
Ədalətə od vuran,

21. Kışkırtıyorlar.

22. Şamatasına, bağırıp çağırmasına.

23. Tahammül etməlisin, dayanmalısın, katlanmalısın.

24. Çevir, döndür.

25. Maksadına, gəyəsine.

26. Bakamaz.

27. Metanete, dayanıklılığa.

Həqiqəti təkləyən,²⁸

Zülmü də dəstəkləyən

həmişə sən olmusan!

Zorun, gücün başına sığal çəkən²⁹ olmusan?

Bütün haqsızlıqlara haqq verən də sən oldun,

Zülmü qara daş üstə bitirən³⁰ sən oldun.

Düzlüyü ayrılıya,

Həqiqəti yalana,

Cür'əti yaltaqlığa,

Yaxşını³¹ da yamana³²

dəyişən sən olmusan!

İnsandan insanlığı iyrəndirən olmusan!

Ağızlara daş basan,

Dillərdən qıfıl asan,³³

Xəyanətə yol açan,

Dözümə³⁴ könül açan

Qorxular olmasaydı,

yaşamağa nə vardı,

Hər şey dönüb yenidən

əslinə qayıdardı.³⁵

Bu hansı zamanədir?

Zamanın bu çağında

Millətin qabağında

28. Yalnız yakalayıp hücum eden, saldıran.

29. Okşayan.

30. Yeşerten, bitirən.

31. İyi.

32. Kötüyə.

33. Kilitləyən.

34. Takammülə.

35. Aslına dönerdi.

Səlim dara çəkildi.

Bəs, həqiqət, ədalət görən hara çəkildi?

Qorxunun qoltuğuna!

Qorxu haqqı gizlədib, sığal çəkdi bıığına.³⁶

Atasına yetişdi bu xəbər... O dinmədi.

Bəs, bu qara xəbərdən o niyə diksinmədi?

Deyən³⁷ qulaqlarına inanmadı o, öncə,

Mollabaşı xəbəri bir də təkrar edincə

Dünya döndü zülmətə kişinin gözlərində,

Ürəyini tutub o, səndirlədi³⁸ yerində.

Yapışdılar qolundan, uzatdılar yatağa.

Daş dözə bilməzdi, yox!

Ata qəlbi bəs necə,

Necə dözsün bu dağa?

Nə dindi,

Nə danışdı.

O, tüstüsüz³⁹ alışıdı.⁴⁰

Mollabaşı mətləbi düz hədəfə tuşladı;⁴¹

Təsbehini çevirib, izahata başladı:

Dedi:-Oğlun islama xain çıxıb, ay ata,

Yas saxlamaq günahdır belə nankor övlada.

Çox ağırdır bu xəbər, necə olsa, atasan.

Amma rəva bilmə ki, sən günaha batasan.

Hələ beş balan da var,

36. Bıığına.

37. Galiba.

38. Səndələdi.

39. Tüstsüz, dumansız.

40. Yandı.

41. Yönlətti, çevirdi.

Beşinin xatirinə⁴²

Yum gözüünü birinə.

Sənə olan olubdur, sızlamağın xeyri nə?

Mənə yaxşı qulaq as:

İndi meyit⁴³ gələcək.

Müsləmantək sən gərək

Biləsən ki,

Şəriət bir yoldur vardan-yoxa,

Xain dəfn ediləmməz adi⁴⁴ qəbristanlığa.

Unutma,

saxla yadda:

Eləsi dəfn olunur təzə "Lə'nətabadda".⁴⁵

Din yolunda ölənələr dəfn edilir şəhiddək

Yalnız "Cənnətabadda".

Mərhumun axirəti imam şəhadətilə

Göstərilir bu adda.

Molla susdu...

Dayandı...⁴⁶

Bir ah çəkdi dərindən.

Molla xəcalət çəkir yoxsa, dediklərindən?

Elə bil ki, az imiş bir övlad müsibəti,

Ondan da betər oldu "Lə'nətabad" söhbəti.

O çəkine-çəkine

42. Hətəri için.

43. Ceset.

44. Normal, özelliği olmayan.

45. Lanetlenmiş yerde.

46. Durdu.

Baş vurdu mətləbinin cövhərinə, təkinə.

- Mən bitirdim sözüümü, nə deyirsən buna sən?

Səs çıxmadı kişidən.

O əyildi yatağa:

- Eşitmirsən bəs məni?

Səs çıxmadı,

Bu dəfə o tərpətdi⁴⁷ xəstəni.

Gördü qoca keçinmiş,⁴⁸

Əl-ayağı buz kimi,

Gözündə bir damcı yaş parlayıb ulduz kimi

Mollanın sualına cavab verir elə bil.

Qocanın yanağında gilələnən⁴⁹ yaş deyil,

Yanğısıdır, dərdidir yetmiş illik bir ömrün.

Ölürkən suya dönüb

üzə çıxdı o, bu gün.

Odlu su arasında gedən çevrilişə bax.

Bu dünyanın dərdini tək bircə damlasında

Alışdıran yaşa bax.

Susub duran suyu gör,

O qışqıran⁵⁰ yaşa bax!

O səs yaqın daş deşər,⁵¹

O səsi kim eşidər?

O səs laldı,⁵² sağırdı

47. Oynatdı, kımıldatdı.

48. Ruhunu teslim etmiş, ölmüş

49. Yuvarlanan, akan.

50. Haykıran.

51. Delir

52. Dilsizdi.

Çünkü daşdan ağırdu.
Bircə damla o yaşdan
Dərd yağışı⁵³ yağırdı...
Molla qalxıb ayağa ev əhlini⁵⁴ çağırdu.

Topladı övladları,
Üzü qiblə tərəfə döndərdilər meyidi;
Dəyişdilər yerini.

Qapadılar,
Tavana zillənən gözlərini,
Qəfil⁵⁵ ata ölümü!

Bu da bir dərd!

Təzədən,⁵⁶

Qopdu evdə vay-şivən.⁵⁷

Molla dedi:- Səbr edin, əlimizdən nə gəlir.

Bütün bunlar birbəbir,

Qədərin qəzasıdır,

Allahın rızasıdır.

Elə bu dəm bayırda⁵⁸ haray qopdu, hay-haray.

Kimsə⁵⁹ açdı küçədən⁶⁰ darvazanı⁶¹ taybatay!⁶²

Meyit çiyinlərində imam gözetçiləri⁶³

53. Yağmuru.

54. Ev halkını.

55. Anı.

56. Yeniden.

57. Yükses sesle ağlaşma, haykırp ağlama.

58. Dışarıda.

59. Birisi.

60. Sokaktan.

61. Büyük bahçe kapısını.

62. İki tarafı birden.

63. Bekçileri, nöbetçileri.

Qəfil girdi içəri:

- Bu lə'nətə gəlmiş sabah dəfn edərsiniz

Ancaq "Lə'nətabəd" da.

Müsəlman olan kəsin olmamalı bu gündən

Nə qardaşı,

Nə dostu,

Nə qohumu

bu adda.

Molla dedi:

- Bu qərar gətirməsin sizə qəm.

O çəkir cəzasını.

Mən buna da əminəm

Siz asi olmazsınız heç vaxt müsəlmanlığa.

Atanızı dəfn edin adi qəbristanlığa.

Oğul ilə atanı uzatdılar yan-yana.

Sabah günorta çağı

Biri o qəbristana, biri bu qəbristana.

Bağrı qan ağlamazmı bu torpağın, bu yerin?

Öz evində yan-yana yatan bu bədbəxtlərin

Haqq evində yan-yana yata bilmək haqqı yox.

Bu müsibət içində ölü sahiblərinin,

Dinmək bir yana dursun,

Dindirilmək haqqı yox.

Kim qoydu bu şərtləri?

Kim özünü haqq bilib

Adamlar arasında çəkdi bu sərhədləri?

Elə ki, bu dünyada masalar rütbələndi,
Zülüm haqqın, gerçəyin qundağına bələndi.

Hüquqlar neçə-neçə dərəcəyə güvəndi.

Biri qalxdı, ucaldı, biri endi, nə endi.

Onların arxasınca

Dükənlər rütbələndi, bazarlar rütbələndi.

İndi də, şükr Allaha, məzarlar rütbələndi.

Hər zülmün bir həddi var:

O yerdə ki, başçılar

İnsana insanlığı ali rütbə sanmadı,

İnsanlıq dəyərilə insan əyarlanmadı-

Vay halına insanın!

Onda yazıqlar olsun kamalına insanın!

Onda bütün adamlar

Yalnız "zirəkliyi" ⁶⁴ rütbələrə bölünər,

Qarğa qırğıya ⁶⁵ dönər.

Qırğı qalar kölgədə.

Zülmün təməli üstə qurulan bu ölkədə

Gör necə də qarışdı yaxşılıq yamanlığa.

Bacarıqlı zirəklər tüpürüb insanlığa

Ancaq rütbə diləndi.

Adamlar rütbələrlə necə dərəcələndi.

Ədalətin adından insanı daşladılar,

İndi yerin altını bölməyə başladılar.

Burda ali ölümlər,

Orda adi ölümlər.

64. Çevikliyi ilə.

65. Kartala, yırtıcı kuşa.

Dirilərə bilirik,

Ölülərə torpağı

Kim ayırar,

kim bölər?

Kimdir bu vəzifəni öz boynuna götürən?

O dünyaya getməmiş

Birini lə'nətləyən, birinə cənnət verən?

Bilirdik, bir zamanlar,

Yer altında bölgü ⁶⁶ yox,

yer üstündə bölgü var.

Hamını birləşdirən

torpaq idi, yer idi.

Bəli, orda, tək orda hamı bərabər idi.

Dünya yamanca döndü.

İndi ölümlər belə təbəqəyə bölündü.

Başqa xalqlar bu gündən gələcəyi biləndə

Bölünməyən atomu iki yerə böləndə

Biz də o xalqlar ilə girib idrak cənginə,

Bircə rəngli torpağı

Böldük cəmiyyətdəki təbəqələr rənginə.

Bəyənmirsən, bəyənmə, bu da bizim elmimiz.

Kimin haqqı var desin,

Avropadan yüz-yüz il geridəyik indi biz?

O dünyanın işini bu dünyada görürlər.

Lap Allahın özünə indi yol göstərirlər.

66. Bölünmüşlük, bölme işi, ayrıcalıq.

O dünyaya gedənin

Rütbə vəsiqəsini bu dünyada verirlər.

Sən kimsən, sən nəçisən,⁶⁷

Ki, Allahın adından adamları seçəsən?

Adamların əyninə⁶⁸ Allahın torpağından,

"Ali", "adi" və "lə'nət" paltarını⁶⁹ biçəsən.⁷⁰

Min-min illik torpağından, kökündən

Bu dünyada üzülməmiş⁷¹ nə qaldı?

İnsanlıq da nadanlığa çullanıb,

İnsan üçün dözülməmiş nə qaldı?

Bal zəhərə, duz şəkərə qarışdı,

Yer tavana, göy də yerə qarışdı.

Şər xeyirə, xeyir şərə qarışdı,

Dağılmamış pozulmamış nə qaldı?

Zəmanənin üzü yaman boz imiş,

Üzü astar, astarı da üz imiş.

Həqiqət də, ədalət də söz imiş,

Əməl getdi, söz olmamış nə qaldı?

Sözün hərfi qalsa da, əsli unudulubdur,

Söz mətləbə açar yox⁷² indi qıfıl olubdur.

67. Kimsin.

68. Üzerine.

69. Elbisesini.

70. Biçəsin, kesesin

71. Ayrılmayan, koparılmayan.

72. Anahtar değil.

Hamı sözün dalında⁷³ ürəyini gizləyir,

Ağıl nə deyir desin, dilsə başqa söz deyir.

Sözlərin bayramıdır, sözlər qalxıb oynaya.⁷⁴

Əməl qapı dalında, söz hökmüran, söz ağa!

Məşşatəyə⁷⁵ bənzəyir,

O, çirkin əməllərin üz-gözünü bəzəyər.

Doğruya dil göstərər,

Adama oxşamazı bizə "gözəl" göstərər.

Dünya-şahmat taxtası!⁷⁶

Hamı mənəmliyindən bir-birinə "şah" dəyir.

Qaçan da "Allah" deyir,

Qovan da "Allah" deyir.

Allah qalıb məəttəl.⁷⁷

Görəsən, bu adamlar dünyadan nə istəyir?

Siyasət də qudurub, həqiqəti daladı⁷⁸

Ucaldıqca ucalan,

Dünyaya əşrəf olan

İnsanı xırdaladı,⁷⁹

Hakim oldu zamana,

İndi siyasətçilər papuç tikir şeytana.

Hələ Allah da, din də

Bir qılınca dönübdür siyasətin əlində.

73. Arkasında, gerisində.

74. Hareketlenmiş.

75. Makyajcıya.

76. Satranç tahtası.

77. Şaşırmış, hayret etmiş.

78. Azarladı, laf söylədi.

79. Küçültü.

Bu beş qardaş ertəsi,
Meyidləri həyətdə uzatdılar yan-yana.
Biri o qəbristana.
Biri bu qəbristana.
Çöldə mağar⁸⁰ quruldu,
Amma mağar boş oldu.
Boyun əyib qorxudan imamın fitvasına,
Qohum-qonşu gəlmədi mərhumların yasına,
Qıldı ölü namazı Molla atanın üstdə,
Səlimi lə'nətlədi.
Dinə ağ olanları föhş⁸¹ ilə töhmətlədi.⁸²
Kiçik qardaş dözmədi:
- Səlimin namazını özüm qılaram-dedi.
Cənazənin önündə o namaza əl açdı,
Qardaşlara yol açdı.
Gəlib durdu beşi də bircə anın içində,
Neçə iman cüəcərdi⁸³ bir imanın içində.

Elə bu vaxt həyətdə göründü Mollabaşı,
Topladı ətrafına yaralı beş qardaşı.
Dedi:-Yaman aldadıb
Bir dələduz⁸⁴ xainin qaldırdığı küy⁸⁵ bizi:
İndi yas sahibləri bağışlasın qoy bizi.

80. *Büyük çadır.*

81. *İfşa etti.*

82. *Suçladı.*

83. *Yeşərdi.*

84. *Yaramaz.*

85. *Gürültü.*

İndicə öyrənmişik, Səlim günahsız imiş,
Deyilən böhtan⁸⁶ imiş, bir uydurma söz imiş.
O ali həzrətləri batmamaqçün günaha
Tez əl açdı dərgaha,
Lə'nətini götürdü,
və...
günahsız Səlimə
İmam cənnət istədi.

Məni buraya yolladı,
Özü namaz üstədi,⁸⁷
Deyə üz tutdu molla birbaş⁸⁸ meyidə sarı.
Taxdı onun boynuna əlindəki açarı.
Dedi:- Səlim ucaldı taxtına
"mərifətin",
Bu açarla açacaq qapısını cənnətin.

Yalana bax, ilahi!
Bir paslıca açarın dəliliylə doğrulub,
Cənnəti həm o dünya, həm də bu dünya üçün
Və'd edənlər çox olub.
Amma onun gözgörə açarını verəni,
Yolunu da inamla meyidə göstərəni
Görməmişik,
şükürlər!

Bunu da göstərdilər!
Amma, a Mollabaşı, bir bunu da de görək,

86. *Bühtan, iftira.*

87. *Namaz kılıyor.*

88. *Doğruca.*

Axı, hardan bilirsən cənnət qapısındakı
Başın boyda⁸⁹ qıfıla hansı açar düşəcək?⁹⁰
Peysərini⁹¹ qaşıyıb molla sözə başladı.

Bu mərhumun ömrünü
Yaralı qardaşların ömrünə bağışladı.

Dedi:-Şükür xudaya, tez açıldı bu düyün,⁹²
İndi nə durmusunuz, siz sevinin, öyünün
Ölünüzü aparın indi "Cənnətabad"a.

Amma xahiş edirik,
Artıx söhbət olmasın, sabah eldə, obada.

Neyləmək, səhv etmişdik,

Bu səhvi bağışlayın.

Di durmayın,

Namaza siz təzədən başlayın.

Qəribədir,

Bir anda əmr döndü minnətə,

Ölü hansı qüdrətin hökmüylə birdən-birə

Çıxıb cəhənnəmindən düşə bildi cənnətə?

Yaxşı, deyək, o xain aldadıbdir mollanı.

Tanrımızda tanrılıq kəraməti bəs hanı?

Bəs o niyə aldanıb?

Allah da aldanarmı?

Öz əvvəlki hökmünü bir gün sonra danarmı?

Bəs onun allahlığı harda qalıb görəsən?

89. Büyüklükte.

90. Uyğun gelecek, açacak.

91. Boynunu.

92. Düyün.

Allahın öz adıyla ev dağıdan, baş kəsən,
Əli qanlı ağalar,

Sizdə heç insafımı var?

Nədir xalqın günahı? Onu layiq bildiniz

Bu sitəmə, bu dağa.

Bu boyda məmləkəti doladınız barmağa.

Bu naqafil⁹³ xəbərdən gözlər gölməçələndi.⁹⁴

Qardaşların üstünə elə bil su ələndi.

İçdəki hönkürtüdən boğazları tutuldu.

Qardaşaların beşi də elə bil iflic⁹⁵ oldu.

Onlar xeyli susdular.

Bilmədilər bu hökmün əyrisi nə, düzü nə?

Sonra xeyli baxdılar baş molların üzünə.

Deyən⁹⁶ molla çəkindi

Gözlərdə tonqal çatan⁹⁷ o qəzəbdən, o kindən.

Yayırdırdı⁹⁸ gözünü qardaşların üzündən.

Qardaşlarsa susurdu.

Nə desinlər?

Hansı söz bu yangıya su çilər?

Hansı söz ürəkdəki nifrət, qəzəb odunu

İndi söndürə bilər?

Necə yeni bağışla?

Necə yə'ni səhv olub?

Axı, insan məhv olub

93. Anı.

94. Yaşla doldu.

95. Felç.

96. Galiba.

97. Böyük atəş yakan.

98. Kaçırdı, çevirdi.

Bu səhv necə səhvdir?
Bəs, bu səhvin adı nə?
Vardım sözün təkinə,
Gördüm, səhvin məğzini⁹⁹ səhvin özü qanmayıb.¹⁰⁰
Bələ səhvi deməyə hələ söz yaranmayıb
"Bağışlayın"-deyirsən.

Niyə bağışlamalı?
Kimə bağışlamalı, nəyə bağışlamalı?
Nəyə görə bu üzr?¹⁰¹
Yoxsa, iki ölümün bahasıdır¹⁰² bir üzr?
Heç belə də iş olar?
Ürəkləri, başları nə qədər təftiş olar?
Məgər insan çibinmi,¹⁰³

Harda gördün qırasan,¹⁰⁴

Sonra da üzr istəyib, səhvədən dəm vurasan?
Yuxarının bir səhvi aşağıda min olur.
Yuxarının səhvini düzlətmək çətin olur.
Min-minlərin ömrünü siz əlindən aldınız,
Min-min yetim balanı küçələrə saldınız.

Handan-hana¹⁰⁵ ayılıb, kiçik qardaş mollanın
Yapışdı ətəyindən.
Dedi:- Molla, ind sən

99. Maksudını, gəyəsini.

100. Anlamamış, idrak etməmiş.

101. Özür dilemə.

102. Pahasıdır, bedelidir.

103. Sinek mi.

104. Öldürəsən, məhv edəsən, katledəsən

105. Bir müddət sonra, bir müddət keçdikdən sonra.

Biz dən üzr istəyirsən?

Bizdən niyə, a nadan?¹⁰⁶

Sən üzr istəməlisən, bu tabutda yatandan.

Əgər dindirə bilsən,¹⁰⁷

soruş, bağışlayırmı?

Soruş, onun əlindən aldığınız həyatı

sizə halal sayırmı?

Mənim atam, qardaşım nə ilk, nə də son deyil.

Bir səhvi ki, sonradan düzəltmək mümkün deyil,

Ona səhv deməzlər.

Yerinə başqasından üzr də istəməzlər.

Axı, üzrlərlə bu bədbəxti yenidən

Dirildə bilmədin sən.

Onda cavab ver görək,

"Bağışlayın, səhv olub"-

Nə deməkdir, nə demək?

Dəyəndə ki, "səhv olub"-səvinmədim mən buna.,

İnanmışdım mən onun sizin əqidənizcə

Günahkar olduğuna.

İndi sizin səhviniz səhvinizi səhv saydı,

Qardaşımın ölümü əgər səhv olmasaydı,

Yandırmazdı heç məni atamın da ölümü.

İndi necə götürək bu dağı, bu zülümü?

Yanıram ki, qardaşım

Ölürkən ölümünün səbəbini qanmadı.¹⁰⁸

106. Cahil, nâdân.

107. Konuşturabilsen.

108. Anlamadı.

Onun müftə¹⁰⁹ ölümü
Təəssüfdən savayı¹¹⁰ bir dəyər qazanmadı.

Yox-yox! Ölüm səhv deyil.

Beş il, on il, on beş il,

Onsuz da¹¹¹ gəlməliydi.

Atam da ölməliydi,

Səlim də ölməliydi.

Öncə bilək, səhv nədir?

Doğru nədir?

Düz nədir?

Bunu bilincə

Bizə

aydın olar:

Səhv də

Günahsız qurbanları

Törədən səbəbdədir.

Zülm də bu səbəbin üstə bərqərar olmuş.¹¹²

Bu səbəbdən zülmələr ədalətə gor¹¹³ olmuş.

Kiçik qardaş susunca, molla dedi:-Balalar,

Günahkar axtarmayın, burda qəza hökmü var.

Böyük qardaş dedi: -Sən

Çox dəm vurma qədərdən.

Gəlın, günahınızı siz qəzavü-qəderin¹¹⁴

109. Bedava, boşuna.

110. Başka.

111. Zədən.

112. Karar kılmuş.

113. Mezar.

114. Alın yazısının, kaza kəderin

Boynuna yükləməyin.

Qəza dəyə bu xalqı oda sürükləməyin!

Sizindir

"Cənnətabad", qoy sizə qismət olsun,

Bizim qismətimizə, qoy elə "Lə'nət" osun.

İndi ki, gənc yaşında

Sizin əllərinizlə vida dedi həyata,

Qoymaram qardaşımı sizin uydurduğunuz

"Cənnətabad"da yata!

Məzlumların həyatı alovdan, oddan keçir.

Əbədiyyətin yolu

"Cənnətabad"dan deyil, "Lə'nətabad"dan keçir.

Kiçik qardaş yapışıb mollaının

saqqalından

Dedi:- Qorxmursanmı bəs, bu işlərin

dalından?¹¹⁵

Sabah tufan qopacaq, dəryalar durulacaq,

Onda bəlkə, kim bilir,

Dönüb "Lə'nətabad"da "Şöhrətabad" olacaq.

Kaş dördüncü, beşinci qəbristan da olaydı,

İnsanlığı qul edən saxta qanun-qaydalar

Orda basdırılırdı...¹¹⁶

Molla kiçik qardaşın üzündəki şimşəyi

Görüb əsdi ürəyi.

Bəllədi sağ-solunu;

115. Peşice, ardınca.

116. Gömülseydi.

O, yayınmaq¹¹⁷ istədi.

Kiçik qardaş kəsdi onun yolunu

Dedi:- Hara¹¹⁸ qaçırsan?

Sualım var, bir dayan!

İndi səni öldürsəm, sənin yerin haradır?

Cənnətdir, ya cəhənnəm?

- Mənciyəz¹¹⁹ buyruq qulu, bir günahsız bəndəyəm.

- Günahsızsan, çox gözəl, demək cənnətdir yerin.

Eləysə, bu dünyadan doymayıbmı gözlərin?

Sənin dediklərinə kafirdir inanmayan,

Onu doğru sanmayan.

Biz sənə inanırıq, sən də inan sözümə,

Səni indi bu saat cənnətə göndərməyi

Borç bilirəm özümə.

- Bu nə deməkdir, oğlan?

- İndi mənim əlimdə sən şəhid olacaqsan.

Həm gühənsiz, həm şəhid!

Cənnətin lap ortası hazır yerindir sənin,

Vallah, bu səfərinə indi həsəd aparar¹²⁰

Həm dostun, həm düşmənin!

- Oğlan, günaha batma!

- Qalma mənim dərdimə,

De hazırlaş, uzatma!

Sən ki, sevinməlisən bu qismətə, bu günə,-

Deyə balaca qardaş cumdu¹²¹ onun üstünə.

117. Kaçmak, sıvışmak.

118. Nereye.

119. Ben zavallı.

120. Kışkıdır.

121. Saldırdı, attı.

Mollabaşı diz çöküb qopardı haray-şivən.¹²²

Üz tutdu qardaşlara:

- Müsəlman deyilsiniz?

Bəs niyə almırsınız məni bunun əlindən?

- Söylə, mənim qardaşım müsəlman deyildimi?

Sən niyə qıydın ona mö'min müsəlman kimi?

O cəhənnəmlik idi,

anlamıram səni mən,

Bəs niyə sən qaçırsan inandığın behiştə?¹²³

Kiçik qardaş mollanı qaldırıb çırpdı yerə,

İstədi ki, bıçağı sinəsinə endirə,

Böyük qardaş kiçiyi arxadan qucaqladı,

Düyümlü yumruğunu havadaca saxladı...¹²⁴

EPİLOQ

İndi seçmək çətindir yalandan həqiqəti.

Gör, necə də qırıqmış bu dünyanın sifəti.

Diplomatiya, siyasət - çatıb bir əndazəyə,¹

Qaç deyirlər dovşana, tut deyirlər taziya.

Hər şey çaşbaş olubdur² siyasət dumanında.

Təzə-təzə dinlərin, inamların yanında

Köhnə dinlər, inamlar lap suya

getməliymiş.

"Güclüyəmsə, haqlıyam" - deyən ötən³ şahların

122. Şamata, bağırıp çağırma.

123. Cənnətdən.

124. Durdurdu, tuttu.

1. Ölçü, miqdar.

2. Şaşırmış.

3. Geçən, keçmiş.

Zəfəri də, hökmü də boş hava, boş küy⁴ imiş.

İndi qolu zorlular demir qolu zorluyam,

Deyir, zorum yoxsa da,

amma düzəm, doğruyam.

Həqiqət paltarına geyindirib yalanı

Zəiflərin belinə qoyur cırıq⁵ palanı.⁶

Şələləyib⁷ çapdırır⁸

Deyir, şələ mənimdir, amma palan sənindir.

Mən sən qardaşınam, həmcinsin düşmənidir.

Xına yaxıb əlinə,

Çiçək düzüb telinə

Haqqın elçi daşında indi kələk⁹ oturmuş.

Elə güman ədirsən, orda mələk oturmuş.

İndi səni sevecək...

Sən onu dindir görək.

Şirin-şəkər səsinə,

Nazına, işvəsinə,

O hüsnü-camalına,

Aldansa,

Vay, halına!

Ayılıb görəcəksən, evinə sahib olmuş.

Sənin cibin bir anda dönüb ona cib olmuş.

4. Kuru gürültü.

5. Yırtık.

6. Semeri.

7. Kucaklayıp, sırtlayıp.

8. Koşturuyor

9. Fırıldak, dalavere.

Dövlətinə, varına

Sahib olmaq bir yana,

"Sağ ol" da deyəcəksən,

Hələ üstəlik ona.

Sənin gördüklərini

özünə dandıracaq,¹⁰

Amma görmədiyinə

səni inandıracaq.

Başını sığallayıb,¹¹ qılığına girəcək,¹²

Sənin bədbəxtliyini

Sənin xoşbəxtliyintək sənə yedizdirəcək!¹³

Onun yayı gərili, onun oxu qurulu.

Sənin dolunu bomboş, öz boşunu dopdolu,

Sənin təzəni köhnə,

Özünün köhnəsini

Təptəzə göstərəcək.

O, sənə görmədiyini mö'cüzə göstərəcək.

Bu mö'cüzə yanında

Sirkdəki mö'cüzələr

Vallahi, qələt elər.¹⁴

Hünərin var inanma!

Yox, sən inanmalısən!

İçdən inanmasan da, üzdən inanmalısən.¹⁵

"İnanmıram"-söyləsən...

Bu nə sözdü mən dedim!

10. İnkâr ettirecek.

11. Okşayıp, sıvazlayıp.

12. Təvlayacak.

13. Yedirtecek.

14. Həlt eder.

15. İnanır görünmelisin

İndi inanmalıyıq yalnız inanılmaza!
Olana inanmırıq, inanırıq olmaza!

"Ulduz müharibəsi"!

Dünyanın başı üstə bir barmağın hədəsi!¹⁶

Sabah bütün dünyanı bir düyməylə məhv edən

O barmağın sahibi

İndi bir insan kimi

Gərək aç gözüni...

O, sabah "Səhv etmişik, bağışlayın"-sözünü

Deməyə bircə nəfər tapa biləcəkdimi?

Ki, ondan üzr istəyə o vaxt günahkar kimi?

Noyabr, 1985.

LƏYAQƏT

Ləyaqətini həyatından üstün tutan

13 yaşlı Şaşa LOQVİNOVUN xatirəsinə

PROLOQ

Sordum hakimlərdən:- İndi daha çox

Hansı cinayətlə rastlaşırsınız?

Biri: "Rüşvət"-dedi, biri: "Oğurluq"

Biri: "Qətl"-dedi, biri başqa söz.

Yolun öz səmtini dərt etməyincə

Mənzilə çatmanıq¹, ha tut çəlikdən.²

Bütün cinayətlər törəyir mənə

Yurda və yurddaşa biganəlikdən.

16. Tehdidi.

1. Ulaşmayız, varmayız.

2. Asadan, bastondan.

Elə bir məqama çatmışıq artıq
Adamlar içində adamlar təkdir.
Ən böyük xəyanət soyuqqanlılıq,
Ən böyük cinayət biganəlikdir.

Bilirik, qanırıq indi hər şeyi,
Amma yuxudadır vicdan, ayılırmı.
İnsanın insana biganəliyi
Hələ məcəllədə günah sayılır.

Doğma vətəninə, doğma elinə,
Ata-babasına, ana dilinə,
Biganə kəsilən əqidəsizdən³
Hansı həqiqəti tələb edim⁴ mən?

Dünya atəş ilə var oldu yoxdan,
Dəmir qaynaqlanır dəmirə közlə.
İlan qanı kimi qanı soyuqdan,
Yaxşını gözləmə,⁵ yamanı⁶ gözlə!

1. NƏZARƏTÇİ

Ərzaq mağazasında

Əlində tor¹ zənbili²

On üç yaşlı bir uşaq³

Dayanıbdır növbəyə,⁴

3. Ülküsüzden, gəyəsizden.

4. Tələp edeyim, isteyeyim.

5. Bekleme.

6. Kötülüğü.

1. Ağ.

2. Fİlesi.

3. Çocuk.

4. Kuyrukta bekliyor.

Evə şey-şüy alacaq.
Elə bu vaxt bir qadın
Növbəni yara-yara
Yaxınlaşıb uşağa, çəkdi onu kənara.
Dedi:- Adın Saşamı?

- Bəli.

- Qorxub eləmə,

amma burdan birbaşa⁵

Tərpən⁶ xəstəxanaya...

Yerində dondu Saşa.

- Nə olub ki?

- Ananın halı bir az... əlqərz,⁷

Səni görmək istəyir, çox yubanma, di tələs-

Deyə qadın bir anda çıxdı çölə...⁸ o yenə

Nəsə sormağ istədi, söz gəlmədi dilinə.

Qadının arxasınca qaçmaq istədi, durdu.

Yarpaq tək uçunurdu.

Bir az keçdi...

Gördü ki, çatıb onun növbəsi.

Yaxınlaşdı kassaya

Tutuldu birdən səsi.

O, danışa bilmədi,

zor-güc ilə birtəhər

Həsabını ödədi.

Gördü bütün nəzərlər

Ona dikilmiş... Hələ

5. Doğruca.

6. Koş, gət.

7. Velhasıl.

8. Dışarı.

əlləri də əsirdi.

Anasının yanına çatmağa tələsirdi.

Seyr ədirdi Saşanı nəzarətçi⁹ bayaqdan,

Şübhələndi uşaqdan.

Saxladı¹⁰ dərhal onu.

Zənbildəki şeylərin hesabladı pulunu¹¹,

Hesabladı o, bir də.

Gördü ki, ödənişdə nəşə qalıb kəsirdə¹².

— Aha, tapdım, süzmənin¹³ pulu çatmır¹⁴... sən yəqin

Elə buna görə də qaçmağa tələsirdin.

Düz iyirmi beş qəpik!..

— Ödəyəm bu saat, unutmuşam, ay xala.

— Yaxşı baxın, camaat, "unutmuşam"-

söyləyən

Bu balaca naqqala¹⁵.

Saşa xəcalətindən yerə dikdi başını.

Qəlbinə damcılattı¹⁶ gözlərinin yaşını.

Ağladı xısın - xısın¹⁷.

Cəsarəti çatmadı adamların üzünə

Baxmağa da yazığın.

Dilləndi asta - asta:

— Anam xəstəxanada yatır, mənə inanın.

9. Nöbetçi.

10. Durdurdu.

11. Parasını, dəğərin.

12. Nəqsənlik.

13. Süzme yoğurdun.

14. Para yetmiyor, qarşılamıyor.

15. Boşboğaza, gevezeye

16. Damlattı, akuttı

17. Gizli gizli, yavaş yavaş.

— Sənin oğurluğuna nə dəxli var ananın?

— Mən anamın yanına tələsirdim... O, indi

Məni gözləyir, xala...

Xalada insafımı var? O yenidən təpindi:

— Aman yoxdur oğruya, buraxmaram səni mən.

— Həsabi çaş salmışam¹⁸, vallah,
tələsdiyimdən.

Nəzarətçi uşağa yənə də inanmadı,

Qəlbinin yangısına şərik olub yanmadı.

Şübhə ilə boylanır ətrafına o, ancaq

Guya onun şübhəsi bir həqiqət doğacaq.

Öz solunun sirrini pıçıldamaz o, sağa,

Nəzarətə döndübdür o, təpədən-dırnağa.

Qınamayın siz məni,

Yalanlardır ərsəyə çatdıran¹⁹ hər şübhəni.

Şübhə! Hər sözə şübhə,

Qulağa, gözə şübhə,

Fikrə, kəlame şübhə,

Arzuya, kama şübhə,

Eşqə, diləyə şübhə,

Şübhə! Hər şeyə şübhə—

Beynimizdə sozalan

Dilimizdə söz olan

Xəyalı da, fikri də necə axtalamışdır²⁰,

Şübhə-oğru gözüylə bu dünyaya baxışdır.

Nəzarətçi qadında qəzəbə bax, kinə bax.

Bir həftə bundan qabaq

18. Şaşırdım.

19. Büyütdüm.

20. İddia etmişdir.

Müfəttişlər min manat kəsir tapmamışdımı

Onun mağazasından?

Niyə hirsələnməmişdi bəs o zaman, o bundan?

Bu məqamda hirs²¹ nədir?

Gülümsəmək gərəkdir,

Yoxsa, iş bitəcəkdir.

Gülümsədi,

Əl açdı düyün düşən²² kələfə²³.

İndi niyə düşünmür aylığından beş dəfə

Artıq rüşvət verdiyi, sarsıldığı o günü?

İyirmi beş qəpiklə bəlkə örtmək istəyir

Verdiyinin üstünü?

— Ay xala, mən, inan ki...

— Kəs səsini, avara!

Xala yaman²⁴ qışqırdı²⁵.

Qışqırmasın, neyləsin, oğru gərək

qışqıra...

Qıqırır ki, doğrunun qorxub bağı

yarılsın

Doğrulara, düzlərə hədləri qandırılınsın.

Kağız, qələm gətirdi.

— Adın?

Uşaq dinmədi.

Bir də, bir də o, sordu.

Uşaq elə susurdu.

21. Hiddet, sinir.

22. Düşümlənən, birbirinə keçən.

23. İplik yumağına.

24. Çox kötü, müthiş, şiddətli.

25. Haykırdı.

Susurdu, qorxurdu ki, ünvanını bilsələr,
Bu işdən xəbər tutar

Yazıq, xəstə anası.

Anasında ürək yox, bu dərdə tablanası²⁶.

— Susur ki, yaxasından əl çəkək,
səhv edirsən!

Boş yerə həm özünü,
həm bizi incidirsən.

İnadına bax bunun!
Müdafə yoludur inadkarlıq oğrunun.

— Yox, mən oğru deyiləm,
Bacarmaram²⁷ onu mən!

Qadın coşdu daha da:
— Üzr istəməliyəkən,
Dediyindən dönməyir,
İnad edir bu yenə.

Deyə, qalxıb zəng çaldı o, milis şöbəsinə.

Milislərin önündə Saşa müqəssir²⁸ kimi

Gedir başı aşağı.

Günah yıxıb boynuna

Bir gündə on, on beş il

Böyütdülər uşağı.

Görəsən, əl-qolunu niyə bağlamayıblar?

Belə mahir "qulduru" yoxsa uşaq sayıblar?

Saşa gedir

26. Takammül etsin, kallansın.

27. Beceremem, yapamam

28. Suçlu.

Milislərin önündə,
Lap məktəbin tinində²⁹
Gördü sinif yoldaşı Lida Korolenkonu,
Yana tutdu üzünü.

Amma iş-işdən keçib,
Çoxdan görüb qız onu.

Qız əvvəl inanmadı,
İnanmadı gözünə.
Sonra gördü özüdür,³⁰

düşündü : "Günahı nə?
Adam nəhaq³¹ tutulmaz, bir təqsiri³² var yəqin.
Böyükler düz deyirmiş:
Adamları tanımaq çətin imiş, çox çətin...
Mənsə onu...

Hamıya qısqanırdı o, məni...."
Elə bu dəm Saşa da
Düşünürdü Lidanın ürəyindən
keçəni.

Milis idarəsində
Sual-cavab başlandı
qanun dairəsində:

— Adın?

— Atanın adı?

— Familyan³³

və sair

O, bütün suallara cavab vardı birbəbir.³⁴
Saşa başa düşdü³⁵ ki, budur işin qaydası,
Artıq inadkarlığın yoxdur ona faydası.

29. Köşesinde.

30. Kendisidir.

31. Boşuna

32. Suçu.

33. Soyadın.

34. Birer birer.

Ankət də doldurdular.

İyirmi bəş qəpiklik bu "böyük" cinayətin

Hər yönünü sordular.

Nəsihət də verdilər,

Hələ Makarenkodan*

Tərbiyə barəsində

Misal da gətirdilər.

İltizam³⁶ da aldılar hələ onun dilindən:

"Bu səhvə yol vermərəm gələcəkdə bir də mən".

2. XƏSTƏXANADA

Bu gün tibb bacısı¹ iynə vuranda

Ananın ürəyi getmiş bir anda.

Min bir əziyyətlə yenə həkimlər

Özünə gətirmiş onu birtəhər².

Ayılıb axtarmış ana, oğlunu,

Bu saat Saşanı çağırın -demiş

Uşağın ardınca gedənlər, onu

Axtarıb həç yerdə tapa bilməmiş.

Qapıya zillənib ana gözləri,

Saşanı gözləyir səhərdən bəri.

Ana ürəyi tək dərinlik hanı,

Baş vura bildikmi biz bu ümmana?

Uşağın başına gələn qəzanı

Hələ əvvəlcədən hiss etmiş ana.

Huşunu itirib³, getmiş özündən⁴,

36. Yüklənme, iltizam.

1. Hemşire.

2. Binbir güclüklə.

3. Aklını kaybetmiş.

4. Bayılmış.

*Büyük Rus pedaqogu

Bu fəhmə⁵, bu hissə məəttələm⁶ mən.

Elə ki, qapıda Saşa göründü,

Qəlbinin intizar ataşı söndü

— Hardaydın, ay oğul, bəs bu vaxtacan⁷,

Bilmirsən, yolunu gözləyir anan?

— İki seriyalı⁸ bir kino⁹ vardı,

Vallah, Dimka məni zorla apardı.

— Yaxşı eləmişən¹⁰, sən çoxdan bəri

Kinoya getmirdin...

Doldu gözləri.

Saşa bilmədi ki, neyləsin bu an.

Dilində göynəyən¹¹ ağ yalanından

Utandı,

Başını o, dikdi yerə.

Saşa həyatında birinci kərə

Yalan danışdı.

Yalana bir bax!

Günahsız yalandan utanır uşaq.

Onu bu yalana məcbur edənlər,

Yalandan, böhtandan məqsəd güdənlər

Günahlı yalandan utanmaz, ancaq

Günahsız yalandan utanır uşaq.

"Mən yalan danışdım,

Anam inandı.

5. Anlayışa, kavrama gücünə, idraka.

6. Hayret ediyorum, şaşıyorum

7. Şimdiye kadar.

8. Serili, bölümlü.

9. Sinema, film.

10. İyi etmişsin.

11. Sızlayan.

Gərçək olmasa da, o doğru sandı.
Amma mağazada bir qədər əvvəl
Mən doğru danışdım, inanmadılar.
Mənim doğrumu da düz sanmadılar".
Anam doğrudanmı inandı?

Nədən

Kinonun adını sormadı məndən?
O, məni tutmadı sorğu-suala,
Susdu... Amma düşdü o, haldan-hala.
Axı, mənim anam belə deyildi,
Yalan dediyimi bəlkə o, bildi?
Heç nə sormadı.

Yoxsa, yalanımı üzə vurmadı?
Ağrının ardına calandı ağrı.
"Mən niyə dolaşdım¹², mən niyə çaşdım¹³?

Mənə ömrü boyu düz danışmağı
Öyrədən anama yalan danışdım.
Yox, o başa düşdü.

Bəs, neyləyirdim?
Mən ona bu dərdi necə deyəydim?
Necə deyəydim ki, ay anam, öyün,
Mən oğru adını almışam bu gün.
Demək olardımı bu sözü ona?

Keçmiş bir əhvalat¹⁴ düşdü yadına:
... Saşanın dayısı neçə il qabaq
Onlarda qonaqdı, əziz bir qonaq.

12. Şaşırdım.

13. Şaşırdım

14. Olay.

Bir gün dayı evdə tək olan zaman

Birdən işıq sönür...

o, qalxıb haman

Sayğacı¹⁵ düzəldir¹⁶...

İşıqlar yanır.

İşindən bir az da o, qanadlanır.

Hələ işıq pulu az gəlsin deyə

Sayğacda rəqəmi çəkir geriye.

Axşam bacısına deyərəkən bunu,

Ananın bir anda tutulduğunu

Saşa xatırlayır hələ bu gün də,

Həmişə örnekdir o, düzlüyündə.

Hər kəsdən həmişə düzlüyə hörmət,

sədaqət umar.

Ana qardaşına dedi: — Bu saat

Sayğacın milini yerinə qaytar¹⁷!

Dayı: — Qəribəsən, — dedi, — ay bacı,

İndi yaşamağın budur əlacı¹⁸.

Doğruluq, düzgünlük indi nə gəzir?

Məgər bilmirsənmi, birinin əli

İndi o birinin cibində gəzir?

Ana qəzəbləndi: — Sən gəl haqq sözü,

Yalana boyayıb salma səs-küyə.

Düzlük istəyənin ən əvvəl özü

Əgər düz olmasa, vay o düzlüyə!

15. Sayğ.

16. Yapıyor

17. Yerine döndür, çevir

18. Çaresi.

Başqası vicdanı pula satanda
Biz gərək deməyək bizə dəxli yox¹⁹!
Sayğacda halala haram qatanda,
Biz həm yalançıyıq, həm də oğruyuq.

Ölümdən min dəfə betərdir ancaq
Mənimçün yalançı və oğru olmaq.
... Bu sözlər indi
Saşanın yadına düşdü.
Diksindi.

Onun ürəyində qalxdı bir qiyam²⁰:
"Saf ikən, düz ikən anam bu qədər
Mənsə doğrudan da həm yalançıyam,
Həm də oğru sandı məni özgələr..."

Susdular bir an.
Bala qəlbindəki fırtınalardan
Xəbərsiz ana
Fərəhlə, qürurla baxdı oğluna
Sonra da başladı sorğu - suala:
— Bu gün nə yemisən?
— Marusya xala
Sıyıq²¹ bişirmişdi.
— Kolya yedimi?
— Onu hər gün dərsdən qayıdan kimi
Özüm yedirirəm.

19. Bizi ilgiləndirmez.

20. İsyən.

21. Sulu bir yemek.

— Ağlamır?

— Xeyr.

Nə desəm eləyir, nə versəm yeyir.
Mənə dedilər ki, bu gün səhərdən
Halın...

— Görürsən ki, lap yaxşıyam mən.

Nədənsə ana

Səhərki sancını demədi ona.

— Bəs atan necədir?

— Yaxşıdır, o gün

Gözəl bir çanta da alıb mənimçün.

Necə də xoşbəxtdir bu anda Saşa,
İndi o, bir qədər özünə gəlmiş.
İndi anasının yanında Saşa
Bildi ki, dünyada o, tək deyilmiş.

Milis²² şö'bəsində elə bu səhər
O necə yalqızdı²³,
O necə təkdi.
Elə bil o donuq üzlər, o gözlər
Onu bir qurd kimi gəmirəcəkdi.

Canavar ağzından qaçan quzu tək
Gör necə sığınıb o, anasına.
Bəlkə bilməmişdi o, bu vaxtadək
Anası nə qədər gərəkmiş ona.

22. Polis.

23. Yalnızdı,tenha idi

3. CƏZA

Ana sığalından¹, nəvazişindən²
Özünə gəlmişdi Saşa bir qədər.
Evə girən kim dəyişdi birdən,
Üzünə dayandı³ qəlbindəkilər.

Dərdi tikan oldu, sancdı ürəyi,
Qalxıb dibçəklərə⁴ su verdi Saşa.
Qəfəsdən boylanan Sarıköynəyi
Fit⁵ ilə bir ağız dindirdi Saşa.

Baxdı dibçəklərə, o baxdı bir an,
Oxşadı gülləri, tər qönçələri⁵.
Gördü, unudammır başından aşan
Müdhiş fikirləri, düşüncələri.

Saşa bu həyatın ilk zərbəsindən
Sarsıldı,
Özünü itirdi birdən.
Adicə, sadəcə bir uşaq idi
Saşa on üç illik ömrün içində.
Elə ki, üzünə dərd şillə çəkdi⁶,
Bir ömür yaşadı bir gün içində.

1. Okşayışından.

2. Sevməsindən, okşamasından.

3. Karşı gəldi.

4. Saksı çiçəklərinə.

5. Goncaları, gülləri

6. Tokat attı.

Dünyanın qəsdini o, hardan bilə,
Axı, o həyata hazır deyildi.
Uşağın uşaqlıq təmizliyi
Dünyanın sərtliyi üz-üzə gəldi.

Həyatın cəbrini⁷ dadmadığından
Sandı ki, bu dünya ovucundadır.
Xəyal həqiqətlə toqquşan⁸ zaman
Faciə törəyər⁹!

Dəhşət bundadır!

Onunla bərabər ötərdi¹⁰ şən-şən
Əl-ələ, qol-qola gəzərdi dünya.
Bir günün içində dəyişdi birdən
Uşağın üzünə bozardı¹¹ dünya.

Onun xəyalında, düşüncəsində
Dünya al-əlvandı, ala-bəzəkdi¹².
Bəs, ona nə oldu?
Bir gün içində
Bu dünya üzünə qaramı çəkdi?
Uşaq hardan bilsin, dünyanın nədən
Min üzü,
Min sözü,
min də rəngi var.

7. Zorluklarını, eziyetlərini.

8. Mücadele etdiyi, kavgə etdiyi.

9. Türrər, meydana gəlir.

10. Geçərdi, keçip giderdi.

11. Yüzə kabardı, sayğısızca cavap verdi.

12. Süstü, bezəkli.

Bizi gah ağladan, gah da güldürən
Həyatın insanla min bir cəngi var.

Dünya uşaqlarçın aydın, apaşkar¹³,
Burdan bura qədər...

Bu qara, o ağ.

Rənglər arasında çalarlar¹⁴ da var,
Rəngi seçə bilməz çalardan uşaq.

Anlaya bilmədi, adi gerçəyə

Niyə inanmadı adamlar, niyə?

O, bir insan kimi dindirilmədi¹⁵,

Sadə ürəyilə Saşa bilmədi,

Ordakı haqq xəstə, yalan hakimdir,

Düzə, həqiqətə inanan kimdir?

Bilmədi,

Bilmədi,

nə bilsin uşaq,

Yalan arxalıdır¹⁶, həqiqət təkdir.

Yalan sübutsuz¹⁷ da ötüşər¹⁸, ancaq

Düzə, həqiqətə sübut gərəkdir.

Dükandan çalınan o min manatı

Örtülər yalanla, belədir qayda¹⁹.

13. Apaşık, aşkar.

14. Renk tonları.

15. Konuşturulmadı.

16. Yardımcısı, arkası vardır.

17. İspatsız.

18. İdare eder.

19. Kural.

Oğurluq doğruldu... Yalanın atı,
Gerçəyin atını qoydu arxada.

Oğurluq ağacı yalan bitirdi,

Oğurluq yalanla sazişə girdi²⁰.

Yalanın başında həqiqət tacı,

Yalanın sübuta nə ehtiyacı?

İyirmi beş qəpikçün ancaq uşaqdan

Sübut istədilər doğruluğuna.

Baş-ayaq dünyadır, zənbildən çıxan

Süzmə sübut oldu oğurluğuna.

Di gəl, sübut elə düz olduğunu,

Qəsdən ayrılıyə yozulduğunu.

Oğrular tutulmur, oğru olmağın

Yolunu öncədən bilir oğrular.

Doğrular tutulur, doğru olmağın

Gərək cəzasını çəkə doğrular.

Dünyanın cəbrini dadmadığından

Saşa elə bildi dünya bal dadır.

Xəyal həqiqətlə toqquşan²¹ zaman

Faciə törəyir! Dəhşət bundadır.

20. Anlaşmaya vardı.

21. Mücadele ettiği, kavga ettiği.

Nəzarətçi qadın baxır qəzəblə,
Ona dar otağın hər bucağından.
Milis də "yaz" dəyir min bir tələblə
Təhqirlər²² eşidir sol və sağından.

Ona kinayəylə baxır uzaqdan
Lida da bildirir öz nifrətini.
Ona "oğru" - dəyir döşəmə, tavan,
Yadına salırlar "cinayətini".

Hamıyla astadan²³ danışıb dindi,
Elə bil içində boğulub səsi.
Hər kəsdən çəkinib anladı indi
Nə pis səslənirmiş "oğru" kəlməsi.

Beləcə yaşamaq ona göz dağı,
Götürmək mümkün mü bu qəbahəti?
Durdu gözlərində ata danlağı²⁴,
Dəldi qulağını anı töhməti²⁵.

Suallar, cavablar hələ nə qədər,
"Aktı²⁶ məktəbə də göndərəcəklər.
Orda müzakirə,
qərar
və töhmət!

22. *Hakaretlər.*

23. *Herkesle yavaşça.*

24. *Babanın lafı, söylediği sözler.*

25. *Suçlaması, ithamı.*

26. *Anlaşmayı.*

Mən tövbə etməli, onlar nəsihət!
Tövbə? Nəyə tövbə? Neyləmişəm mən?
Hələ bir tövbə də çıxsın dilimdən?
İşə bax, yamanca düşmüşəm tora.
Neyləyim, nə gələr mənim əlimdən?
Milisin yazdığı kağızdan²⁷ sonra
Axı, kim inanar, günahsızam mən?"

Bu an ürəyində inlədi bir səs,
Üşütmə²⁸ sarsıtdı içindən onu.
Düşündü: "Mən niyə bilməmişəm bəs,
Dünyanın bu qədər pis olduğunu?"

Özünü bir qədər, o ələ aldı²⁹,
Sabahkı dərsləri yadına saldı³⁰.
Dərdindən, qəmindən umdu rahatlıq,
O, möhlət istədi bircə saatlıq.
Qovdu beynindəki sual-cavabı,
Qoydu qabağına dəftər-kitabı.
Fikrini topladı...

riyaziyyatdan³¹

Çətin məsələni həll edə bildi.
Özünün ilk həyat məsələsini
Həll edə bilmədi, Şaşa kəsildi.

27. *Kağıttan, evraktan.*

28. *Türeme.*

29. *Kendine geldi.*

30. *Hatırladı.*

31. *Matematikten.*

Həyatın önündə susdu, tutuldu,
Amansız həyata o, təslim oldu.
Qaynadı beynində bir fikir onun
Qalxıb toqqasını³² qış paltosunun
Açdı,
Tavandakı halqaya saldı³³,
Bir an gözlərində dünya qaraldı.
Toqqadan yapışıb yumdu gözünü,
Ləyaqət, beləcə³⁴ asdı özünü.

Qərar çıxarmaqda yaman tələsdi,
O, ölüm hökmünü özünə kəsdi.
Soyuqqanlılığa, qəlbi buzlığa
Qarunlar adına qanunsuzluğa
O, hökmü, qərarı çıxarmalıykən...
Bunu mən deyirəm,
Mən deyirəm, mən!
Ancaq bu gələrdi onun əlindən!
Haqsız cəzasıyla, öz ölümüylə
Oyatmaq istədi o, bizim hələ
Yatan, mürgü döyən³⁵ vicdanımızı,
İnamı tərk edən imanımızı

Ədalət adına bu kişi oğlan
Ölürkən qışqırırdı "Mən varam" - deyə
Özünə kəsdiyi haqsız cəzadan
Haqlı cəza umdu, o, əyрилиyə.

32. Kemerini, kemer tokasını.

33. Taktı.

34. Bəylece.

35. Uyuklayan.

Oğrular "oğrusan" dedilər ona,
Ölümə gedirkən mərdi-mərdana
Məsələ həll edib borc ödəyən kəs
Haqqından artığı³⁶ götürə bilməz.

Bizdən çox böyükmüş bu böyük uşaq,
Dünya insandakı bu qata borclu.
Ölüm qabağında böyüklüyə bax,
Qalmaq istəmədi həyata borclu.

Sən bir uşaqdakı dəyanətə bax,
Bununla daş atdı bu yazıq uşaq
Əyriyə düz deyən əxlaqsızlığa
Haqsız ölümüylə o, haqsızlığa
Yalana, böhtana³⁷ ölüm istədi.
Onlar ölməliyə "mən öldüm"-dədi.

"— Onlar var olduqca ədalət də yox,
Həqiqət özünü var saya bilməz.
Onlar sağ olduqca düzlük³⁸ doğruluq
Ölər mənim kimi, yaşaya bilməz".

Onun ləyaqəti tapdanmış³⁹ bu gün.
Bu itki ölümdən betərmiş ona.
Səşə ləyaqəti qaytarmaq üçün
Adını doğrultdu⁴⁰ can bahasına.

36. Fazlasını.

37. Böhhtana, ifüraya.

38. Doğruluk.

39. Çiğnenmiş, ayaklar altına alınmış.

40. Temize çıkardı.

Sən bir uşaqdakı şəxsiyyətə bax!

Şəxsiyyət insanı böyüdər ancaq.

Ölümlə dünyaya dədi sözünü

Təmizlik önündə o həm özünü,

Həm də ətrafını tamam unutdu.

Günahsız ölümü o, uca tutdu

Ləkəylə qol-boyun yaşamasından,

Bu yerdə adından böyükdür insan!

4. İSTINTAQ¹

İstintaq başlandı... Doldu varaqlar

Tapa bilmədilər, kimdir günahkar.

Əvvəl dindirdilər nəzarətçini:

— Günahkar bilməyin burda siz məni.

Süzmənin pulunu vermədiyindən

Qaçmaq istəyirdi, yaxaladım mən,

Oğurluq şagirdə² yaraşmaz-dedim,

Mən ona tərbiyə vermək istədim...

Əcəb³ tərbiyədir,

bu tərbiyədən

Özü özüne də o, verəydi kaş.

Suallar yağırıdı: — Nə üçün?

— Nədən?

Qadının gözündə gilələndi⁴ yaş.

1. Sorgu, mahkəmə.

2. Öğrenciyə.

3. İlginç, müthiş.

4. Aktı, döküldü.

Müstəntiq düşündü: "Öz əməlinin

Suçunu anlayıb ağlayır yaqin..."

Müstəntiq aldanmış... işə bax yenə,

Burda da qalırımış o, öz dərdinə:

— Niyə ağlayırsan?

— Bəs, ağlamayım?

Zəhərə dönübdür çörəyim⁵, çayım.

Bu nə yazı-pozu, bu nə çək-çevir⁶?

Hər ağzı söz tutan min sual verir.

Vallah, lap başımı⁷ itirmişəm mən.

Bir qadın evimə zəng çalıb⁸ dünən

Mənə nələr dedi... Belə dərd olar?

AXI, nə istəyir bizdən adamlar?

Həmişə qorudum təmiz adımı,

Şikayət olmayıb bir işimizdən.

O gün də kəsdilər mükafatımı,

Zərbəçi⁹ adını aldılar bizdən.

Bu dəfə başladı o hönkürməyə,

Gör nəyə ağlayır bu qadın, nəyə?

Uşaq "uf" demədən keçdi canından¹⁰.

Ləyaqət adına, düzlük adına.

Bu isə... keçməyib öz imkanından

Ağlayır kəsilmə mükafatına.

5. Ekmeğim.

6. Münakaşa, tartışma.

7. Aklımı.

8. Telefon etmiş.

9. İlerici (Marksistlərə görə sosialist olanlar)

10. Canından geçti, kendine kastetti.

Necə də əzizdir ona öz canı,
Baxmır nə arxaya, nə önə, ancaq.
Görmür özgəsinin can qurbanını,
Yas tutur özünün çöpünə ancaq

Vicdana, ürəyə bax sən ondakı,
O da bir adamdır, bu da bir adam.
Amma adamların arasındakı
Bu boyda bir fərqi mən anlamıran.

İnsandır bəs onda insanlıq hanı,
O nəyə satıbdır qəlbi, vicdanı?
Satıb nəyə isə... Satıb əlqərəz¹¹,
Nə alıb görəsən əvəzində bəs?

_Söylə, bu xəbəri eşindəndə sən,
Neylədin?

_Yadımda deyil... O gündən
Anlaya bilmirəm, neçin bu uşaq
Özünü öldürdü?..

Suala bir bax!
Yax-yox! Qınamayın əsla siz onu.
Anlaya bilərmi oğru doğrunu?
O hardan anlaya, o hardan bilə

İnsan insan olub ləyaqət ilə
O, hardan bilə ki, insan olan kəs ¹²

11. *Velhasıl.*
12. *Birisi kimse.*

Oğru damğasıyla yaşaya bilməz.
Saşanın qəsdini o, anlamadı
O ki, əyriliyə adət kərdədir¹³.
Yazık hardan bilə, təmiz bir adı
Həyat bahasına qorumaq nədir.

Ey insan adını daşıyan qadın,
Bir uşaq ömrünü sən oğurladın¹⁴.
Günahkar bilmədin özünü hələ,
Səbəbkər olduğun bu ölüm belə
Səni sarsıtmadı, qorxutdu ancaq
Qorxdun ki, bu ölüm baş ağrıdacaq
Burda da özünü düşünən qadın,
Sən insan adında insan olmadın.
Ey əsrin insanı, vallah, çaşmısan¹⁵.
Qəlbindən, hissindən uzaqlaşmısan¹⁶.
Xəyallar dalınca sən öz qəlbini
Uçura bilməzsən... Bitib nağılın¹⁷.
Eyni bir xətt boyu fırladır səni
Sənin maşın ağlın, avtomat¹⁸ ağlın.
Sənin ürəyin də maşına dönmüş,
Yanmaq üçün deyil, qanmaq üçünmüş.

13. *Alışkındır.*

14. *Çaldın.*

15. *Şaşırmışsın.*

16. *Uzaklaşmışsın.*

17. *Masalın.*

18. *Otomatik.*

Geyimin, kecinin¹⁹ yaman müasir²⁰,
Eynək²¹, cins şalvar²², layka²³ və sair.
Dəblə geyinməmiş mədəniyyətin?
Oğurluq özü də dəbdədir bu gün.
Bu dəbin hörməti artır ilbəl²⁴.

Bacaran²⁵ tayından²⁶ çox oğurlayır.
İndi oğurluğu bir günah deyil,
Sənə bənzəyənlər bacarıq sayır.
Çölün²⁷ bər-bəzeyi...²⁸ Bu təmtərağın²⁹
İçin boşluğuna yoxsa bir əvəz?³⁰
Bir illik aylığın, təkə laykanın
Bazar qiymətini ödəyə bilməz.

Sən təmiz vicdandan danışdın...Hanı?
Sözlə həqiqəti tora salmışan³¹.
Əgər təmizsənsə, bəs o laykanı,
O cinsi şalvarı necə almışan?

19. Giyim kuşamın.

20. Çağdaş, modaya uyğun.

21. Gözlük.

22. Kot pantolon.

23. Yumuşak deri kostüm.

24. Yıldan yıla, her yıl.

25. Yapabilən, bacerebilen.

26. Eşinden, arkadaşından.

27. Dışarının.

28. Süsü, bezeği.

29. İhtışamın, debdebenin.

30. Karşılık.

31. Tuzağa düşürmüşsün.

Bəli, dəbə düşüb indi oğurluq.

Torpaq oğrusu,

Tarix oğrusu.

Millət oğrusu,

Zəhmət oğrusu,

Beyin oğrusu,

Şöhrət oğrusu,

Qeyrət oğrusu.

Bilmək çətindir,

hara gedir bu?

Mə'nəvi şikəstlik, mə'nəvi korluq

Asdı insanlığı həmişə dardan.

Ana təbiətdə yoxdur oğurluq

Onun övladında bu sifət hardan?

Mədəni³² sayırsan özünü yəqin

Amma bilmirsən ki, mədəniyyətin

Yalnız əynindədir...³³

Çölü bəzəksən

İçə təzəksən.

Müxbirə³⁴ söylədi milis rəisi³⁵:

Bu işdə günahkar bilməyin bizi.

Hər kəsə atmayın söz kəməndini,

Deyin³⁶, təlimatın hansı bəndini

Pozmuşuq?

32. Medeni, kültürlü.

33. Üzerindedir, üstündedir.

34. Muhabire.

35. Polis müdürü.

36. Söyleyin.

İnsafən,rəis haqlıdır³⁷.
Onların hər işi tə'limatlarıdır:
Rəis təkcə bunu biləydi barı:
İnsan ürayinin həyəcanları
Heç bir tə'limata sığışa bilməz.
Amma... duyğu var ki, o çeynənilməz!

Hər insan qəlbinin öz dünyası var,
Hər bir dünyanın da yüz dünyası var.
Yoxdur ürəklərdə duyğunun sonu.
Adi gözlə baxma sən bu həyata.
Əlvən duyğuların təmənnasını³⁸
Sala bilərsənmi³⁹ bir tə'limata?

Hər qəlbin, duyğunun öz açarı var,
Onu tapmadınsa, müşkül ötürməz⁴⁰.
Ürək qapısını tək ürək açar,
Tə'limat açarı ürəyə düşməz.

Saşanın yazdığı iltizam⁴¹ bu gün
İttiham aktıdır hər birimizçün:
Yazıb öz əlilə: "Gələcəkdə mən
Səhvə yol vermərəm bir də təzədən".

37. Həqiqətin tərəfini tutuyor, həqiqəti savunuyor.

38. Arzusunu, istəğini təmənnisini.

39. Geçirebilirmisin, yazabilirmisin.

40. Geçmez, keçip gütməz.

41. İltizam, yüklənmə.

"Gələcək" sözünü yazdı səsbəsəs
Bu sözü yazanda nə çəkmiş ürək?
Onun gələcəyi hanı? İndi bəs⁴²
Biz o gələcəyi kimdən istəyək?

Bir yanda "gələcək", bir yanda ləkə,
Onu haqq-hesaba çəkirdi gəndən⁴³.
"Gələcək" sözünü yazanda bəlkə
Əlini üzmüşdü⁴⁴ gələcəyindən.

Amma bilmədilər daş ürəklilər
Qanın istisini⁴⁵ daş hardan bilər?
O, öz ağrısını tək özü bildi,
Onun gələcəyi qurban verildi
İyirmi beş qəpiyə...

Belədir. əlbət.
Bəlkə baha gəlir sizə bu qiymət?
Siz də bilmirdiniz öləcəyini.
Doğdu bir xatadan başqa bir xata.
Saşanın məhv olan gələcəyini
Buyur, cənab rəis, sal⁴⁶ tə'limata!

42. Şimdi peki.

43. Uzakdan.

44. Vazgeçmişti.

45. Kanın sıcaklığını.

46. Geçir, yaz.

5. KİMDİR GÜNAHKAR?

Beləcə bağlandı cinayət işi.

Demə, bu ölümdə yoxmuş günahkar.

Cansız məcəllənin öz göstərişi

Belədir...

Bu hökmə nə sözünüz var?

O, həm ölən imiş, həm də öldürən

Üstəlik özünə cəza da verən.

Bu işin üst qatı belədir yəqin

Alt qatı?..

Gələmməz¹ bu qat qələmə...

İyirmi beş qəpiklik bir cinayətin

Dəyəri bir insan ömrüymüş demə...

Günahkar yox imiş,

Səbəbkar necə?

Bu oyun qurtardı yoxsa heç-heçə?²

Qorxulu o deyil, bir insan ölə,

Biz ona "qədrin hökmüdür"? deyək.

Qorxulu odur ki, ölənün hələ

Əsl qatilini tapa bilməyək.

Onda bu günahı hamıya payla,

Hərənin boynunda bir qətrəsi var.

Onda bu ölümdə dolayısıyla

Sən də günahkarsan, mən də günahkar.

1. Geleməz.

2. Berabere.

Öldürür özünü artıq bax belə—

İnsan öz əlilə, öz əməlilə.

Bu, belə gədərsə, vay halımıza,

Yas donu³ geydirək amalımıza.

Qorxuram dünyada bir zaman gələ,

İnsanlar yaşaya, insanlıq ölə.

Ey əsrin övladı. vallah, çaşmısan,

Ulu əcdadından uzaqlaşmısan.

İnsan böyüdükcə, bilmirəm nədən,

Qaçar fitrətindən⁴, qaçar özündən.

Olar öz içində özünə dustaq⁵.

Özgələr önündə könlünü bağlar.

Bizim tək, bir cürə⁶ düşünüb, ancaq

Başqa cür danışa bilməz uşaqlar.

Uşaqılıq dövründə bəşəriyyətin

Uşaq da, böyük də beləymiş yəqin.

Dəyişib, sandıq ki, ağıllanmışıq⁷,

Sən demə çox şeyi itirmişik⁸ biz.

Ağılı qazanıb, hissi danmışıq⁹,

Qandığıca¹⁰ soyuyub ürəklərimiz.

3. Elbisesi.

4. Fitrətindən, yaradılışından.

5. Tutsak.

6. Türlü, çeşit.

7. Akıllanmışız.

8. Kaybetmişiz.

9. İnkar etmişiz.

10. Anladığıca, idrak etdikçe

"Mənə nə var"ları düz yol sanmışıq,
 Özgəni duymayıb "ağıllanmışıq".
 Ağıl çevriləli tamahımıza,
 Çata da bilmirik¹¹ iştahımıza.
 Ürək əvəzinə ağıl döyündü,
 Yaman bildiyimiz yaxşıya döndü.
 Piyada getmişik ürəksizliyə,
 Maşınla dönmüşük, "qadirik"¹²- deyə.
 Biz bütün bunları qələbə¹³ sandıq,
 Nəyi itirmişdik, nəyi qazandığ?
 Dünyada dünyalar yaradan insan
 Yolunu azdımı, yoxsa çaşdımı?¹⁴
 Nur səpdi dünyaya öz kamalından,
 Mə'nəvi dünyası yoxsullaşdı mı?

Dəyişdi əməl də, dəyişdi söz də,
 Hələ bir üstəlik xislətimiz¹⁵ də:
 İnsan duya bilmir öz həmcinsini,
 Yoxsa, yavaş-yavaş danır irsini¹⁶?
 Bundan qorxmalıyıq, budur təhlükə:
 Yeni insan növü yaranır bəlkə?

Ölən arvadının¹⁷ qızıl dişini
 Çıxardan ərə¹⁸,

11. Varamıyuru.
12. Kudretliyiz, güclüyüz, yapabiliriz.
13. Başarı, galebə.
14. Şaşırdımı
15. Həsletimiz, yaratılışımız, təbiətimiz.
16. İrsiyetini, soyunu, sopyunu.
17. Eşinin, zəvcesinin.
18. Kocaya.

Ata bir, ana bir öz qardaşını
 Həbsə düşdüyüçün danan¹⁹ kəslərə²⁰,
 Ana-atasını evindən atan
 Oğula, qıza,
 Çürük mənliliyini masaya satan
 Bir əxlaqsıza,
 Öz ana dilini özgə dil sayan,
 Özgənin önündə quyruq bulayan²¹
 Namussuz, şərəfsiz vətənsizlərə,
 Haram yüzükləri cibinə dürtən
 Hər is gözlərə,
 Çirkin əməlini yalanla örtən,
 Ağlına güvənən könülsüzlərə
 Nə ad verək biz?
 Bu adla soyusun ürəklərimiz.
 Sabahkı havanı dünəndən bilən,
 Yazda xoruzlanıb, qışda əkilən²²,
 Kiçiklər önündə böyük görünən,
 Böyüklər önündə sərcəyə dönən,
 Uclar yanında boyunu danan,
 Əslini, kökünü, soyunu danan,
 Təzə növ insana öz qəzəbindən
 "Manqurt" ləqəbini verənə əhsən²³!

19. İnkər eden.
20. Kimsələrə.
21. Kuyruk sallayan, yalıqlanan.
22. Kışın sıvışan, kaybolan.
23. Bravo, əferin.

İlbəil azalan quşlar, bitkilər,
 "Qırmızı kitaba"²⁴ düşür son illər.
 Qorxuram, manqurtlar həddini aş,
 Məsləkə dırmaşa²⁵, qəlbə dırmaşa,
 Sonra əl uzada kökə, fitrətə,
 Yeni növ çoxala, köhnə növ itə.
 Qədim binaları yaşatmaq üçün
 "Bərpaçı"²⁶ şirkəti yaranmış bu gün.
 Çoxdan unudulmuş,
 Nəfsə qul olmuş,
 Müqəddəs hisslərin, həyacanların,
 Gözəl duyğuların, saf vicdanların
 Gəlin, bərpaçısı olaq, adamlar.
 Yoxsa, halalı da haram haramlar!

* * *

Yaxınlar, uzaqlar düşdü səs-küyə²⁷,
 Ata da gah onu, gah bunu dinlər.
 Bala ölümünü xəstə anaya
 Deyə bilmədilər,
 Necə desinlər?
 Elə ki, xəstənin keçdi böhranı,
 Qohumlar yığışdı xəstəxanaya.
 Olmuş əhvalatı, bitmiş qəzanı,
 Dedilər astaca yazıq anaya.

24. Nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların yer aldığı kitap.

25. Tırmansın.

26. Onarım, restorasyon.

27. Şamətaya, gürültüyə.

O susdu,
 dinmədi,
 nə deyəcəkdi?

Amma birdən-birə, o, qıyya çəkdi²⁸.

Qalxdı yerindən.

Yapışdı ərinin ətəklərindən.

Qışkırdı²⁹: "Günahkar tapılmayıb bəs?

Susdular...

- Heç kəsin ağlına gəlməz.

Amma mən bilirəm kimdir günahkar.

Mənim bilməyimə şübhənizmi var?

Kimdən tələb edirəm balamı, kimdən?

Heç kəsdən!...

Bu dərdi qoy bilsin aləm.

Saşanı insan tək böyütdüyümdən

Onun ölümündə günahkar mənəm.

Müstəntiq³⁰ hardadır? Çatdırın³¹ ona

Əsl günahkarı tapmışıq³²-deyin.

Ədalət adına, qanun adına

Hakimdən anaya cəza istəyin!

Düzgün tərbiyəymiş demə, günahkar,

Bunu kinayəylə dedi o ana,

... Bilmədik xəlvəti³³, ya açıq-aşkar,

28. Haykırdı, bağırdı.

29. Haykırdı.

30. Sorgu hakimi.

31. Ulaştırm.

32. Bulmuşuz

33. Gizlice.

Xeyir şəərə dönmüş, yaxşı yamana.

Bir də ayıldıq ki, yalan, oğurluq,

Adicə qaydadır³⁴,

Xəbərimiz yox!

Ana nə biləydi, haqqın, gerçəyin,

Susması nə günə salacaq³⁵ onu.

Düzgün tərbiyəsi

bir halqa təkin

Boğacaq bir zaman öz övladını.

EPILOQ

Vuruşub qorudu düəldə¹ Puşkin

Qanı bahasına şəraf, şanını.

Zasuliç günahsız güllələnmişin

Aldı generaldan intiqamını.

Saşa hissi ilə ayırmış yəqin

Doğrudan ayrını,

Yaxşıdan pisi.

Saşa-Puşkinlərin, Zasuliçlərin

Ləyaqət varisi, qeyrət varisi!

Xeyir həqiqətdən, şəf, şərdən doğar,

Haqdan yaranıbdır, haqdan dünyamız.

Yaxşı ki, dünyada Saşalar da var,

Yoxsa, dağılardı çoxdan dünyamız.

34. Kuraldır.

35. Hələ getirecek, hələ düşürecekdir.

1. Düəllərdə.

Demə ki, yaxşılar pislərdən azmış,

Yaxşılar köçdükcə talanır dünya.

Ləyaqət naminə özünü asmış

O əllər üstündə dolanır dünya

Açaq süfrə kimi ürəyimizi,

Tısbəgə² deyilik, çıxacaq bu qından.

Atom bombaları məhv etməz bizi

Qorxaq insanlığın məhv olmasından.

İnqilab gərəkdir düşüncələrdə

Köhnə beyinlərdə inqilab olmaz.

Ədalət, mərhəmət var olan yerdə

Atom bombası da, vallah, açılmaz³.

Havada oksigen azalır-deyə

Qorxuya düşmüşük...

Amma biz niyə

Qorxmuruq bir an

Mehri-məhəbbətin, gözəl ülfətin⁴,

xeyirxahlığın⁵

azalmasından?

Gəlin, özümüzü biz insan sayaq,

Hisdən, həyəcandan gəlin, qorxmayaq.

Qorxaq şirin-şirin

təbəssümlərin

Ardında gizlənən min bir kələkdən⁶,

2. Kaplumbağa.

3. Pəllamaz, infalak etmez.

4. Karşılıklı muhabbetin, dostluğun.

5. İylilikseverliğin, hayırkahlığın.

6. Tuzaktan.

Qorxaq başqasına biganəlikdən.

Qorxaq, əməl qala quru söz təki,
Qorxmayaq, dünyanın puç⁷ olmasından,
Qorxaq adamların öz içindəki,
Mə'nəvi dünyanın dağılmasından.

Oktyabr, 1986.

QƏM İÇİNDƏ SEVİNC

1.

Atam çay içirdi,

O birdən-birə

Qopub kürsüdən¹, yıxıldı yerə.

Pəncərələri, qapını açdım.

Tez qonşu həkimin üstünə qaçdım.

Həkim çeşməyini gözünə taxdı,

Səbirlə, diqqətlə atama baxdı.

Başını yelətdi²,

"Ümid yox!" - dedi.

"Ümid yox!" - O bunu nə soyuq dedi?..

- Ay həkim, dolanım, dönüm başına³,

Axı, birdən-birə nə oldu buna?

- Bəyininə qan sızıb, sağalmaz,- dedi,

Bəlkə sabaha da heç qalmaz,- dedi.

O getdi.

Başıma uçuldu⁴ dünya...

Bir anın içində heç oldu dünya

Gözümün önündə atam öldürdü,

Ona dar gəlirdi sanki çarpayı⁵.

Atam bu dünyada axı nə gördü,

Qayğıdan savayı, qəmdən savayı?

Ömrünü, gününü o, mənə verdi,

Mənimçün yaşadı,

Çatdı son nəfəs,

Atam ağaç əkdə, meyvə yetirdi,

Barından⁶ yeməmiş hara gedir bəs?

Çəkdiyi əzablar, qəmlər yandırıb,

Zərrəcə gəlməzdi onun eyninə⁷.

Məni həyat üçün qanadlandırıb

Ölüm qanadını taxdı çiyninə.

Əzabla, zülümlə can verir ata,

Boğuş xırıltılar kəsir səsinə.

Oğulsa ələcsiz, əli qoynunda,

Gözləyir atanın son nəfəsini...

Aya, ulduzlara yerdən tor atan,

İnsan beynindəki təzadə bir bax,

7. Hiç, fərdəsiz, boş.

1. Koltuk, sandalye.

2. Sallamadi.

3. Dərdini alayım anlamında bir deyim.

4. Yıxıldı.

5. Karyola.

6. Meyvesindən, ürününden.

7. Umurunda olmazdı.

Ona bircə damcı qan sızan zaman
Cansız daşa dönüb heç olur ancaq.

Göylərin sirrini dərk edir⁸, yenə
İdrakı önündə bir an əyilmir.
Bu boyda kainat sığışan beynə
Niyə bircə qətrə qan sığa bilmir?

Zərrədən göylərə pəncərə açdıq,
Yeri öyrənməmiş göylərə qaçdıq.
İnsan zəkasıyla ucaldı ilkin
Bildikcə biliyə az dedik ancaq.
Göyləri dərk edən bir parça beynin
Özünü dərk edə bilmədik ancaq.

Hansı düşüncədən, hansı qayğıdan
Beyninə sıçradı o bir damla qan?
Dünyanın özündən ağır dərini
Məgər çəkmək üçün doğulur insan?

Onun qan təzyiqi⁹ həddini aşdı,
Həmişə fikri də, hissi də gərgin.
Fələklə əlləşib çox davalaşdı¹⁰.
Təzyiqi altında min düşüncənin.

8. İdrak ediyor, anlıyor
9. Tansiyon.
10. Mücadele etti.

Daşa sıçrasaydı o bir qətrə qan,
Daşı yeyərdi...
Danışa bilsəydi, qoca dünyadan
Nələr danışardı, nələr deyərdi.

Birdən keçən ili xatırladım mən,
Onda da yıxıldı atam qəflətən.
"Təcili yardım"dan həkimlər gəldi,
Məclis düzəldi¹¹.
"Oksigen balışı"¹² verdilər ona.
Bilmirəm, bu tədbir qonşu həkimin
Bəs neçin gəlmədi, neçin ağlına?

Mən qonşu həkimin üstünə qaçdım.
Qapını açdım.
Yerimdə dondum.
Gəlməyimə də,
Peşiman oldum.
Əyləşib oğlula həkim üzbəüz,
Səbirlə, təmkinlə şahmat oynayır.
Ölümlə oynayıb, o, gece-gündüz
Yoxsa ölümü de bir oyun sayır?
Neçin özgəsinin dərdinə insan
Yad olur?

Bu qansız soyuqluq nədir?
O evdə bir nəfər köçür dünyadan,
Bu evdə bir külfət¹³ öz kefindədir...

11. Kuruldu, meydana geldi.
12. Oksijen tüpü.
13. Evin hanımı, eş, zevce.

Gözünü şahmatdan çəkməyib həkim,

Astaca¹⁴ dindi¹⁵.

- Hə, oğul, necədir?

Yoxsa keçindi¹⁶?

- Yox həkim, keçən il...

bəli...ozaman

Oksigen balışı...

- Oğul, onlardan...

Keçib atanınkı...qurtarıb daha,

Çıxmaz sabaha.

Deyə o, filini qabağa çəkdi¹⁷.

Elə bil dünyanı tərpedəcəkdi¹⁸...

Oğluna "Şah", -dədi,

Yaman tutuldum¹⁹.

Oğlu mat olmadı, mən lap mat oldum.

Dedim ürəyimdə,

"Nə qədər varam,

Mən bu insafsızı danışdırmaram".

Atam can vərirdi,

Atam ölürdü.

Çöldə yavaş-yavaş dan sökülürdü.

Üfüqdən boylanıb²⁰ doğulanda gün,

Qaraldı, günəşi batdı bir ömrün...

14. Usulca.

15. Konuştu.

16. Öldü mü, ruhunu teslim etti mi.

17. Öne sürdü, hamle yaptı.

18. Kınılatacağı, oynatacağı.

19. Moralim bozuldu, asabım bozuldu

20. Başını uzatarak bakıp.

2

Dəfn mərasimi...

Böyük izdiham

Evdən qəbiristana

Baş alıb gedir.

Toxdaya bilmirəm²¹,

Yox, bacarmıram,

Dolan gözlərimi

Yaş alıb gedir.

Mərhumə hörmətlə hamı birbəbir,

Tabutun altına girmək istəyir.

Növbələr²² dəyişir,

Dəyişmirəm mən.

Aparmalıyam²³,

Son mənziləcən.

Dostlar yaxınlaşır,

- Bəsdir, yoruldun.

- Atam məni yormaz, mən yordum onu.

Həyatın cövrüylə doyurdum onu.

Düzü²⁴, dönməsəm də, öz dediyimdən

Tabutun altında büzüşmüşəm mən.

Yumağa dönmüşəm.

Ağırmış atam.

21. Sakinləşəmiyorum, kendime gelemiyorum.

22. Sıralar.

23. Götürmeliyim.

24. Doğrusu.

Düzü tövşüyürəm²⁵,
Təngiyib²⁶ nəfəs.

Onun tabutunu çəkə bilmirəm,
O mənim qayğımı necə çəkib bəs?
Sağımda, solumda gedən adamlar
Danışır astadan²⁷,
Əşidirəm mən.
Hərənin min sözü, min söhbəti var.
Çoxları matəmdə görüşür hərdən:

BİRİNCİ SÖHBƏT

- Bu həftə toyudur bizim oğlanın,
İndidən deyirəm, Əli, sən canın,
Toyun toybəyisi¹ olasan gərək.
Bu axşam bizə gəl, məsləhətləşək².
- Yaxşı, qoy olsun.
Təki toy olsun³.

İKİNCİ SÖHBƏT

- Yenə deyinirdi¹ dalınca Orxan,
Dil də verən çoxdur zalım oğluna,
- Eybi yox, eybi yox, gələr bir zaman
Mən də kimliyimi bildirirəm ona.

25. Nefes nefese kalıyorum.

26. Nefesim daralıp.

27. Usulca.

1. Düyünü idare eden kimse.

2. Konuşalım, fikir danışalım, müzakere edelim.

3. Yeter ki, düyün olsun.

ÜÇÜNCÜ SÖHBƏT

- Salam!
- Salam, qardaş! Şəhərdəsən¹ sən?
Çoxdandır görmürəm.
- Vallahi, işdən
Göz açmaq olmayır... Vaxt ötür belə,
Beş aydır getmirəm heç anamgilə.
Yada da düşməyir qohum, dost, tanış,
Səhər olmamış
Bir də görürsən ki, gün axşam oldu,
Ömür tamam oldu, vaxt tamam oldu.

DÖRDÜNCÜ SÖHBƏT

- Təzə vəzifəniz mübarək, təbrik,
- Bala, nə mübarək, biz kiçilmişik.
Əvvəlki vəzifəm hara, bu hara?
- İndi yaxın olun siz adamlara.

BEŞİNCİ SÖHBƏT

- Birtəhər¹ dəyirsən² gözümə çoxdan
Xəstə deyilsən ki?
- Xəstəyəm yaman³.
Məni əldən salıb⁴ daha bu ürək
İşimi qurtarım, dincəlim gərək.

1. Şehirde misin.

1. Tuhaf.

2. Görünüyorsun.

3. Çok kötü, fena.

4. Takatimi kesmiş.

Çalışır, çarpışır lap son anda da-
Əl çəkmək istəmir heç kəs arzıdan.
Birini torpağa aparanda da
Sabahkı savaşı düşünür insan.

Məndə də, səndə də bu hərislik⁵ var,
Daimi vuruşda insan yüksəlir.
Hər gün eşitdiyim bu danışqlar
Mənə bu məqamda qəribə gəlir.

Gedir qəbristanı, gedir izdiham,
Tabutun altında lap yorulmuşam.
Yolun sol əlinə baxınca birdən,
Deydi gözlərimə sevgilim mənim.
Əvvəl inanmadım, İnanmadım mən.
Dolaşdı ayağım, əsdi bədənim.

Gör nə halda görür məni sevgilim,
İndi, neyləyim?
Yaman gülməlidir⁶ görkəmim ⁷indi.
Bəs dostlar, tanışlar hara gizləndi⁸,
Gəlib alaydılar tabutu məndən,
Biri də gözümə dəyməyir nədən?
Nahaq, çox nahaq,
Elə dediyimdən dönmədim bayaq,
Sağıma boylandım, soluma baxdım.

5. İhtiras, aşırı heves.

6. Gülüncüdür, komiktir.

7. Görünüşüm.

8. Nereyə saklandı.

Gözümə dəyəne yalvaracaqdım.
Qonşumuz həkimi gördüm sağımda,
Baxdım üzünə
mən yazıq-yazıq.
Qəlbimi oxudu qaş-qabağımdan⁹.

Girdi tabuta
Mənim yerimə.
Bir hava gəldi.
Təzə bir hava

Hisslərimə...

Dərindən dərin
Bir nəfəs aldım,

Əynimi, başımı¹⁰ sahmana saldım¹¹,
Şirin xəyalların girdim qoynuna.
Gözümün ucuyla baxırdım ona.
Mart 1966.

FƏXRİYYƏ

Bu millət içində dərdin, zillətin
Ağrıyan yerinə əl qoyabilmir.
Başının üstündə başqa millətin
Kölgəsi olmasa, Yaşayabilmir.

9. Surətindən.

10. Üzerimi, elbisemi.

11. Düzelttim.

Həmişə¹ Sulayb özgə bağını,
Özünü özüne yad, uzaq sanır.
Şam² bilir özünün çil-çırağını,³
Özgənin şamını çil-çıraq sanır.

Ürəyi taybatay,⁴ sinəsi dağ-dağ
Əlinin rəncini⁵ özgəsi dərir,⁶
Gəlmənin⁷ başına dolanır,⁸ ancaq
Doğma⁹ qardaşına dirsək göstərir.

Keçər intiqamdan, keçər inaddan,
Köhnə düşməninə kinsiz, qərəzsiz.
Yadın pisliyini¹⁰ çıxarar yaddan,
Amma yaxşılığı qoymaz əvəzsiz.¹¹
Lap çoxdan¹² unudub öz soyadını,
Küldən od axtarır,¹³ közü bəyənmir.
Özünə qısqancdır, öz övladını
Özgə bəyənmemiş özü bəyənmir.

1. Her zaman

2. Mum

3. Avizesini

4. Her tərəfi açıq bir şəkildə.

5. Emeğini

6. Koparıyor, fədalılamıyor.

7. Yerli olmayanın, yabancı olanın.

8. Dönüyor.

9. Öz

10. Yabancıların kötülüğünü.

11. Karşılıksız.

12. Uzun müddətdir.

13. Arıyor.

Özgə kölgəsinə daldalanmışıq¹⁴

Əsrlər boyunca şöhrət sanmışıq
Ana dilimizə qəmzə satmağı,
Özgənin dilində qırıldatmağı.¹⁵

Gücü çatmayanı alır çiyinə,¹⁶
Qapını görse də, bacadan¹⁷ girir.
Məktəbi uçulur, gəlmir eyninə¹⁸
Rüşvət pulu ilə məscid tikdirir.
Düz yolu bəyənmir, dolaydan keçir,
Təpəyə dırmaşır, yoldan yan keçir.
Elə oğul var ki, ötməmiş bir il
Ata məzarını tamam unudur.
Döyüb sinəsinə, amma bu cahil,
Özgə ölüsünə min il yas tutur.
Dayazı¹⁹ dərindən ayırabilmir
Xeyrini şəmindən²⁰ ayırabilmir.
Dədə torpağımız miras malı tək
Özgə qılincıyla pay-pay bölündü
Artıq çoxdan bəri torpaq itirmək
Adətə çevrildi, vərdişə²¹ döndü.

14. Sığınmışız.

15. Taklit etməği

16. Omuzuna

17. Penceredən.

18. Umurunda değil, umursamıyor.

19. Sığ olanı

20. Menfaatine olanı zararına olandan

21. Alışkanlığa

Kiçik məhlələlərə bölüb özünü,
Birlikdən danışır, bir olabilmir.
Həmişə²² sabaha dikir gözünü
Elə hey²³ bulanıq, durulaşbilmir.

Əlimiz silaha sarılma həkən
Allah'a yalvarıb açıldı göyə.
İş ki, belə gedir, qorxuram ki, mən
Beləcə alışıq qayrətsizliyə.

Özgəyə pərəstiş,²⁴ özünə rişxənd!²⁵
Bu qəsdin oduna yaman bişmişik.
Çox ağır yük imiş, heç demə, qeyrət,
Atıb çiynimizdən yüngülləşmişik.
Satdıq Qarabağ'ı özümüzün dünən
Umduq xilasını²⁶ öz gələrlərindən.

Mə'dədən²⁷ yuxarı qalxmaq- bir hünər!
Cismi ruhumuzdan biz çox istərik.
Çeçen ac olsa da, azadlıq istər,
Amma biz qəfəsdə toxluq istərik.

-
22. Her zaman
23. Daimi olaraq
24. İtaat, tapınma
25. Alay, maskara
26. Kurtuluşunu.
27. İnkə etmişiz

Doğmaca qardaşı yüz il danmışıq,²⁸
Amma özgəsini qardaş sanmışıq.
Özgə qoltuğuna sığınmaq yetər!
Ağasız yaşayabilmərik məgər?

30-31 Mayıs 1996

ŞƏHİD ANASI

İçindən alışıb o, yana-yana
Müşkülün önündə əyilir ana:
- Şəhid anasıyam, mənə rəhm elə!¹
"Şəhid anasıyam!" - zənn edir ana
Dərdin çarəsidir bu iki kəlmə.
Əslində millətin bağrından keçən
Qılınc yarasıdır bu iki kəlmə.
- Şəhid anasıyam, eşidin məni...
O, susdu, dayandı, gözləri doldu.
Könüllər dağlayan iki kəlməni
Bağlı² qapılara açar³ bildi o.

O, hələ bilmir ki, açar bildiyi
Düşmür⁴ kilidlənmiş daş ürəklərə.
Bəsdir⁵ təsəlliyə könül verdiyi
Döyür qapıları o, nahaq yerə.⁶

-
28. İnkə etmişiz.
1. Mərhəmet et, acı
2. Kəpəl
3. Anahtar.
4. Açmıyor.
5. Yeter
6. Boşuna.

- Şəhid anasıyam!- Naləyə bir bax!

Bu nalə həmişə özgəyanlıyıq,⁷

Amma özümüzə soyuq qanlıyıq.

Bu iki kəlmənin mətləbi nəydi?

Duymayıb, həm ona, həm sözə qıydıq.

- Şəhid anasıyam, -dəməməliydi.

Biz onu gözündən oxumalıyıq.

- Şəhid anasıyam!

Onun fəryadı

Mə'lum həqiqəti kölgələndirir,

"Ana" dediyimiz o böyük adı

Analıq taxtından yerə endirir-

Biz niyə bu qədər soyuqqanlıyıq?

Şəhidi şəhidlik mərtəbəsindən

Endirir ananın giley-güzarı.⁸

Bizdən kömək uman dərdli səsindən

Alışb yanmaz mı şəhid məzarı?

Ana qapılarda dilənir bu gün,

Oğul şəhid olmuş yoxsa bununçün?⁹

26 Temmuz 1996

7. Başkalarının tərəfini tutuyoruz.

8. Şikayeti, hoşnutsuzluğu

9. Bunun için.

MƏN TÜRKƏM

Sən bizi aldatdın illərdən bəri,

Mən çərxi-fələkdən dərs götürmüşəm.¹

Özgə anasından süd əmənləri,

Özgə qulluğunda duran² görmüşəm.

Bəsdir dözdüyümüz³ ölümdən betər,

Köhnə bazardakı o köhnə nırxa.⁴

Milləti yüz yerə caladın,⁵ yetər

Yüz arxın suyunu qatma bir arxa.

Əslimi, nəslimi tanıyıram mən,

Qarışıq deyiləm özümdən hürkəm.⁶

Sən kimsən, sən nəsən, özün bilirsən,

Mən ilk qaynağımdan Türk oğlu Türkəm!

Sübutdur, dəlildir ağlın qıbləsi

Dəyişəbilərsən adımı ancaq.

Canım çıxanadək qəlbimin səsi,

"Türkəm"-gerçəyini pıçıldayacaq

15 Kasım 1995

1. Almışım.

2. Başkasına hizmet eden.

3. Katlandığımız

4. Dəğere, kıymete

5. Akuttın.

6. Ürkeyim.

VAYDIR ƏKDİYİNİZ

Ey cibi dolular, ürəyi boşlar

Ey sərvət dəlisi, köhnə naxoşlar,¹

Ey qeyrət damarı kəsik² gədələr,³

Peysəri qatbaqat⁴ iddialılar,

Görən, olacaqmı sümürdüyünüz

Bu millət qanından doyan gününüz?

İl həmin o ildir, halqa o halqa.

Köhnə yolunuzla getdiniz yenə.

Qismətə şükr edən bu yazıq⁵ xalqa

Ümid yedirdiniz çörek⁶ yerinə.

Sizin bir haqqınız, xalqın min haqqı,

Yoncanı gözlədik, bitmədi yazda.

Sizin yediğiniz millətin haqqı,

İlişib qalmadı boğazınızda,

Yeyin tıqsırınca, yeyin öluncə,

Bu millət əriyib çöpə dönuncə.

Ümid yeyə-yeyə hələ gözləyir,

Bu millət götürür hər cür zilləti.

Hələ ki, dinməzcə o, ümid yeyir,

Siz də bala-bala⁷ yeyin milləti.

Millətin qanıdır sərvətin, varın,

1. Hastalar.

2. Gayretsizlər.

3. Uşaklar

4. Ənsəsi kalın

5. Zavallı

6. Ekmek.

7. Yavaş yavaş.

Siz öz rəfinizdə, məmləməkət darda.

Gecələr çadırdə ac yatanların

Payını udunuz⁸ kazinolarda.

Millətin başına çatı⁹ salanlar,¹⁰

Nə insaf tanıyır, nə mürvət anlar.

Gözünüz doymadı dünya malından

Siz ey susadıqca duz yalayanlar.

Vaydır əkdiyiniz, sizsə gül dərin.¹¹

Gizli saydığınız dolların səsi

Yetim evlərində kimsəsizlərin,

Ahu-naləsidir, ahu-naləsi.

Vallah, gec-tezi var, billah gec-tezi

Bu ahlar, nalələr tutacaq sizi.

Tamahın dibi yox... Dağıdın, sökün,

Hələ yerinizdə ağbacağsınız.¹²

Göydən Allah baxır, gələcək bir gün

Yediğiniz qədər qusacaqsınız.

1 Ağustos 1996

8. Kaybedin

9. İp, urgan

10. Geçirenler

11. Koparı

12. Yerili yerindesiniz, dizi dizisiniz.

98.06.Y.0001.2056

№ 004456

B.11742

BAHTİYAR VAHAPZADE : Azərbaycan'ın görkəmli

həpəzadə Azərbaycan'ın dünyalar gözəli köşəsi Şəki şəhərində bir işçi ailəsinin uşağı olaraq dünyaya gəldi. Ailəsi hələ ki kiçikdən Bakı'ya gəlip yerləşdi. İlk və orta təhsilini burada yaptı. 1942 yılında Azərbaycan Dövlət Universiteti Filoloji Fakültəsi'ne girdi və 1947'də məzun oldu. Yüksək lisen və doktora yaptıqdan sonra ilim yolunda ilerleməyə başladı. Azərbaycan Dövlət Universiteti'ndə tədris üyeliği yapıp yüzlerce vətənsver gənç yetişdirdi.

Bahtiyar Vahapzade 1943 yılında "Ana və Şəkil (fotoqraf)" adlı şiiri ilə ədəbiyyat dünyasına adını attı. O gün bu gündür şairlik denən çileli və kutsal yolda alını açıq, başı dik yürüməkdə olan Bahtiyar Vahapzade 1828 Türkmənçay Anlaşması'yla ikiye bölünən Azərbaycan'ın bütün ıstıraplarını yüreğine dolduran və ruhu onların ateşiylə kəvuran bir şairdir. Bahtiyar Vahapzade Türklüğün asil karakterini kəndində hifz ettiğindən dolayı hər türlü işğalçı hərəketlərə qarşı gəlmişdir. Bundan dolayıdır ki, adı ədəbiyyat tarixinə altın hərflərlə kəzılmışdır. "Gülüstan" poemi hər türlü işğalçı hərəketə qarşı gələn beşer misyonunun bir destanıdır. Həm də ne destan! "Pərim Şəki" də məhəlli qəzetədə yayınlandığında "Kızıl"ca kiyamət kəpti. Əziz bəli kəldən fəzla kərdi cı kəsilərək ona hücum ettilər. Bir müddət Şəki də qəndi bile yasak edildi. Ama ne gəmə. Bahtiyar Vahapzade həkminin hür gəndi və şindən bir təht kərup üzərinə vakarla oturmışdır.

Bahtiyar Vahapzade aynı zamanda çok mükəmməl bir yazardır. Yazdığı tiyatro eserleri hep 'kapalı gişe oynamaktadır'. 1947 yılında Azərbaycan Yazarlar Birliğı'nin "Aksakallar Şurası"nın üyesi olmuşdur.

O, bu gün də həkminin Kuzeyi, Güneyi, Şərqini dertlərini dert edinmişdir. Və diktatörlərə qarşı başlatdığı mübarizəni dəvəm ettirməkdədir. Kitabın en başında bulunan "Utanışlar" adlı əsərində yazdığı sosial mühtəvalı şiirlerinin zəvəsidir.

ISBN 975-17-1916-X

9 789751 719164

2.000.000. TL.